

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

ISSN 2520-2294 (print)
ISSN 2709-5444 (online)

№ 12(44) / 2020
1 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 12(44)

1 том

Київ 2020

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2020

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2020

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seria: Ekonomiczne nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchnyj žurnal "Internauka".
Seria: Ekonomiczne nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

№ 12 (44)
1 т.

2020
грудень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

Kulova Ivelina METHODOLOGY FOR BUILDING SYSTEM PROCESSES IN COMPANIES FOR SUCCESSFUL INTERNATIONAL BUSINESS	9
Стоянець Наталія Валеріївна, Шульга Руслан Андрійович УДОСКОНАЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОВНИХ ПІДПРИЄМСТВ...15	
Барна Марта Юріївна, Рущишин Надія Михайлівна СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ: СИСТЕМНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗПІЗ.....	23
Гайдучок Оксана Ігорівна, Ступницький Олексій Іванович ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ІНТЕГРАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	31
Данилюк Людмила Сергіївна ПОЗИЦІОНУВАННЯ РЕГІОНУ НА ЗАСАДАХ ФОРМУВАННЯ БРЕНДУ	42
Дідух Сергій Мирославович СТРАТЕГІЧНИЙ ВЕКТОР ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ.....	50
Кобрусєва Євгенія Анатоліївна, Іванов Роман Вячеславович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОУЗГОДЖЕНОСТІ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	58
Костенко Анна Миколаївна ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	64
Паславська Оксана Ігорівна ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЗМІНУ ЗАГРОЗ ДЛЯ ЗРОСТАННЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	73
Писанко Сергій Володимирович, Романюк Роман В'ячеславович, Павлова Олена Миколаївна, Павлов Костянтин Володимирович ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНИЙ РИНОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН	80

Прощаликіна Аліна Миколаївна, Денисенко Вікторія Олександрівна, Прощаликін Антон Миколайович ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ БІОПАЛИВА В УКРАЇНІ	88
Росола Уляна Василівна, Росола Олександра Анатоліївна ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА.....	94
Сова Катерина Вікторівна, Яценко Наталя Михайлівна, Загірняк Денис Михайлович ВПРОВАДЖЕННЯ МСФЗ ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ	100
Тимчишин Юлія Василівна ФІНАНСОВА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ	108
Товстенко Ігор Ігорович ЗНАХОДЖЕННЯ ОБ'ЄМУ ПОСТАЧАННЯ СИРОВИНИ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВА ПРИ ЗАДАНІЙ ЙМОВІРНОСТІ ДЕФІЦИТУ СИРОВИНИ	117
Фролов Михайло Олександрович ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОГНОЗУ ПОГОДИ ДЛЯ ПОТРЕБ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	125
Чуриканова Олена Юріївна РЕГІОНАЛЬНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	131
Чухліб Алла Василівна МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ АНАЛІЗУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА...	139

CONTENTS

ECONOMY

Kulova Ivelina METHODOLOGY FOR BUILDING SYSTEM PROCESSES IN COMPANIES FOR SUCCESSFUL INTERNATIONAL BUSINESS	9
Stoyanets Nataliya, Shulga Ruslan IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF DAIRY ENTERPRISES.....	15
Barna Marta, Rushchyshyn Nadiya STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF ECONOMIC DEVELOPMENT: SYSTEM-ANALYTICAL ASPECTS	23
Gaiduchok Oksana, Stupnytskyi Oleksiy PRACTICAL ASPECTS OF APPLICATION OF THE MODEL OF INTEGRAL ASSESSMENT OF THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE	31
Danyluk Liudmyla POSITIONING OF THE REGION ON THE PRINCIPLES OF BRAND FORMATION	42
Didukh Serhii INCLUSIVE STRATEGIC VECTOR OF DEVELOPMENT OF THE SUBJECT AGRICULTURAL AND FOOD SECTOR.....	50
Kobrusieva Yevheniia, Ivanov Roman PROBLEMATIC ISSUES OF MUTUAL AGREEMENT OF HR POLICY AND ENTERPRISE DEVELOPMENT STRATEGY	58
Kostenko Anna TRENDS OF FORMATION IN POPULATION'S INCOME IN THE REGIONS OF UKRAINE	64
Paslavska Oksana THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON CHANGING THREATS TO BUSINESS GROWTH IN UKRAINE	73
Pysanko Serhii, Romanyuk Roman, Pavlova Olena, Pavlov Kostiantyn ELECTRICITY MARKET OF REGIONS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION CHANGES.....	80
Proshchalykina Alina, Denisenko Victoria, Proshchalykin Anton PROBLEMS AND PROSPECTS OF BIOFUEL MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE	88

Rosola Uliana, Rosola Oleksandra FORMATION OF THE ORGANIZATIONAL CULTURE OF THE ENTERPRISE	94
Sova Kateryna, Yatsenko Natalia, Zagirniak Denys IFRS IMPLEMENTATION AS ONE OF THE FACTORS FOR IMPROVING THE INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE	100
Tymchyshyn Yuliya FINANCIAL COMPONENT OF REGIONS' ECONOMIC SECURITY	108
Tovstenko Igor FINDING THE VOLUME OF SUPPLY OF RAW MATERIALS FOR THE ENTERPRISE WITH THE SET PROBABILITY OF RAW MATERIAL DEFICIT	117
Frolov Mykhailo PRACTICAL ASPECTS OF APPLICATION OF METEOROLOGICAL WEATHER PREDICTION MODELS FOR THE NEED OF AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY	125
Churikanova Olena REGIONAL INVESTMENT POLICY. PROBLEMS AND DIRECTIONS OF IMPROVEMENT	131
Chukhlib Alla METHODICAL INSTRUMENTS OF ANALYSIS AND FORECASTING OF GRAIN PRODUCTION	139

Kulova Ivelina
PhD, Chief Assistant
Faculty of Economics
Department of Industrial Business and Entrepreneurship
University of Food Technologies (Plovdiv, Bulgaria)

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6791

METHODOLOGY FOR BUILDING SYSTEM PROCESSES IN COMPANIES FOR SUCCESSFUL INTERNATIONAL BUSINESS

ЕКОНОМИКА

Summary. Globalization opens new challenges for business organizations (new competitors and new market opportunities), which have a strong impact on international business and corporate strategies. There arises a need for the introduction and implementation of a comprehensive system that integrates the many processes in companies which are key to their more efficient and effective functioning in international business operation. The purpose of this study is to propose a methodological scheme for building system processes in companies, which will be the basis for successful international business. This scientific work is based on author's interpretation, research, analysis, synthesis, adaptation of publications by Bulgarian and foreign authors. The methodology focuses on 4 main levels: a business model that creates value for the business; creating a system for effective marketing and sales; building a system of efficient practices and processes in the company's activities; a strategy for business development on international markets. This methodology for building system processes in companies for successful international business is an attempt to achieve a view of business as a complete system, each process of which works for the progress of the whole business entity. The paper can serve the practitioners, entrepreneurs and managers when they want to expand their business on international markets.

Key words: business model, system, marketing, strategy, value

Introduction. The opportunities offered by international markets are becoming an attractive tool for the growth and development so sought by companies. However, the economic, managerial, financial, technological and social drivers of globalization have a strong influence on international business and corporate strategies. This leads to the need to introduce and implement a comprehensive system that integrates the many processes which affect the way companies operate effectively on international markets. Building system processes in companies is of key importance for their more efficient and effective functioning when doing international business activities. The purpose of this study is to propose a methodological scheme for building system processes in companies, which will be the basis for successful international business. This scientific work is based on author's interpretation, research, analysis, synthesis, adaptation of publications by Bulgarian and foreign authors.

Methodical scheme for building system processes in companies for successful international business.

The methodology allows to build such an international business that operates as a whole organism, each part of which contributes to the overall success. The aim is to integrate the many elements that affect the way in which companies doing international business operate effectively. The methodology suggests that building a stable systemic international business is based on 4 main levels:

- Business model that creates value for business;
- Creating a system for effective marketing and sales;
- Building a system of efficient practices and processes in the company's activities;
- Strategy for business development on international markets.

The first level of the systemic international business, i.e. the **business model**, combines the core values of the company, strategy and business, and as a result all this illustrates the way in which value will be created for the business. At the heart of the business model are the company's values, as they are fundamental to everything it does. Its strategy and the way

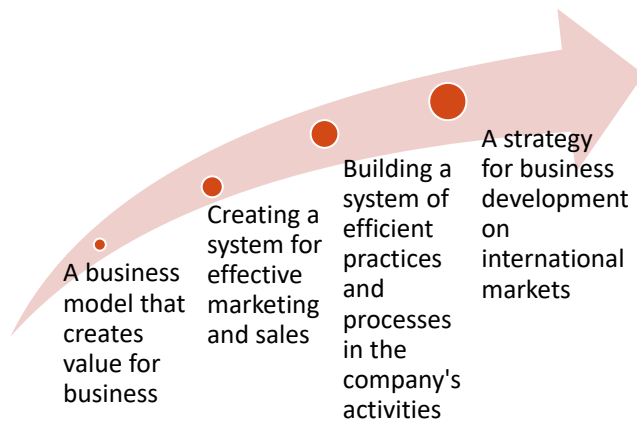

Fig. 1. Methodology for building system processes in companies for successful international business

Source: author's development

the company approaches the work are focused on four main areas: Organizational efficiency and individual responsibility, Excellence in core business processes [5], Corporate responsibility and Creativity and innovation. Exceptional importance is attached to each of its strategic imperatives, for which detailed work processes are developed and multidisciplinary teams are created in order to ensure success in each area of the company's overall strategy. Its values, its strategy and the way it creates value, taken together, will help create value for the company's owners.

Organizational efficiency and individual responsibility is a program introduced to create such organization and a work environment in which each employee willingly gives the best of himself so that all employees together can achieve the goals and objectives they

have set. First of all, it is necessary to provide such organizational structures that meet the set goals, and then to ensure that each employee is aware of their responsibilities and powers.

In order to achieve the *excellence in the main business processes*, an operational model is created, based on the best practices and composed of four key components, which together ensure the achievement of better and better results through the closed cycle of "Planning-Implementation-Verification-Action". The model is implemented in stages: a process of work management, a process of analysis and improvement and a process of integrated planning.

A project management framework based on best practices in the field shall be applied, as well as a model for successful project execution concerning all company's projects of strategic importance. Projects go through a phase-by-phase review and evaluation to ensure that they meet the standards, that the relevant risks are identified and managed and that consistency with the company's strategic objectives is achieved.

Corporate responsibility needs to be a major commitment of the company. The company must find ways to work more responsibly, demonstrating its social and environmental responsibility credibly and consistently. There is a symbiosis between the way a business develops and how it demonstrates social and environmental responsibility. These aspects cannot be managed separately.

The responsible behavior of a company is expressed in a number of aspects, including maintaining stable relationships with stakeholders and minimizing en-

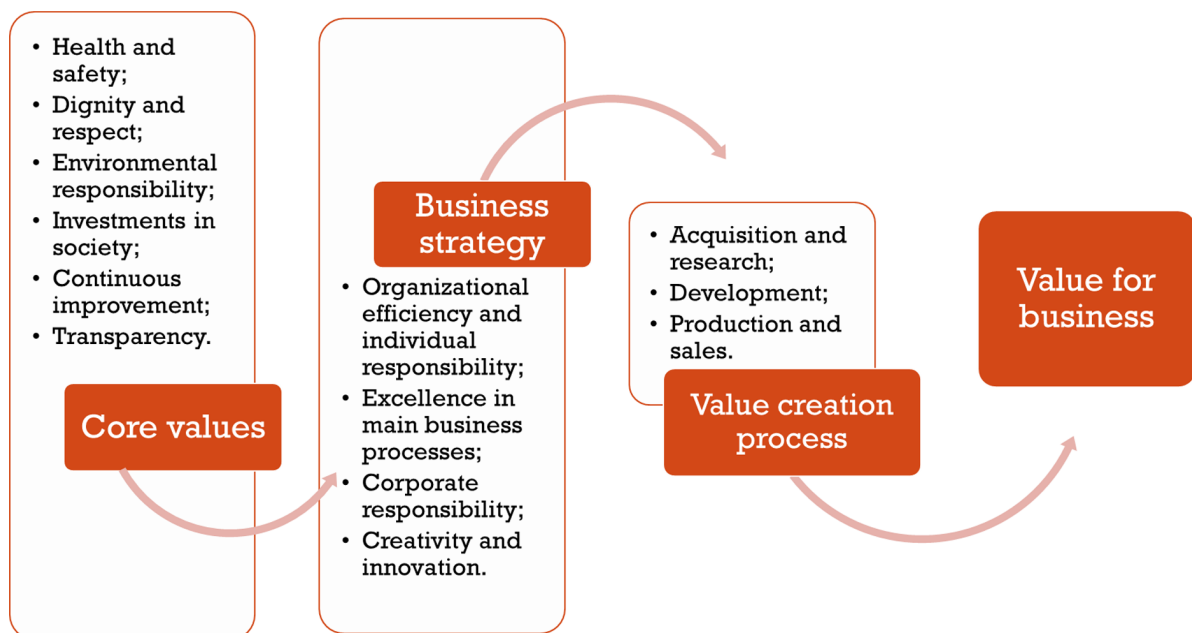

Fig. 2. Business model, creating value for the company in international business activity

Source: author's development

vironmental damage. It also means that the company guarantees that its employees receive good treatment, that their health and safety at work is secured, and that it finds ways to build sustainable local communities which continue to thrive long after the company has ceased its activity in the region.

Innovation and creativity in the work process must be developed, promoted in an appropriate commercial form and applied in the industry in order to transform the value chain in this sector. An example of innovation that is part of a company's workflow is the real-time monitoring and control. This ensures constant access to up-to-date information, which allows more informed and good decisions. It is necessary to continuously change the way work is being done in order to create a coherent and efficient work process, using modern technologies whenever possible. A special framework for innovation processes in the company shall be developed to encourage all employees to look for ways to be innovative, while at the same time work-related risks are being mitigated.

The most important and fundamental level of business systematization is the company's business model. Its success is built on its chosen way of doing international business. The business model determines who the company's customers are, what it sells to them, what it offers them and where its earnings come from. It is crucial to know the company's business model and understand how it works. It is essential to find the strengths of the business and the company needs to show its uniqueness, which will allow it to take its place in the competitive foreign market. In order for a company to be unique on the market, it must understand very well who its customers are, what problems it solves, what needs it satisfies. Uniqueness arises only against the background of competitors — i.e. it is necessary to know well the competitors, as well as the strengths and weaknesses of the company in comparison with the others.

The main goal of the second level "**Creating a system for effective marketing and sales**" of the methodology for building system processes in companies for successful international business is the company to find and apply the best for its business techniques and systems to attract customers and sales. It is much easier for a company to attract enough customers when it knows who it wants to attract. The desire to buy rises when the customer is sure that the company is the best on the market. That is why at the first level of the methodology: "A business model that creates value for business", the strengths of the company are being sought and the uniqueness of its business is being built. At the second level of the methodology, the company

needs to try new sales techniques, to choose the ones that work best in its business sector and to drop out the most ineffective ones.

When building a marketing and sales system in a company conducting international business, a distinction must be made whether the company operates with existing employees or with new ones. In the first case, when working with the current employees, it is required assessment of the limitations in the marketing and sales system, development and implementation of marketing and sales technologies aimed at increasing the efficiency of the marketing and sales system. In the second case, it is an algorithm of work, which includes staffing of the future marketing and sales department, its training, marketing and sales technologies and sales management technologies.

Building a marketing and sales system in a company conducting international business includes the following steps [2; 3]:

- Diagnosis and analysis of the activities of the marketing and sales department, i.e. identification of promising, most profitable customer groups and product groups; identification of problem areas in the sales function and cooperation with other departments, analysis of the structure of non-financial document flow; analysis of the existing motivation system; assessment of the professional potential of marketers and salespeople.
- Development of an international marketing strategy — the strategy is built either on the basis of developing a competitive advantage that is attractive to customers; or on the basis of waging marketing wars with competitors for customers. The first approach is applied if consumer needs unmet by the competitors are found. The second one, if the market is clearly and firmly divided.
- Optimization of the activity of the marketing and sales department:
 - Proposals for the marketing and sales system. The system involves framing standards which support the work of staff when performing target sales volumes. The main components of sales are: optimal organizational structure and number of staff; technology for attracting new customers and care for each customer; individual and group plans and reports, operational plans and reports, budgets; sales standards (divided by customers, by territories, by interaction with target customers, etc.); indicators for successful performance of sales managers; document flow within the department and regulations for interaction with other departments (salesmen-chief-accounting-marketing department); information provision of sales (customer database, its structure

for analysis, reporting, interaction with potential customers; sales analysis, availability and movement of products, competitors); job descriptions of marketing and sales staff.

- Building an optimal system for motivation of marketers/salesmen, i.e. building a system for remuneration of marketers/salesmen (fixed and variable components, their ratio, indicators determining the size of the variable and fixed parts); defining a set of measures for further promotion (punishment) of employees (depending on their performance of the targets, standards and compliance with job descriptions); building a system for moral remuneration of marketers / salesmen, forming a corporate culture of the departments, recommendations for events, increasing the loyalty of employees.
- Growth of marketing specialists and sales staff, i.e. assessment of the professional potential of the marketers/salesmen in accordance with the requirements of the position; building a system for attestation of marketing specialists and sales staff; building a system for attestation of new associates; training of employees in the marketing and sales department in accordance with job descriptions and standards; training salesmen to apply effective sales techniques.
- Marketing collateral for sales in international business. Here it is done: research of goods/services of the company, its market position, and information about competitors stored in the company; conducting a comparative analysis of the competitive field and identifying the real competitive advantages of the company; developing tactics of the company's behavior in the field of competition; selection of criteria and regular monitoring of the activity of the main competitors on the market; interaction with customers to obtain market information; defining criteria for analysis of the collected market information and defining forms of presentation of the results of the analysis: a template for presenting market information for the sales department, necessary for working with customers, and a template for market management report, necessary for correcting the behavior of the company on the market, as well as an assessment of the efficiency of the work of the sales and supply departments; analysis of customer behavior, segmentation of customers, identification of target groups, development of standard proposals for target customer groups, as well as structuring information for the sales department and for the company's management.
- Development of competitive advantages when carrying out international business activity — identifying the free positions on the market, identifying

those needs of customers which are not sufficiently satisfied by competitors; selection of products and services that the company will develop, taking into account the free positions and the resources of the company's competitive advantages; developing a plan for events to promote to customers and to fix in their minds the competitive advantages of the company; defining programs for searching and attracting customers who "buy" the competitive advantages chosen by the company.

- Waging marketing wars when doing international business — the market allocation of major competitors from consumer's perspective based on rapid research, identifying the real place of the company among these competitors; determining the position that the company will strive to take over and the type of marketing war to win this position; designing a plan to "disable" competitors and hence attract the "freed-up" customers.
- Starting off a regional manager — a set of activities to create a tool for territory management. This is an integral part of the implementation of the sales policy. It includes: defining the territory of responsibility; analysis of the labor market state; job description; search; selection; evaluation; introducing the affiliate to customers; employee motivation system; employee reporting system; equipping the employee's workplace; training; probation; accompaniment.
- Building a distribution system, pricing, product and promotional policy in carrying out international business activities — designing distribution strategy, selection of a channel for the target customer group, planning of sales channels; selection and evaluation of the regions for the development of distribution; setting up requirements for the infrastructure and organization of the partners' sales process; setting the pricing policy; setting the assortment policy; designing a system for motivation / discounts for distributors / wholesalers; creating a system for planning the orders of distributors / wholesalers and their reporting; assessment of the prospects of the sales channels; organization of sales of commercial enterprises; recommendations for actions when there are campaigns in the dealer / distribution network and retail trade.

The third level "***Building a system of efficient practices and processes in the company's activities***" of the methodology for building system processes in companies for successful international business is crucial if the company wants to expand its business and move to next higher level. In the most general sense, the business systematization means that suc-

cessful practices and processes become embedded in the company's activity by turning them into systems. The systematization allows in practice to always achieve the best result in the various activities when doing international business. And this, in turn, allows the company to receive a guaranteed profit and greatly facilitates the entire management of the business.

In any company doing international business, most activities can be automated and systematized to be performed with less resources, effort and time, while avoiding most common mistakes. There are always some routine, repetitive processes that can be "put on autopilot" through some tools and technologies [4]. Most of the processes can in turn be combined into systems which work according to certain rules. The more processes a company integrates into systems, the easier it will be to manage and control its business. And the more processes are automated [6], the less personal involvement of the entrepreneur will be required by the business. By freeing up his time from routine activities, which will now be carried out much faster and without requiring personal continuous participation by the entrepreneur in them, he will be able to focus on the most important thing in his business — strategic planning.

Main business systems [1] which are directly involved in generating profit in any international business are: customer attraction system; sales system; system for operating with customer base and system for production of products and services. Each one of them may include other systems, for example, a customer attraction system may include a social media customer attraction system, internet marketing system, and so on.

The first process — the process of attracting customers deals with attracting potential customers to the company's business, through marketing. Its main goal is to ensure a stable flow of potential customers. In the second process — the sales process, the first sale is made and the potential customer is turned into a real one. The main purpose of this process is to sell to a customer attracted by the customer attraction system. The third major business process is customer service. This is not about providing services that the company has sold, but it refers to actively working with current customers of the company, with those

who have made at least one purchase from the company. In this process, repeat sales are stimulated by working with a customer base. The main goal of this business process is to make as many repeat sales to each customer as possible and thus the company to generate maximum profit for its international business. The fourth business process is the process of producing products and services. The first three processes are primary and the construction of these three systems in each business is done according to general rules. At the same time, the company can sell products or services that either it itself produces, or it can also be an intermediary — to sell products or services produced by other companies. This fourth business process is secondary. The company can always find some products or services to sell, as long as it knows how to attract customers and has a system in place on how to sell to customers who are already attracted, and how to make repeat sales afterwards. The product and service are now secondary.

Both, the first three levels and the fourth level: ***"A strategy for business development on international markets"***, of the methodology for building system processes in companies for successful international business, are conditional, because the company never stops its business development since its establishment. The better the entrepreneur understands where he directs his international business, the more right decisions he will make.

There are three main tasks that a business must solve in order to achieve its goals and be successful in foreign markets: to bring profit to the entrepreneur as a business owner; to maintain its existence; to grow (there are two main ways in which the business can grow — the first, to expand the existing model, and the second, to include additional and new areas of activity).

Conclusion. The methodology for building system processes in companies for successful international business described in this study is an attempt to achieve a view of business as a complete system, each process of which works for the progress of the whole business entity. Through it, the company could step by step find its unique place in international markets, attract a sufficient number of customers, make higher sales and get maximum profit.

References

1. Andrews Z. (2014). All Systems Go: A Solid Blueprint to Build Business and Maximize Cash Flow. MAX. 226 p.
2. Bertuzzi T. (2016). The Sales Development Playbook: Build Repeatable Pipeline and Accelerate Growth with Inside Sales, Moore-Lake, 1st edition. 262 p.
3. Cespedes F. (2014). Aligning Strategy and Sales: The Choices, Systems, and Behaviors that Drive Effective Selling // Harvard Business Review Press. 336 p.
4. Ferriss T. (2009). The 4-Hour Workweek: Escape 9–5, Live Anywhere, and Join the New Rich. Harmony. 416 p.
5. Mihova/T., Nikolova-Alexieva V., Angelova M. (2018). Factors Affecting Business Process Management in the Bulgarian Enterprises to Achieve Sustainable Development // International Conference on High Technology for Sustainable Development (HiTech), IEEE.
6. Nikolova-Alexieva V., Teneva A., Yordanova P. (2018). Survey of How Process Modeling Works in the Bulgarian Organizations // International Conference on High Technology for Sustainable Development (HiTech), IEEE.

Stoyanets Nataliya

Doctor of Economics, Professor

Sumy National Agrarian University

Стоянець Наталія Валеріївна

доктор економічних наук, професор

Сумський національний аграрний університет

Стоянец Наталья Валерьевна

доктор экономических наук, профессор

Сумской национальной аграрный университет

ORCID: 0000-0002-7526-65702

Shulga Ruslan

Master Student of the

Sumy National Agrarian University

Шульга Руслан Андрійович

студент магістратури

Сумського національного аграрного університету

Шульга Руслан Андреевич

студент магистратуры

Сумского национального аграрного университета

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6794

IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF DAIRY ENTERPRISES

УДОСКОНАЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ МОЛОКОПЕРЕРЕБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Summary. The article identifies the current state and main problems of competitiveness of domestic dairy companies, which they work in conditions of limited raw materials, technical and financial resources, low purchasing power of the population in the formation of high prices for milk and dairy products, low use of modern strategic management tools. As a consequence, the low competitiveness of products of most enterprises in the industry in domestic and foreign markets.

The object of the study was the enterprise of SE "Aromat" Branch "Sumy Dairy", which specializes in milk processing, production of butter, cheese and dairy products under the brand name "Dobryana".

A set of factors that determine the level of competitiveness of the dairy enterprise in the market, namely the general indicators of efficiency: return on capital, return on turnover, time, duration of operating and financial cycles, financial stability, solvency and liquidity. The assessment of the competitiveness of the company's dairy products is formed by its quality, environmental friendliness, brand and packaging.

In Sumy region, there are the necessary prerequisites for the creation of new production systems – clusters, in particular: the presence of scientific institutes and universities of agricultural orientation, favorable environmental conditions, fodder base and the availability of premises in the field of dairy farming. The regional cluster for milk production and processing will provide for the operation of three technological subclusters: for the cultivation of dairy cows; from milk production and procurement; from milk processing and production of finished products. The cluster will be managed by a coordination council consisting of representatives of all cluster members.

In order to increase competitiveness, it is proposed to ensure effective integration links with the supply of equipment needed for milk procurement and storage, processing plants, enterprises, quality control laboratories, research institutions, and wholesale markets, regional and state authorities. Proper establishment of such relations will ensure the integration of dairy producers at all levels and the creation of a dairy cluster through the strategy of establishing integration relations between existing enterprises, households and the population working with dairy products, will create a large agro-industrial association as the main form of supporting economic interests and dairy products.

Key words: competitiveness, factors of competitiveness, dairy products, dairy cluster.

Анотація. В статті визначено сучасний стан та основні проблеми конкурентоспроможності вітчизняних підприємств молочної промисловості, що вони працюють в умовах обмежених сировинних, технічних та фінансових ресурсів, низької купівельної спроможності населення при формуванні високих цін на молоко і молочні продукти, низького рівня використання на практиці сучасних інструментів стратегічного управління і, як наслідок, низької конкурентоспроможності продукції більшості підприємств галузі на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Об'єктом дослідження виступило підприємство ДП «Аромат» Філія «Сумський молокозавод», котре спеціалізується на переробці молока, виробництві масла, сиру і молочної продукції під ТМ «Добряна».

Визначено сукупність факторів, що визначають рівень конкурентоспроможності молокопереробного підприємства на ринку а саме узагальнюючих показників ефективності: рентабельності капіталу, рентабельності обороту, у часі, тривалість операційного і фінансового циклів, фінансову стійкість, платоспроможність та ліквідність. Оцінку конкурентоспроможності молочної продукції підприємства формує її якість, екологічність, бренд та упаковка.

У Сумській області існують необхідні передумови для створення нових виробничих систем – кластерів, зокрема: наявність наукових інститутів та вузів аграрного спрямування, сприятливий екологічний стан, кормова база та наявність приміщень у галузі молочного скотарства. Регіональний кластер з виробництва та переробки молока передбачатиме функціонування трьох технологічних підкластерів: з вирощування корів молочних порід; із виробництва та заготівлі молока; із переробки молока і виробництва готової продукції. Управління кластером здійснюватиме координаційна рада, яка складатиметься з представників усіх учасників кластера.

Запропоновано для підвищення конкурентоспроможності потібно забезпечити дієві інтеграційні зв'язки, із галуззю постачання обладнання, необхідного для заготівлі та зберігання молока, переробними, підприємствами, лабораторіями з контролю якості, науково-дослідними установами, гуртово-роздрібними ринками, органами регіональної та державної влади. Правильне налагодження таких стосунків забезпечить інтегрування виробників молочної продукції на всіх рівнях а створення молочного кластеру через стратегію налагодження інтеграційних відносин між існуючими підприємствами, домогосподарствами та населенням, що працюють із молочною продукцією, сприятиме створенню великого агропромислового об'єднання як основної форми підтримки економічних інтересів виробників молока та молочної продукції.

Ключові слова: конкурентоспроможність, фактори конкурентоспроможності, молочна продукція, молочний кластер.

Аннотация. В статье определено современное состояние и основные проблемы конкурентоспособности отечественных предприятий молочной промышленности, они работают в условиях ограниченных сырьевых, технических и финансовых ресурсов, низкой покупательной способности населения при формировании высоких цен на молоко и молочные продукты, низкого уровня использования на практике современных инструментов стратегического управления и, как следствие, низкой конкурентоспособности продукции большинства предприятий отрасли на внутреннем и внешнем рынках.

Объектом исследования выступило предприятие ДП «Аромат» Филиал «Сумской молокозавод», которое специализируется на переработке молока, производстве масла, сыра и молочной продукции под ТМ «Добряна».

Определена совокупность факторов, определяющих уровень конкурентоспособности молокоперерабатывающего предприятия на рынке а именно обобщающих показателей эффективности: рентабельности капитала, рентабельности оборота, во времени, продолжительность операционного и финансового циклов, финансовую устойчивость, платежеспособность и ликвидность. Оценку конкурентоспособности молочной продукции предприятия формирует ее качество, экологичность, бренд и упаковка.

В Сумской области существуют необходимые предпосылки для создания новых производственных систем – кластеров, в частности: наличие научных институтов и узлов аграрного направления, благоприятный экологическое состояние, кормовая база и наличие помещений в отрасли молочного скотоводства. Региональный кластер по производству и переработке молока предусматривает функционирование трех технологических подкластеров: по выращиванию коров молочных пород; по производству и заготовки молока с переработки молока и производства готовой продукции. Управление кластером будет осуществлять координационный совет, который будет состоять из представителей всех участников кластера.

Предложено для повышения конкурентоспособности не обходимо обеспечить действенные интеграционные связи, с отраслью поставка оборудования, необходимого для заготовки и хранения молока, перерабатывающими предприятиями, лабораториями по контролю качества, научно-исследовательскими учреждениями, оптово-розничными рынками, органами региональной и государственной власти. Правильное налаживания таких отношений обеспечит интегрирование производителей молочной продукции на всех уровнях а создание молочного кластера через стратегию налаживания интеграционных отношений между существующими предприятиями, домохозяйствами и населением, работающих с молочной продукцией, будет способствовать созданию большого агропромышленного объединения, как основной формы поддержки экономических интересов производителей молока и молочной продукции.

Ключевые слова: конкурентоспособность, факторы конкурентоспособности, молочная продукция, молочный кластер.

Statement of the problem. The development of a market economy, economic and social transformations in Ukraine, the essential features of which are the innovative path of development, accession of the state to the World Trade Organization, increasing competition in the market put higher demands on scientific economic research to ensure product competitiveness. The current state of competitiveness of domestic dairy companies indicates that they operate in conditions of limited raw materials, technical and financial resources, low purchasing power of the population in the formation of high prices for milk and dairy products, low use in practice of modern strategic management tools and As a result, low competitiveness of products of most enterprises in the industry in domestic and foreign markets. The need to solve the outlined problems of forming the competitiveness of the dairy plant at the organizational and methodological level is a confirmation of the relevance and practical significance of the research direction.

Analysis of recent researches and publications. Many works of foreign and domestic scientists are devoted to studying the problem of competitiveness of dairy enterprises, in particular: Havrysh O. A., Chaykovs'kyi Y. O. Minyailo, O., Minyailo V., Linetskaya J. Davydovich O., Enright M. J., Yatsenko V. M., Yakovleva A.

Formulation purposes of article (problem) to study the theoretical aspects of competitiveness as a basis for the development of domestic dairy enterprises, analysis of economic activity of subsidiary company "Aromat" Branch "Sumy Dairy", to justify the creation of a dairy cluster in the Sumy region for the production of competitive dairy products.

The main material. Ensuring the competitiveness of the enterprise is a prerequisite for its long-term and effective operation in a dynamic and uncertain external environment. The above indicates the need to organize competitive business activities of domestic businesses as the basis of the economic system of Ukraine. This, in turn, requires the practical application of the theory of enterprise competitiveness,

which will serve as a basis for the formation of competitiveness management systems at the level of each individual business entity.

The priority of accelerated development of milk processing enterprises is due to the purpose of milk processing and production of selected dairy products with the widest range with the maximum possible extension of the shelf life. Such production activities should ensure the competitiveness of dairy enterprises and economic security. The share of dairy enterprises in the total food industry is 17.7%, which indicates their importance among other enterprises of the processing and food industries [2].

Thus, the objective need to organize the process of managing the competitiveness of the enterprise in the dairy industry is justified by the following provisions:

- processing organizations are open systems, fully dependent on the state of the environment;
- in the conditions of active competition between producers of dairy products the strategic orientation of the purposes of the enterprise on the prospect allows to react to factors of uncertainty and risk of external environment;
- the difficulty of forecasting the future state of the market structure necessitates the use of management technologies;
- effective response of the enterprise to the influence of the external environment is impossible without the presence of adaptive abilities [1].

The basis of our study is the Branch "Sumy Dairy Plant" SE "Aromat" (hereinafter Sumy Dairy Plant) is one of the most famous in the city of Sumy food industry.

The plant began its activities in 1924 in an adapted wooden room with a production area of 300 square meters and manual labor processes. In 1940, some processes were already mechanized. From 1959 to 1965 the technical re-equipment of the shops was carried out, in connection with which the volume of processed products. In 1996, Sumy City Dairy Plant was transformed into an open joint-stock company. In 1998, the company was renamed OJSC "Sumy

Fig. 1. Logotype

Dairy Plant". In 2003, the company became part of Milkiland-Ukraine.

The Sumy Dairy Plant branch specializes in milk processing, production of butter, cheese and dairy products under the Dobryana TM. In 2008, the plant put into operation the 2nd line for the production of glazed curds, as well as a line for bottling milk, kefir and yogurt in PET bottles. In 2012, the company began production of thermostatic products. Today, the Sumy Dairy Plant includes areas for the production of animal oil, whole milk products, hard cheese and cheese products and casein. In 2016, the company received a permit to export dairy products to the European Union.

Dairy products of Dobryana have the following indicators:

- trademark "Dobryana" is a registered brand, which is easy to distinguish the company's products from competitors;
- special trainings are held for branch specialists in 14 regions of Ukraine;
- a marketing department has been established at the main enterprise, the specialists of which have undergone training courses in Europe and the USA

and support marketing plans for sales development in the Company's branches in Ukraine;

- Dobryana company has its own Internet site, which works in the mode of information and advertising round-the-clock representative-consultant of the Company's products;
- branches in the regions carry out independent delivery of products from their warehouses by their own vehicles to retail trade enterprises.

The raw material base for the enterprise is the farms of seven districts. The level of cooperation is quite high, the dairy cooperates with such organizations as: "Agrana Fruit Ukraine" — providing fillers; Tetrapack LLC — provision of packaging; "Aroma" — providing flavors. It is necessary to consider and analyze the product range of the enterprise, its composition and structure in table 1.

From the calculations of the table it can be stated that the largest share in the structure of marketable products of the Plant on average for 2017–2019 is occupied by whole milk products (packaged milk, yogurt, sour cream, kefir, etc.) — 27.3% without obvious trends. This indicates that the sale of whole milk products still remains the main economic activity of the enterprise. At the same time, competition requires the expansion of the product range, so Sumy Dairy Plant directs its production capacity to the manufacture of other products. In particular, the second position in terms of the average share in the company's sales (21.6%) is occupied by hard cheeses, which include such product items as "Mozzarella", "Cheddar", "Russian", "Cream" and some others. The production and sale of hard cheeses has a negative trend over the years of research due to declining demand and rapid growth of wholesale prices.

In third place in the structure of the company's sales with an average share of 18.7% is sweet butter.

Table 1

Composition and structure of sales

Groups of goods	2017 y.		2018 y.		2019 y.		On average for 2017–2019 y.	
	Revenue thous. UAH	Specific weight, %	Revenue thous. UAH	Specific weight, %	Revenue thous. UAH	Specific weight, %	Revenue thous. UAH	Specific weight, %
Whole milk products	61697	26,0	70885	28,7	71140	27,3	67907	27,3
Hard cheeses	60273	25,4	49644	20,1	50032	19,2	53316	21,6
Sweet butter	38442	16,2	42975	17,4	58632	22,5	46683	18,7
Cheese products	32747	13,8	34825	14,1	39870	15,3	35814	14,4
Casein	19458	8,2	18771	7,6	5472	2,1	14567	6,0
Services	24679	10,4	29885	12,1	35440	13,6	30001	12,0
Total	237295	100	246985	100	260585	100	248288	100

Source: based on company information

The share of this assortment group is growing every year. It is explained by the opening of new export sales channels and the involvement of an increasing number of transport and storage facilities.

In fourth place with an average share of 14.4% are cheese products (glazed cheeses, sweet and sour curds, soft cheese). The share of these product groups in the general range has no clear tendencies to change. Instead, the expansion of their production is constrained by the lack of production capacity and raw material base, which in addition to dairy, also contains raw materials of plant origin.

A significant share in the structure of sales at the enterprise is occupied by services for the lease of refrigeration capacity to wholesale and retail trade companies, this share on average for the three studied years was at the level of 12% with a tendency to increase.

If we analyze the dynamics of trade in general, we can conclude that there is an increase in sales for all types of products. Thus, the company's sales policy is at a high professional level, and fluctuations in market conditions are quickly reflected in changes in product range.

At the same time, it is appropriate to analyze the competitiveness of the business entity according to the parameters of the segment of the commodity and regional market in which it operates. At the same time, the level of competitiveness is a total assessment of indicators of competitive strength (resource potential, level of satisfaction of consumer needs, efficiency of activity) during the period of its implementation.

The set of factors that determine the level of competitiveness of the dairy enterprise in the market is shown in Figure 2. This is primarily to ensure the economic security of the dairy plant and the competitiveness of its products.

Assessing the competitiveness of a particular dairy in the context of economic security involves taking into account the following generalized efficiency indicators: return on capital, return on turnover, time, operating and financial cycles, financial stability, solvency and liquidity. The assessment of the competitiveness of the company's dairy products is formed by its quality, environmental friendliness, brand and packaging.

Competitiveness, in addition, is a general indicator of assessing the position of the dairy enterprise in the market, determines the directions of its development and creates conditions for achieving the goals and objectives, provides an appropriate level of economic security.

After conducting the relevant research, we propose as one of the priority areas to increase the competitiveness of the dairy industry of Ukraine to combine them into a cluster.

As clusters, today are the most progressive tool for implementing a strategy to improve the existing potential of the region. "The cluster model makes it possible to combine the available resources and specialization of the region, which is the basis for achieving the planned direction of development. World experience shows that the competitors are not the state or individual companies, but industry groups formed at the regional level within the relevant clusters" [4].

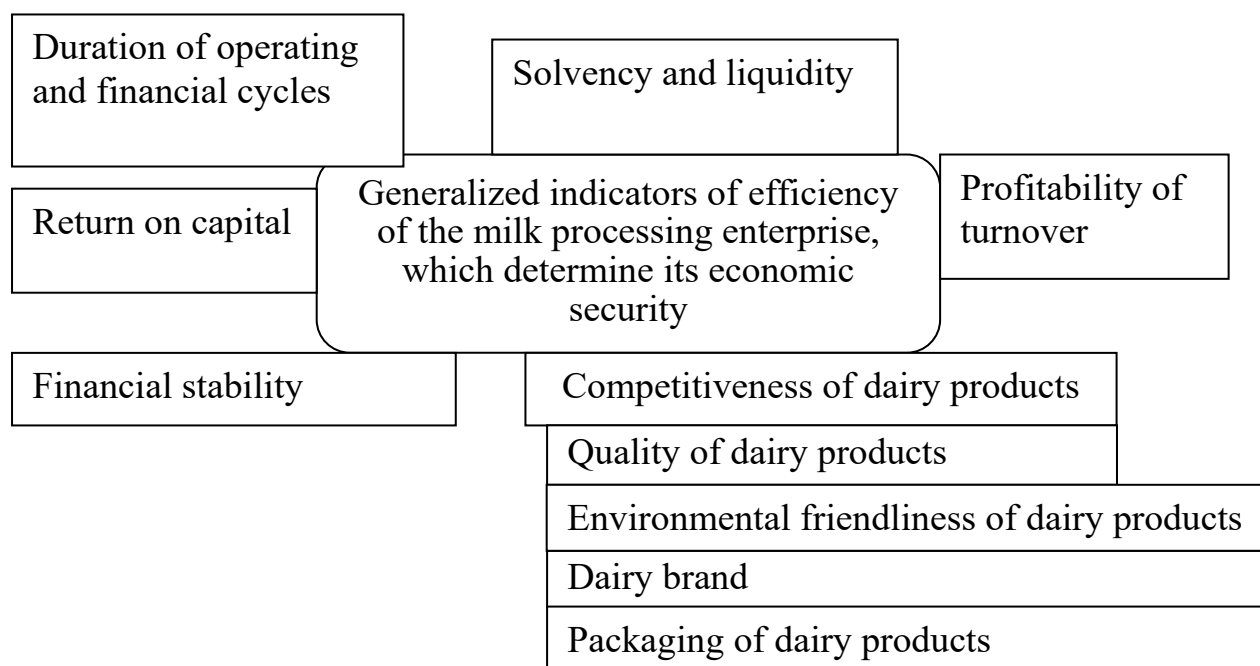

Fig. 2. Factors that determine the competitiveness of the dairy enterprise

Source: developed by the author

Legislative approval of the main aspects of the establishment and operation of industry associations for the production, processing and sale of milk and dairy products will contribute to the expansion of the market of milk and dairy products. It is these associations that should define and develop policies in this market in the field of production, processing and sale of finished products.

Information measures designed to ensure the integration of dairy market players include the following:

- formation of the state program of popularization of integration associations among small-scale producers of agricultural products;
- to organize and conduct informational and educational work among the participants of the dairy market on the principles of clustering, as well as to determine the main economic and social benefits of cluster structures;
- to promote the topic of agro-industrial clustering through publications in periodicals, speeches on radio and television;
- to create an information-analytical system for monitoring the process of creation and development of cluster structures and dissemination of positive experience at the national and regional levels.

In our opinion, milk processors will be integrators in the dairy market, as they are primarily interested in creating a civilized dairy market, procurement of the required quantity and quality of fresh milk and have the appropriate financial capabilities. Public administration bodies need to create proper regulatory regulation of the market of agricultural products and support integration initiatives at the regional and national levels.

To increase the competitiveness of dairy enterprises, it is necessary to ensure effective cross-sectoral links, in particular with the supply of funds needed for milk production, processing, livestock and other enterprises, quality control laboratories, research institutions, wholesale markets, regional authorities and state power. Establishing such links will ensure the integration of dairy market players at all levels.

Therefore, we believe that cooperation and integration of producers in the dairy market will eliminate or minimize the risks that await national dairy producers and ensure the achievement of an appropriate level of competitiveness of Ukrainian dairy enterprises in national and international markets.

Creating a cluster integration association in this market will allow participants to gain the following prerogatives:

- any economy, regardless of size and without loss of independence and autonomy, will be able to become an equal subject of market relations;

- access to constant resource and material and technical supply will be provided at minimum prices;
- there will be an opportunity to take advantage of large-scale business;
- the increase of markets for the sale of own products will provide an opportunity to enter international markets;
- concentrated cash assets can be used to purchase the latest innovative equipment and modern technologies that will improve the quality of storage and transportation of milk;
- the material and technical base of all members of the cluster integration association will gradually improve and the quality of raw milk will rise, all this will lead to an improvement in the quality of dairy products and their competitiveness in foreign markets;
- the possibility of resolving the issue of raw materials and loading of production equipment of the dairy plant and will increase the number of jobs in this area of the economy;
- the market of milk and dairy products minimizes transaction costs for all entities.

Thus, these positions proved that a significant obstacle to the true competitiveness of milk processing enterprises must be the weakness of integration relations among milk producers, processing enterprises, suppliers of technological equipment, research institutions. Due to the union of market participants on the basis of sectoral and spatial characteristics in clusters in developed countries, this problem is solved” [5].

Prerequisites for the creation of a dairy cluster in Sumy region (unification with Poltava and Chernihiv regions into the North-Eastern cluster) are:

- availability of agricultural universities and research institutes: Sumy National Agrarian University; Poltava State Agrarian Academy, Nizhyn Agrotechnical Institute of the National University of Life and Environmental Sciences (Since the system of educational institutions has a special role in creating a scheme to improve the performance of strategic industrial resources.
- enterprises send orders for research and development activities of design and development and enter research institutes and universities, which are the inventors of innovative projects for the effective development of enterprises on a scientific basis. Manufacturers of all categories have the opportunity to make contributions to the services of higher education institutions and the development of research projects in various areas, which increases the financial resources of educational institutions, and researchers have additional incentives for research.

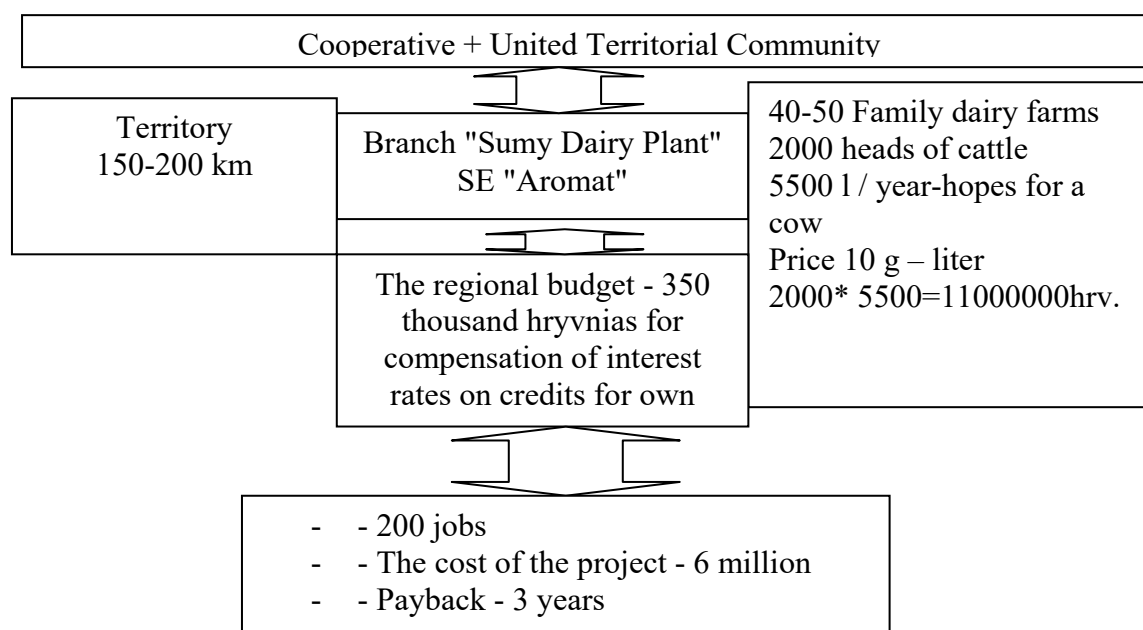

Fig. 3. The effectiveness of creating a dairy cluster

Source: suggested by the author

- suitable ecological situation in comparison with the central or eastern regions;
- the corresponding available potential of livestock facilities for the cattle industry and the availability of ecologically clean, nutritious natural meadows and pastures.

The listed positions and the specified preconditions, allow the organization in the territory of the Sumy region of a cluster on production and processing of milk and dairy products.

Thus, the combination of the implementation of certain strategic directions and program-targeted measures for the development of dairy enterprises together with the introduction of clustering of the technological process of production and processing of dairy raw materials will strengthen their competitiveness and ensure food security of the state (Fig. 3.)

According to the project participants' calculations, the dairy cluster around the processing plant with the participation of 40–50 family farms and united territorial communities can receive \$ 1.5 million in profit per year, for family farms the profit will be \$ 20 thousand years.

It is specified that the creation of the cluster will contribute to the qualitative and quantitative increase of new jobs in the form of self-employed farmers-entrepreneurs, increase tax revenues to local budgets and reduce the trend of labor migration abroad.

Insights from this study and perspectives for further research in this direction. The introduction of integration associations in the dairy industry of Ukraine will provide the following results: protection of the interests of households — suppliers of raw milk; access to stable material and technical supply at minimum prices for dairy enterprises; improving the quality of raw milk; making a profit from other areas of agribusiness; increasing the number of markets for finished products, as well as access to international markets; minimization of transaction costs; loading of production capacities of milk processing enterprises and creation of new jobs; improving the quality of dairy products and their competitiveness in national and international markets; integration at the appropriate level into the world food market.

References

1. Havrysh O. A., Chaykovs'kyi Y. O. Ukrayins'ki molokopererobni pidpryyemstva: suchasni tendentsiyi ta mistse u svitovomu vyrobnytstvi. [Ukrainian dairy enterprises: current trends and place in world production] // Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". 2016. № 13. PP. 150–157. (in Ukrainian)
2. Minyailo, O., Minyailo V., Linetskaya J. Dairy subcomplex of Ukraine: development trends Goods and markets: international scientific-practical journal. Kyiv National University of Trade and Economics. 2018. № 4. PP. 20–35.
3. Davydovich O. Bor'ba s fal'sifitsirovannoy molochnoy produktsiyey: kto dolzhen nesti otvetstvennost' [The fight against counterfeit dairy products: who should be responsible]. 2018. URL: <http://agroportal.ua/views/blogs/borba-sfal'sifitsirovannoi-molochnoi-produktsiei-kto-dolzhennesti-otvetstvennost/> (accessed January 19, 2020). (in Ukrainian)
4. Enright M. J. Regional Clusters: What we know and what we should know // Paper prepared for the Kiel Institute International Workshop on Innovation Clusters and Interregional Competition. Kiel, 2012. 18 p.
5. Ot kolichestva k kachestvu: analiz rynku molochnoy produktsii v Ukraine. [From quantity to quality: analysis of the dairy market in Ukraine]. URL: <https://pro-consulting.ua/pressroom/ot-kolichestva-kkachestvu-analiz-rynka-molochnoj-produkcii-v-ukraine> (accessed December 27, 2020).
6. Yatsenko V. M., Yakovleva A. Vplyv faktoriv zovnishn'oho ta vnutrishn'oho seredovyshcha na pidvyshchennya konkurentospromozhnosti produktsiyi pidpryyemstv molochnoyi haluzi [Influence of external and internal factors on increasing the competitiveness of dairy products]. Naukovi pratsi Natsional'noho universytetu kharchovykh tekhnolohiy. 2017. № 45. PP. 109–115. (in Ukrainian)

Барна Марта Юріївна

*доктор економічних наук, професор,
перший проректор
Львівський торговельно-економічний університет*

Барна Марта Юрьевна

*доктор экономических наук, профессор,
первый проректор
Львовский торгово-экономический университет*

Barna Marta

*Doctor of Economics, Professor,
First Vice-Rector
Lviv University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0001-5248-9774*

Руцишин Надія Михайлівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу
Львівський торговельно-економічний університет*

Руцишин Надежда Михайловна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансово-экономической безопасности и банковского бизнеса
Львовский торгово-экономический университет*

Rushchyshyn Nadiya

*PhD in Economics, Associate Professor of the
Department of Financial and Economic Security and Banking Business
Lviv University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0002-1198-8582*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6832

СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ: СИСТЕМНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗРІЗ

СТРУКТУРНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ: СИСТЕМНО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ СРЕЗ

STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF ECONOMIC DEVELOPMENT: SYSTEM-ANALYTICAL ASPECTS

Анотація. У статті обґрунтовано, що потенціал економічного зростання країни та добробуту населення залежить від якісної галузевої структури економіки, в тому числі високої частки високотехнологічних галузей та сприятливих умов ведення бізнесу. Здійснено аналіз галузевої структури економіки України в розрізі основних видів економічної діяльності. Оцінено їх поточну структуру та тенденції змін. Визначено, що у структурі національної економіки станом на 2019 рік продовжує переважати торгівля, а частка інноваційного виробництва у різних галузях залишається на низькому рівні. Зокрема, розраховано, що сумарно на такі галузі економіки як сільське господарство, переробну промисловість, будівництво, транспорт і складське господарство, тимчасове розміщування й організацію харчування припадало лише третина всієї валової доданої вартості. Підсумовано, що для економіки, яка претендує на розвиток і конкурентоспроможність, таких значень об'єктивно недостатньо.

Результати аналізу дозволили визначити системні структурні вади національної економіки України, які не сприяють подальшому соціально-економічному поступу країни та її регіонів, призводять до деіндустріалізації та наростання процесів деградації господарського комплексу. Серед них: високий рівень корупції та системної тінізації економіки та криміналізації економічних відносин, неефективна галузева структура економіки з критично високим рівнем ресурсомісткого та енергоємного виробництва, неефективним функціонуванням секторів, які забезпечують соціальний розвиток, зокрема житлово-комунального господарства, медицини, системи освітніх послуг, елементів соціальної інфраструктури.

Доведено, необхідність посилення ролі банківської системи у стимулюванні збільшення обсягів вітчизняного виробництва, розвитку реального сектора національної економіки та галузей високотехнологічного виробництва.

Ключові слова: розвиток економіки, структурні вади, галузева структура економіки, корупція, тіньова економіка, реальний сектор економіки.

Аннотация. В статье обосновано, что потенциал экономического роста страны и благосостояния населения зависит от качественной отраслевой структуры экономики, в том числе высокой доли высокотехнологичных отраслей и благоприятных условий ведения бизнеса. Осуществлен анализ отраслевой структуры экономики Украины в разрезе основных видов экономической деятельности. Оценено их текущую структуру и тенденции изменений. Определено, что в структуре национальной экономики по состоянию на 2019 год продолжает преобладать торговля, а доля инновационного производства в различных отраслях остается на низком уровне. В частности, рассчитано, что суммарно на такие отрасли экономики как сельское хозяйство, перерабатывающую промышленность, строительство, транспорт и складское хозяйство, временное размещения и организации питания приходилось только треть всей валовой добавленной стоимости. Подведены итоги, что для экономики, которая претендует на развитие и конкурентоспособность, таких значений объективно недостаточно.

Результаты анализа позволили определить системные структурные недостатки национальной экономики Украины, которые не способствуют дальнейшему социально-экономическому развитию страны и ее регионов, приводят к деиндустриализации и нарастания процессов деградации хозяйственного комплекса. Среди них: высокий уровень коррупции и системной тенизации экономики и криминализации экономических отношений, неэффективная отраслевая структура экономики с критически высоким уровнем ресурсоемкого и энергоемного производства, неэффективным функционированием секторов, обеспечивающих социальное развитие, в частности жилищно-коммунального хозяйства, медицины, системы образовательных услуг, элементов социальной инфраструктуры.

Доказано, необходимость усиления роли банковской системы в стимулировании увеличения объемов отечественного производства, развития реального сектора национальной экономики и отраслей высокотехнологичного производства.

Ключевые слова: развитие экономики, структурные недостатки, отраслевая структура экономики, коррупция, теневая экономика, реальный сектор экономики.

Summary. The article has substantiated that the potential of economic growth of the country and the welfare of the population depends on the quality of the sectorial structure of the economy, including the high share of high-tech industries and favorable business conditions. The analysis of the branch structure of the economy of Ukraine in the context of the main types of economic activity is conducted. Their current structure and trends are committed. It is determined that in the structure of the national economy as of 2019, trade continues to dominate, and the share of innovative production in various industries remains low. In particular, it is estimated that in total, such sectors of the economy as agriculture, processing industry, construction, transport and warehousing, temporary accommodation and catering accounted for only a third of the total gross value added. It is concluded that such values are objectively insufficient for an economy that aspires to development and competitiveness.

The results of the analysis allowed identifying systemic structural defects of the national economy of Ukraine, which do not contribute to further socio-economic progress of the country and its regions, lead to deindustrialization and increase the processes of degradation of the economic complex. Among them: high level of corruption and systemic shadowing of the economy and criminalization of economic relations, inefficient sectorial structure of the economy with a critically high level of resource-intensive and energy-intensive production, inefficient functioning of sectors that provide social development, including housing and communal services, medicine, education services, elements social infrastructure.

The necessity of strengthening the role of the banking system in stimulating the increase of domestic production, development of the real sector of the national economy and branches of high-tech production is proved.

Key words: economic development, structural defects, branch structure of economy, corruption, shadow economy, real sector of economy.

Постановка проблеми. Потенціал економічного зростання будь-якої країни залежить від цілої низки чинників. Проте приклад формування нової економіки технологічно-інформаційного суспільства показує, що лише при умові бурхливому розвитку високотехнологічних виробництв, національна економіка зможе отримати в майбутньому дивіденди у вигляді економічного зростання та добробуту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти дослідження структурних характеристик розвитку економіки та тенденцій їх змін можна відслідкувати у наукових працях цілої плеяди вітчизняних учених-економістів: О. І. Клімової [1], А. Ю. Васиної [2], В. В. Паппа [3], А. О. Ходжаян [4], С. В. Куйбіди [5], О. А. Гончарука [6], Т. В. Романової [7], О. М. Луцків [8], Т. Г. Васильціва [9; 10], О. П. Мульської [11; 12]. Однак при значній наявності наукових розробок з даної проблеми, дослідження більше фрагментарно, ніж комплексно оцінюють структурні характеристики сучасного розвитку економіки, відтак пропонується тема актуальна і потребує більш детального вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є здійснення аналізу індикаторів стану та зміни структурних характеристик розвитку економіки, оцінка тенденцій та перспектив їх можливих змін.

Виклад основного матеріалу. Формування висновків відносно структурних характеристик функціонування економічної системи країни в першу чергу передбачає аналіз галузевих співвідношень національної економіки. Об'єктивним підсумком аналізу слугують попередні висновки відносно переважання (або навпаки — незначного внеску) видів економічної діяльності, де створюється більша частина доданої вартості, виготовляється продукція (надаються послуги), яка забезпечує конкурентоспроможність економіки країни в системі міжнародного поділу праці, галузей з високими темпами розвитку в межах світової економіки, які перспективні в контексті сучасних тенденцій промислової революції, діджиталізації, поступу інформаційної економіки та суспільства і т. ін.

Саме тому результати аналізування галузевої структури економіки України дають підстави до висновку про її недостатню раціональність та невідповідність аналогам країн, що мають високий рівень розвитку та є лідерами за темпами економічного зростання. Так, станом на 2018 р. частка переробної промисловості в економіці нашої держави становила лише 11,6% та до 2010 р. показник знизився на 0,9 в.п.

Якщо на момент незалежності країна мала один зі найбільших потенціалів розвитку машинобудування, то до 2018 р. частка цього виду економічної діяльності скоротилася до 1,5% та обсяги і рівень продукції машинобудування в Україні зберігають тенденцію до подальшого зниження.

Зазначене на тлі послаблення рівня інноваційної діяльності та технологічного розвитку стало свідченням нарощування процесів деіндустріалізації національної економіки, що негативно позначається на подальшій здатності продукції вітчизняної промисловості конкурувати з іноземними аналогами на зовнішньому та внутрішньому ринках збуту.

Звернімо увагу, що частка продукції машинобудування у 2008 р. становила 10,7%, а у 2012 р. — 10,2% та під час кризових 2014–2015 рр. знизилася до заведне 6% (рис. 1). Станом на 2019 р. все ще не відновлено обсягів та рівня виробництва продукції машинобудування, в структурі якої також більшу частку утворює продукція з нижчим (в порівнянні з конкурентними аналогами) рівнем інноваційності та технологічності. Нестабільними залишаються й темпи приросту обсягів виробництва продукції промисловості та безпосередньо машинобудування і на тепер головне завдання — відновлення докризових показників.

Наголосимо й на іншому. Якщо частка промисловості за видами економічної діяльності у 2018 р. становила 21,0%, то, на жаль, у більшій мірі такого відносно високого значення показника було досягнуто за рахунок галузей промисловості, як правило, сировинного характеру, що негативно та не сприяє реалізації потенціалу національної економіки в контексті здатності наростити обсяги виробництва і збуту продукції з високим вмістом доданої вартості, якості та конкурентоспроможності.

Окрім того, свідченням все ще низького внеску реального сектора економіки в економічне зростання залишається його мала частка в структурі валової доданої вартості. Так, сумарно на сільське господарство, переробну промисловість, будівництво, транспорт і складське господарство, тимчасове розміщування й організацію харчування у 2018 р. припадало лише 31,1% або третину всієї доданої вартості, що для економіки, яка претендує на розвиток і конкурентоспроможність, об'єктивно недостатньо. Причому така ситуація консервувалася вже достатньо довгий часовий період.

З огляду на високий транзитний потенціал економіки України, її розвинуту транспортну інфраструктуру, а також туристично-рекреаційні спроможності, відмічаємо критично низькі частки в структурі валової доданої вартості таких видів економічної

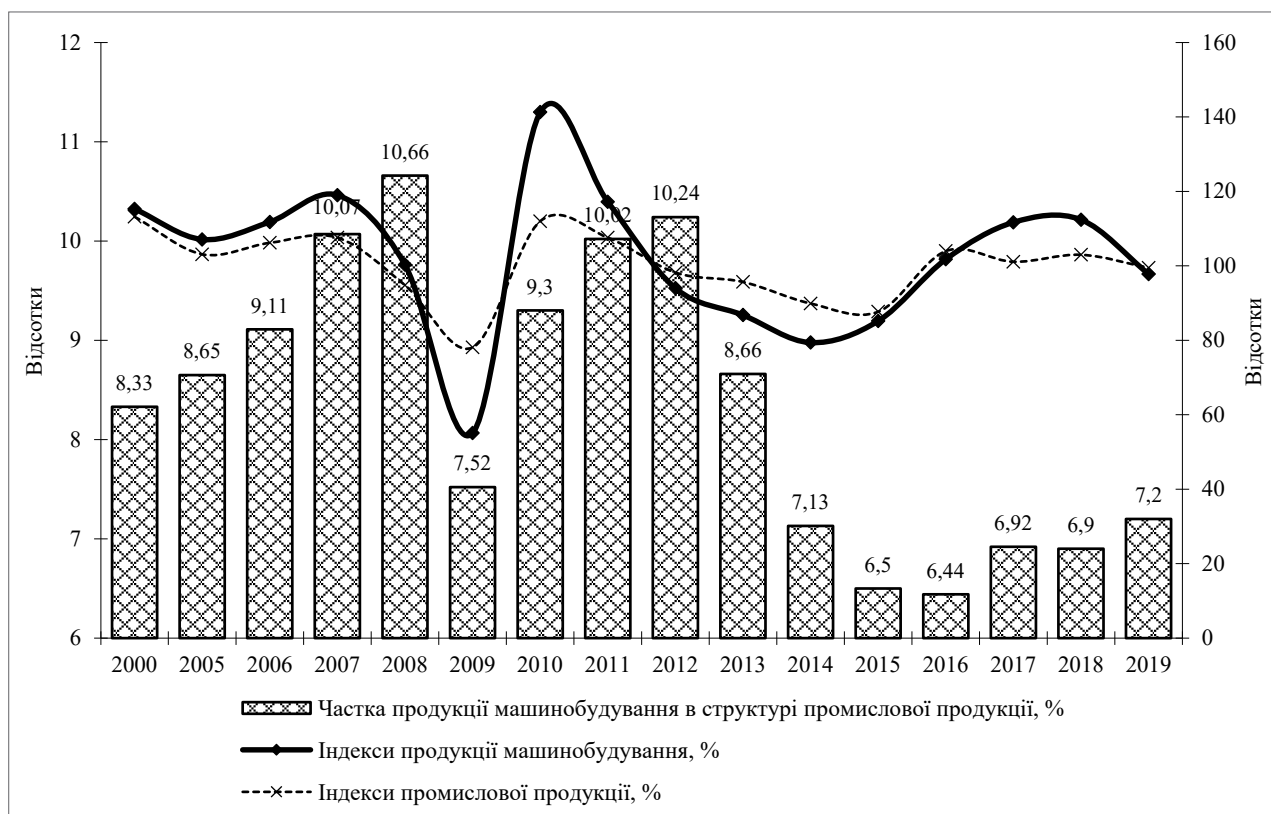

Рис. 1. Показники виробництва продукції машинобудування в Україні у 2000, 2005–2019 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [13]

діяльності, як транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (6,4% у 2018 р.).

Визнаний у світі потенціал вітчизняного ІТ-сектора не забезпечив паритетної активізації зростання його обсягів та рівня у структурі національної економіки, де на 2018 р. лише 3,9% валової доданої вартості припадало на інформацію та телекомунікації.

Натомість, у структурі національної економіки продовжує переважати торгівля, що є свідченням у більшій мірі примітивніших товарообмінних операцій над високотехнологічним виробництвом товарів, продукції, послуг. За 2010–2018 рр. показник дещо знизився — на 0,8 в. п. (з 14,5 до 13,2%), втім з-поміж видів економічної діяльності (за виключенням промисловості) залишався найбільшим за часткою.

Вказане дає підстави до висновку про необхідність посилення ролі банківської системи у стимулюванні збільшення обсягів вітчизняного виробництва, розвитку реального сектора національної економіки, причому на засадах Індустрії 4.0 як прямого шляху до неоіндустріалізації.

Не мало важливим є й завдання банківського кредитування в контексті осучаснення та модернізації основних засобів як в економіці в цілому, так і в її базових видах економічної діяльності зо-

крема. Дійсно, станом на тепер критичної потреби в зниженні рівня зносу основних засобів у системі національного господарства України, на перший погляд, немає. Часи 2014–2015 рр., коли рівень зносу основних засобів в економіці загалом та у переробній промисловості зокрема сягали 75–85%, минули [13, с. 235].

Та все ж показники, що спостерігалися на 2019 р., також були достатньо високими — 56,9% у економіці загалом та 51,4% у переробній промисловості. Більше того, рівень зносу основних засобів навіть в такому прогресивному виді економічної діяльності, як інформація та телекомунікації, також залишався високим — 56,9%. Відтак, у цьому керунку потрібна подальша співпраця суб'єктів банківського сектора та бізнесу з формування доступного фінансового ресурсу, необхідного для кредитування проектів підприємств з оновлення та осучаснення їх матеріально-технічної та техніко-технологічної бази.

Попри достатньо істотний рівень зносу основних засобів не меншою структурною вадою національної економіки залишається також й високий рівень енергоємності ВВП. До прикладу, ще у 2000-х роках показник становив 0,515 кг нафтового еквіваленту на 1 тис. дол. США за паритетом купівельної спроможності, тоді як аналогічне для того часу серед-

ньосвітове значення показника перебувало на рівні 0,120 кг нафтового еквіваленту на 1 тис. дол. США, що було утричі менше [13].

До 2018 р. енергоемність ВВП України суттєво знизилася до рівня 0,238 кг нафтового еквіваленту на 1 тис. дол. США за паритетом купівельної спроможності. Втім, при цьому значення показника було у 3,1 разу більше, ніж в країнах ЄС та у 2,1 разу більше, ніж середньосвітове значення цього показника. Розуміємо, що в підсумку вказаних високих значень енергоемності об'єктивно завищується й значення загальної витратомісткості національного продукту, що робить його менш конкурентоспроможним і на внутрішньому і на зовнішньому ринках збуту. Означене актуалізує роль банківської системи у формуванні та пропозиції на ринку доступного банківського кредитування, а також страхування, гарантування та надання низки інших послуг, орієнтованих на підтримку програм і проектів у царині зростання енергоефективності та енергоощадності як в корпоративному секторі, так і в сегменті домогосподарств, держави, ЖКГ тощо.

Позаяк, попри ці тенденції ключовими структурними вадами і недоліками національної економіки України залишаються критично високий рівень корупції та тінізації економічних відносин. Ці системні структурні недоліки перешкоджають формуванню потенціалу економічного відновлення країни. Так, станом на 2019 р. Україна перебувала на 126 місці в рейтингу організації Transparency International за рівнем сприйняття корупції (табл. 1), що було критично високим значенням та означало, що населення країни в істотній мірі сприймає наявність корупції як таку, що об'єктивно наявна і супроводжує всі суспільно-політичні та соціально-економічні процеси.

За рівнем корупції Україна істотно поступається країнам — сусідам. Так, якщо станом на 2019 р. Польща посідала 41 місце, Словаччина — 59, Румунія та Угорщина — 70, а Білорусь — 66 місця, то Україна — 126 місце. Проблема у більшій мірі в тому, що для нашої країни корупція характерна не лише на нижчих рівнях суспільних відносин, але й у вищих ешелонах влади.

Все це підриває базові основи країни з прозорою ринковою системою господарювання, руйнує ринкове конкурентне середовище, деформує будь-які раціональні структурні співвідношення в системі національної економіки, демотивує легальний приватний бізнес і т. ін.

Втім, не меншою проблематичністю характеризується ситуація з тіньовою економікою національного господарства України. Причому, окрім значних обсягів, тінізація вітчизняної економіки характеризується ще двома визначальними аспектами. По-перше, це визнання достатньо високого рівня тінізації офіційними органами влади. По-друге, це фіктивізація даних відносно рівня та масштабів розвитку і поширення тіньових економічних відносин. Так, за старою методикою Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України у 2019 р. частка тіньової економіки становила 28%, а за удосконаленою методикою цього ж міністерства — 29%.

Позаяк, реальний стан справ не такий та тінізація національного господарства країни значно вища і системніша, тим паче у складних умовах політико-економічної кризи, яка характерна для нашої держави. Не сприяють покращенню ситуації й сучасна політика фіскалізації малого бізнесу, карантинні обмеження, зростання масштабів зовнішньої трудової міграції населення, активні торговельні відносини з окупованими територіями і т. ін.

Таблиця 1

Місця України та окремих країн у світовому рейтингу сприйняття корупції у 2012–2019 рр.

Країни	Роки								Абсолютні відхилення, ±	
	2012 (176 країн)	2013 (177 країн)	2014 (174 країн)	2015 (168 країн)	2016 (176 країн)	2017 (180 країн)	2018 (180 країн)	2019 (180 країн)	2019 / 2012	2019 / 2018
Україна	135	134	135	134	132	130	120	126	↓9	↑6
Польща	33	33	34	35	36	36	36	41	↑8	↑5
Словаччина	36	37	33	32	34	35	57	59	↑23	↑2
Румунія	57	55	54	54	57	59	61	70	↑17	↑9
Угорщина	65	64	64	61	58	66	64	70	↑15	↑6
Білорусь	69	68	70	71	79	68	70	66	↓3	↓4
Російська Федерація	133	127	136	119	135	135	138	137	↑4	↓1

Джерело: побудовано автором за даними [14]

Підтвердженням таких висновків є дані щодо рівня тінізації економіки України визнаних міжнародних організацій, звіти яких стверджують про те, що проникнення тінізації в системі оплати праці перевищує 40%, переведення безготівкових коштів у готівкову форму — 25%, неофіційних платежів — 20%, капіталізації тіньового сектора — 15%.

На жаль, в Україні не вдалося викоринити й таку структурну ваду, як високий рівень рейдерства, зокрема в сфері неправомірного захоплення власності та бізнесу. Так, кількість кримінальних впроваджень за випадками рейдерських захоплень у 2020 р. становила 751 од., що було у 2,2 рази більше, ніж у 2013 р. [13]. Вказане дає підстави до висновку, що фактична чисельність злочинів у сфері рейдерства ще вища і попри велику увагу до усунення цієї проблеми на вищих щаблях влади за останні 15 років вони лише посилюються.

Це негативно у контексті потреби в покращенні інвестиційної привабливості національної економіки, формуванні цивілізованого конкурентного середовища та стабілізації економіко-правових правил економічної поведінки, стимулюванні створення нових бізнесів та залучення в економіку приватного капіталу, особливо тих верств населення, які раніше не займалися підприємницькою діяльністю. У вказаному сенсі особливо негативним є переважаання в структурі кримінальних впроваджень за випадками рейдерських захоплень такої статті, як протидія законній господарській діяльності — 68,6% за 2013–2020 рр. Таких було 2,3 тис. випадків. Кількість злочинів з протиправного заволодінням майном в Україні в останні роки дещо знизилася, проте все ще залишається значною — 626 випадків за чисельністю та 19,0% в структурі. Очевидно, що з такими високими негативними показниками економіка України не відповідає кращим практикам держав з відсутніми чи істотно нижчими значеннями показників злочинів у сфері рейдерства в структурі господарських відносин.

Важливо наголосити й на тому, що ключові структурні співвідношення в системі національного господарства пов'язані між собою, накладаються одне на одне та призводять до ще більших структурних негараздів. Так склалося й у системі відносин внутрішнє виробництво — збут вітчизняної продукції — імпортозалежність внутрішнього ринку. Так, тінізація економіки, рейдерство, корупція, що призводять до викривлення конкурентного середовища, одночасно підривають й позиції вітчизняного товаровиробника, що все менше здатний забезпечувати виробництво і збуту продукції, причому не лише на зовнішньому, але й на внутрішньому ринку.

Зазвичай для підтримки внутрішнього виробництва держава застосовує інструменти та засоби протекціоністського характеру, але тим самим лише погіршуючи ситуацію, коли у т. зв. «теплих» умовах вітчизняний виробник спершу дійсно отримує певні преференції, що допомагають наростити виробничі потужності і зміцнити свої позиції на внутрішньому ринку. Втім, надалі все це призводить до зниження рівня природної конкуренції і до демотивації економічних агентів у частині подальшого зростання якості, інноваційності та конкурентоспроможності продукції. У підсумку можливості вітчизняного виробника відносно конкуренції з продукцією імпорту лише послаблюються. Така ситуація стала характерною й для України, для якої на нинішньому етапі розвитку все гострішою стає структурна проблема високого рівня імпортозалежності.

Зокрема, частка імпорту у внутрішньому споживанні країни за 2005–2018 рр. зростала з 58,1 до 62,9% [13]. Ситуація значно критичніша в групі непродовольчих товарів, особливо інвестиційного призначення, що є додатковим свідченням низького рівня конкурентоспроможності підприємств вітчизняної промисловості.

За рахунок зростання рівня імпортозалежності внутрішнього ринку України показник імпортової квоти підвищився до рівня 57,7%, темпи зростання імпорту перевищували темпи зростання вітчизняного ВВП, а обсяги експорту товарів поступалися обсягам імпорту.

Станом на 2018 р. частка товарів, виготовлених на території України, у структурі роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств становила 53,2% та за 2005–2018 рр. цей показник знизився на 17,3 в.п., що є прямим свідченням зниження рівня конкурентоспроможності продукції вітчизняного виробництва, а, відтак, зменшення обсягів її виробництва та насичення внутрішнього ринку продукцією імпорту, причому не завжди високої якості.

Відтак, констатуємо наявність такої структурної вади розвитку економіки України, як низька конкурентоспроможність продукції та зниження рівня економічного потенціалу вітчизняного виробничого сектора. У контексті соціально-економічного зростання це критично негативна тенденція. Зрозуміло, що лише банківської підтримки тут недостатньо і має бути впроваджений цілий комплекс економічних і організаційних механізмів, інструментів та засобів. Водночас, банківський сектор володіє достатньо вагомим потенціалом, що міг би бути залученим для фінансової та іншої підтримки вітчизняного виробника. Важливо також аби бан-

ківські структури забезпечили й зростання рівня купівельної спроможності населення, збалансований розвиток внутрішнього ринку та його логістично-складської і торговельної інфраструктури.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Таким чином, для сучасного періоду розвитку національної економіки України характерними стали системні структурні вади, що не сприяють подальшому соціально-економічному поступу країни та її територій, призводять до деіндустріалізації та наростання процесів деградації господарського комплексу. Такими передусім є високий

рівень корупції та системної тінізації економічних відносин. Окрім того, економіка України характеризується неефективною структурою з критично високим рівнем ресурсо та енергоємності виробництва, сировинної орієнтації та виробництва продукції з низьким рівнем інноваційності та технологічності, доданої вартості, відірваністю фінансового сектора від реальної економіки, зокрема банківського кредитування бізнесу, неефективним функціонуванням секторів, які забезпечують соціальний розвиток, зокрема ЖКГ, медицини, системи освітніх послуг, елементів соціальної інфраструктури.

Література

1. Клімова О.І. Структурні зміни в економіці: основні поняття та види // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки, 2009. № 1(24). С. 60–65.
2. Васіна А. Ю. Структурне реформування національної економіки: методологічні та інституційні аспекти: монографія. Тернопіль Екон. думка ТНЕУ, 2017. 392 с.
3. Папп В.В. Структурна трансформація економіки України у контексті євроінтеграційних процесів // Регіональна економіка, 2008. № 1. С. 23–31.
4. Ходжаян А.О. Методичні підходи до оцінювання макроекономічних структурних трансформацій // Економічний простір, 2018. № 138. С. 89–107.
5. Куйбіда С.В. Формування нових підходів до реалізації структурної перебудови економіки України // Економіка та держава, 2017. № 9. С. 90–95.
6. Гончарук О.А. Оцінка структурних змін господарського комплексу в контексті забезпечення соціальної зорієнтованості економіки // Статистика України, 2011. № 3. С. 38–41.
7. Романова Т.В. Інтегральні показники оцінювання структурних зрушень в економіці // Економіка і регіон. № 6 (61). 2016. С. 20–27.
8. Луцків О.М. Особливості динаміки структурних зрушень в економіці регіонів України // Регіональна економіка. № 1. 2016. С. 39–50.
9. Васильців Т.Г., Бойко В.В. Світовий досвід розвитку сільських територій в контексті державної політики забезпечення економічної безпеки // Науковий вісник Полісся. 2016. № 3 (7). С. 15–21.
10. Васильців Т.Г., Гринкевич С.С. Формування середовища економічної безпеки підприємництва в Україні. Економічний часопис — XXI. 2015. № 3–4(1). С. 24–27.
11. Мульська О.П. Балансування ринку праці в умовах підвищеної міграційної активності населення // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Збірник наукових праць. Вип. № 1 (135). 2019. С. 59–65.
12. Мульська О.П., Левицька О.О., Куцик В.І. Державна політика забезпечення інноваційних форм зайнятості в умовах цифровізації економіки // Регіональна економіка. 2020. № 3 (97). С. 81–90.
13. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
14. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org>.

References

1. Klimova O. I. (2009) Strukturni zminy v ekonomitsi: osnovni poniattia ta vydy. [Structural changes in the economy: basic concepts and types]. Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky, Vol. 1(24). pp. 60–65.
2. Vasina A. Yu. (2017) Strukturne reformuvannia natsionalnoi ekonomiky: metodolohichni ta instytutsiini aspekty. [Structural reform of the national economy: methodological and institutional aspects]. Ternopil: Ternopil National Economic University.
3. Papp V. V. (2008) Strukturna transformatsiia ekonomiky Ukrainy u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv. [Structural transformation of Ukraine's economy in the context of European integration processes]. Rehional'na ekonomika, Vol.1, pp. 23–31.

4. Khodjayan A. O. (2018) *Metodychni pidkhody do otsiniuvannia makroekonomichnykh strukturnykh transformatsii*. [Methodical approaches to assessing macroeconomic structural transformations]. *Ekonomichnyi prostir*, Vol. 138. 89–107.
5. Kuibida S. V. (2017) *Formuvannia novykh pidkhodiv do realizatsii strukturnoi perebudovy ekonomiky Ukrainy*. [Formation of new approaches to the implementation of structural adjustment of Ukraine's economy]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 9, pp. 90–95.
6. Honcharuk O. A. (2011) *Otsinka strukturnykh zmin hospodars'koho kompleksu v konteksti zabezpechennia sotsial'noi zorientovanosti ekonomiky*. [Assessment of structural changes in the economic complex in the context of ensuring the social orientation of the economy]. *Statystyka Ukrainy*, no. 3, pp. 38–41.
7. Romanova T. V. (2016) *Intehral'ni pokaznyky otsiniuvannia strukturnykh zrushen' v ekonomitsi*. [Integral indicators for estimating structural changes in the economy]. *Ekonomika i rehion*, Vol. 61, no. 6, pp. 20–27.
8. Lutskiv O. M. (2016) *Osoblyvosti dynamiky strukturnykh zrushen v ekonomitsi rehioniv Ukrainy*. [Features of dynamics of structural changes in the economy of Ukrainian regions]. *Rehional'na ekonomika*, no.1, pp. 39–50.
9. Vasylytsiv T. G., Boyko V. V. (2016). *Svitovyi dosvid rozvytku silskykh terytoriy v konteksti derzhavnoyi polityky zabezpechennia ekonomichnoyi bezpeky* [World experience of rural development in the context of state policy of economic security]. *Scientific Bulletin of Polissya*, no. 3 (7), pp. 15–21.
10. Vasylytsiv T. G., Grynkevych S. S. (2015). *Formuvannia seredovyscha ekonomichnoyi bezpeky pidpryemnytstva v Ukraini* [Formation of the environment of economic security of business in Ukraine]. *Economic magazine — XXI*, no 3–4(1), pp. 24–27.
11. Mulska O. P. (2019). *Balansuvannya rynku pratsi v umovakh pidvyshchenoyi mihratsiynoyi aktyvnosti naselennya*. [Balancing the labor market in conditions of increased migration activity of the population]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny. Zbirnyk naukovykh prats' — Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. Collection of scientific works*, 1 (135), pp. 59–65. [in Ukrainian].
12. Mulska O. P., Levytska O. O., & Kutsyk V. I. (2020) *Derzhavna polityka zabezpechennia innovatsiynykh form zainiatosti v umovakh tsyfrovizatsii ekonomiky*. [State policy of maintaining the innovative forms of employment in the context of the economy digitalization]. *Rehionalna ekonomika*, Vol. 97, no. 3, pp. 81–90.
13. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine] Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Transparency International. Available at: <https://www.transparency.org>.

Гайдучок Оксана Ігорівна

аспірант кафедри міжнародного бізнесу

Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гайдучок Оксана Игоревна

аспирант кафедры международного бизнеса

Института международных отношений

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Gaiduchok Oksana

Graduate Assistant of the International Business Department

Institute of International Relations of

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Ступницький Олексій Іванович

кандидат економічних наук,

професор кафедри міжнародного бізнесу

Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ступницкий Алексей Иванович

кандидат экономических наук,

профессор кафедры международного бизнеса

Институт международных отношений

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Stupnytskyi Oleksiy

PhD in Economics, Professor of International Business Department

Institute of International Relations of

Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6664

**ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ
ІНТЕГРАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

**ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ МОДЕЛИ
ИНТЕГРАЛЬНОЙ ОЦЕНКИ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ**

**PRACTICAL ASPECTS OF APPLICATION OF THE MODEL
OF INTEGRAL ASSESSMENT OF THE LEVEL
OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE**

Анотація. У сучасних умовах вважається, що завдяки зменшенню ризику військового втручання військова безпека втратила свою актуальність, а економічна безпека стала пріоритетом національних інтересів країни. Суть економічної безпеки полягає у наступному: національні інтереси підтримуються через економічну систему, яка підтримує вільний обмін і забезпечує висхідну мобільність нації. В основі аналізу економічної безпеки лежить концепція національних інтересів.

Загальновідомо, що проблему національної безпеки та її компонентів неможливо розглядати лише з позиції поточних інтересів, вона тісно пов'язана із можливостями їх реалізації протягом значного, перспективного періоду. Кожному із етапів реалізації національних інтересів країни притаманна своя оцінка її геополітичного, геостратегічного та гео економічного стану, загроз безпеці та основних носіїв цих загроз, механізму реалізації національних інтересів, ресурсів, які використовуються з метою такої реалізації (кожному із етапів відповідає своя оцінка основних визначень та категорій безпеки, головних векторів гео економічної політики). Економічна безпека являється фундаментом та матеріальною основою національної безпеки. Держава знаходиться у стані безпеки, якщо здійснює захист власних національних інтересів та спроможна їх відстоювати шляхом політичних, економічних, соціально-психологічних, військових та інших дій. Існує тісний зв'язок економічної безпеки з системою національно-державних інтересів і саме через цю категорію переплітаються проблеми економічного потенціалу та економічної потужності держави, геополітичні та гео економічні позиції країни в сучасному світі. У той час, коли регіональні сили намагаються розширити ринки збуту, забезпечити доступ до фінансів та новітніх технологій, економічна безпека стала необхідною складовою здатності регіональних сил поширювати свій вплив. Стаття присвячена дослідженню економічної безпеки України та її складових з використанням моделі кількісного оцінювання економічної безпеки України. З використанням методики Фішберна побудовано модель, що дозволяє отримати інтегральну оцінку рівня економічної безпеки на основі синтезу дев'яти часткових показників.

Ключові слова: економічна безпека, методика Фішберна, національні інтереси, модель кількісного оцінювання.

Аннотация. В современных условиях считается, что благодаря уменьшению риска военного вмешательства военная безопасность потеряла свою актуальность, а экономическая безопасность стала приоритетом национальных интересов стран. Суть экономической безопасности заключается в следующем: национальные интересы поддерживаются через экономическую систему, которая поддерживает свободный обмен и обеспечивает восходящую мобильность нации. В основе анализа экономической безопасности лежит концепция национальных интересов. Общеизвестно, что проблема национальной безопасности и ее компонентов невозможно рассматривать только с позиции текущих интересов, она тесно связана с возможностями их реализации в течение значительного, перспективного периода. Каждому из этапов реализации национальных интересов страны присуща своя оценка ее геополитического, геостратегического и геоэкономического положения, угроз безопасности и основных носителей этих угроз, механизма реализации национальных интересов, ресурсов, которые используются в целях такой реализации (каждому из этапов соответствует своя оценка основных определений и категорий безопасности, главных векторов геоэкономической политики). Экономическая безопасность является фундаментом и материальной основой национальной безопасности. Государство находится в состоянии безопасности, если осуществляет защиту собственных национальных интересов и способно их отстаивать путем политических, экономических, социально-психологических, военных и иных действий. Существует тесная связь экономической безопасности с системой национально-государственных интересов и именно через эту категорию переплетаются проблемы экономического потенциала и экономической мощи государства, геополитические и геоэкономические позиции страны в современном мире. В то время, когда региональные силы пытаются расширить рынки сбыта, обеспечить доступ к финансам и новейших технологий, экономическая безопасность стала необходимой составляющей способности региональных сил распространять свое влияние. Статья посвящена исследованию экономической безопасности Украины и ее составляющих с использованием модели количественной оценки экономической безопасности Украины. С использованием методики Фишберн построена модель, что позволяет получить интегральную оценку уровня экономической безопасности на основе синтеза девяти частных показателей.

Ключевые слова: экономическая безопасность, методика Фишберн, национальные интересы, модель количественной оценки.

Summary. In modern times, it is believed that by reducing the risk of military intervention, military security has lost its relevance, and economic security has become a priority of national interests. The principle of economic security is as follows: national interests are supported through an economic system that supports free exchange and ensures the upward mobility of the nation. The analysis of economic security is based on the concept of national interests. It is well known that the problem of national security and its components cannot be considered only from the standpoint of current interests; it is closely related to the possibilities of their implementation over a significant, long-term period. Each stage of realization of national interests of the country is characterized by its assessment of its geopolitical, geostrategic and geoeconomic conditions, security threats and the main carriers of these threats, the mechanism of realization of national interests (each of the stages has its own assessment of the main definitions and categories of security, the main vectors of geoeconomic policy). Economic security is the foundation and material basis of national security. A state is in a state of security if it protects its own national interests and is able to defend them through political, economic, socio-psychological, military and other actions. There is a close connection

between economic security and the system of national and state interests, and it is through this category that the problems of economic potential and economic power of the state, geopolitical and geoeconomic positions of the country in the modern world are intertwined. At a time when regional forces are trying to expand markets, provide access to finance and the latest technology, economic security has become a necessary component of the ability of regional forces to expand their influence. The article is devoted to the study of economic security of Ukraine and its components using the model of quantitative assessment of economic security of Ukraine. Using the Fishburne method, a model is built that allows to obtain an integrated assessment of the level of economic security based on the synthesis of nine partial indicators.

Key words: economic security, Fishburne method, national interests, quantitative assessment model.

Постановка проблеми. Україна сьогодні опинилась в одному з епіцентрів геополітичних конфліктів. Перед Україною стоїть задача формування геоекономічної стратегії та реалізації системи національних інтересів. Забезпечення незалежності національної економіки, її стабільності та стійкості до внутрішніх та зовнішніх шоків економічного та політичного характеру, а також здатності нейтралізовувати потенційні загрози є завданнями економічної безпеки. Правове забезпечення, захист від корупційних складових, стійка спроможність держави забезпечити населення ресурсами та вміння реалізовувати існуючі багатства з подальшою метою розвитку не лише економіки, а й інших сфер життєдіяльності — це теж складові економічної безпеки. Тобто, її оцінка є критичною для обрання правильної стратегії розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічної безпеки присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Серед західних вчених-економістів поширена концепція, у межах якої економічна безпека, розглядається як життєздатність національної економіки в умовах економічних криз, а також її здатність в цілому та провідних галузей, зокрема, забезпечити конкурентоспроможність на світовій економічній арені. У збірнику статей з національної економічної безпеки, редактори Альтинг фон Гейзау, Франс А. М. фон Гейзау, і Жак Пелкман пояснили, чому ця тема викликає значний інтерес з боку економістів та урядів країн [1]. На їх думку: «Після впливу двох нафтових шоків, бумів цін на сировину, загрози світової продовольчої кризи ... і зростання популярності економічного примусу серед національних держав, не було нічого дивного у тому, що економічна безпека перетворилася у важливий елемент національної безпеки». Вагомий внесок у теоретичне дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки вніс В. Панков, який вважає, що економічна безпека — це не лише захист національних інтересів, а й готовність і здатність державних установ створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів у розвитку національної еко-

номіки [2]. С. Малкович підтримує цю точку зору, але розширює її, включаючи відсутність небезпек, які можуть загрожувати економічній стабільності і незалежності. Він вважає, що «економічна влада є традиційним важелем національної безпеки за умови зростання ролі держави у міжнародному співтоваристві» [3 В звіті, опублікованому дослідницькою корпорацією «РЕНД», К. Вольф схиляється до думки, що економічна безпека — це здатність країни захищати своє економічне процвітання за допомогою внутрішньої політики та міжнародного впливу [4]. Ця точка зору була уточнена В. Кабелем при виділенні ним трьох концептуальних визначень економічної безпеки: 1) інвестиції, які безпосередньо впливають на здатність країни захищати себе; 2) інструменти економічної політики, які можуть бути використані для агресії; 3) ступінь, згідно якого слабка економіка може зменшити здатність країни проектувати силу [5]. Водночас проблема забезпечення економічної безпеки України в нових геоекономічних реаліях потребує подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної роботи є удосконалення моделі інтегральної оцінки сучасного рівня економічної безпеки, яка дозволяє об'єктивно визначити загрози для держави на певному етапі економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні дисбаланси світової економіки і їх вплив на національні умови продовжує залишатися серйозною проблемою, проте незалежно від того, що є причиною, економічна безпека є фундаментом та матеріальною основою національної безпеки, а її особливе місце у структурі національної безпеки зумовлено тим, що майже жоден із видів безпеки не може бути у достатній мірі реалізований без економічного забезпечення. Наразі економічною наукою до цього часу не вироблено чітких критеріїв підходу до поняття національної економічної безпеки, проте загалом її можна визначити як такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни та наявність достатнього оборонного потенціалу.

Для виявлення тенденцій зміни економічної безпеки України протягом останніх років, варто скористатися системою кількісних показників, для яких в науковій літературі обґрунтовані порогові значення. Для обчислення вказаних показників за 2016–2018 рр. була сформована інформаційна база на основі даних Державної служби статистики України [<http://www.ukrstat.gov.ua/>], Генеральної прокуратури України, Міністерства фінансів та інших джерел.

Окремі показники, що використовуються для кількісного оцінювання економічної безпеки, такі як «Частка людей з доходами нижче прожиткового мінімуму», «Середня очікувана тривалість життя», «Рівень безробіття», «Рівень інфляції» доступні у вказаних вище джерелах у явному вигляді. По інших показникам, зокрема, «Частка переробної промисловості в промисловому виробництві», «Капітальні інвестиції, % від ВВП», «Рівень злочинності», «Об'єм внутрішнього боргу, % від ВВП», «Об'єм зовнішнього боргу, % від ВВП» було отримано первинні дані, на основі яких було обчислено значення самих показників. У зведеному вигляді значення отриманих та обчислених показників наведено у табл. 1.

Проаналізуємо наведені в табл. 1 значення показників економічної безпеки. При цьому важливими є як динаміка зміни цих показників, так і їх співвідношення з пороговим значенням. Також варто врахувати, що для частини показників порогове значення інтерпретується як максимальне, тоді як для решти — як мінімальне. До першої групи показників, для яких порогове значення інтерпретується

як максимальне, відносяться такі показники, як «Частка людей з доходами нижче прожиткового мінімуму», «Рівень злочинності», «Рівень безробіття», «Рівень інфляції», а також питомий об'єм внутрішнього та зовнішнього боргу. Прикладами показників, для яких порогове значення слід розуміти як мінімально припустиме, відносяться «Частка переробної промисловості в промисловому виробництві», питомі капітальні інвестиції та «Середня очікувана тривалість життя».

Порівняння значень показників за період 2016–2018 рр. та їх порогових значень дозволяє зробити висновок, що за цей період якісних змін рівня економічної безпеки України не відбувалося. Підставою такого твердження є те, що жоден з розглянутих показників не змінив характер співвідношення з пороговим рівнем. Якщо ж взяти до уваги контрольний 2012 рік, то два показники змінили характер співвідношення з пороговим рівнем. А саме, показник «Частка людей з доходами нижче прожиткового мінімуму» у 2012 р. знаходився за межами припустимого рівня в 7%, тоді як протягом 2016–2018 рр. — в межах порогового рівня. Проте такий показник, як «Об'єм зовнішнього боргу, % від ВВП», навпаки у 2012 р. знаходився в межах порогових значень, а у 2016–2018 рр. — виходив за них.

Співвідношення кількості розглянутих показників, що знаходяться за межами припустимих значень, і тих, які в межах, протягом основного досліджуваного періоду 2016–2018 рр. паритетне. А саме, до показників, які знаходяться в припустимих межах, відносяться «Частка людей з доходами нижче прожиткового мінімуму», «Рівень злочинності»,

Таблиця 1

Динаміка показників економічної безпеки України за 2012, 2016–2018 рр. та їх порогові значення

№	Назва показника	Роки				Порогове значення
		2012	2016	2017	2018	
1	Частка переробної промисловості в промисловому виробництві, %	56,9	57,7	56,9	54,9	70
2	Капітальні інвестиції, % від ВВП	18,7	15,1	15,0	16,3	25
3	Частка людей з доходами нижче прожиткового мінімуму, %	9,10	3,80	2,40	1,30	7
4	Частка людей з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму, %	12,2	51,1	34,9	27,6	7
5	Рівень злочинності (на 100 тис. осіб)	985	1394	1238	1157	5000
6	Середня очікувана тривалість життя, років	71,15	71,68	71,98	71,76	70
7	Рівень безробіття, %	8,2	9,7	9,9	9,1	7
8	Рівень інфляції, %	-0,2	12,4	13,7	9,8	20
9	Об'єм внутрішнього боргу, % від ВВП	14,2	28,9	25,7	21,7	30
10	Об'єм зовнішнього боргу, % від ВВП	21,2	52,0	46,1	39,3	25

Джерело: побудовано автором за даними [<http://www.ukrstat.gov.ua/>]. (та інших джерел)

«Середня очікувана тривалість життя», «Рівень інфляції» та «Об'єм внутрішнього боргу, % від ВВП». Щоправда, перший з цих показників, а саме частка людей з доходами нижче прожиткового мінімуму, має дві модифікації. Перша з них базується на офіційному значенні прожиткового мінімуму. Якщо керуватися значеннями офіційного прожиткового мінімуму, то частка людей з доходами нижче його рівня є вкрай незначною й зменшується від 3,8% у 2016 р. до 1,3% у 2018 р. Це значно менше порогового значення у 7% для цього показника. Проте через різного роду причини показник офіційного прожиткового мінімуму не відображає реально необхідний мінімальний рівень доходів, що забезпечить виживання середньостатистичної людини. У зв'язку з цим за скорегованою методикою обчислюється показник фактичного прожиткового мінімуму, й визначається частка людей з доходами нижче цього рівня. Якщо керуватися значенням фактичного прожиткового мінімуму, то ситуація значно погіршується. Так, станом на 2016 р. більше половини мешканців України (51,1%) перебували за межею бідності. Щоправда протягом наступних двох років ситуація покращувалася й цей відсоток скоротився до 27,6% у 2018 р. Проте й це значення в рази пере-

вищує пороговий рівень, що є катастрофічним явищем. Для більшої наочності співвідношення інших показників з пороговими рівнями варто розглянути на діаграмі. Для цього окремо побудовано діаграми для двох груп показників — з максимальним та мінімальним пороговим рівнем. Для забезпечення нормованої шкали вимірювання для усіх показників, було обчислено їх значення по відношенню до порогового рівня. На рис. 1 представлено результати обчислень по першій групі показників — з максимальним пороговим рівнем. При цьому показник «Частка людей з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму» на цій діаграмі не наведено, оскільки його значення в рази перевищує пороговий рівень, що вже було з'ясовано й зазначено раніше.

Як видно з рис. 1, протягом основного досліджуваного періоду 2016–2018 рр. за рамки порогового рівня виходить значення двох показників — об'єм внутрішнього боргу у відсотках від ВВП та рівень безробіття. При цьому ситуація з рівнем безробіття не зазнавала істотних змін, хоча незначне зменшення рівня безробіття з 9,7% до 9,1% все ж мало місце. Що ж до об'єму внутрішнього боргу у відсотках від ВВП, то динаміка зміни цього показника за досліджуваний період мала позитивний характер. Якщо

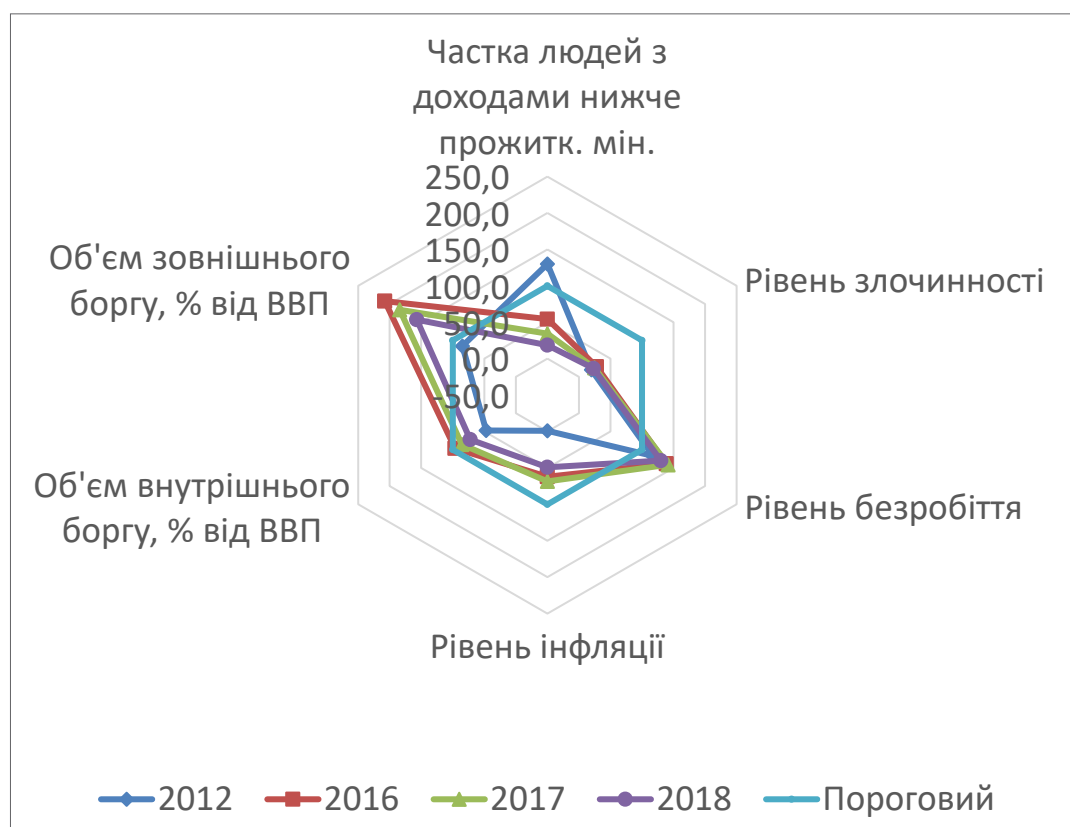

Рис. 1. Співвідношення показників економічної безпеки з пороговим рівнем за 2012, 2016–2018 рр.
(по групі показників з максимальним значенням порогового рівня)

Джерело: побудовано автором

у 2016 році цей показник перевищував порогове значення більш, ніж у два рази, то за результатами 2018 року це перевищення скоротилося до півторакратного.

Решта показників знаходилися в межах порогових значень, деякі, як от рівень злочинності, навіть із значним резервом. При цьому як видно з ілюстрації, в динаміці цього показника істотних змін не відбувалося. Що ж до інших трьох показників, — то тут спостерігалася позитивна динаміка. Так, рівень інфляції зменшився з 12,4% у 2016 р. до 9,8% у 2018 р. Показник об'єм зовнішнього боргу у відсотках від ВВП за цей же період скоротився з 28,9% до 21,7%. Але найбільш помітними темпами скорочувалася частка людей з доходами нижче прожиткового мінімуму. Попри той факт, що вказана тенденція є незаперечно позитивною, все ж насправді ситуація з рівнем доходів населення є вкрай критичною загрозою для економічної безпеки країни. Оскільки, нагадаємо, на рис. 1 наведено показник, що оперує офіційним рівнем прожиткового мінімуму, а не фактичним.

В якості проміжного висновку за результатами аналізу значень та динаміки показників з максимальним пороговим рівнем можна зазначити, що найбільш загрозливими для економічної безпеки факторами є критично велика частка людей з доходами нижче фактичного прожиткового рівня,

значний об'єм внутрішнього боргу по відношенню до ВВП, а також рівень безробіття.

Проте розглянемо результати аналізу другої групи показників — з мінімальним пороговим рівнем. У графічному вигляді співвідношення цих показників з пороговим рівнем та тенденції зміни показані на рис. 2.

Для наведених на рис. 2 показників негативною є ситуація, коли вони знаходяться нижче порогових значень. Як випливає з ілюстрації, з трьох показників, що відносяться до цієї групи, лише один — середня очікувана тривалість життя — незначно перевищує мінімальне порогове значення. Решта ж два показники знаходяться нижче мінімально припустимих порогових значень. Значення показника капітальні інвестиції у відсотках від ВВП станом на 2016 р. майже на 40% було нижче порогового рівня (а саме, воно становило 15,1%, тоді як порогове значення становить 25%). Проте станом на кінець досліджуваного періоду цей показник дещо покращився (у 2018 р. він становив вже 16,3%). Що ж до показника «Частка переробної промисловості в промисловому виробництві», то хоча він відхиляється від порогового рівня меншою мірою, ніж капітальні інвестиції (середнє відхилення приблизно 20%), проте динаміка цього показника, на відміну від більшості інших, є негативною. А саме, якщо у 2016 р. питома вага переробної промисловості в обсягах промислового виробництва становила

Рис. 2. Співвідношення показників економічної безпеки з пороговим рівнем за 2012, 2016–2018 рр.
(по групі показників з мінімальним значенням порогового рівня)

Джерело: побудовано автором

57,7%, то за результатами 2018 р. вона скоротилася вже до 54,9%. При цьому порогове значення показника питомої ваги переробної промисловості становить 70%. Отриманий результат відображає вкрай негативну й загрозливу для економічної безпеки тенденцію — зменшення питомої ваги підгалузей переробної промисловості, що характеризуються вищою доданою вартістю та технологічністю, та відповідне збільшення сировинно орієнтованих підгалузей промисловості.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу можна проранжувати показники за рівнем їх відхилення від еталонного (порогового) рівня в негативний бік, що, в свою чергу, спричиняє загрози для економічної безпеки держави. В дужках зазначено відсоток середнього відхилення значення кожного з показників за основний досліджуваний період (2016–2018 рр.) від порогового рівня.

1. Частка людей з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму (відхилення на 441%).
2. Об'єм зовнішнього боргу, % від ВВП (відхилення на 83,1%).
3. Капітальні інвестиції, % від ВВП (відхилення на 38,2%).
4. Рівень безробіття (відхилення на 36,7%).
5. Частка переробної промисловості в промисловому виробництві (відхилення на 19,3%).

Решта розглянутих показників знаходяться в межах припустимих (порогових) значень, тому вони

в цьому списку не наведені. Для більшої наочності значення середніх відхилень досліджуваних показників наведені також в графічній формі на рис. 3.

Наведені на рис. 3 дані ілюструють, що найбільшими загрозами для економічної безпеки держави на даному етапі є надмірна частка людей з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму (що в середньому у 5,4 рази перевищує припустимий пороговий рівень), а також великий об'єм зовнішнього боргу. Попри загальну позитивну тенденцію скорочення значень цих показників протягом 2016–2018 рр., й станом на кінець цього періоду негативне відхилення вказаних показників від порогового рівня залишається великим. Це обумовлює актуальність подальших зусиль, спрямованих на скорочення значень цих показників.

Проте для комплексної оцінки рівня економічної безпеки України та оцінювання тенденцій її зміни протягом 2016–2018 рр. варто врахувати не лише показники з негативними відхиленнями, а й з позитивними відхиленнями від порогових значень. Оскільки загроза може полягати в тому, що попри поточне позитивне значення з огляду на негативну тенденцію зміни в майбутньому ці показники вийдуть за рамки порогових значень.

В графічному вигляді середнє позитивне відхилення показників економічної безпеки наведене на рис. 4.

Як показують дані на рис. 4, найменше позитивне відхилення від порогового значення властиве такому

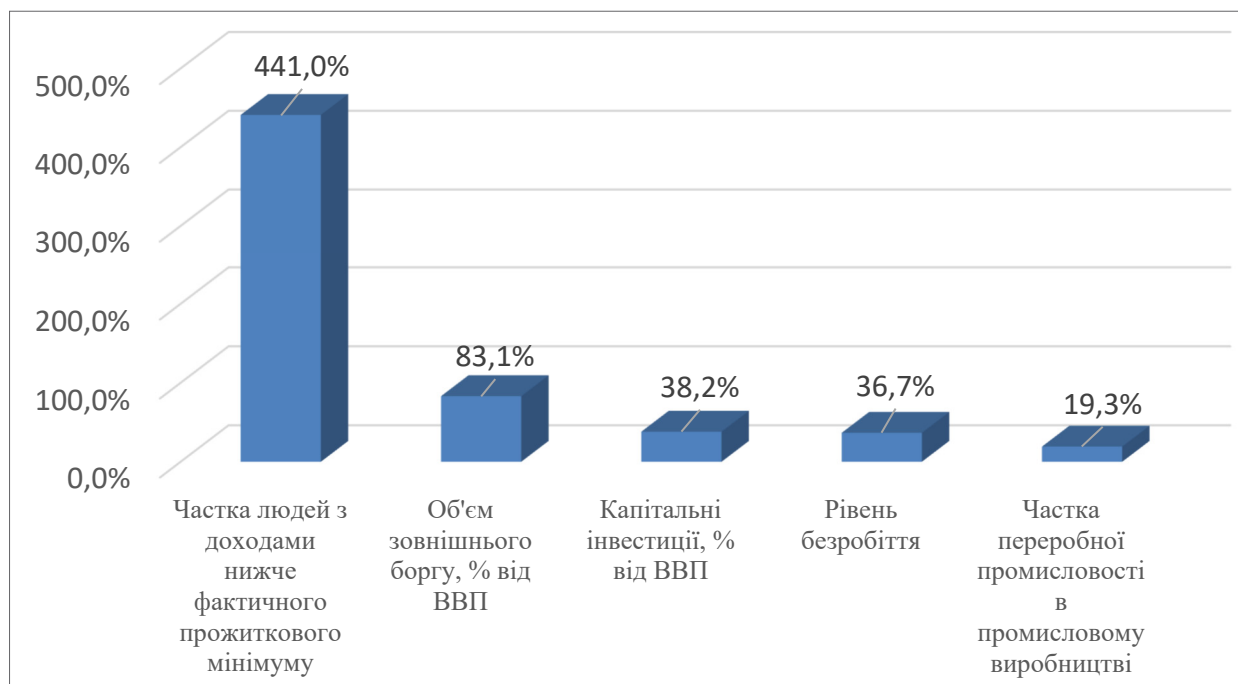

Рис. 3. Середнє негативне відхилення значення показників економічної безпеки від порогового рівня за період 2016–2018 рр.

Джерело: побудовано автором

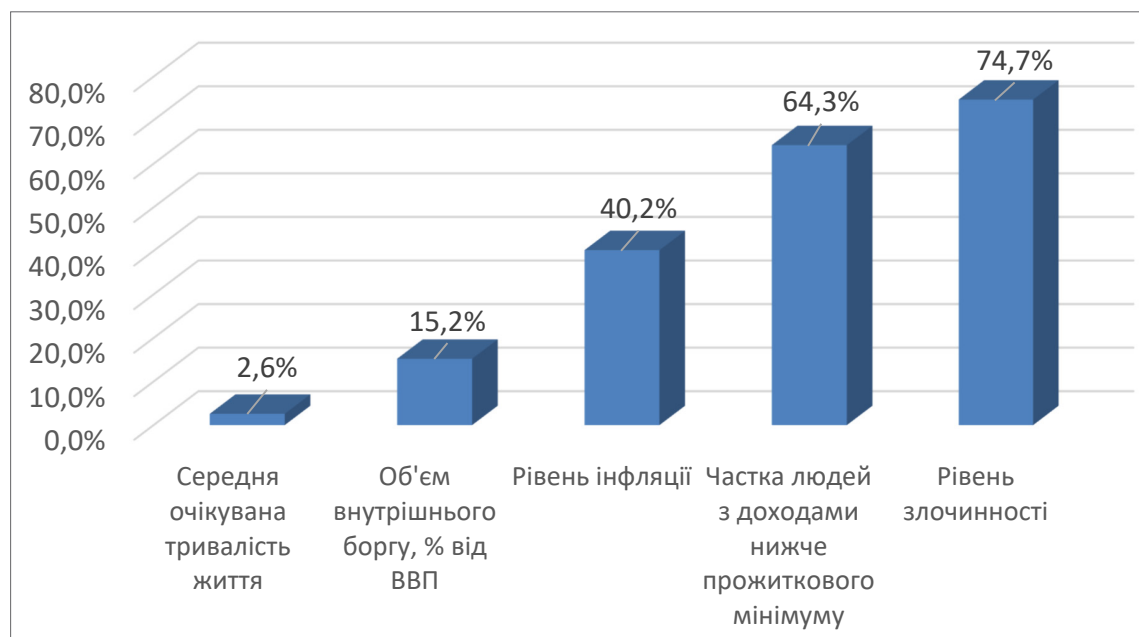

Рис. 4. Середнє позитивне відхилення значення показників економічної безпеки від порогового рівня за період 2016–2018 рр.

Джерело: побудовано автором

показнику, як середня очікувана тривалість життя, а найбільше — показнику «Рівень злочинності». Також на цій діаграмі присутній показник «Частка людей з доходами нижче прожиткового мінімуму». Він характеризується істотним позитивним відхиленням від порогового рівня. Нагадаємо, що цей показник базується на значенні офіційно затвердженого прожиткового рівня, що неточно відображає реально необхідний рівень доходу для забезпечення мінімально необхідних життєвих потреб людини в сучасних умовах. Тому надалі цей показник роз-

глядати не будемо, а візьмемо до уваги його більш точний аналог — показник «Частка людей з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму».

Об'єднавши дані рис. 3 та рис. 4, можна побудувати впорядковану множину факторів впливу на економічну безпеку. При цьому, показники з негативним відхиленням (рис. 3) розташовуються в міру спадання значень, а показники з позитивним відхиленням (рис. 4) — в міру зростання значень. На основі впорядкованої множини показників може бути побудований інтегральний показник еконо-

Таблиця 2

Вихідні дані для обчислення інтегрального показника економічної безпеки

№	Назва	u_i	2012	2016	2017	2018	Середні ¹
1	Частка людей з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму	0,20	-74%	-630%	-399%	-294%	-441%
2	Об'єм зовнішнього боргу, % від ВВП	0,18	15%	-108%	-84%	-57%	-83%
3	Капітальні інвестиції, % від ВВП	0,16	-25%	-40%	-40%	-35%	-38%
4	Рівень безробіття	0,13	-17%	-39%	-41%	-30%	-37%
5	Частка переробної промисловості в промисловому виробництві	0,11	-19%	-18%	-19%	-22%	-19%
6	Середня очікувана тривалість життя	0,09	2%	2%	3%	3%	3%
7	Об'єм внутрішнього боргу, % від ВВП	0,07	53%	4%	14%	28%	15%
8	Рівень інфляції	0,04	101%	38%	32%	51%	40%
9	Рівень злочинності	0,02	80%	72%	75%	77%	75%

Джерело: побудовано автором

¹ За основний досліджуваний період 2016–2018 рр.

мічної безпеки. Для цього слід розрахувати вагові коефіцієнти для кожного з дев'яти часткових показників, що можна зробити з використанням методики, запропонованої Фішберном [Вітлінський В. В. Економічний ризик: ігрові моделі: Навч. посібн. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко, А. В. Сігал, Я. С. Наконечний. К.: КНЕУ, 2002. 446 с.}, с. 211]. Формула для визначення вагового коефіцієнту i -го показника (u_i) за методикою Фішберна може бути представлена співвідношенням:

$$u_i = \frac{2 \cdot (L - i + 1)}{L \cdot (L + 1)}, \quad (1)$$

де L — загальна кількість показників (в нашому випадку $L = 9$);

i — номер i -го показника у впорядкованій множині.

В такому випадку інтегральний показник економічної безпеки (B) можна представити формулою:

$$B = \sum_{i=1}^L \frac{2 \cdot (L - i + 1)}{L \cdot (L + 1)} \cdot v_i, \quad (2)$$

де v_i — значення відхилення i -го часткового показника економічної безпеки від порогового рівня.

При обчисленні інтегрального показника економічної безпеки (B) за формулою (2) від'ємні відхилення слід включати до розрахунку з врахуванням знаку (на рис. 3 вони вказані по модулю). У зведеному вигляді інформація, необхідна для обчислення інтегрального показника економічної безпеки, наведена в табл. 2.

Варто зазначити, що в табл. 2 наведені не самі значення часткових показників економічної безпеки, а їх відносне відхилення від граничного рівня. Також у графі « u_i » наведені значення вагових коефіцієнтів, обчислених за методикою Фішберна відповідно до формули (1).

Скориставшись даними табл. 2, за формулою (2) можна обчислити усереднене значення інтегрального показника економічної безпеки (B), а також динаміку зміни цього показника за основний досліджуваний період 2016–2018 р.р. В результаті обчислення усередненого значення інтегрального показника економічної безпеки отримано, що воно дорівнює — 111,3%. Це означає, що за всією сукупністю часткових показників та з врахуванням їх диференційованої пріоритетності рівень економічної безпеки України протягом основного досліджуваного періоду 2016–2018 рр. на 111,3% нижче порогового рівня. Динаміка зміни інтегрального показника економічної безпеки представлена на рис. 5.

Як бачимо з рис. 5, попри те, що за весь досліджуваний період інтегральний показник економічної безпеки знаходився нижче порогового рівня, про що свідчить його від'ємне значення, проте позитивною є тенденція до зменшення цього негативного відхилення протягом 2016–2018 рр. Так, якщо у 2016 р. негативне значення інтегрального показника економічної безпеки України становило — 154,7%, то за результатами 2018 р. воно скоротилося більш, ніж у два рази — до — 74,8%. Що свідчить про часткове

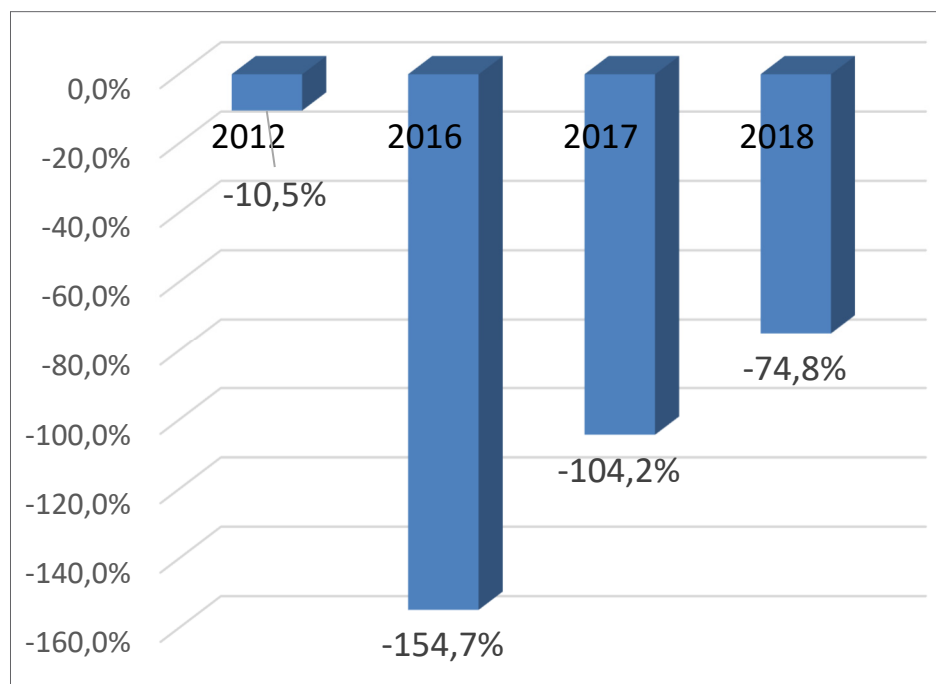

Рис. 5. Динаміка зміни інтегрального показника економічної безпеки за 2012, 2016–2018 рр.

Джерело: побудовано автором

відновлення рівня економічної безпеки Україною протягом досліджуваного періоду, хоча й недосягнення мінімального порогового рівня, а також недосягнення рівня економічної безпеки контрольного 2012 року, коли воно становило –10,5%.

Разом з тим, при аналізі економічної безпеки України, необхідно враховувати такі показники як індекс відкритості економіки, рівень тіньової економіки та рівень корупції.

Зокрема, згідно розрахункам Інституту Фрейзера за період з 2010–2017 рр., індекс відкритості економіки України впав з 129-ої на 135-ту позицію [6]. Згідно ж даних Heritage Foundation попри часткове покращення рейтингу України в 2019 році знаходилась на 147-му місці у групі країн з так-званою економічною несвободою. Для порівняння Польща знаходиться на 46-ій, а Російська Федерація на 98-ій позиції [7].

Важливо враховувати і рівень корупції в Україні, стан якої залишається незадовільним. Згідно Індексу сприйняття корупції в 2019 році Україна посіла 137-му позицію, що ілюструє часткове погіршення. Ще в 2007 році Україна займала 118-е місце, а в 2017-му 120-те [8].

Невтішні, також, показники щодо тінізації економіки України. За розрахунками Мінекономрозвитку, у 2018 році рівень тіньової економіки склав 30% від офіційного ВВП [9]. Наряду з цим, Київський міжнародний інститут соціології оприлюднив власні результати дослідження, в яких рівень тіньової економіки становить 47,2% в 2018 році, що свідчить про часткове погіршення цього показника в порівнянні з попередніми роками [10]. Збільшення тягара непрямих податків, рівень безробіття й корупції, обмеження свободи бізнесу є прямими чинниками тінізації економіки.

Названі вище проблеми залишаються суттєвою перешкодою для розвитку України і потребують

нагального вирішення задля подальшого сталого розвитку, посилення її економічної безпеки та зменшення вразливості та збільшення стійкості її економіки, а також отримання достойного місця у міжнародному співтоваристві.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, з використанням методики Фішберна побудовано модель кількісного оцінювання економічної безпеки України, що дозволяє отримати інтегральну оцінку рівня економічної безпеки на основі синтезу дев'яти часткових показників. Отримані за допомогою цієї моделі результати свідчать, що інтегральний рівень економічної безпеки суттєво нижче порогового рівня. З'ясовано, що найбільшими загрозами для економічної безпеки держави на даному етапі є надмірна частка людей з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму (що в середньому більш, ніж п'ятикратно перевищує припустимий пороговий рівень), а також великий об'єм зовнішнього боргу. Разом з тим, протягом досліджуваного періоду спостерігається позитивна тенденція зростання інтегрального показника економічної безпеки, що є ознакою часткового відновлення рівня економічної безпеки України. Враховуючи результати дослідження, можна стверджувати, що реалізація геоекономічних інтересів України можливе лише на основі розвитку національної економіки. Основними завданнями країни, щодо забезпечення економічної безпеки є, насамперед, оцінка зовнішніх економічних загроз та можливостей, реформування законодавства та формування адекватної геоекономічної стратегії. Основою для геополітичної стратегії України може бути економічне співробітництво з США та Європейський Союзом в сфері міжнародної безпеки, що потребує подальшого дослідження, враховуючи нові змінні геоекономічні реалії.

Література

1. Altling von Geusau A. M., von Geusau F. and Pelkmans J. National economic security: Perceptions, threats, and policies, John F. Kennedy Institute, Netherlands.
2. Pankov V. Economic security: Essence and manifestations // International Affairs, 2011. Vol. 57. No. 1. PP. 199.
3. Mijalković S. and Milošević G. Correlation between economic, corporate and national security // Megatrend Review, 2011. Vol. 8. No. 2. PP. 441.
4. Neu C. R. and Wolf C. The economic dimensions of national security. RAND, Santa Monica, CA, 1994. Vol. 11.
5. Cable V. What is international economic security? // International Affairs, 1995. Vol. 71. No. 2. PP. 306.
6. Economic freedom of the world, Fraser Institute. URL: <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/dataset?geozone=world&page=dataset&min-year=2&max-year=0&filter=1&countries=UKR&year=2017>
7. 2019 index of economic freedom, Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking>
8. Corruption perceptions index 2019 // Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/cpi2019?news/feature/cpi-2019>

9. Рівень тіньової економіки в Україні у 2018 році // Пре-служба Мінекономрозвитку: офіц. вебсайт. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=00ddf785-7f48-477a-a283-1b59312caa10&title=RivenTinovoiEkonomikiVUkrainiU2018-RotsiNainizhchiiZ2009-Roku>

10. Тіньова економіка в Україні // Київський міжнародний інститут соціології: вебсайт. 2019. URL: http://kiis.com.ua/materials/pr/20191107_Shadow/Shadow_UA.pdf

References

1. Alting von Geusau A. M., von Geusau F. and Pelkmans J. National economic security: Perceptions, threats, and policies, John F. Kennedy Institute, Netherlands.

2. Pankov V. Economic security: Essence and manifestations // International Affairs, 2011. Vol. 57. No. 1. PP. 199.

3. Mijalković S. and Milošević G. Correlation between economic, corporate and national security // Megatrend Review, 2011. Vol. 8. No. 2. PP. 441.

4. Neu C. R. and Wolf C. The economic dimensions of national security. RAND, Santa Monica, CA, 1994. Vol. 11.

5. Cable V. What is international economic security? // International Affairs, 1995. Vol. 71. No. 2. PP. 306.

6. Economic freedom of the world, Fraser Institute. URL: <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/dataset?geozone=world&page=dataset&min-year=2&max-year=0&filter=1&countries=UKR&year=2017>

7. 2019 index of economic freedom, Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking>

8. Corruption perceptions index 2019 // Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/cpi2019?news/feature/cpi-2019>

9. Rivenj tinjovoji ekonomiky v Ukrajini u 2018 roci. Pre-sluzhba Minekonomrozvytku: ofic. vebсайт. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=00ddf785-7f48-477a-a283-1b59312caa10&title=RivenTinovoiEkonomikiVUkrainiU2018-RotsiNainizhchiiZ2009-Roku>

10. Tinjova ekonomika v Ukrajini. Kyjivskyj mizhnarodnyj instytut sociologhiji: vebсайт. 2019. URL: http://kiis.com.ua/materials/pr/20191107_Shadow/Shadow_UA.pdf

Данилюк Людмила Сергіївна

здобувач ступеня «доктор філософії»

Державної установи

«Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України»

Данилюк Людмила Сергеевна

соискатель степени «доктор философии»

Государственного учреждения

«Институт экономико-правовых исследований имени В.К. Мамутова НАН Украины»

Danyluk Liudmyla

Applicant for the degree of Doctor of Philosophy

State Organization

«Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine»

ORCID: 0000-0002-1661-8003

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6801

ПОЗИЦІОНУВАННЯ РЕГІОНУ НА ЗАСАДАХ ФОРМУВАННЯ БРЕНДУ

ПОЗИЦИОНИРОВАНИЕ РЕГИОНА НА ПРИНЦИПАХ ФОРМИРОВАНИЯ БРЕНДА

POSITIONING OF THE REGION ON THE PRINCIPLES OF BRAND FORMATION

Анотація. Процес позиціонування регіону є одним з найважливіших інструментів залучення інвестицій на цю територію. У свою чергу, отримані інвестиції будуть сприяти зростанню економіки регіону рішенням їх соціальних проблем, а також будуть фактором, який сприяє підвищенню якості життя їх жителів. Однак, ефективні інструменти позиціонування регіону, які б враховували географічне розташування, рекреаційні умови території, наявний потенціал, її культурну, національну й етнічну ідентифікацію, а також і відмінності, до сих пір не запропоновані. Про це свідчить низький рівень інвестицій в регіони слабкий розвиток реального сектора економіки території, стрімке падіння життєвого рівня більшої частини жителів регіону, і як наслідок, зростання темпів міграції населення. Таким чином, формування інструментарію позиціонування та ідентифікації регіону, який дозволяє визначити їх конкурентні переваги, є базовою передумовою для забезпечення економічного розвитку території. В сучасних умовах передачі істотних повноважень і бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування, позиціонування регіону стає необхідною умовою їх конкурентоспроможності. Бренд є інструментом позиціонування, який розкриває унікальні характеристики території регіону, її привабливість і передусім орієнтований на зовнішнє середовище: як регіон позиціонує себе щодо інших регіонів, демонструючи власні конкурентні переваги.

У статті розглянуті трактування поняття «позиціонування», зокрема виділені дві його базові складові: позиціонування як стратегія, позиціонування як сукупність дій. Проаналізовано підходи до позиціонування бренду регіону, де регіон розглядається з позиції унікального явища і складного товару, що володіє широким набором властивостей. Визначено ознаки успішного бренду, охарактеризовано основні цілі створення брендингу, критерії оцінки, класифікації моделей і етапи позиціонування бренду регіону. а саме: діагностика ситуації, формулювання суті бренду, стратегічний план по просуванню бренду. реалізація стратегічного плану, оцінка ефективності сформованого бренду.

Ключові слова: позиціонування, регіон, бренд, брендинг, ребрендинг, конкурентоспроможність, стратегія, цінності, споживач.

Аннотация. Процесс позиционирования региона является одним из важнейших инструментов привлечения инвестиций на территорию. В свою очередь, полученные инвестиции будут способствовать росту экономики региона решению их социальных проблем, а также будут фактором, способствующим повышению качества жизни их жителей. Однако, эффективные инструменты позиционирования региона, которые бы учитывали географическое расположение, рекреационные условия территории, имеющийся потенциал, ее культурную, национальную и этническую идентификацию, а также и различия, до сих пор не предложены. Об этом свидетельствует низкий уровень инвестиций в регионы, слабое развитие реального сектора экономики территории, стремительное падение жизненного уровня большей части жителей региона, и как следствие, рост темпов миграции населения. Таким образом, формирование инструментария позиционирования и идентификации региона, который позволяет определить их конкурентные преимущества, является базовой предпосылкой для обеспечения экономического развития территории. В современных условиях передачи существенных полномочий и бюджетов от государственных органов органам местного самоуправления, позиционирования региона становится необходимым условием их конкурентоспособности.

В статье рассмотрены трактовки понятия «позиционирование», в частности выделены две его базовые составляющие: позиционирование как стратегия, позиционирование как совокупность действий. Проанализированы подходы к позиционированию бренда региона, где регион рассматривается с позиции уникального явления и сложного товара, обладающего широким набором свойств. Определены признаки успешного бренда, выделены основные цели создания брендинга, критерии оценки, классификации моделей и этапы позиционирования бренда региона. а именно: диагностика ситуации, формулировка сути бренда, стратегический план по продвижению бренда. реализация стратегического плана, оценка эффективности сформированного бренда.

Ключевые слова: позиционирования, регион, бренд, брендинг, ребрендинг, конкурентоспособность, стратегия, ценности, потребитель.

Summary. The process of positioning a region is one of the most important tools for attracting investment to a territory. In turn, the methods of work of the human health management system, contributing to the improvement of the quality of life of the population. However, effective tools for positioning the region, which take into account the geographical location, recreational conditions of the territory, the available opportunities, its cultural, national and ethnic identification, as well as differences, have not yet been proposed. This is evidenced by the low level of investment in the regions, the weak development of the real sector of the territory's economy, the rapid decline in the living standards of most of the region's residents, and, as a consequence, the growth in the rate of population migration. Thus, the formation of tools for positioning and identification of the region, which allows you to determine their competitive advantages, is a basic prerequisite for ensuring the economic development of the territory. In modern conditions of the transfer of powers and budgets of state bodies to local governments, the positioning of the region becomes a possible condition for their competitiveness.

The article discusses the interpretation of the concept of «positioning», in particular, two of its basic components are highlighted: positioning as a strategy, positioning as a set of actions. Approaches to the positioning of the brand of the region are analyzed, where the region is considered from the position of a unique phenomenon and a complex product with a wide range of properties. The signs of a successful brand are determined, the main goals of branding, assessment, classification of models and stages of positioning the region are highlighted. and also: diagnosis of the situation, formulation of the essence of the brand, a strategic plan for brand promotion. implementation of the strategic plan, assessment of the effectiveness of the formed brand.

Key words: positioning, position, region, brand, branding, rebranding, competitiveness, strategy, value, support.

Постановка проблеми. Процес позиціонування регіону є одним із найважливіших інструментів залучення інвестицій на дану територію. Отримані інвестиції сприятимуть зростанню економіки регіону, вирішенню його соціальних проблем, а також будуть чинником, що сприяє підвищенню якості життя їх мешканців. Однак, ефективні інструменти позиціонування та ідентифікації регіону, які би враховували і географічне розташування та рекреаційні умови території, наявний потенціал, її культурну, національну та етнічну ідентифікацію, а також і відмінності, до сих пір не запропоновані.

Про це свідчить низький рівень інвестицій в об'єднані територіальні громади, слабкий розвиток реального сектора економіки території, стрімке падіння життєвого рівня переважної частини мешканців громад, і як наслідок, зростання темпів міграції населення. Таким чином, формування інструментарію позиціонування та ідентифікації регіону, який дозволяє визначити їх конкурентні переваги, є базовою передумовою для забезпечення економічного розвитку території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на зростаючий інтерес до проблеми

позиціонування з боку теоретиків та практиків маркетингу, ще й досі залишаються не систематизованими основні підходи до вибору та реалізації стратегій позиціонування, відсутній єдиний підхід до їхньої класифікації. Немає єдиного методичного підходу до оцінки ефективності обраних стратегій та прогнозування наслідків їхнього впровадження. А це значно ускладнює процес позиціонування регіону на практиці. Дослідженню аспектів позиціонування приділяли увагу численні науковці, які залежно від предмета своїх інтересів підходили до нього з різних позицій. Питаннями управління позиціонування бренду займалися Домнин В. Н. [1], Лепла Ф. Д. [2], Девіс С. В., Паркер Л. М. [2], Мороз О. В. [3], Пашенко О. В. та ін.

Постановка завдання. У сучасних умовах передачі суттєвих повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування, позиціонування регіону стає необхідною умовою їх конкурентоспроможності. З метою забезпечення території конкурентними перевагами доцільно розглядати регіон як унікальне явище, як складний товар, який володіє широким набором властивостей, корисних для великої кількості цільових груп інвесторів, споживачів і стейкхолдерів.

Мета статті є аналіз основних цілей, критеріїв оцінки та класифікації моделей позиціонування регіону на засаді формування бренду.

Виклад основного матеріалу. Розглянувши подані в сучасній теорії трактування поняття «позиціо-

нування», можна виділити дві його базові складові: позиціонування як стратегія, позиціонування як сукупність дій (рис. 1).

У сучасній науці позиціонування регіону розглядається з наступних позицій:

- позиціонування регіону як процес створення його іміджу;
- позиціонування регіону як процес просування брендів;
- позиціонування регіону на основі формування її ділової репутації.

Наукова теорія, як форма організації знань щодо брендингу регіону, перебуває на стадії свого формування і обмежується лише визначенням понятійно-категоріального апарату, основу якого складають «територіальний брендинг», «бренд», «територія-товар», «споживачі територіального продукту». Аналіз наукових джерел з досліджуваного питання свідчить, що науковий рівень цих пошуків не повною мірою відповідає вимогам, що висуваються до розробок концептуально-аналітичного характеру. Це пояснюється, з одного боку, складною структурною будовою об'єкту вивчення, та неврахуванням науковцями його полідисциплінарної природи — з іншого.

Бренд регіону полягає в уявленні різних груп цільової аудиторії як комплекс образів, асоціацій та очікувань. Він становить раціональну або емоційну цінність, що формується в процесі взаємин із потенційними інвесторами, споживачами і стейкхолдерами.

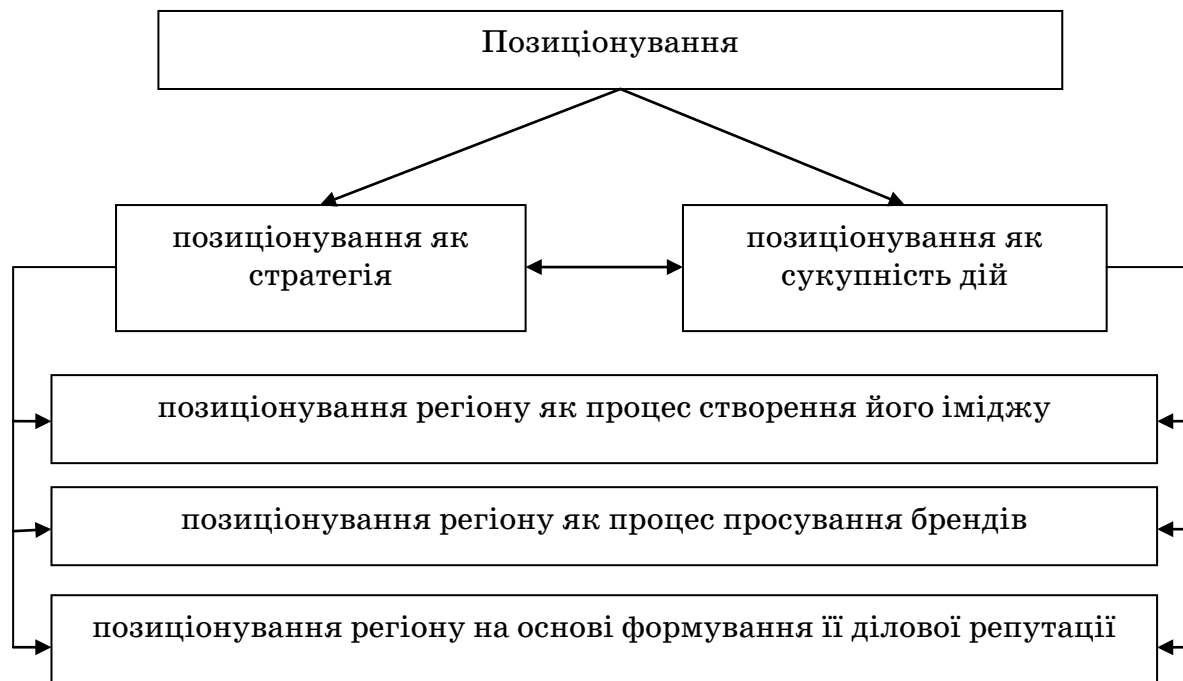

Рис. 1. Складові позиціонування регіону

Джерело: складено автором

Бренд відображає неповторні характеристики території, її принади, що здобули суспільне визнання та мають стабільний попит серед цільової аудиторії. Вдалі бренди обов'язково є динамічними та вказують на розвиток: не лише показують актуальний стан регіону, а й дають уявлення про те, яким він буде в майбутньому.

Бренд регіону насамперед спрямований на зовнішнє середовище: регіон позиціонує себе щодо інших, як демонструє власні конкурентні переваги. Конкурентні переваги діляться на переваги економічного й соціального характеру і обов'язково доповнюють зовнішню складову. Тому завдання щодо брендингу регіону неминуче перетинаються із завданнями, які вирішують на рівні розроблення комплексних програм соціально-економічного розвитку. Бренд утворює з усіма групами цільової аудиторії певні відносини, розвиває емоційну прив'язаність і лояльність. Уявлення споживача про ідею та цінності бренду території лягають в основу його іміджу. Якщо ці уявлення сформовані правильно та отриманий імідж максимально адекватно, повно й позитивно відображає міську ідентичність, це означає, що бренд території відбувся та успішно спрацював. Цілі створення бренду регіону наведено на рис. 2.

Більшість цілей, які переслідує регіон, спрямована на досягнення місії та максимальне врахування інтересів цільових груп.

Критерієм успішності брендингу регіону є також гармонійне сприйняття бренду жителями, потенційними інвесторами, споживачами і стейкхолдерами. Їхня лояльність і підтримка важливі та економічно вигідні. Вдалий бренд має відображати й активізувати місцеве населення, втілювати цінності регіону та передаючи її цілі. Слід пам'ятати, що території постійно змінюються та розвиваються, тому потрібно брати до уваги їхній ритм. Саме під впливом важливих подій чи в процесі соціально-економічного росту міста трансформуються змістовно, тому виникає потреба в ребрендингу заради побудови яскравого і виразного образу, який буде відповідати усталеним легендам і стереотипам про місцевість, а сьогоденню.

При побудові ментального образу можливого і бажаного стану регіону в майбутньому, як результату цілеспрямованої діяльності, вітчизняні дослідники виділяють такі її рівні:

- образ-ідея (першооснова концепту, уявний прообраз предмета, явища, що виділяє його базові й сутнісні рівні);
- образ-модель (подання об'єкта в спрощеному вигляді, відповідному модельованому об'єкту, що на достатньому рівні повторює його найважливіші параметри та характеристики);
- образ-результат (комплексне представлення об'єкта, кінцевий бажаний стан, якого необхідно досягти в процесі виконання певних дій — позитивний імідж території).

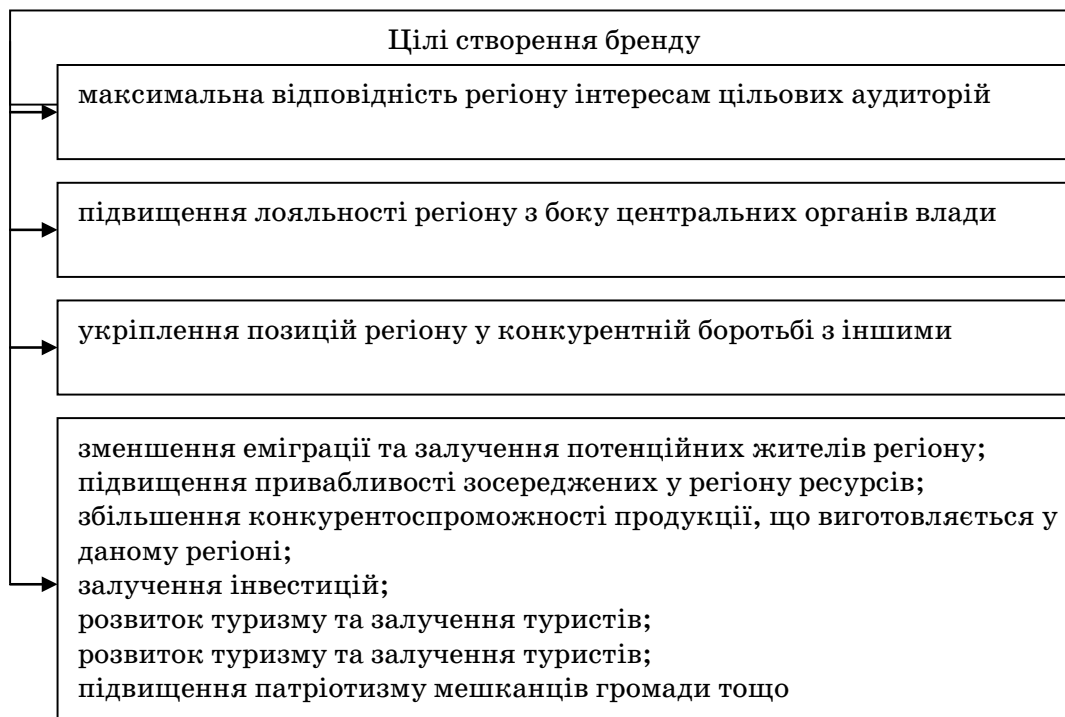

Рис. 2. Цілі створення бренду регіону

Джерело: складено автором на основі [4; 9]

Структуру образу регіону, який позиціонується в її просторі утворюють економічна, соціальна, географічна та футурологічна складові, які продукують взаємозв'язки, що дають можливість розглядати певну територію у просторовому вимірі з погляду виникаючих синергетичних факторів [6, с. 178, 180, 181].

Брендинг регіону постає також як певна технологія, складовими якої є:

- ідентичність території (того, на чому ґрунтується бренд);
- залучення жителів (щодо прийняття і впровадження бренду);
- комерціалізація (вигода території від експлуатації бренду) [7].

Стратегія брендингу регіону представляє собою поетапне обґрунтування ухвалення рішень щодо просування його бренду [8].

Процес формування стратегії брендингу регіону складається з таких етапів:

- 1 Етап. Діагностика ситуації
- 2 Етап. Формулювання сутності бренду.
- 3 Етап. Стратегічний план з просування бренду.
- 4 Етап. Реалізація стратегічного плану.
- 5 Етап. Оцінка ефективності сформованого бренду.

Етап I. Діагностика ситуації надає можливість зрозуміти, що являє собою регіон на цьому етапі дослідження. Для оцінки привабливості бренду регіону, варто використовувати модель С. Анхольта (в межах дослідження Nation Brands Index) [9], що створюється за допомогою опитування, є критеріальною базою для порівняння та оцінки брендів регіону і застосовується для максимального задоволення потреб та інтересів цільових аудиторій. Модель представлена на рис. 3.

У рамках цих критеріїв виділяють показники, за якими проводиться оцінка бренду регіону. Показник

бренду регіону — це середньоарифметичне значення його складових, оскільки вони є рівнозначними. Потім критерії, що зазначені у моделі, належать до сильних та слабких сторін і співвідносяться із зовнішніми можливостями та загрозами. У результаті SWOT-аналізу можемо ранжувати сильні сторони та можливості зовнішнього середовища від найбільш перспективних до найменш, а слабкі сторони та небезпеки — від найбільш вагомих і актуальних. Це є основою для вибору цільових аудиторій та подальшого формування стратегії брендингу.

Популярність території оцінюється за допомогою соціально-демографічних показників представлених у табл. 1.

В Тернопільському регіоні у 2019 році в порівнянні з 2015 роком населення зменшилося на 31 241 особи, міське населення — 2103 особи, а сільське населення — 2103 особи, народжуваність зменшилась на 2880.

Етап II. Формулювання сутності бренду. Метою цього етапу є визначення концепції бренду регіону за результатами діагностики ситуації, знайти його унікальність.

Місія регіону створюється на засадах унікальності та визначення ролі території для всіх його мешканців, і країни, світу в загалом. Вона повинна відповідати даним критеріям:

- направленості на майбутнє;
- обґрунтованості;
- мотивації;
- спрямованості на цільові аудиторії.

Після розроблення місії визначаються цілі, за допомогою яких вона буде виконана. Умовою успіху бренду регіону, є його позиціонування — виразне виділення регіону з-поміж інших. На основі перерахованих інструментів може бути розроблений

Таблиця 1

Характеристика населення Тернопільського регіону

№	Показники	Роки					Абсолютне відхилення (+, -)	Відносне відхилення, %
		2015	2016	2017	2018	2019	2019–2015	2019–2015
1	Чисельність наявного населення	1069936	1065709	1059192	1052312	1045879	-24057	-2,25
2	Міське населення, осіб	475797	475236	473632	472721	473694	-2103	-0,44
3	Сільське населення	594139	590473	585560	585560	572185	-21954	-3,70
4	Чисельність постійного населення у віці 16–59 років	666402	661720	654636	646271	638531	-27871	4,18
5	Робоча сила у віці 15–70 років	482,1	460,3	460,4	453,0	458,6	-23,5	-4,87
6	Міграція	0,3	-1,5	1,4	0,1	-0,3	0,6	200
7	Кількість живонароджених	10776	9974	9289	8545	7896	-2880	-26,72

Джерело: складено автором за даними [15]

слоган — коротка, але ємна фраза, яка виражає загальний образ регіону. Він розробляється для того, щоб усі заходи просування бренду мали єдиний стиль. Слідуючим етапом є вибір загальної стратегії брендингу регіону. Стратегія може складатися

із декількох моделей брендів регіону. Класифікації моделей брендів території і приклади їх використання представлені у таблиці 2.

Неефективно і важко просувати бренд регіону, використовуючи лише одну модель. Найкращий

Таблиця 2

Класифікація моделей брендів території

Ідентифікатор моделі	Характеристика моделі	Приклад використання
Природні об'єкти	Територія, оточена мальовничим ландшафтом, або з яких відкриваються красиві пейзажі. Також увагу може привернути унікальне створіння або природний об'єкт	Площа Тернопільського регіону — 13,8 тис. км, що становить 2,3% території України. У регіоні є: водоспади, печери (найбільший осередок печер в Україні), каньйони, урочища, геологічні, ботанічні та гідрологічні пам'ятки, старовинні замки (регіон займає перше місце в Україні за кількістю замків (34)), костели, монастирі, синагоги. Основними туристичними об'єктами: Національні природні парки «Дністровський каньйон» і «Кременецькі гори», Кременецько-Почаївський історико-культурний заповідник, Національний заповідник «Замки Тернопілля».
Знакова фігура, історичні події	Територія розвивається через просування постаті, життя якої пов'язане з цим регіоном, або подій, які відбувалися в цьому регіоні	Громадськість і влада Тернопільського регіону плекає культ Степана Бандери. Після розпаду СРСР його ім'я стало символом боротьби за незалежність України. Йому ставлять пам'ятники, називають на його честь вулиці та школи, відкривають музеї, гучно відзначають ювілеї, вивішують прапори УПА, організовують «бандерівський табір», де молодь живе в землянках і співає повстанські пісні.
Інфраструктурне спорудження	Завдяки інфраструктурному проекту, регіон може змінити та покращити свій імідж	За віросповіданням абсолютна більшість мешканців Тернопільського регіону — християни. У 2019 році Марійський духовний центр у с. Зарваниця Тернопільського району називають українським Ватиканом. Його відвідали близько 1 мільйону віруючих з цілого світу. Усі споруди є точними копіями аналогічних архітектурних пам'яток в Єрусалимі. При будівництві радилися з єрусалимськими архітекторами. Духовна влада тут значить більше, ніж світська, і створює соціальні підприємства, бере кредити на розвиток бізнесу та фінансує інфраструктурні проекти.
Визначні події	Регіон підносить себе як місце проведення певних визначних подій, наприклад, фестивалів, святкування	Фестиваль гончарів «Не святі горшки ліплять» є популярним не лише у ремісників, але і у відвідувачів з України та закордону. Фестиваль проводять з метою популяризації традиційної культурної спадщини України, відродження та пропаганди різноманітних видів народних ремесел. На музичному фестивалі «Файне Місто пересікаються майже всі сучасні напрямки музики. Фестиваль проводиться поблизу м. Тернополя під слоганом «територія вільних людей»: без щоденних проблем, відчуття енергії свободи, шаленого драйву життя. Фестиваль «WOW Gorodok FEST» проходить на березі Дністра в с. Городок Заліщицького району. Ця територія входить до 20 найкрасивіших місць України. Основна мета фестивалю привернення уваги та популяризація цього унікального місця для відпочинку в Україні та за її межами.
Спеціалізація регіону	Регіон мають вузьку спеціалізацію у певній галузі	Земельні ресурси є основним багатством регіону. У ґрунтовому покриві переважають групи найродючіших ґрунтів у світі: <u>чорноземи</u> та сірі опідзолені ґрунти. Тернопільський регіон займає провідне місце в Україні зі заготівлі дикорослих плодів, ягід, березового соку, лікарських трав. Ліси регіону мають значні ресурси лікарської сировини. Продукція харчової промисловості є основою експортного потенціалу регіону: цукрова, м'ясна, молочна, спиртово-горілчана, кондитерська, тютюнова, плодоовочеконсервна, борошномельна та інші галузі. Найвідоміші бренди регіону у 2019 році: бренд молочної продукції, «Молокія», бренд морозива «Ласунка», бренд пивоваріння «Опілля».

Джерело: складено автором на основі [4]

варіант — поєднувати ці моделі між собою. Розширення спрямованості регіону дозволяє охопити більше цільових груп та втримати зацікавленість різних людей. Заходи, які потрібно використовувати для просування бренда:

- створення фірмового стилю регіону (сувеніри, логотип, сайт), громадського транспорту (зупинки, вокзали, метро, аеропорти), навігації (вивіски, схеми, карти), надання унікального стилю об'єктам (паркам, музеям, будинкам дозвілля, іншим установам);
- проведення заходів, свят, фестивалів та їх відповідне оформлення;
- підвищення регіону у засобах масової інформації;
- спорудження незвичних споруд або привернення уваги до існуючих тощо.

Етап III. Стратегічний план брендингу регіону є кінцевим і узагальненням усіх попередніх етапів. Насамперед важливим цей етап є при брендингу великих територій, оскільки з розмірами територіальної одиниці зростає ймовірність краху стратегічних ідей.

Територіальне стратегічне планування — це самостійне визначення місцевим урядом цілей та основних напрямів сталого соціально-економічного розвитку в динамічному конкурентному середовищі. Процес стратегічного планування є інструментом, за допомогою якого аргументуються управлінські рішення у сфері територіального брендингу. Його основне завдання забезпечити новачі та організаційні зміни, необхідні для життєдіяльності регіону.

Як процес стратегічне планування вміщує чотири види діяльності (функції стратегічного планування). До них відносять:

- розподіл ресурсів;
- адаптацію до зовнішнього середовища;
- внутрішню координацію та регулювання;
- організаційні зміни [10].

Стратегічний план із просування бренда — це сукупність стратегій і заходів, правил та методів для ухвалення рішень на етапах їх планування та реалізації, що спрямовані на досягнення цілей брендингу. Стратегічний план розробляється на 3–5 і більше років та показує, які дії регіон має чинити, чому вони необхідні, хто відповідає за їх реалізацію, де і коли вони будуть здійснені. Цей план визначає на основі

поточного стану регіону її майбутньої орієнтації та ресурси, необхідні для досягнення місії. Бренд регіону може задати стратегічний вектор розвитку території.

Складовими стратегічного плану з просування бренда регіону є:

1. Місія та цінності території.
2. Цілі бренду території.
3. Стратегії досягнення цілей.
4. План заходів щодо формування бренду за обраними моделями.
5. Аналіз витрат на заходи та джерела їх надходження.

Етап IV. Реалізація стратегічного плану здійснюється групою планування, що має час від часу оцінювати та контролювати результати впровадження стратегічного плану, вносити до нього корективи.

Етап V. Оцінка ефективності створеного бренду здійснюється за допомогою аналізу досягнення поставлених цілей, визначення нових позицій регіону (за моделлю С. Анхольта) і, якщо є необхідність, повернення до початкового етапу.

Виділяють три основні категорії цінності бренду території:

1. Функціональні цінності: якість та доступність благ: якість товарів та послуг місцевих підприємств, інфраструктура, своєрідність території, рекреаційний потенціал, тощо.
2. Соціальні цінності: комфорт, стабільність, захищеність, довіра до місцевої влади.
3. Емоційні цінності: почуття позитивного настрою, радості, гостинності відвідувачів та жителів.
4. Культурні цінності: територіальна субкультура [16].
5. Духовно — історичні: історико-культурна та історична спадщина території
6. Інноваційні: розвиток наукових розробок, рівень інноваційного забезпечення виробництва, наявність передових підприємств.

Висновки. Бренди регіону стають її «візитною карткою», що дозволяє відрізнити саме цю територію від інших. В основі програми брендингу регіону повинна лежати концепція унікальності, неповторності, що формує у потенційного інвесторів, споживачів та стейкхолдерів таке уявлення, що такої території або її окремих об'єктів, із зазначеними характеристиками, ресурсами, благами не існує.

Література

1. Домнин В. Н. Брендинг: новые технологии. 2-е изд. / В. Н. Домнин. СПб., 2014. 380 с.
2. Джозеф Ле Пла Ф., Линн М. Паркер Интегрированный брендинг/Джозеф Ле Пла Ф., Линн М. Паркер. СПб.: Нева, 2013. 318 с.

3. Мороз О. В. Теорія сучасного брендингу / О. В. Мороз. Вінниця, 2013. 103 с.
4. Біловодська О. А. Гайдабрус Н. В. Стратегічний підхід до формування бренда міста (на прикладі м. Сум) // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2012. № 1. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2012_2_22_31.pdf (дата звернення: 24.11.2020).
5. Сергійко В. Ф. Значення формування привабливого іміджу території для збереження природної та історико-культурної спадщини // Науковий вісник Ін-ту міжнарод. відносин Нац. авіаційного ун-ту. 2010. № 6(2). С. 126–130.
6. Пепчук С. М. Позиціювання регіону в системі конкурентних відносин // Науковий вісник. Економічні науки, 2015. № 10. С. 118–122.
7. Ланцевская Н. Ю. Идентичность как элемент технологии брендинга территорий. URL: <http://shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2015/2015-2-1.pdf> (дата звернення: 24.11.2020).
8. Панкрухин А. П. Маркетинг территорий / А. П. Панкрухин. СПб.: Питер, 2006. 416 с.
9. Анхольт С. Брендинг: дорога к мировому рынку / С. Анхольт. Москва, 2004. 272 с.
10. Боумэн К. Основы стратегического менеджмента / К. Боумэн. Москва, 2001. 175 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2009. 1736 с.
12. Юридичні терміни. Тлумачний словник / уклад.: В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін. Київ, 2004. 320 с.
13. Волосковець Н. Ю. Корпоративна соціальна відповідальність підприємств як основа інноваційного розвитку сучасної економіки // Наукові праці КНТУ. Економічні науки, 2010. № 17. С. 125–131.
14. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua> (дата звернення: 24.11.2020).
15. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 24.11.2020).
16. Гарбера О. Є. Територіальний брендинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності туристичної дестинації // Ефективна економіка. 2016. № 10. URL: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/efek/index.html>.
17. Муніципальні інвестиції та кредити: підручник. Київ, 2006. 158 с.

References

1. Domnin V. N. Brending: novye tekhnologi. 2-e izd. / V. N. Domnin. SP., 2014. 380 s.
2. Dzhozef Le Pla F., Linn M. Parker Integrirovannyi brending/Dzhozef Le Pla F., Linn M. Parker. SPb.: Neva, 2013. 318 s.
3. Moroz O. V. Teorija suchasnogho brendynghu / O. V. Moroz. Vinnycja, 2013. 103 s.
4. Bilovodsjska O. A. Ghajdabrus N. V. Strateghichnyj pidkhid do formuvannja brenda mista (na prykladi m. Sum) // Marketyng i menedzhment innovacij, 2012. # 1. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2012_2_22_31.pdf (data zvernennja: 24.11.2020).
5. Serghijko V. F. Znachennja formuvannja pryvablyvogho imidzhu terytoriji dlja zberezhennja pryrodnoji ta istoryko-kuljturnoji spadshhyny // Naukovyj visnyk In-tu mizhnarod. vidnosyn Nac. aviacijnogho un-tu. 2010. # 6(2). S. 126–130.
6. Pepchuk S. M. Pozycijuvannja reghionu v systemi konkurentnykh vidnosyn // Naukovyj visnyk. Ekonomichni nauky, 2015. # 10. S. 118–122.
7. Lantsevsckaya N. Yu. Identichnost kak element tekhnologii brendinga territoriy. URL: <http://shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2015/2015-2-1.pdf> (data zvernennja: 24.11.2020).
8. Pankrukhin A. P. Marketing territoriy / A. P. Pankrukhin. SPb.: Piter, 2006. 416 s.
9. Ankholt S. Brending: doroga k mirovomu rynku / S. Ankholt. Moskva, 2004. 272 s.
10. Boumen K. Osnovy strategicheskogo menedzhmenta / K. Boumen. Moskva, 2001. 175 s.
11. Velykyj tлумachnyj slovnyk suchasnoji ukrajinsjkoji movy / Uklad. i gholov. red. V. T. Busel. Kyjiv, 2009. 1736 s.
12. Jurydychni terminy. Tlumachnyj slovnyk / uklad.: V. Gh. Ghoncharenko, P. P. Andrushko, T. P. Bazova ta in. Kyjiv, 2004. 320 s.
13. Voloskovecj N. Ju. Korporatyvna socialjna vidpovidalnistj pidpryjemstv jak osnova innovacijnogho rozvytku suchasnoji ekonomiky // Naukovi praci KNTU. Ekonomichni nauky, 2010. # 17. S. 125–131.
14. Decentralizacija v Ukrajinu. URL: <https://decentralization.gov.ua> (data zvernennja: 24.11.2020).
15. Derzhavna sluzhba statystyky. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennja: 24.11.2020).
16. Gharbera O. Je. Terytorialjnyj brendyngh jak instrument pidvyshhennja konkurentospromozhnosti turystychnoji destynaciji // Efektyvna ekonomika. 2016. # 10. URL: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/efek/index.html>.
17. Municypaljni investyciji ta kredyty: pidruchnyk. Kyjiv, 2006. 158 s.

Дідух Сергій Мирославович

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки промисловості

Одеська національна академія харчових технологій

Дидух Сергей Мирославович

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры экономики промышленности

Одесская национальная академия пищевых технологий

Didukh Serhii

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of Industrial Economics

Odessa National Academy of Food Technologies

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6796

СТРАТЕГІЧНИЙ ВЕКТОР ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ВЕКТОР ИНКЛЮЗИВНОГО РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТОВ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СФЕРЫ

INCLUSIVE STRATEGIC VECTOR OF DEVELOPMENT OF THE SUBJECT AGRICULTURAL AND FOOD SECTOR

Анотація. У статті проведено аналіз соціально-економічного контексту впровадження інклюзивної системи розвитку агропродовольчої сфери. Визначено стратегічні цілі інклюзивного розвитку на макрорівні, за яких кінцевою метою є створення суспільства спільного процвітання та добробуту. Показано, що впровадження принципів інклюзивності передбачає подолання окремих диспропорцій розвитку та нерівності в різних їх проявах.

Обґрунтовано, що для сучасного агропродовольчого сектору України найважливішим завданням є формування сфери зайнятості сільського населення. Визначено стратегічні напрямки інклюзивної трансформації України: соціальної, інфраструктурної, економічної та безпекової. Докладно проаналізовано складові економічного аспекту інклюзивного розвитку, які полягають у створенні можливості результативної підприємницької діяльності незалежно від місця проживання, тобто перш за все у створенні та підтримці підприємницької інфраструктури (логістики, банкінгу, Інтернету). Показано, що ключову роль при впровадженні інклюзивної системи розвитку відіграє наявність оптимальної законодавчо-нормативної бази щодо ведення бізнесу малими підприємствами.

Визначено оптимальний механізм взаємодії суб'єктів агропродовольчої сфери щодо розбудови інклюзивної економіки. Обґрунтовано, що в умовах інституційної слабкості держави функції щодо впровадження інклюзивних принципів повинні бути розподілені між державою, громадою та приватним капіталом. На основі проведеного аналізу представлено модель інклюзивної трансформації суб'єктів агропродовольчої сфери.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні прикладних інструментів впровадження інклюзивної системи розвитку агропродовольчої сфери із розподілом зон відповідальності між державними органами та приватними суб'єктами різних форм власності та масштабів діяльності.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивний розвиток, модель інклюзивного розвитку, суб'єкти агропродовольчої сфери, стратегічний вектор інклюзивного розвитку.

Аннотация. В статье проведен анализ социально-экономического контекста внедрения инклюзивной системы развития агропродовольственной сферы. Определены стратегические цели инклюзивного развития на макроуровне, при

которых конечной целью является создание общества всеобщего процветания и благополучия. Показано, что внедрение принципов инклюзивности предполагает преодоление отдельных диспропорций развития и неравенства в различных их проявлениях.

Обосновано, что для современного агропродовольственного сектора Украины важнейшей задачей является формирование сферы занятости сельского населения. Определены стратегические направления инклюзивного трансформации Украины: социальный, инфраструктурный, экономический и безопасностный. Подробно проанализированы составляющие экономического аспекта инклюзивного развития, которые заключаются в создании возможности результативной предпринимательской деятельности независимо от места жительства, то есть прежде всего в создании и поддержке предпринимательской инфраструктуры (логистики, банкинга, Интернета). Показано, что ключевую роль при внедрении инклюзивной системы развития играет наличие оптимальной законодательно-нормативной базы по ведению бизнеса малыми предприятиями.

Определен оптимальный механизм взаимодействия субъектов агропродовольственной сферы по развитию инклюзивного экономики. Обосновано, что в условиях институциональной слабости государства функции по внедрению инклюзивных принципов должны быть распределены между государством, обществом и частным капиталом. На основе проведенного анализа представлена модель инклюзивного трансформации субъектов агропродовольственной сферы.

Перспективы дальнейших исследований заключаются в обосновании прикладных инструментов внедрения инклюзивной системы развития агропродовольственной сферы с распределением зон ответственности между государственными органами и частными субъектами различных форм собственности и масштабов деятельности.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное развитие, модель инклюзивного развития, субъекты агропродовольственной сферы, стратегический вектор инклюзивного развития.

Summary. The article analyzes the socio-economic context of the implementation of an inclusive system of agri-food development. The strategic goals of inclusive development at the macro level have been identified, according to which the ultimate goal is to create a society of common prosperity and well-being. It is shown that the implementation of the principles of inclusiveness involves overcoming certain disparities in development and inequality in their various manifestations.

It is substantiated that for the modern agri-food sector of Ukraine the most important task is to form the sphere of employment of the rural population. The strategic directions of inclusive transformation of Ukraine are determined: social, infrastructural, economic and security. The components of the economic aspect of inclusive development are analyzed in detail, which are to create opportunities for effective business activities regardless of place of residence, which is primarily to create and maintain business infrastructure (logistics, banking, Internet). It is shown that the key role in the implementation of an inclusive development system is played by the availability of an optimal legal and regulatory framework for doing business by small businesses.

The optimal mechanism of interaction of subjects of agro-food sphere concerning development of inclusive economy is defined. It is substantiated that in the conditions of institutional weakness of the state the functions on introduction of inclusive principles should be distributed between the state, community and private capital. On the basis of the conducted analysis the model of inclusive transformation of subjects of agro-food sphere is carried out.

Prospects for further research are to substantiate the applied tools for the implementation of an inclusive system of agri-food development with the distribution of areas of responsibility between public authorities and private entities of different forms of ownership and scale of activity.

Key words: inclusion, inclusive development, model of inclusive development, subjects of agri-food sphere, strategic vector of inclusive development.

Постановка проблеми. Для сучасної економічної системи характерна трансформація світоглядних засад та довгострокових цілей країн, регіонів та суб'єктів підприємницької діяльності. Прискорення економічного зростання у 20-му столітті дозволило істотно підвищити середній рівень життя по всьому світу, однак залишилися невирішеними важливі соціальні проблеми бідності, нерівності та відсутності економічних стимулів для активної економічної діяльності окремих прошарків населення.

Для України теж характерні ці проблеми та диспропорції розвитку, які особливо гостро проявляють-

ся в агропродовольчому секторі, для якого вирішення питання залучення сільського населення до результативної роботи є критичним з огляду на необхідність збереження людського, кадрового потенціалу для подальшого зростання. Саме тому актуальним науковим питанням є розробка та впровадження прикладних механізмів підвищення інклюзивності суб'єктів агропродовольчої сфери, що відповідає інтересам держави, агропродовольчих підприємств, об'єднаних територіальних громад та сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорії та методології впровадження концепції

інклюзивного розвитку присвячено роботи зарубіжних та українських вчених, таких як Аджемоглу та Дж. Робінсон [1], Дж. Подеста [2], Т. А. В. Базилук та О. Жулин [3], І. М. Бобух та С. М. Щегель [4], О. Г. Вдовічена [5], П. С. Єщенко [6], А. Жуковська [7], Т. О. Зінчук [8, 9], О. І. Павлов [10], О. Д. Прогнімак [11], В. А. Самофатова [12], Л. І. Федулова [13] та інших.

Водночас недостатньо досліджені прикладні аспекти впровадження інклюзивності на рівні підприємств та окремих секторів економіки. Також подальшої розробки потребують питання розподілення повноважень та функції щодо впровадження інклюзивності між державою та приватними підприємствами різного масштабу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної роботи є аналіз соціально-економічного контексту впровадження інклюзивної системи розвитку та формування стратегічних напрямків інклюзивного розвитку суб'єктів агропродовольчої сфери.

Виклад основного матеріалу. Для коректної побудови системи інклюзивного розвитку необхідно визначити її стратегічні цілі та вектори інклюзивної трансформації. На нашу думку, стратегічною метою є побудова суспільної інклюзії як прояву суспільства добробуту в Україні та, зокрема, в агропродовольчого секторі.

О. Д. Прогнімак вказує, що «інклюзія — це збільшення ступеню участі усіх громадян соціуму у процесі економічного зростання і справедливий розподіл його результатів» [11, с. 188].

З. Дарвас і В. Вольф визначають інклюзивне зростання як «економічне зростання, яке створює можливості для всіх прошарків населення й більш справедливо розподіляє в суспільстві переваги від збільшеного добробуту як у грошовому, так і в негрошовому вираженні [14, с. 10].

Концепція сталого та інклюзивного розвитку покладена в основу стратегій та програм збалансованого розвитку Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), Програми розвитку ООН, Міжнародного валютного фонду, Світового банку, ОЕСР, Європейської комісії та інших. Стратегічні цілі інклюзивного розвитку представлено на рис. 1.

Актуальною науковою задачею є формування теоретичних та прикладних засад трансформації моделі розвитку суб'єктів агропродовольчої сфери (фермерських господарств, агропродовольчих холдингів тощо) з урахуванням законодавчої бази та параметрів взаємодії між державою, великими корпораціями та дрібним бізнесом. Також слід враховувати макроекономічну та політичну ситуацію при формуванні засад концепції інклюзивного розвитку: активні міграційні процеси, відтік кадрів, високий рівень державних боргів України. Тобто однією із цілей інклюзивності має бути впровадження компенсуючих механізмів для зацікавлення населення у праці в межах України і припинення відтоку кадрів.

Впровадження інклюзивності полягає у подоланні певних диспропорцій розвитку та нерівності у різних її проявах, у тому числі за напрямком місто-село. В Україні важливою проблемою є посилення нерівності між мешканцями сільських та міських територій, що викликано не лише різницею у рівні доходів по регіонах, а ще й різним рівнем доступу до інфраструктури та об'єктів соціального значення у містах та селах суттєво відрізняються.

За даними статистики 38,2% зайнятого економічно активного населення в Україні залежить від сільськогосподарської діяльності [15]. У сільській місцевості відповідно до офіційних даних мешкає 31,5% усього економічно активного населення України у віці 15–70 років, а рівень зайнятості там на 3 в.п. нижчий, ніж у містах із тенденцією до під-

Рис. 1. Стратегічні цілі інклюзивного розвитку

Джерело: складено автором

вищення рівня безробіття (у сільській місцевості офіційний рівень безробіття досягає 10,1%) [16].

Ми повністю погоджуємось із тезою Попової, що «найважливіше завдання — формувати сферу зайнятості для сільського населення у селі» [17, с. 257]. Визначення вектору інклюзивної трансформації в агропродовольчому секторі неможливе у відриві від розуміння сутності інклюзивних перетворень у країні загалом. На нашу думку, інклюзивна трансформація країни повинна відбуватись за декількома напрямками (табл. 1).

Соціальний вектор інклюзивної трансформації полягає в забезпеченні прав людей з особливими потребами та соціально незахищених верств населення, яке включає надання базового рівня доходу, можливість отримання соціальної допомоги та найголовніше — можливості для самореалізації у суспільстві незалежно від вікових, гендерних, фізичних особливостей та приналежності.

У цьому контексті в першу чергу необхідно виділити медичний та освітній компоненти суспільної інклюзії. Медичний компонент полягає в наданні базових медичних послуг високої якості за місцем проживання та гарантування можливості отримання медичних послуг вищого рівня у спеціалізованих лікарнях у прийнятний час та за прийнятними цінами, а також рівний доступ до аптечних послуг у всіх населених пунктах.

Також для формування інклюзивного суспільства вкрай важливим є створення умов для отримання якісної освіти в будь-якому населеному пункті України, включаючи сільські території. Це повинно полягати у створенні матеріальних умов для навчання та забезпечення належного рівня педагогічних працівників.

Інфраструктурний вектор інклюзивної трансформації полягає в забезпеченні рівного доступу до об'єктів, які гарантують якість життя. При цьому інфраструктура виконує подвійну роль — з одного боку вона створює умови для економічної та підприємницької діяльності, а з іншого — підвищує якість

життя завдяки покращенню доступу до базових соціальних потреб.

Економічний вектор інклюзивної трансформації полягає у створенні умов для підприємницької діяльності та надання права працювати та отримувати за це належну заробітну платню. В українських реаліях мова йде фактично про подолання відчуженості окремих груп населення від праці.

Економічний аспект інклюзивного розвитку, на нашу думку, базується на стимулюючих заходах державного регулювання та підтримці належного рівня підприємницької інфраструктури.

У сучасних економічних умовах для ведення підприємницької діяльності необхідно декілька ключових складових:

- наявність можливості для реалізації продукції у будь-якому куточку України та світу — із розвитком технологій цю можливість забезпечили інтернет-майданчики (міжнародні, національні та локального масштабу);
- наявність логістики, яка включає в себе можливість транспортного сполучення (дороги, залізниця, авіап перевезення) та можливість відправки товарів. Розвиток служб поштової доставки в Україні значно покращив можливості для руху товарів та відповідно позитивно вплинув на створення умов підприємницької діяльності;
- забезпечення якісного банкінгу для розрахунків за продукцію та послуги. Розвиток сучасних банківських послуг в Україні на основі інтернет-банкінгу створює можливості для оперативних взаємовигідних розрахунків із прийнятним рівнем трансакційних витрат;
- оптимальна законодавчо-нормативна база для створення та ведення бізнесу, тобто закріплення на законодавчому рівні прийнятних умов оподаткування для малого та середнього бізнесу, для початку власної підприємницької діяльності.

В Україні малий та середній бізнес або працює в тіні, не сплачуючи податки, або використовує

Таблиця 1

Стратегічні напрямки інклюзивної трансформації України

Вектор інклюзивної трансформації	Сутність
Соціальний	Забезпечення належного високого рівня медичних та освітніх послуг незалежно від регіону проживання, рівня доходів та особливостей людини.
Інфраструктурний	Створення та підтримка високого рівня інфраструктури в країні та гарантування справедливого доступу до них.
Економічний	Забезпечення умов для підприємницької діяльності та надання права працювати й отримувати за це належну заробітну платню.
Безпековий	Формування стійкого безпечного середовища на території країни.

Джерело: складено автором

спрощену форму оподаткування. Станом на початок 2020 р. в країні функціонує 1,885 млн. ФОП [18]. Для економіки України загалом притаманна висока частка тіньового ринку, який не регулюється державою. Тіньова економіка, або економіка, яка безпосередньо не спостерігається (non-observed economy) — це різні види економічної діяльності, про які статистичні відомства не можуть отримати офіційні дані. За оцінками НБУ, четверту частину від офіційного ВВП України, або 846 млрд. гривень, становлять тіньові операції [19].

Зазвичай тіньовий сектор економіки досліджується у науковій літературі як суттєва проблема країни та явище, якого необхідно позбутися. Однак, на нашу думку, тіньова економіка дає змогу численним громадянам займатись бізнесом та приймати активну участь у економічній діяльності. Натомість впровадження жорстких принципів державного регулювання, докорінне знищення неофіційної економіки призведе до втрати доходів істотних верств суспільства.

Парадоксально, але тіньова економіка за своєю суттю є засобом залучення населення до активної економічної діяльності, тобто є засобом підвищення інклюзивності. Наприклад, такий прояв тіньової економіки, як дрібне виробництво продукції (або надання послуг) у домашніх господарствах сприяє підвищенню зайнятості населення, збільшує рівень зайнятості (хоч і не офіційної), збільшує добробут населення, при цьому не збільшуючи доходи держави.

Декларування економічної діяльності такого масштабу за всіма формальностями робить її невигідною через витрати на оформлення, ведення звітності та сплату податків. Тому активна боротьба держави із такими проявами тіньової економіки, як дрібне виробництво продукції або надання послуг, неофіційна зайнятість, ФОПи може мати зворотній ефект — зниження кількості економічно активних суб'єктів, втрата мотивації до підприємницької діяльності та зменшення доходів домогосподарств.

У цьому контексті задача держави полягає в збереженні спрощеної системи оподаткування як елементу інклюзивної економіки, а також у поступовому переведенні тіньового сектору економіки із неофіційної площини на основі суспільного діалогу без використання репресивних механізмів державного регулювання, а шляхом стимулювання індивідуального підприємництва.

Задачею держави є розвиток інфраструктури для створення належних умов підприємницької діяльності на сільських територіях. Це полягає у забезпеченні доступу до мобільного зв'язку, інтернету, що в сучасних умовах є головним чинником початку власної справи. Важливу роль при цьому відіграють

державні підприємства, які залишаються провідником інтересів держави у віддалених населених пунктах.

На нашу думку, в оптимальних економічних та політичних умовах взаємодія суб'єктів агропродовольчої сфери щодо розбудови інклюзивної економіки мала би відбуватись так:

- держава формує правове поле та законодавчу базу для ефективної діяльності агропідприємств та ефективно розподіляє податки для розвитку місцевої інфраструктури, а також надання соціальних гарантій громадянам;
- агропідприємства різного типу та масштабу сумлінно та в повному обсязі сплачують податки та гарантують справедливую оплату праці робітникам;
- сільські жителі — сумлінно працюють, отримують належну оплату праці, мають можливості для професіонального росту та участі в розподілі результатів.

Подібна доктрина сприяла б нормальному функціонуванню агропродовольчого сектору та не потребувала б впровадження додаткових механізмів соціальної підтримки мешканців села. Однак існуюча система відносин агропродовольчої сфери, яка характеризується високим ступенем недовіри та відсутністю впевненості у справедливості розподілів результатів праці, містить певні деформації, на вирішення яких і направлена розробка системи інклюзивного розвитку.

Однак інституційна слабкість держави обумовлює необхідність залучення приватного капіталу до вирішення проблеми впровадження принципів інклюзивності в агропродовольчому секторі.

При цьому для агропродовольчого сектору першочерговою задачею у глобальній конкуренції є забезпечення конкурентоспроможності, тобто створення найбільш сприятливих умов серед інших держав. Глобальний характер конкуренції в умовах транспарентності обумовлює вектор трансформації аграрного сектору.

Ключове питання інклюзивного розвитку — це залучення людей до активної економічної діяльності. Однак в першу чергу у цьому контексті важливо забезпечення робочих місць, які створюють потужні агропромислові холдинги. Збільшення податкового навантаження, збільшення ролі держави та штучний перерозподіл коштів негативно впливатимуть на конкурентоспроможність агропродовольчих підприємств різного масштабу.

В умовах посилення конкуренції в глобальному вимірі зусилля агропродовольчих холдингів спрямовані на максимальне підвищення ефективності завдяки ефективному використанню ресурсів. Тому

Рис. 2. Модель інклюзивної трансформації суб'єктів агропродовольчої сфери

Джерело: складено автором

у контексті впровадження інклюзивної системи розвитку зусилля держави, зокрема щодо антимонопольного регулювання, мають бути направлені на створення однакових можливостей для придбання ресурсів аграріями, як потужними, так і фермерськими господарствами для мінімізації ефекту масштабу виробництва та недопущення цінової дискримінації. Модель державно-приватної трансформації агропродовольчих холдингів представлена на рис. 1.

Важливо відмітити, що дискримінація та нерівність в агропродовольчій сфері викликані в першу чергу наявністю бар'єрів різного типу, у тому числі спричинених наявністю екстрактивних інститутів. Формування інклюзивної системи насамперед передбачає усунення бар'єрів для вільного перетоку капіталу, технологій, ресурсів, що сприятиме розвитку людського капіталу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Суспільна інклюзія має включати, з одного боку, подолання відчуження сільських жителів аграрних територій від суспільної праці, а з іншого боку — надання рівного та справедливого доступу до ключової інфраструктури, такої як, банківські послуги, Інтернет, логістика, медичні послуги, освіта. Задача держави у цьому контексті має полягати у формуванні сприятливого правового поля та регулюванні економічних відносин відповідно до моделі ринкової інклюзивності. Перспективи подальших досліджень пов'язані із визначенням та обґрунтуванням прикладних інструментів впровадження інклюзивної системи розвитку агропродовольчої сфери із розподілом зон відповідальності між державними органами та приватними суб'єктами різних форм власності та масштабів діяльності.

Література

1. Acemoglu Daron. Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty. Daron Acemoglu, James A. Robinson // New York Crown Publishing Group, 2012. 544 p.
2. Podesta J. Inclusive Economic Growth: Increasing Connectivity, Expanding Opportunity, and Reducing Vulnerability. 2013. URL: <https://www.americanprogress.org/issues/economy/report/2013/02/07>.
3. Базилюк А. В., Жулин О. В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку // Економіка та управління на транспорті. 2015. Вип. 1. С. 19–29.
4. Бобух І. М., Щегель С. М. Стратегічні орієнтири економічного зростання України: інклюзивність як ключовий пріоритет // Вісник Національної академії наук України. 2018. № 7. С. 55–70.
5. Вдовічена О. Г. Інклюзивний розвиток — сучасна парадигма стійкого економічного зростання / О. Г. Вдовічена // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2018. Вип. 3. С. 17–29.
6. Єщенко П. С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки / П. С. Єщенко // Економіка України. 2013. № 10. С. 4–20.
7. Жуковська А. Інклюзивний підхід до розвитку економіки: генезис виникнення та основні положення // Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. Т. 1. Вип. 2. С. 7–23.
8. Зінчук Т. О. На початку пошуку стратегії інклюзивного зростання сільської економіки: світовий та європейський підхід / Т. О. Зінчук // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 4. С. 132–137.
9. Зінчук Т. О. Інклюзивна складова розвитку сільських громад / Т. О. Зінчук // Інтелектуальна економіка в умовах суспільних трансформацій: перспективи публічно-приватного партнерства: матеріали III Міжнар. наук.-практ. форуму, 27 черв. 2017 р.: у 2-х ч. Житомир: ЖНАЕУ, 2017. Ч. 1. С. 16–22.
10. Сталий розвиток та безпека агропродовольчої сфери України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / О. І. Павлов, М. А. Хвесик, В. В. Юрчишин та ін.; за ред. О. І. Павлова. Одеса: Астропринт, 2012. 760 с.
11. Прогнімак О. Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи. Економічний вісник Донбасу. 2018. № 1(51). С. 187–197.
12. Samofatova V. A. Strategic directions of sustainable and inclusive development of the agri-food sphere // Food Industry Economics. 2019. Vol.11, Issue 1. PP. 10–15.
13. Федулова Л. І. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2016. № 3 (25). С. 56–65.
14. Darvas Zsolt, Guntram B. Wolf An anatomy of inclusive growth in Europe. URL: http://bruegel.org/wpcontent/uploads/2016/10/BP-26-26_10_16-final-web.pdf (дата звернення: 12.11.2020).
15. Особисті селянські господарства на 1 січня 2019 року / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2019/sg/osg/osg_u/osg_0119_u.html (дата звернення: 07.12.2020).

16. Держстат України: [Веб-сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 07.12.2020).
17. Попова О. Л. Сільський розвиток як складова сучасної аграрної політики // Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2016. № 247. С. 254–264.
18. За минулий рік в Україні зросла кількість ФОПів // Шпальта: [Веб-сайт]. 2020. URL: <https://shpalta.media/2020/02/10/za-minulij-rik-v-ukra%D1%96ni-zrosla-kilkist-fopiv/> (дата звернення: 01.12.2020).
19. Тіньова економіка в Україні // Офіційний сайт НБУ: [Веб-сайт]. 2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini-mayje-chvert-vvp-abo-846-mlrd-griven-perebuvaye-v-tini> (дата звернення: 01.12.2020).

References

1. Acemoglu Daron (2012). Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty. Daron Acemoglu, James A. Robinson. New York Crown Publishing Group. 2012. 544 p.
2. Podesta J. Inclusive Economic Growth: Increasing Connectivity, Expanding Opportunity, and Reducing Vulnerability. URL: <https://www.americanprogress.org/issues/economy/report/2013/02/07>
3. Bazyliuk A. V., and Zhulyn O. V. Inklyuzivne zrostantnya yak osnova sotsialnoekonomichnogo rozvitku [Inclusive growth as a basis for socio-economic development]. Economics and management on transport. Kyiv. National Transport University, 2015. Vol. 1. PP. 5–12.
4. Bobukh I. M., Shheghelj S. M. Strategichni orijentyry ekonomichnogo zrostantnya Ukrainy: inkluzyvnyj yak ključovyj prioritet [Strategic guidelines for Ukraine's economic growth: inclusivity as a key priority]. Visnyk Nacionalnoji akademiji nauk Ukrainy. 2018. Vol. 7. PP. 55–70.
5. Vdovichen O. G. Inklyuzy'vnyj rozvy'tok — suchasna parady'gma stijkogo ekonomichnogo zrostantnya [Inclusive development is the modern paradigm of sustainable economic growth]. Visnyk Chernivets'kogo torgovl'no-ekonomichnogo insty'tutu. Ekonomichni nauky'. 2018. Vy'p. 3. PP. 17–29.
6. Yeshchenko P. S. Ekonomichne zrostantnya bez rozvytku: prychny i shliakhy innovatsiinoho peretvorennia ekonomiky / P. S. Yeshchenko // Ekonomika Ukrainy. 2013. Vol. 10. PP. 4–20.
7. Zhukovs'ka A. Inkluzyvnyj pidkhid do rozvytku ekonomiky: ghenезys vynyknennja ta osnovni polozhennja [An inclusive approach to economic development: the genesis of emergence and the main points]. Visnyk Ternopil's'kogo nacional'nogo ekonomichnogo universytetu, 2019. Vol. 1. No. 2. PP. 7–23.
8. Zinchuk, T. O. Na pochatku poshuku stratehii inkluzyvnoho zrostantnya sil'skoj ekonomiky: svitovy ta yevropeys'ki pidkhid. Visnyk Sum's'kogo natsional'nogo ahrarnoho universytetu, 2016. No. 4 (68). PP. 132–137
9. Zinchuk T. O. Inkluzy'vna skladova rozvy'tku sil's'ky'x gromad / T. O. Zinchuk // Intel'ktual'na ekonomika v umovax suspil'ny'x transformacij: perspektyvy' publichno-pry'vatnogo partnerstva: materialy' III Mizhnar. nauk.-prakt. forumu, 27 cherv. 2017 r.: u 2-x ch. Zhy'tomy'r: ZhNAEU, 2017. Ch. 1. PP. 16–22.
10. Stalyi rozvytok ta bezpeka ahroprodukovoi sfery Ukrainy v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv: monohrafiia / O. I. Pavlov, M. A. Khvesyk, V. V. Yurchyshyn ta in.; za red. O. I. Pavlova. Odesa: Astroprynt, 2012. 760 p.
11. Proghnimak O. D. Inkluzyvnyj rozvytok Ukrainy: pereshkody vs perspektyvy [Inclusive development of Ukraine: obstacles vs perspectives]. Ekonomichnyj visnyk Donbasu, 2018. Vol. 1. No 51. PP. 187–197.
12. Samofatova V. A. Strategic directions of sustainable and inclusive development of the agri-food sphere // Food Industry Economics. 2019. Vol. 11. Issue 1. PP. 10–15.
13. Fedulova L. I. Inkluzyvni innovatsii v systemi sotsialno-ekonomichnogo rozvytku. Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal. 2016. Vol. 3 (25). PP. 56–65.
14. Darvas Zsolt, Guntram B. Wolf (2016). An anatomy of inclusive growth in Europe. URL: http://bruegel.org/wpcontent/uploads/2016/10/BP-26-26_10_16-final-web.pdf (accessed 12 November 2020).
15. SSC of Ukraine. Personal farms on January 1, 2019. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2019/sg/osg/osg_u/osg_0119_u.html (Accessed 7 December 2020).
16. OSSH of Ukraine. 2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 7 December 2020).
17. Popova O. L. Sil's'kyj rozvytok yak skladova suchasnoji ahrarnoji polityky [Rural development as a component of modern agricultural policy]. Naukovyj visnyk NUBiP Ukrainy. Serija: Ekonomika, ahrarnyj menedzhment, biznes. 2016. Vol. 247. PP. 254–264.
18. Shpal'ta. Over the past year, the number of FOPs in Ukraine has increased. 2020. URL: <https://shpalta.media/2020/02/10/za-minulij-rik-v-ukra%D1%96ni-zrosla-kilkist-fopiv/> (Accessed 1 December 2020).
19. Official site of the NBU. The shadow economy in Ukraine. 2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini-mayje-chvert-vvp-abo-846-mlrd-griven-perebuvaye-v-tini> (Accessed 1 December 2020).

Кобрусєва Євгенія Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і кримінального права
юридичного факультету
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Кобрусєва Евгения Анатольевна

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры административного и криминального права
юридического факультета
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Kobrusieva Yevheniia

PhD in Juridical Sciences, Docent,
Associate Professor at the Department of Administrative and Criminal Law
Oles Honchar Dnipro National University
ORCID: 0000-0002-4225-9657

Іванов Роман Вячеславович

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедрою економічної кібернетики
економічного факультету
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Иванов Роман Вячеславович

доктор экономических наук, доцент,
заведующий кафедрой экономической кибернетики
экономического факультета
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Ivanov Roman

Doctor of Sciences in Economics, Associate Professor,
Head of Department of Economic Cybernetics
Oles Honchar Dnipro National University
ORCID: 0000-0003-2086-5004

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6797

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОУЗГОДЖЕНОСТІ
КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВА**

**ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ВЗАИМОСООГЛАСОВАНИЯ
КАДРОВОЙ ПОЛИТИКИ И СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ
ПРЕДПРИЯТИЯ**

**PROBLEMATIC ISSUES OF MUTUAL AGREEMENT
OF HR POLICY AND ENTERPRISE DEVELOPMENT
STRATEGY**

Анотація. В статті визначено поняття та особливості кадрової політики підприємств, досліджено роль кадрової політики у формуванні стратегії. Проаналізовано визначення кадрової політики, надане різними авторами та на їх основі сформовано власне визначення, найбільш універсальне з точки зору стратегічного розвитку підприємства. Також досліджено роль кадрової політики у формуванні стратегії розвитку. Проведено аналіз особливостей взаємоузгодження кадрової політики та стратегії підприємства. В якості практичних аспектів було проведено дослідження кадрової політики туристичного підприємства ТОВ «Тайс». Виокремлено роль професійної етики в розвитку підприємства, оцінено кодекс ділової етики на туристичному підприємстві. Виявлено існуючий стан кадрової політики, виокремлено недоліки та запропоновано напрямки удосконалення.

Ключові слова: кадрова політика, управління персоналом, стратегія підприємства

Аннотация. В статье определено понятие и особенности кадровой политики предприятий, исследована роль кадровой политики в формировании стратегии. Проанализированы определения кадровой политики, предоставленные различными авторами и на их основе сформировано собственное определение, наиболее универсальное с точки зрения стратегического развития предприятия. Также исследована роль кадровой политики в формировании стратегии развития. Проведен анализ особенностей взаимосогласования кадровой политики и стратегии предприятия. В качестве практических аспектов было проведено исследование кадровой политики туристического предприятия ООО «Тайс». Выделена роль профессиональной этики в развитии предприятия, оценен кодекс деловой этики на туристическом предприятии. Выявлено существующее положение кадровой политики, выделены недостатки и предложены направления совершенствования.

Ключевые слова: кадровая политика, управление персоналом, стратегия предприятия

Summary. The article defines the concept and features of the personnel policy of enterprises. The definitions of personnel policy provided by various authors are analyzed and on their basis the most universal in terms of the strategic development of the enterprise is formed. The role of personnel policy in the formation of a development strategy has also been studied. The analysis of the peculiarities of interconnection of personnel policy and enterprise strategy is carried out. As a practical aspect, a study of the personnel policy of the tourist company «Tays» was carried out. The role of professional ethics in the development of an enterprise is highlighted, the code of business ethics at a tourism enterprise is evaluated. The current position of personnel policy is revealed, shortcomings are highlighted and directions of improvement are proposed.

Key words: personnel policy, personnel management, enterprise strategy

Постановка проблеми. Наростання гуманістичних тенденцій в теорії і практиці господарювання в центр уваги ставить здатність економіки до ефективних якісних перетворень. Необхідною умовою і об'єктивною необхідністю таких перетворень є формування нової системи управління, а також розробка і впровадження нових підходів до побудови моделей мотивації праці, які б враховували структурні зміни внутрішньої будови організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні питання управління персоналом розглядаються в роботах психологів, соціологів, економістів, управлінців. Значний внесок у вивчення проблем кадрової політики зробили Л. Брентано, Т. Веблен, М. Вебер, Д. Врум, М. Туган-Барановський та ін. Серед сучасних дослідників цього питання можна виділити О. Анісімова [2], О. Альохіна [1], А. Бачуріна [3], Р. Гутгарц [9], Е. Добролюбов [10], Т. Філіппова [21] та багато інших. Чи мало науковців, серед яких І. Ансофф, Г. Армстронг, О. Віханський [6], В. Вонг, Ф. Котлер, М. Портер, А. Стрікланд, Дж. Сондерс, А. Томпсон, А. Фоміна та інші, розглядало поняття стратегічного

управління. Питанням кадрової політики на підприємстві у контексті його стратегічного розвитку та функціонування в умовах динамічного бізнес-середовища присвячені дослідження Н. Волкової, В. Вороніної, В. Гордієнко, В. Готри, Ж. Красноштан, Г. Капінос [15], І. Костюк, Т. Теличко та ін. Незважаючи на серйозний внесок цих вчених і ступінь опрацьованості теми, гострота і актуальність проблеми вимагають подальшої систематизації, поглибленого аналізу, переосмислення традиційних концепцій і розробки сучасних методик. Це і визначає необхідність формування нових підходів до побудови моделей управління персоналом в сучасних умовах та зумовлює актуальність теми дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення особливостей кадрової політики сучасного підприємства та її взаємоузгодження зі стратегією його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Можна погодитись з тим, що кадрова політика формується сукупністю принципів, методів, форм організаційного механізму з формування, відтворення, розвитку та використання персоналу, створення оптимальних

умов праці, його мотивації і стимулювання. А її реалізація є однією з складових процесу управління підприємством.

У літературі і практиці можна знайти різні підходи до класифікації функцій управління, які місцями є прямо протилежними. Існують різні варіанти систематизації (переліків), причому одні і ті ж функції іменуються неоднаково. Адже вкрай непросто виділити систему управлінських функцій по соціальну сутність держави, її цілей і завдань.

Одним з перших дослідників, хто спробував систематизувати управлінські функції, був французький інженер і вчений Анрі Файоль (1841–1925). В основі впровадженої їм системи управління лежала адміністративна доктрина, яка визначала суть адміністративних функцій і їх призначення.

Взявши за критерій класифікації процесуальний підхід, А. Файоль виділяє п'ять основних функцій управління, які він називав адмініструванням: передбачення, організація, розпорядження, координація і контроль. Дослідник вказує, що ці функції характерні не тільки для виробничого сектора, але і для політичних, військових та інших організаційних структур. Запропонований Файолем класичний підхід сучасні дослідники управління вважають істотним підставою класифікації управлінських функцій. При цьому один з провідних американських вчених в галузі управління Г. Кунц запропонував класифікацію з п'яти функцій: планування, організація, робота з кадрами, керівництво і лідерство, контроль [6].

Сучасне підприємство, як соціально-економічну і виробничу систему, що надає руху персонал, є найважливішим чинником його розвитку на сучасному етапі ринкових відносин. Тому дуже важливо побудувати ефективну систему управління цим найважливішим ресурсом на основі окремих напрямків досліджень теорії і практики менеджменту.

Варто почати з визначення сутності економічної категорії «персонал». Так, О. Анісімов [2] вважає, що персоналом є «сукупність всіх людських ресурсів, якими володіє організація». На думку О. Альохіна [1], персонал — це «сукупність постійних працівників, які отримали необхідну підготовку і мають досвід практичної діяльності».

В дослідженнях А. Бачуріна [3] персонал визначається як «основний, постійний штатний склад кваліфікованих працівників, який формується і змінюється під впливом як внутрішніх (характер продукції, технології та організації виробництва), так і зовнішніх (демографічні процеси, юридичні та моральні норми суспільства, характер ринку праці і т.п.) факторів».

А. Радугин [5] пропонує вважати персоналом «сукупність працівників підприємства (постійних і тимчасових, кваліфікованих і некваліфікованих), що працюють за наймом і мають трудові відносини з роботодавцем».

Як бачимо, наведені вище визначення різняться тільки авторським розумінням того, які саме працівників слід віднести до категорії «персонал». На нашу думку, слід погодитись з визначенням А. Володіна, та «відносити до категорії «персонал» кожного працівника, який є елементом підприємства як функціонуючої системи незалежно від форми його взаємодії з нею».

Управління персоналом, на думку О. Виханського [6], є «частиною функціональної сфери кадрового господарства як основного механізму організації». «Сукупністю впливів на організаційну поведінку людей, спрямованих на активізацію ще невикористаних професійних і духовних можливостей для вирішення поставлених завдань», визначає управління персоналом Е. Добролюбов [10]. Т. Філіппова під управлінням персоналом розуміє «діяльність, яка виконується на підприємствах і сприяє максимально доцільному використанню людей для виконання організаційних і особистих цілей» [21]. Р. Гутгарц розглядає управління персоналом як «постійний процес, спрямований на забезпечення зміни мотивації людей в рамках цілей підприємства, для отримання максимальної віддачі від їх діяльності» [9].

Слід відзначити, що протягом останніх десятиліть більшість дослідників звертають свою увагу в основному на напрямки маркетингу персоналу, управління знаннями та стратегічного управління персоналом. Об'єктом системи управління персоналом у цьому випадку виступає, у першу чергу, трудовий колектив підприємства, а суб'єкт системи управління персоналом підприємства формується [7]:

- функціональним апаратом, який керує процесами підготовки, прийому, адаптації, переміщення працівників;
- лінійним управлінським персоналом, який здійснює керівництво підлеглими підрозділами та колективами;
- працівниками, профспілковою та іншими громадськими організаціями, які виконують ряд функцій по згуртуванню колективу, його вихованню, розвитку творчої активності його членів;
- неформальними лідерами, які є у колективі.

Узагальнюючи, можна зупинитись на тому, що управління персоналом є «процес реалізації функцій менеджменту» [18]. Адже головною метою управ-

Таблиця 1

Проблемні питання, які виникають при формуванні ефективної кадрової політики

Класифікація проблеми	Причини виникнення проблеми	Наслідки проблеми	Усунення проблеми
Відсутність кваліфікованих працівників	Недосконала система підбору та підготовки кадрів	Низька якість виконуваних робіт	Формування механізму реалізації кадрової політики, який являє собою систему планів, норм і нормативів, організаційних, адміністративних, соціальних, економічних та інших заходів, спрямованих на вирішення кадрових проблем і задоволення потреб підприємства в персоналі
Висока плинність кадрів на підприємстві	Незадоволеність існуючою заробітною платою, неповажне ставлення з боку керівництва, відсутність можливості самореалізовуватися та самостверджуватися, відсутність умов для відпочинку, слабка система стимулювання та мотивації тощо	Необхідність частих коригуючих дій	
Проблема організації відбору та найму персоналу	Зумовлена перенасиченістю ринку праці робочою силою	Низька якість виконуваних робіт	

Джерело: розроблено на основі [15]

ління персоналом є розв'язування задач в процесі досягнення цілей функціонування підприємства, для якого система управління персоналом є, у свою чергу, підсистемою системи управління підприємством в цілому.

Однією з таких задач є розробка та реалізація стратегій розвитку підприємства. Адже, як відзначається в роботах [4,15], ефективна кадрова політика характеризується:

- зв'язком із стратегією розвитку підприємства, що являє собою кадрове забезпечення реалізації цієї стратегії;
- достатньою гнучкістю, адже має володіти властивостями як стабільності, так і динамічності;
- економічною обґрунтованістю, тобто забезпечуватись реальними фінансовими можливостями підприємства;
- можливістю забезпечення індивідуального підходу до працівників;
- формуванням умов максимального використання персоналом свого потенціалу при виконанні поставлених перед ним завдань.

Проблемні питання, які виникають при формуванні кадрової політики щодо забезпечення ефективної кадрової політики, їх наслідки та можливі шляхи вирішення наведені в таблиці 1.

Причина виникнення ще однієї проблеми кадрової політики полягає у тому, що формування кадро-

вої політики здійснюється під впливом ендогенних та екзогенних факторів, що змушує керівництво розробляти кадрову політику, що володіє адаптивними властивостями, здатними забезпечувати як стійкість системи управління персоналом, так і стійкість розвитку підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумувавши вище викладене, можна зробити висновок, що з одного боку кадрова політика підприємства є складовою стратегії його розвитку, яка має враховувати кадровий потенціал та можливості розвитку персоналу, а з іншого боку кадрова політика формується згідно затвердженої стратегії розвитку підприємства, що відображає їх взаємодоповнюваність.

Кадрова політика має бути спрямована на досягнення стратегічних цілей підприємства завдяки створенню, розвитку та стимулюванню кадрового потенціалу, як запоруки є головною продуктивною та результативною діяльністю підприємства загалом.

При цьому при формуванні кадрової політики слід враховувати низку вимог, особливостей, факторів впливу екзогенного та ендогенного середовища підприємства.

Напрямок подальшого дослідження може бути розробка практичних положень взаємоузгодження кадрової політики і стратегії розвитку підприємства з урахуванням галузевих особливостей його діяльності та конкретних напрямків розвитку.

Література

1. Альохін О. Е. Стимулювання розвитку працівників організації / О. Е. Альохіна // Управління персоналом. 2018. № 1. С. 50–52.
2. Анісімов О. С. Методологічна версія категоріального апарату психології / О. С. Анісімов. Новгород: 2017. 334 с.
3. Бачурін А. А. Підвищення ролі економічних методів управління / А. Бачурін // Економіст. 2018. № 4. С. 28–31.
4. Васи́лига С. М. Поняття стратегії розвитку підприємства / С. М. Васи́лига // Економіка та держава. 2020. № 1. С. 121–125.
5. Радугин А. А. Введення в менеджмент: соціологія організацій та управління / А. А. Радугин, К. А. Радугин. Воронеж: 2018. 86 с.
6. Виханский О. С. Менеджмент: личность, стратегия, организация, процесс / О. С. Виханский, А. И. Наумов. М.: Изд-во МГУ, 2009. 416 с.
7. Володін А. Що спонукає нас працювати: Теорія мотивації праці / А. Володін, М. Назарук // Банківські технології. 2018. № 10. С. 29–31.
8. Гаврилиця О. Платити чи не платити?: Ось в чому питання номер один роботи з персоналом / О. Гаврилиця // Служба кадрів. 2018. № 5. С. 33–36.
9. Гутгарц Р. Д. Еволюція підходів до проблеми управління кадрами підприємства / Р. Д. Гутгарц // Менеджмент в Росії і за кордоном. 2017. № 5.
10. Добролюбов Е. А. Система матеріального і нематеріального стимулювання (мотивації) персоналу / Е. А. Добролюбов // Банківські технології. 2018. № 3. С. 41–44.
11. Драчева Е. Л. Менеджмент / Е. Л. Драчева. М.: Изд. центр «Академія», 2017.
12. Друкер П. Ф. Завдання менеджменту в ХХІ столітті / П. Ф. Друкер. М.: Видавничий дім «Вільямс», 2010. 272 с.
13. Дряхлов Н. І. Ефективність діяльності співробітників та оплата їхньої праці на Заході / Н. І. Дряхлов, Е. Купріянов // СОЦІС: Соціологічні дослідження 2018. № 12. С. 87–92.
14. Журавльова А. В. Кадрова політика: поняття, види, принципи і етапи формування / А. В. Журавльова, О. Н. Коркешко // Теорія і практика сучасної науки. 2017. № 2 (20). С. 264–269.
15. Капінос Г. І. Особливості формування та реалізації ефективної кадрової політики вітчизняних підприємств в сучасних умовах розвитку ринкової економіки / Г. І. Капінос, І. В. Костюк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2019. № 2. С. 52–56.
16. Кондратьєва Е. А. Зміст, завдання та методики формування кадрової політики підприємства / Е. А. Кондратьєва // Соціально-економічні явища і процеси. 2014. Т. 9. № 7. С. 38–44.
17. Коновалов П. К. Підходи до формування кадрової політики / П. К. Коновалов, З. В. Якуніна // Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук. 2017. № 5–5. С. 113–115.
18. Луньова О. Р. Удосконалення кадрової політики та програми адаптації персоналу // Наука через призму часу. 2018. № 1 (10). С. 89–91.
19. Плеханов А. Г. Управління персоналом: навчальний посібник / А. Г. Плеханов, В. А. Плеханов. Самара: Самарський державний архітектурно-будівельний університет, 2016. 184 с.
20. Ушакова Ю. В. Тенденції кадрової політики: виклики і сучасність / Ю. В. Ушакова, Е. В. Карпова // Вісник Воронежського інституту високих технологій. 2017. № 1 (20). С. 73–75.
21. Філіппова Т. А. Сутність і завдання кадрової політики і кадрової стратегії підприємства / Т. А. Філіппова, Г. С. Фролова // Гуманітарні наукові дослідження. 2016. № 12.

References

1. Alekhin O. E. Stimulating the development of employees of the organization / O. E. Alekhine // Personnel Management. 2018. No. 1. PP. 50–52.
2. Anisimov O. S. Methodological version of the categorical apparatus of psychology / O. S. Anisimov. Novgorod: 2017. 334 p.
3. Bachurin A. A. Increasing the role of economic management methods / A. Bachurin // Economist. 2018. No. 4. PP. 28–31.
4. Vasylyga S. M. The concept of enterprise development strategy / S. M. Vasylyha // Economy and State. 2020. № 1. PP. 121–125.
5. Introduction to Management: Sociology of Organizations and Management; A. A. Radugin, K. A. Radugin. Voronezh: 2018. 86 p.

6. Vikhansky O.S., Naumov A.I. Management: person, strategy, organization, process: Textbook. M.: Publishing house of Moscow State University, 2009 416 p.
7. Volodin A. What motivates us to work: The theory of labor motivation / A. Volodin, M. Nazaruk // Banking technologies. 2018. № 10. PP. 29–31.
8. Gavrilitsa O. To pay or not to pay?: That is the number one question of work with personnel / O. Gavrilitsa // Personnel Service. 2018. No. 5. PP. 33–36.
9. Guttharz R. D. Evolution of approaches to the problem of personnel management at an enterprise / R. D. Gutgartz // Management in Russia and abroad. 2017. No. 5.
10. Dobrolyubov E. A. The system of material and non-material incentives (motivation) of personnel / E. A. Dobrolyubov // Banking technologies. 2018. No. 3. PP. 41–44.
11. Dracheva E. L. Management: Textbook. manual for stud. institutions of environments. prof. education. 3rd ed., Erased. M.: Ed. center «Academy», 2017.
12. Drucker P. F. Management tasks in the XXI century / Per. from English: Uch. pos. M.: Publishing house «Williams», 2010. 272 p.
13. Dryakhlov N. I. Efficiency of employees and their remuneration in the West / N. I. Dryakhlov, E. Kupriyanov // SOTSIS: Sociological Research. 2018. No. 12. PP. 87–92.
14. Zhuravleva A. V., Korkeshko O. N. Personnel policy: concept, types, principles and stages of formation // Theory and practice of modern science. 2017. No. 2 (20). PP. 264–269.
15. Kapinos G. I. Peculiarities of formation and realization of effective personnel policy of domestic enterprises in modern conditions of market economy development / G. I. Kapinos, I. V. Kostyuk // Visnyk of Khmelnytsky National University. Economic sciences. 2019. № 2. PP. 52–56.
16. Kondrat'eva E. A. Content, tasks and methods of forming the personnel policy of the enterprise // Socio-economic phenomena and processes. 2014. T.9. No. 7. PP. 38–44.
17. Konovalov P. K., Yakunina Z. V. Approaches to the formation of personnel policy // Actual problems of the humanities and natural sciences. 2017. No. 5–5. PP. 113–115.
18. Luneva E. R. Improvement of personnel policy and personnel adaptation program // Science through the prism of time. 2018. No. 1(10). PP. 89–91.
19. Plekhanov A. G. Personnel management: a tutorial / A. G. Plekhanov, V. A. Plekhanov. Samara: Samara State University of Architecture and Civil Engineering, 2016. 184 p.
20. Ushakova Yu. V., Karpova E. V. Trends in personnel policy: challenges and modernity // Bulletin of the Voronezh Institute of High Technologies. 2017. No. 1(20). PP. 73–75.
21. Filippova T. A., Frolova G. S. The essence and tasks of personnel policy and personnel strategy of the enterprise // Humanitarian research. 2016. No. 12.

Костенко Анна Миколаївна

здобувач ступеня «доктор філософії»

Інституту економіко-правових досліджень НАН України

Костенко Анна Николаевна

соискатель степени «доктор философии»

Института экономико-правовых исследований НАН Украины

Kostenko Anna

Applicant for the degree of Doctor of Philosophy of the

Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6789

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

TRENDS OF FORMATION IN POPULATION'S INCOME IN THE REGIONS OF UKRAINE

Анотація. У статті з'ясовано сутності понять «дохід» та «доходи населення», як теоретичного підґрунтя для вивчення асиметрії доходів населення. Досліджено теоретичні та методологічні напрацювання зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів. Встановлено, що «дохід» є багатограним економічним поняттям, яке не має єдиного підходу до визначення його сутності, але при великій кількості різноманітних підходів їх поєднує багато спільного. Для більш прозорого розуміння сутності поняття «доходи населення», було з'ясовано значення мотиваційної, соціальної та функції добробуту, їх вплив на формування доходів населення. А також принципи розподілу доходів населення, а саме: зрівняльний розподіл, привілейований розподіл, ринковий розподіл, розподіл доходів за багатством. Розглянуто структуру доходів населення України: заробітну плату, прибуток та змішаний дохід, доходи від власності, соціальні трансферти та здійснено аналіз динаміки структури доходів населення України за 2015–2019 роки. Досліджено регіональний рівень асиметрії доходів населення в регіонах України на основі аналізу статистичного матеріалу та охарактеризовано сучасний стан асиметрії доходів населення в регіонах України.

Розглянуто валовий регіональний продукт (ВРП), який характеризує загальний рівень розвитку економіки регіону, є показником економічного зростання, ефективності використання потенціалу регіону та результатом економічної діяльності всіх господарюючих суб'єктів регіону. Проаналізовано рівень та динаміку продуктивності праці в Україні, досліджено її взаємозв'язок з оплатою та продуктивністю праці.

Доведено, що кожний регіон України має низку проблем, які потребують втручання держави для поліпшення добробуту населення. Зроблено висновки та надані пропозиції, щодо зниження асиметрії доходів населення.

Ключові слова: доходи населення, асиметрія доходів, сукупні доходи, продуктивність праці.

Аннотация. В статье исследовано сущность понятий «доход» и «доходы населения», как теоретической основы для изучения асимметрии доходов населения. Исследованы теоретические и методологические наработки зарубежных и отечественных ученых-экономистов. Установлено, что «доход» является многогранным экономическим понятием, которое не имеет единого подхода к определению его сущности, но не смотря на большое количество различных подходов их объединяет много общего. Для более прозрачного понимания сущности понятия «доходы населения», было выяснено значение мотивационной, социальной и функции благосостояния, их влияние на формирование доходов населения. А также принципы распределения доходов, а именно: уравнительное распределение, привилегированное распределе-

ние, рыночное распределение, распределение доходов по богатству. Рассмотрена структура доходов населения Украины: заработная плата, прибыль и смешанный доход, доходы от собственности, социальные трансферты и осуществлен анализ динамики структуры доходов населения Украины за 2015–2019 годы. Исследовано региональный уровень асимметрии доходов населения в регионах Украины на основе анализа статистического материала и охарактеризованы современное состояние асимметрии доходов населения в регионах Украины.

Рассмотрен валовой региональный продукт (ВРП), который характеризует общий уровень развития экономики региона, является показателем экономического роста, эффективности использования потенциала региона и результатом экономической деятельности всех хозяйствующих субъектов региона. Проанализирован уровень и динамика производительности труда в Украине, исследованы ее взаимосвязь с оплатой и производительностью труда.

Доказано, что каждый регион Украины имеет ряд проблем, требующих вмешательства государства для улучшения благосостояния населения. Сделаны выводы и даны предложения по снижению асимметрии доходов населения.

Ключевые слова: доходы населения, асимметрия доходов, совокупные доходы, производительность труда.

Summary. The essence of the concepts of «income» and «populations income» was specified. Which is the theoretical basis for studying the asymmetry of income. Theoretical and methodological developments of foreign and domestic economists has been studied.

It is established that «income» is a multifaceted economic concept. It does not have a single approach to defining its essence, but it has much in common with many different approaches. For better understand the essence of the concept of «income», was clarified the importance of motivational, social and welfare functions, their impact on income generation. As well as the principles of income distribution, namely: equal distribution, privileged distribution, market distribution, distribution of income by wealth. The structure of income of the population of Ukraine is considered: wages, income and mixed income, property income, social transfers and the dynamics of the income structure of the population of Ukraine for 2015–2019 is analyzed. The regional level of asymmetry of incomes of the population in the regions of Ukraine is investigated on the basis of the analysis of statistical material and the current state of asymmetry of incomes of the population in the regions of Ukraine is characterized.

The gross regional product (GRP) is considered. It is an indicator of economic growth, efficiency of using the potential of the region and the result of economic activity of all economic entities of the region. It characterizes the general level of economic development of the region, is an indicator of economic growth, efficiency of use of the region's potential and the result of economic activity of all economic entities of the region.

The level and dynamics of labor productivity in Ukraine are analyzed, its interrelation with payment and labor productivity is investigated. It is proved that each region of Ukraine has a number of problems that require state intervention to improve the welfare of the population. Were made the conclusions and proposals to reduce the asymmetry of income.

Key words: income, income asymmetry, total income, labor productivity.

Постановка проблеми. Складна соціально-економічна ситуація, яка пов'язана з негативними тенденціями розвитку економіки держави та її регіонів, що зумовлене розповсюдженням коронавірусної пандемії, призводить до стрімкого зменшення економічної активності населення та підвищення рівня його безробіття. Наслідками цих подій є збідніння значної частини домогосподарств та погіршення психічного стану населення, що призводить до виникнення проблем майже в усіх сферах життєдіяльності людини. Отже, питання забезпечення відповідного рівня та якості життя населення України й можливостей отримання доходів в умовах карантину є актуальною проблемою та важливим політичним і соціальним пріоритетом нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми формування доходів населення присвячені праці зарубіжних вчених, а саме

А. Маршалла [3], Дж. М. Кейнса [6], Дж. Хікса [7], та інших, а також праці вітчизняних вчених: І. Лютого [2], М. Туган-Барановського [8], В. Булавинця [16], Н. Холода [15] та ін. Однак, у даній сфері все ще залишається чимало питань, що потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою даної роботи є визначення тенденцій формування доходів населення регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Доведено, що рівень доходів населення — це важливий індикатор соціально-економічного розвитку країни, який є віддзеркаленням суспільного добробуту і одним з показників рівня та якості життя населення.

Дослідження поняття «доходи населення» слід почати з вивчення поняття «дохід». Економічна категорія «дохід» (рос. доход, білорус. даход, польськ. dochod, чеськ. duchod, болг. доход, серб. доходак) виникла внаслідок термінологізації загальноживаних

в українській мові слів. В 11-томному словнику української мови «дохід», те саме що «доход», трактується як гроші або матеріальні цінності, одержувані державою, торгово-промисловою установою, приватною особою і т. ін. в результаті якої-небудь діяльності [1, с. 397].

Вперше проблеми визначення сутності доходів населення, джерел їх формування та розподілу були окреслені в працях меркантилістів. Вони зазначали, що гроші породжують торгівлю, а торгівля збільшує гроші. Таким чином, відповідно до теорії меркантилізму, доходи населення пов'язані з продажем товару [2, с. 59]. Так фізіократи джерелом багатства вважали виробництво. Однак єдиним видом реального доходу, на їхню думку, була земельна рента як дар природи. Всі інші доходи були похідними від неї [3, с. 124].

В економічній науці є кілька основних шкіл, які досліджували формування, розподіл, класифікацію, а також звертали увагу на джерела доходів населення та зробили суттєвий внесок у формування теорії розподілу доходів населення. Серед них слід назвати класичну школу, марксизм, маржиналізм, кейнсіанство та інституціоналізм.

Цілісну систему поглядів на проблему доходів вперше було сформовано представниками класичної політичної економії. Вони вважають, що первинними джерелами доходу є заробітна плата, земельна рента і прибуток, які впливають на формування вартості товару. Крім цього А. Сміт, В. Петті виділяють відсоток як вторинний дохід, що виплачується або із прибутку, або з будь-якого іншого джерела доходів [4].

Згідно з марксистською теорією розподілу доходів, всі доходи, за виключенням заробітної плати є перетвореними формами додаткової вартості. Так, експлуатуючи найману працю, капіталіст отримує прибуток — форму додаткової вартості, яка виступає у трьох функціональних видах: промисловий прибуток, торговий прибуток і позичковий відсоток. А ренту вважає формою додаткової вартості, яка створюється у землеробстві та є результатом економічних відносин між землевласниками, фермерами і найманими працівниками у сільському господарстві [5, с. 98].

Представники маржиналізму Л. Вальрас, К. Менгер, Е. Бем-Баверк та інші започаткували нову теорію розподілу доходів, що ґрунтується на основі граничної корисності, яка інтерпретувалася, як аспект теорії цінності. Отже, прихильники класичної школи, маржиналізму та марксистської теорії, досліджуючи категорію «дохід», робили акцент на джерелах доходів населення, виходячи в основному із факторів виробництва.

Досліджуючи сутність доходу Дж. М. Кейнс вважав, що важливу роль відігравала різниця в мікро та макроекономічному підходах. Для вираження доходу на рівні макроекономіки він застосовував термін «сукупний дохід», а для позначення результату підприємницької діяльності на рівні мікроекономіки — поняття «підприємницький прибуток» і «доход підприємця» як синоніми [6]. Вважається, що Джон Річард Гікс у праці «Вартість і капітал» вперше дає визначення поняття «дохід». Згідно з думкою вченого, існують різні визначення поняття доходу, але єдиного серед них немає [7, с. 291–293].

Прихильники інституціоналізму розглядають дохід під впливом соціальних, політичних і соціально-психологічних чинників. Український вчений М. Туган-Барановський вважав, що величина заробітної плати в суспільстві визначається двома чинниками — продуктивністю суспільної праці, яка визначає обсяг суспільного продукту, що підлягає розподілу між суспільними класами, і соціальною силою робітничого класу, від якої залежить частка суспільного продукту, яка надходить у розпорядження робітника [8, с. 464]. Вчений вважає, що зростання національного доходу відбувається завдяки підвищенню продуктивності суспільної праці.

Сучасна економічна література дає декілька визначень поняття «дохід». У широкому розумінні дохід розглядається як грошові та натуральні надходження до суб'єктів господарського життя. У вузькому значенні дохід — це потік грошових надходжень в одиницю часу (годину, тиждень, місяць, рік). На відміну від багатства, яке втілюється у запасах активів (будівлях, спорудах, знаряддях праці, цінних паперах, готівкових грошах та ін.), дохід передбачає приплив грошей [9]. Дохід у самому загальному виді визначається як суму грошей, що ми заробляємо або одержуємо протягом певного часу (як правило, за рік). Розмір доходу, оцінюваний у грошах, представляє собою номінальну величину [10].

Дослідивши теоретичні та методологічні напруження зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів, можемо зробити висновок, що «дохід» є багатограничним економічним поняттям, яке не має єдиного підходу до визначення його сутності. Встановлено, що при великій кількості різноманітних підходів їх поєднує багато спільного. Щоб розуміти сутність поняття «доходи населення», потрібно розглянути функції, які виконує дохід, а також за якими принципами розподіляється в суспільстві.

Значення доходів населення в ринковій економіці можемо розглянути через функції (добробуту, мотиваційну, соціальну). Вони забезпечують певний рівень життя населення; сприяють ефективному

включенню до виробничого процесу шляхом створення системи нових стимулів; формують відповідну якість життя, що охоплює умови праці, життя і відпочинку, соціальні гарантії та забезпеченість, охорону правопорядку і дотримання прав людини, природно-кліматичні умови і стан навколишнього середовища, наявність вільного часу та ін. [9].

Серед основних принципів, за якими розподіляються доходи серед членів суспільства, можемо виділити: зрівняльний розподіл, привілейований розподіл, ринковий розподіл, розподіл доходів за багатством [11]. Зрівняльний розподіл або егалітарний, розподіл доходів означає, що всі члени суспільства (чи його частина) одержують однакові доходи, а саме життєві блага розподіляються за принципом «усім порівну». Привілейований розподіл характерний для тих країн, яким бракує розвиненої демократії та сформованого громадянського суспільства. Ринковий розподіл передбачає, що вирішальна роль у розподілі доходів суспільства належить ринку, його стихійному механізму ціноутворення. Розподіл доходів за багатством означає можливість одержання додаткових доходів тими, хто накопичує і передає у спадщину певну власність (підприємства, землю, будинки, транспортні засоби, цінні папери та інші активи). Цей принцип поширений в сучасному суспільстві, він доповнює ринкову розподільчу систему, підсилюючи її своїми потужними стимулами до економічної активності заради накопичення особистого багатства.

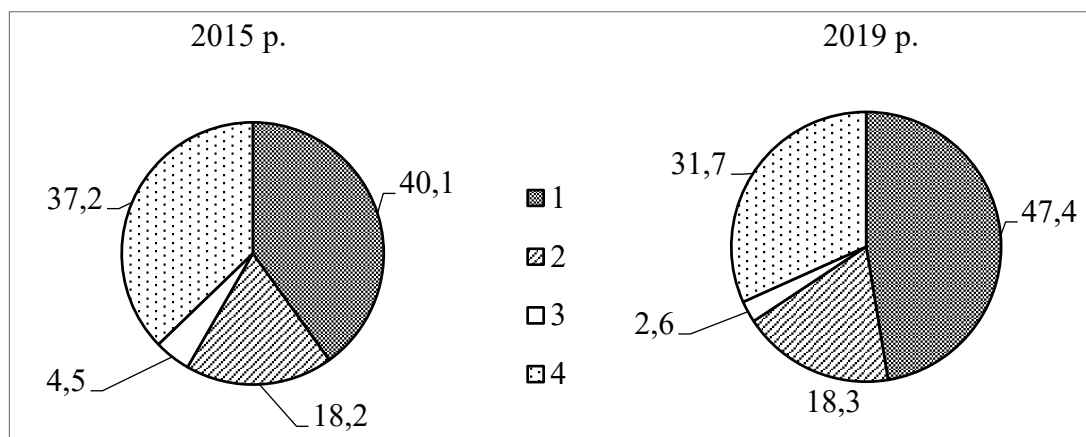
Таким чином, дослідивши функції доходів та основні принципи, сформувався більш прозоре розуміння сутності поняття «доходи населення».

За результатами проведеного дослідження можна висловити власну думку, яка стосується визначення цього поняття. Отже, доходи населення — це сума грошових коштів, отримана домашнім господарством, в певний проміжок часу, для забезпечення своїх фізичних потреб, морального, економічного та інтелектуального стану, позиціонують людини в суспільстві та стимулюють її до економічної активності задля накопичення особистого багатства та покращення свого рівня життя.

Для характеристики добробуту населення велике значення мають сукупні доходи (всього населення, сім'ї, окремого індивідуума), зростання яких за умови незмінних цін і податків (або їх меншого підвищення порівняно зі збільшенням доходів) свідчить про підвищення можливостей задоволення потреб [13].

Державний комітет статистики України визначає, що доходи населення включають обсяг нарахованих в грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, одержаних доходів від власності, соціальних допомог та інших поточних трансфертів. Проаналізувавши структуру грошових доходів населення України за джерелами надходження за останні 5 років (2015–2019 рр.) можна стверджувати, що найбільшою у загальній структурі доходів є частка заробітної плати, яка у 2019 р. становила 47,4%, відповідно до 2015 року зросла на 7,3% (Рис. 1).

Оскільки заробітна плата є одним з основних індикаторів соціального розвитку регіону, основним джерелом і визначальним фактором матеріального

1. Заробітна плата
2. Прибуток та змішаний дохід
3. Доходи від власності (одержані)
4. Соціальні допомоги та інші отримані поточні трансферти

Рис. 1. Структура доходів населення України у 2015 та 2019 рр.

Джерело: побудовано за даними джерела [14]

добробуту населення, збільшення її частки в структурі доходів населення є досить хорошою тенденцією, адже в економічно розвинутих і соціально захищених країнах світу частка заробітної плати перевищує 80%, що свідчить про те, що реалізується відтворювальна функція заробітної плати.

Соціальні трансферти займають досить високу частку у сукупній структурі доходів населення України і становили у 2019 р. — 31,7%. Але відповідно до 2015 року їх частка зменшилася на 5,5%. До соціальних трансфертів у грошовій формі належать: пенсії, соціальні допомоги, стипендії, страхові компенсації, відшкодування витрат інвалідам та інше. Оскільки соціальні трансферти, як один з інструмент державного регулювання асиметрії доходів населення відіграють значну роль у зменшенні нерівності, то тенденція їх зниження є не дуже хорошою. На прикладі країн Європейського Союзу за допомогою трансферів найбільше знижували нерівність у розподілі доходів у Данії (на 46,0%), Бельгії (41,5%) і Нідерландах (40,8%) [15, с. 84].

Доходи від власності — це доходи населення від продажу нерухомості на вторинному ринку житла, завчасну компенсацію за вкладом громадян у банках і кредитних закладах, відсотки за вкладом

вкладникам кредитних організацій та Нацбанку України, виплати доходу за державними та іншими цінними паперами Національним банком і кредитними організаціями [13]. Їх частка в структурі доходів населення найменша та складає всього у 2019 р. 2,6% та має тенденцію до зниження, у порівнянні з 2015 роком знизилась 1,9%. Така незначна роль цих доходів зумовлена нерозвинутістю в Україні ринків цінних паперів та капіталів.

Прибуток та змішаний дохід — це дохід, який одержує фізична особа в результаті виробничої діяльності, за винятком витрат, пов'язаних з її здійсненням. У структурі доходів населення займає незначну частину, становить у 2019 р. — 18,3%. Однак, реальні розміри цих доходів є більшими, оскільки, за оцінками експертів, значна частка українського бізнесу та операцій з нерухомим майном зосереджена у тіньовому секторі економіки, що свідчить про недосконалість законодавчої бази та політики уряду у цій сфері [16].

Відповідно до 2015 року його частка зросла на 0,1%. Але значних тенденцій до збільшення даного показника за аналізований період не відбулося. Причина в тому, що на сьогоднішній день процес регулювання сектору малого підприємництва в Україні

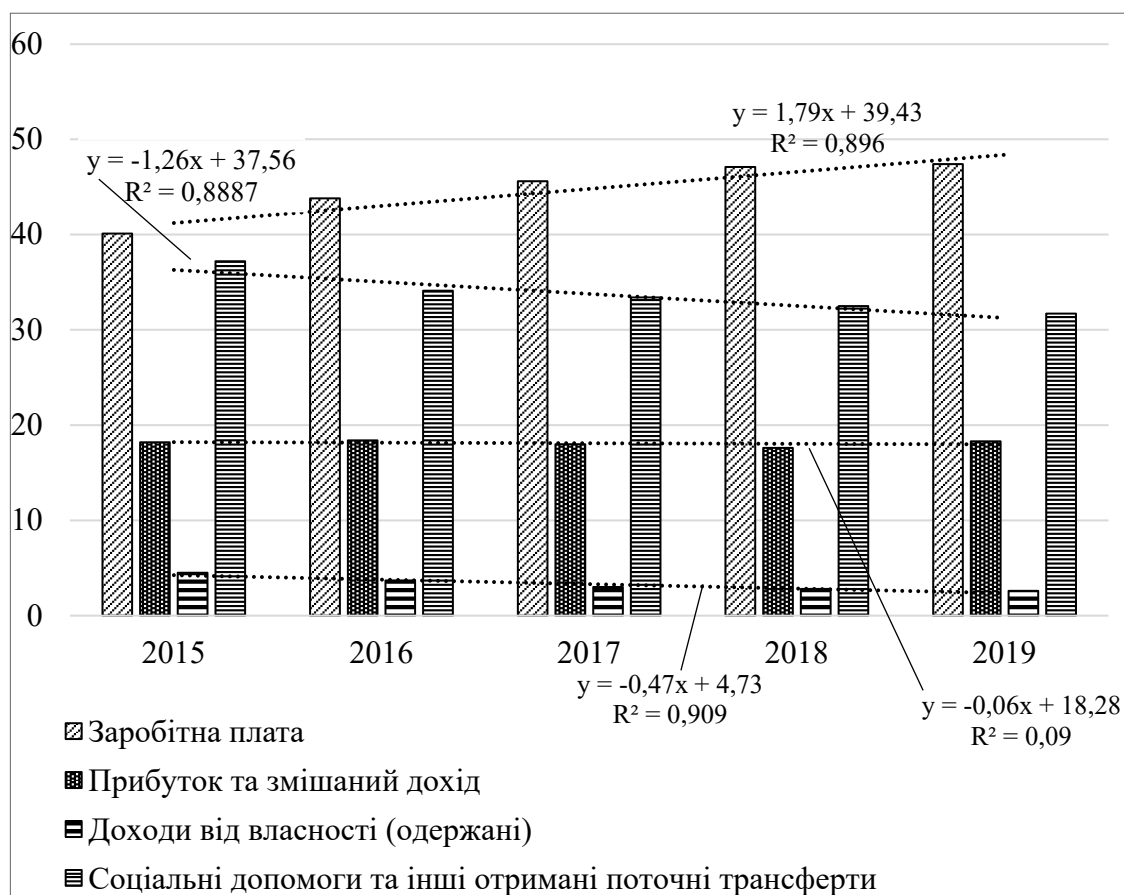

Рис. 2. Динаміка структури доходів населення України за 2015–2019 рр., %

Таблиця 2

Рівень наявного доходу населення у розрахунку на одну особу за регіонами України, %

Region	Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, %				
	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Вінницька	93,2	94,2	96,1	95,4	95,9
Волинська	78,5	80,9	81,5	78,9	78,3
Дніпропетровська	123,1	119,6	121,3	127,9	129,0
Донецька	67,1	56,4	53,5	57,9	58,0
Житомирська	87,4	88,9	90,3	90,2	91,8
Закарпатська	70,6	72,4	71,7	70,9	70,3
Запорізька	114,1	117,2	114,8	111,3	111,7
Івано-Франківська	83,5	85,5	85,8	83,4	82,2
Київська	106,8	108,2	107,2	112,3	111,3
Кіровоградська	86,1	88,3	89,3	86,2	86,3
Луганська	49,2	37,2	34,7	36,4	36,2
Львівська	92,9	95,3	95,2	96,8	97,3
Миколаївська	92,3	94,3	96,0	94,9	94,3
Одеська	101,8	105,5	106,0	108,1	107,8
Полтавська	100,6	102,3	102,9	105,5	106,1
Рівненська	84,0	84,4	85,3	82,4	80,2
Сумська	96,1	97,3	97,0	95,5	96,7
Тернопільська	75,6	76,0	76,6	74,6	73,8
Харківська	101,2	103,0	102,3	96,5	97,0
Херсонська	87,7	88,9	88,2	85,9	84,6
Хмельницька	92,1	92,8	92,3	86,6	85,9
Черкаська	84,8	87,2	88,5	86,6	87,1
Чернівецька	75,2	76,5	76,6	73,2	71,5
Чернігівська	89,4	89,6	89,9	87,6	87,2
м. Київ	240,6	248,8	250,1	245,8	244,4

Джерело: побудовано за даними джерела [14]

недостатньо скоординований як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Від розвитку малого бізнесу залежить підвищення матеріального добробуту всіх громадян країни. Оскільки, наша країна прямує до ринкової економіки, то доходи від малого бізнесу повинні займати одне з провідних місць у структурі доходів, як це спостерігається у розвинутих країнах світу. Зміни динаміки структури доходів населення України за аналізований період можемо оцінити на Рис. 2.

У регіональному розрізі спостерігається досить високий рівень асиметрії доходів населення (табл. 2). Сформувалися досить суттєві відмінності в наявних доходах населення та рівні заробітної плати. На одному полюсі перебувають м. Київ, Дніпропетровська, Запорізька, Київська на іншому — Луганська донецька, Закарпатська, Чернівецька та

Тернопільська області. Причому розрив між ними в доходах населення посилюється. Різниця між максимальними (м. Київ) і мінімальними (Луганська обл.) доходами на душу населення у 2019 році досягла 85,2%, тоді як за міжнародними стандартами цей показником не повинен перевищувати 20%.

В 2019 році наявний дохід у розрахунку на одну особу був вищий за середній рівень по Україні лише у 20% адміністративно-територіальних одиниць України — це м. Київ (244,4%) та п'ять областей: Дніпропетровська (129%), Запорізька (111,7%), Київська (111,3%), Одеська (107,8%), Полтавська (106,1%).

Різниця між максимальними (м. Київ) і мінімальними (Луганська обл.) доходами на душу населення у 2019 році досягла 85,2%, тоді як за міжнародними стандартами цей показником не повинен

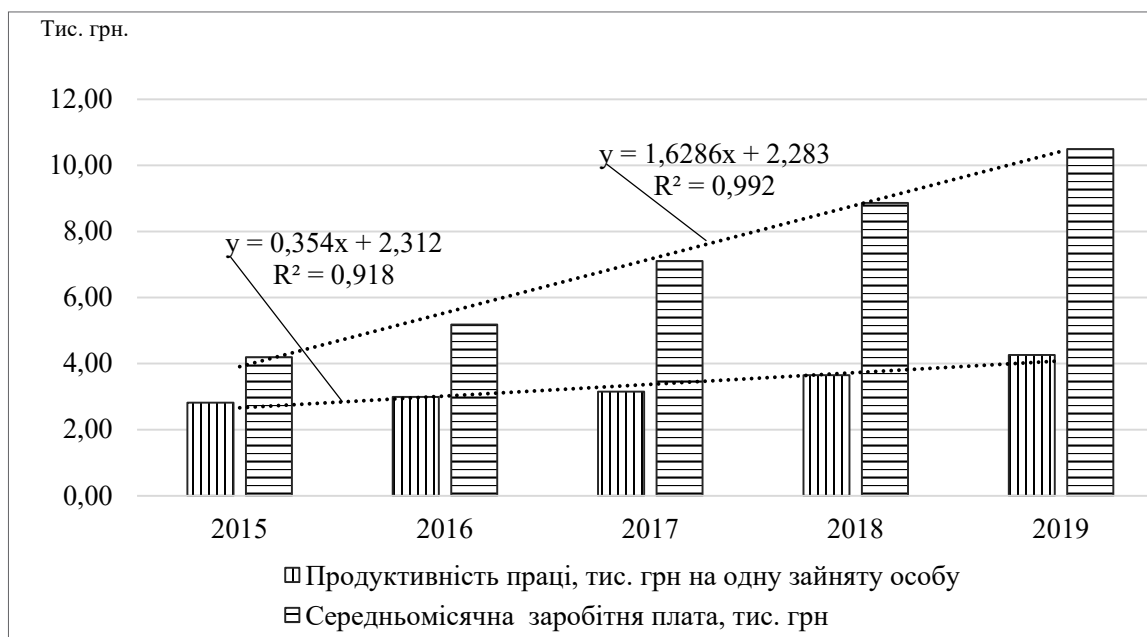

Рис. 3. Динаміка продуктивності праці в Україні за період 2015–2019 рр.

перевищувати 20%. В 2019 році наявний дохід у розрахунку на одну особу був вищий за середній рівень по Україні лише у 20% адміністративно-територіальних одиниць України — це м. Київ (244,4%) та п'ять областей: Дніпропетровська (129%), Запорізька (111,7%), Київська (111,3%), Одеська (107,8%), Полтавська (106,1%).

Відповідно дуже низький рівень наявного доходу у розрахунку на одну особу за вказаний період серед регіонів України зафіксовано у Луганській (36,2%), Донецькій (58%), насамперед це пов'язано з військовими діями на сході України. У 2019 році, в порівнянні з 2018 роком у більш ніж половини областей України (56%) відбулося зниження рівня наявного доходу у розрахунку на одну особу.

На регіональному рівні показником, який характеризує загальний рівень розвитку економіки регіону, є валовий регіональний продукт (ВРП). Значення ВРП в управлінні регіоном полягає в тому, що він є показником економічного зростання, ефективності використання потенціалу регіону та резуль-

татом економічної діяльності всіх господарюючих суб'єктів регіону.

Наскільки ефективно використовуються трудові ресурси в Україні можна оцінити, проаналізувавши динаміку продуктивності праці, а саме відношення валового регіонального продукту (ВРП) до чисельності зайнятих (рис. 3 і табл. 3).

У процесі проведення аналізу продуктивності праці в Україні використано інформацію про ВРП, рівень середньомісячної заробітної плати в Україні і кількість зайнятого населення у віці 15–70 років [14].

Аналізуючи наведені у табл. 3 розрахунки, можна констатувати, що за період 2015–2019 рр. показник продуктивності праці в Україні має стійку тенденцію до зростання.

Найнижчий середній рівень продуктивності праці зафіксований в 2015р. і був на 34% нижчим за найвищий у рівень 2019 р. Це може бути пов'язане з воєнними подіями на Сході України у 2013, 2014 рр. Але поступово економічний стан країни та регіонів відновлюється.

Таблиця 3

Динаміка зміни ВРП, продуктивності праці і середньорічної заробітної плати в Україні за період 2015–2019 рр.

Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
ВРП (в % до 2015 р.)	100	104,90	109,80	126,93	152,06
Середньомісячна заробітна плата (в % до 2015 р.)	100	123,55	169,34	211,32	250,23
Продуктивність праці (в % до 2015 р.)	100,00	105,97	111,75	129,18	150,82

Джерело: побудовано за даними джерела [14]

Слід зазначити, що найбільша позитивна різниця між темпами продуктивності і оплати праці є умовою формування конкурентоспроможної економіки. Саме тому, розвиток національної економіки має базуватися на переважаючому зростанні продуктивності праці порівняно з оплатою праці зайнятих.

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що в Україні впродовж останніх років відбувається загострення соціально-економічної ситуації, що призвело до поширення проявів бідності та зростання масштабів асиметрії доходів населення. Для уникнення поглиблення нерівності доходів населення та посилення соціальної напруги є необхідність розробки соціально-економічного механізму, який полягатиме у здійсненні коригуючого державного впливу з урахуванням різноманітних чинників, які породжують або сприяють розвитку асиметрії доходів населення.

Доведено, що кожний регіон України має низку проблем, які потребують втручання держави для поліпшення добробуту населення. Особливо це стосується структури доходів населення. Збільшення оплата праці у структурі доходів буде зменшувати асиметрію доходів населення та соціальної нерівності у суспільстві.

Здійснення соціальної політики держави, яка в першу чергу спрямовується на збільшення пенсій та інших соціальних виплат, а саме на підвищення їх адресності, дозволить ефективніше використовувати бюджетні кошти та буде позитивно впливати, оскільки соціальні трансфери у більшості країн світу відіграють важливу роль у зниженні рівня бідності, а також сприяють зменшенню асиметрії доходів населення.

Для розв'язання проблеми асиметрії доходів населення як на регіональному, так і на державному рівнях необхідно, щоб держава мала дієві заходи щодо створення робочих місць, підвищення рівня заробітної плати, продовжувала збільшення частки соціальних виплат у структурі доходів населення. А також мотивувала населення заробляти, одержувати прибуток або змішаний дохід, особливо це стосується регулювання сектору малого підприємництва в Україні. Економічна політика у регіонах України має бути спрямована на істотне цілеспрямоване підвищення продуктивності праці та забезпечити оптимальне співвідношення в темпах зростання даних показників.

Література

1. Словник української мови [Текст]: в 11 т. К.: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1971. 550 с.
2. Лютий І., Моташко Т. Доходи населення та їх роль у формуванні фінансових ресурсів держави // Світ фінансів. 2011. № 2. С. 59–65. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/18952/1/Лютий%20І.pdf>
3. Маршалл А. Основы экономической науки: Пер. с англ. В. И. Бомкин. М.: Эксмо, 2007. 832 с.
4. Історія економічних вчень: підручник для бакалаврів / І. Н. Шапкін; під редакцією І. Н. Шапкіна, О. С. Квасова. URL: https://stud.com.ua/67372/politekonomiya/pershiy_etap_rozvitku_klasichnoyi_politichnoyi_ekonomiyi_ekonomichne_vchennya_petti_buagilbera#84
5. Історія економічних вчень [текст]: підручник / за ред. Тарасевича В. М., Петруні Ю. Є. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 352 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Petrunia_Yurii/Istoriia_ekonomichnykh_vchen.pdf
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. М., «Прогресс», 1978. URL: <https://socioline.ru/files/5/316/keyns.pdf>
7. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Ёнтова. М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. 487 с.
8. Туган-Барановський М. І. Основи політичної економії. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 464 с.
9. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / [Базилевич В. Д., Попов В. М., Базилевич К. С.]; за ред. В. Д. Базилевича. [7-ме вид., стер.]. К.: Знання–Прес, 2008. 719 с. URL: https://pidruchniki.com/1029022839965/politekonomiya/dohodi_yihni_dzherela_rozpodil
10. Небава М. І. Теорія макроекономіки Навч. посіб. К.: Слово, 2005. 536 с. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/14nebava_toriya_makroekonomiki/17.htm
11. Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія. [текст]: навч. посіб. А. В. Сірко. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 416 с. URL: https://pidru4niki.com/1786062862936/politekonomiya/rozpodil_dohodiv_sered_naselennya#47
12. Карпенко Н. В. Доходы населения как ведущий фактор формирования и развития человеческого потенциала // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. Одесса: Одесский национальный экономический университет, 2018. № 3 (67). С. 140–150.
13. Управління трудовим потенціалом Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П. Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 403 с. URL: <https://buklib.net/books/31976/>

14. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
15. Холод Н. М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках: монографія / Назар Холод. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 442 с.
16. Нерівність доходів населення в Україні: чинники та сучасний стан // В. М. Булавинець, О. І. Заклекта // Ефективна економіка 2017. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5870>

References

1. Slovník ukraïnskojï movy [Tekst]: v 11 t. K.: Nauk. dumka, 1970–1980. T. 1971. 550 s.
2. Ljutyj I., Motashko T. Dokhody naselennja ta jikh rolj u formuvanni finansovykh resursiv derzhavy // Svit finansiv. 2011. #2. S. 59–65. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/18952/1/Ljutyj%20I..pdf>
3. Marshall A. Osnovy ekonomyčeskoj nauky: Per. s anghl. V. Y. Bomkyn. M.: Eksmo, 2007. 832 s.
4. Istorija ekonomichnykh vchenj: pidručnyk dlja bakalavriv / I. N. Shapkin; pid redakcieju I. N. Shapkina, O. S. Kvasova. URL: https://stud.com.ua/67372/politekonomiya/pershiy_etap_rozvitku_klasichnoyi_politichnoyi_ekonomiyi_ekonomichne_vchennya_petti_buagilbera#84
5. Istorija ekonomichnykh vchenj [tekst]: pidručnyk / za red. Tarasevyča V. M., Petruni Ju. Je. K.: «Centr uchbovoi literatury», 2013. 352 s. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Petrunia_Yurii/Istoriia_ekonomichnykh_vchen.pdf
6. Keýns Dzh. M. Obshhaja teoryja zanjatosty, procenta y denegh. M., «Proghress», 1978. URL: <https://socioline.ru/files/5/316/keyns.pdf>
7. Khyks Dzh. R. Stoymostj y kapytal: Per. s angh. / Obshh. red. y vstup. st. R. M. Jentova. M.: Yzdateljskaja ghruppa «Proghress», 1993. 487 s.
8. Tughan-Baranovskij M. I. Osnovy polityčnoj ekonomii. Ljviv: LNU im. I. Franka, 2003. 464 s.
9. Ekonomichna teorija: Politekonomija: Pidručnyk / [Bazylevyč V. D., Popov V. M., Bazylevyč K. S.]; za red. V. D. Bazylevyča. [7-me vyd., ster.]. K.: Znannja–Pres, 2008. 719 s. URL: https://pidruchniki.com/1029022839965/politekonomiya/dohodi_yihni_dzherela_rozpodil
10. Nebava M. I. Teorija makroekonomiky Navch. posib. K.: Slovo, 2005. 536 s. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/14nebava_teoriya_makroekonomiki/17.htm
11. Sirko A. B. Ekonomichna teorija. Politekonomija. [tekst]: navch. posib. A. B. Sirko. K.: «Centr uchbovoi literatury», 2014. 416 s. URL: https://pidruchniki.com/1786062862936/politekonomiya/rozpodil_dohodiv_sered_naselennya#47
12. Karpenko N. V. Dokhody naselennja kak vedushhyj faktor formirovaniya y razvytiya chelovečeskogo potencijala // Vestnyk socjalno-ekonomyčeskykh yssledovanyj: sb. nauch. trudov pod red.: M. Y. Zverjakova (ghlav. red.) y dr. Odessa: Odesskyj nacyonalnyj ekonomyčeskyj unyversytet, 2018. # 3 (67). S. 140–150.
13. Upravlinnja trudovym potencijalom Vasylychenko V. S., Ghrynenko A. M., Ghryshnova O. A., Kerb L. P. Navch. posib. K.: KNEU, 2005. 403 s. URL: <https://buklib.net/books/31976/>
14. Oficijnyj sajт Derzhavnogho komitetu statystyky Ukraïny. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
15. Kholod N. M. Rozpodil dokhodiv ta bidnistj u perekhidnykh ekonomikakh: monoghrafija / Nazar Kholod. Ljviv: Vydavnychyj centr LNU im. Ivana Franka, 2009. 442 s.
16. Nerivnistj dokhodiv naselennja v Ukraïni: chynnyky ta suchasnyj stan // V. M. Bulavynecj, O. I. Zaklekta // Efektivna ekonomika 2017. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5870>

Паславська Оксана Ігорівна

*асистент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
Національний університет «Львівська політехніка»*

Паславская Оксана Игоревна

*ассистент кафедры административного и финансового менеджмента
Национальный университет «Львовская политехника»*

Paslavska Oksana

*Assistant of the Department of Administrative and Financial Management
National University «Lviv Polytechnic»*

ORCID: 0000-0003-0718-5303

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6599

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЗМІНУ ЗАГРОЗ ДЛЯ ЗРОСТАННЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА ИЗМЕНЕНИЕ УГРОЗ ДЛЯ РОСТА БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON CHANGING THREATS TO BUSINESS GROWTH IN UKRAINE

Анотація. Карантин паралізував ділову активність в усіх куточках світу. Для українських підприємців це випробування ускладнило й без того непросту економічну ситуацію. У даній статті проаналізовано, як саме змінилась пріоритетність загроз розвитку бізнесу з початком пандемії у світі. З початком пандемії найбільшою загрозою для розвитку бізнесу було визнано ризик, пов'язаний з людським капіталом, який випередив ризик ланцюжка поставок і повернення до територіалізму. На відміну від глобальної тенденції, в Україні цього року ризик дефіциту кадрів перемістився з першого рядка, де він перебував останні кілька років, на четвертий. Зокрема, характерною ознакою ринку праці в Україні стали великі масштаби прихованого безробіття за одночасно відносно невеликих масштабів зростання офіційно зареєстрованого безробіття. Причому український ринок праці зазнав негативного впливу пандемії COVID-19 одразу за кількома напрямками. По-перше, на розвиток ситуації на українському ринку праці впливають зміни в тому сегменті національної економіки, функціонування якого зорієнтовано на внутрішній ринок України. По-друге, у тому сегменті національної економіки, функціонування якого зорієнтовано на зовнішній (світовий) ринок. По-третє, на розвиток ситуації на українському ринку праці впливають зміни в стані, що склався нині з безпосередньою міграцією робочої сили з України закордон. Адже Україна є доволі великим нетто-експортером робочої сили та послуг праці на світовому ринку. Такий підхід до аналізу українського ринку праці за напрямками впливу ендогенних (зовнішніх) чинників на його розвиток в умовах пандемії надає можливість будувати більш обґрунтовані сценарії трансформації цього ринку залежно від подальшого перебігу пандемії COVID-19 у світі.

Пандемія призвела до переосмислення терміновості й важливості цифрових перетворень. Керівники компаній здебільшого вказують на прискорення діджиталізації під час карантину. Також пандемія призвела до масштабного перегляду ланцюжків постачання — як своїх постачальників, так і компанії як постачальника послуг і товарів. Оцінюючи перспективи українського бізнесу в умовах пандемії, треба враховувати, що він давно навчився працювати за перманентної політичної та економічної нестабільності й невизначеності.

Ключові слова: пандемія COVID-19, ризик нестачі кадрів, регуляторний ризик, ризик поставок, операційний ризик, діджиталізація.

Аннотация. Карантин парализовал деловую активность во всех уголках мира. Для украинских предпринимателей это испытание осложнило и без того непростую экономическую ситуацию. В данной статье проанализированы, как

изменилась приоритетность угроз развития бизнеса с началом пандемии в мире. С началом пандемии наибольшей угрозой для развития бизнеса было признано риск, связанный с человеческим капиталом, который опередил риск цепочки поставок и возврата к территориализма. В отличие от глобальной тенденции, в Украине в этом году риск дефицита кадров переместился с первой строчки, где он находился последние несколько лет, на четвертый. В частности, характерным признаком рынка труда в Украине стали большие масштабы скрытой безработицы по одновременно относительно небольших масштабов роста официально зарегистрированной безработицы. Причем украинский рынок труда претерпел негативного влияния пандемии COVID-19 сразу по нескольким направлениям. Во-первых, на развитие ситуации на украинском рынке труда влияют изменения в том сегменте национальной экономики, функционирование которого ориентирован на внутренний рынок Украины. Во-вторых, в том сегменте национальной экономики, функционирование которого ориентирован на внешний (мировой) рынок. В-третьих, на развитие ситуации на украинском рынке труда влияют изменения в состоянии, которое сложилось сейчас с непосредственной миграцией рабочей силы из Украины за границу. Ведь Украина довольно большим нетто-экспортером рабочей силы и услуг труда на мировом рынке. Такой подход к анализу украинского рынка труда по направлениям воздействия эндогенных (внешних) факторов на его развитие в условиях пандемии дает возможность строить более обоснованные сценарии трансформации этого рынка в зависимости от дальнейшего хода пандемии COVID-19 в мире.

Пандемия привела к переосмыслению срочности и важности цифровых преобразований. Руководители компаний в основном указывают на ускорение диджитализации во время карантина. Также пандемия привела к масштабному просмотру цепочек поставок – как своих поставщиков, так и компании в качестве поставщика услуг и товаров. Оценивая перспективы украинского бизнеса в условиях пандемии, надо учитывать, что он давно научился работать по перманентной политической и экономической нестабильности и неопределенности.

Ключевые слова: пандемия COVID-19, риск нехватки кадров, регуляторный риск, риск поставок, операционный риск, диджитализация.

Summary. Quarantine has paralyzed business activity in all parts of the world. For Ukrainian entrepreneurs, this test has complicated the already difficult economic situation. This article analyzes how the priority of business development threats has changed since the beginning of the pandemic in the world. With the onset of the pandemic, the greatest threat to business development was the risk associated with human capital, which outpaced the risk of the supply chain and the return to territorialism. Contrary to the global trend, in Ukraine this year the risk of staff shortages has moved from the first line, where it has been for the last few years, to the fourth. In particular, a characteristic feature of the labor market in Ukraine has been the large scale of hidden unemployment with a relatively small scale of growth of officially registered unemployment. Moreover, the Ukrainian labor market was negatively affected by the COVID-19 pandemic in several areas. First, the development of the situation on the Ukrainian labor market is influenced by changes in the segment of the national economy, the operation of which is focused on the domestic market of Ukraine. Secondly, in that segment of the national economy, the functioning of which is focused on the foreign (world) market. Third, the development of the situation on the Ukrainian labor market is influenced by changes in the current situation with the direct migration of labor from Ukraine abroad. After all, Ukraine is a fairly large net exporter of labor and labor services on the world market. This approach to the analysis of the Ukrainian labor market in terms of the impact of endogenous (external) factors on its development in a pandemic provides an opportunity to build more reasonable scenarios for the transformation of this market depending on the further course of the COVID-19 pandemic in the world.

The pandemic has led to a rethinking of the urgency and importance of digital transformation. Company executives mostly point to the acceleration of digitalization during quarantine. The pandemic has led to a rethinking of the urgency and importance of digital transformation. Company executives mostly point to the acceleration of digitalization during quarantine.

The pandemic has also led to a major overhaul of supply chains, both for its suppliers and for the company as a provider of services and goods. Assessing the prospects of Ukrainian business in a pandemic, it should be borne in mind that it has long learned to work under permanent political and economic instability and uncertainty.

Key words: COVID-19 pandemic, risk of staff shortages, regulatory risk, supply risk, operational risk, digitalization.

Постановка проблеми. Цифрова трансформація бізнесу й суттєва зміна навичок співробітників були актуальними вже давно. Однак пандемія COVID-19 і спричинені нею обмеження скоротили період цих змін, змусивши компанії в прискореному режимі перебудовувати свої бізнес-процеси. Логіч-

но, що це спричинило зміну пріоритетів керівників бізнесів як у світі, так і в Україні й виявило низку нових проблем для майбутнього бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На нинішній день питання впливу COVID-19 на економічний розвиток підприємництва у світі, а в Україні

зокрема, вивчають багато вчених-економістів та аналітиків, зокрема: Горбулін В.П та Даник Ю. Г. [1], Потіха А. [2], Глущенко О. [3], Младьонова О. Д. [4]. Проте це питання потребує всебічного аналізу і щоденного моніторингу ситуації, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Зважаючи на характер існуючих досліджень та їх результати, а також порівнянню новизну проблеми впливу пандемії Covid-19 на всі сфери суспільного життя, основними завданнями цієї статті є: аналіз факторів зміни пріоритетності існуючих ризиків на становлення бізнесу; дослідження ринку трудових ресурсів, визначення рівня безробіття та окреслення основних напрямів щодо стабілізації ситуації.

Виклад основного матеріалу. Майже з початку 2020 р. українська економіка опинилась у новій системі ризиків, пов'язаних із світовою економічною рецесією, що заклало підвалини сповільнення економічної динаміки. Раптова зупинка відчутної частки підприємств у різних сферах економічної діяльності суттєво погіршила становище в економіці.

Бізнес вимушений будувати свою поведінку в умовах повної невизначеності стосовно низки системоутворюючих характеристик його майбутньої поведінки. Шляхом відновлення раціональності очікувань є концентрація бізнесу на спроможності адекватно реагувати на наявні та гіпотетичні протиепідемічні обмеження, підвищену волатильність поведінки споживачів, що стає у постпандемічний період важливими конкурентними перевагами для бізнесу.

Однак нинішня економічна криза в нашій державі, на відміну від попередніх, пов'язана із запровадженням в Україні та в багатьох державах світу, насамперед у європейських, прямих обмежень для здійснення ряду видів економічної діяльності, особливо трудомістких видів економічної діяльності у сфері послуг. Саме це призвело не лише до стрімкого скорочення ділової активності в багатьох галузях, пов'язаних з безпосереднім наданням товарів і послуг населенню, а також мало мультиплікативний ефект щодо доходів бізнесу й найманих працівників у інших галузях більшості національних економік світу.

Згідно зі звітом KPMG CEO Outlook 2020, ризик, пов'язаний із людським капіталом, цього року у світі з 11-го місця перемістився на перше. На другому і третьому місці — ризик порушення ланцюжків постачання й загроза повернення до територіалізму (рис. 1).

На відміну від глобальної тенденції, в Україні цього року ризик дефіциту кадрів перемістився з першого рядка, де він перебував останні кілька років, на четвертий (рис. 2).

Ринок праці є невід'ємною частиною економічної системи, оскільки саме на ринку праці відбувається формування, розподіл та відтворення робочої сили. Сегментами і світової, і української економіки, що не найбільше постраждали від пандемії коронавірусу COVID-19, є ринки праці у світі та Україні. Причому український ринок праці зазнав негативного впливу пандемії COVID-19 одразу за кількома напрямками.

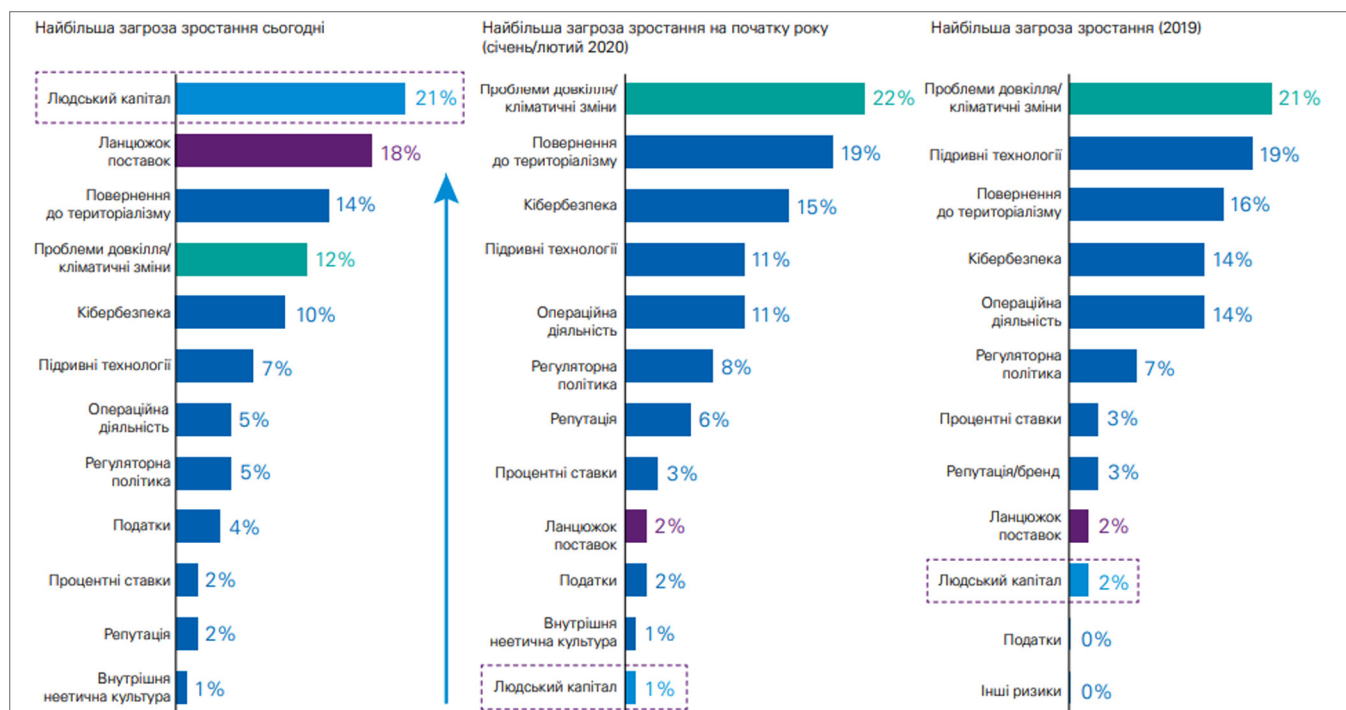

Рис. 1. Зміна загроз для зростання бізнесу [5]

Рис. 2. Зміна загроз для зростання бізнесу в Україні [5]

По-перше, на розвиток ситуації на українському ринку праці впливають зміни в тому сегменті національної економіки, функціонування якого зорієнтовано на внутрішній ринок України.

По-друге, у тому сегменті національної економіки, функціонування якого зорієнтовано на зовнішній (світовий) ринок.

По-третє, на розвиток ситуації на українському ринку праці впливають зміни в стані, що склався нині з безпосередньою міграцією робочої сили з України закордон. Адже Україна є доволі великим нетто-експортером робочої сили та послуг праці на світовому ринку. Такий підхід до аналізу українського ринку праці за напрямками впливу ендегенних (зовнішніх) чинників на його розвиток в умовах пандемії COVID-19 надає можливість будувати більш обґрунтовані сценарії трансформації цього ринку залежно від подальшого перебігу пандемії COVID-19 у світі.

Загалом, вплив пандемії COVID-19 на розвиток ситуації на українському ринку праці по всіх згаданих вище напрямках призводив до безпосереднього та опосередкованого зменшення залучення робочої сили до економічної діяльності. Такий безпосередній вплив на український ринок праці проявлявся через пряму тимчасову заборону або ж обмеження певних видів економічної діяльності в Україні та припинення / обмеження трудової міграції з України закордон. Опосередкований вплив пандемії COVID-19 на розвиток ситуації на українському ринку праці, у свою чергу, проявлявся через зміну (переважно зменшення) попиту на різні товари й послуги вітчизняних підприємств в Україні та закордоном, що відповідним чином змінювало (переважно зменшувало) потребу в живій праці (послугах робочої сили).

Наразі, коли одним з вирішальних факторів розвитку будь-якої економіки стає людський капітал, питання ефективного функціонування ринку праці набувають дедалі більшої актуальності. Протягом останніх десятиліть підходи до природи праці, зайнятості, мотивації та інших аспектів його функціонування неодноразово кардинально змінювались.

Попри відносно невеликі масштаби епідемії COVID-19 в Україні порівняно, наприклад, з державами Європи, Америки та сусідньої Росії, незвичний характер перебігу, викликаний нею, економічної кризи позначився на розвитку ситуації на вітчизняному ринку праці. Зокрема, характерною ознакою ринку праці в Україні стали великі масштаби прихованого безробіття за одночасно відносно невеликих масштабів зростання офіційно зареєстрованого безробіття.

Загалом вплив пандемії COVID-19 на світову та українську економіку протягом I кварталу 2020 р. призвів до ряду таких змін на вітчизняному ринку праці:

- фактичного скорочення зайнятості в Україні;
- зростання кількості безробітних в Україні;
- зменшення кількості українців, що працюють закордоном (трудомих мігрантів);
- зменшення доходів населення України від продажу своєї робочої сили та самозайнятості через зменшення зарплати, втрати роботи та доходів фізичних осіб-підприємців [6].

За результатами обстеження робочої сили в II кварталі 2020р. кількість зайнятого населення у віці 15 років і старше становила 15,7 млн. осіб, а у віці 15–70 років — 15,6 млн. осіб. Кількість безробітного населення віком 15 років і старше та у віці 15–70 років склала по 1,7 млн. осіб.

Рис. 3. Рівень безробіття населення віком 15–70 років, %

Рівень зайнятості населення віком 15 років і старше становив 49,0%, а серед населення віком 15–70 років — 55,2%. Рівень безробіття серед робочої сили віком 15 років і старше становив 9,8%, а серед осіб у віці 15–70 років — 9,9% (рис. 3) [7].

Водночас CEO глобальних компаній припускають, що трансформація бізнесу через пандемію призведе до радикальної зміни підходів як до роботи з людським капіталом, так і до зміни необхідних навичок співробітників. Уже сьогодні масово відбувається прискорення фокусної діджиталізації. Бізнесу потрібні люди, які можуть впроваджувати в компаніях цифрові технології, працювати в цифровому форматі один з одним, з клієнтами й поставальниками, створювати додану вартість.

За результатами опитування, 42% українських керівників (69% — у світі) планують скорочувати офісні площі і вводити дистанційну роботу для частини співробітників після закінчення пандемії [5].

Щонайменше це стане новою нормою та призведе до перегляду кваліфікаційних вимог до персоналу. Частина навичок і професій застаріють, втратять актуальність і залишаться в минулому. З іншого боку, віддалена робота розширила потенційний кадровий резерв, і компанії активно змінюють стратегії найму та плановані формати роботи.

Згідно з опитуванням серед керівників компаній в Україні, регуляторний ризик перебуває на першому місці [5].

Це свідчить про два факти. Перший — зниження довіри бізнесу до держави через непослідовну регуляторну політику. Наприклад, постійний перегляд раніше ухвалених рішень у сфері відновлюваної енергетики призвів до зменшення інтересу інвесторів до цієї галузі.

Водночас така оцінка українських CEO говорить про те, що процедури управління регуляторними

питаннями в Україні ще перебувають у початковій стадії, що знижує можливості бізнесу управляти цим різновидом ризику.

Іншими словами, український бізнес ще не виробив «імунітет» у відповідь на зміну регуляторного середовища, як, скажімо, європейські колеги.

У Європі бізнес звик до зобов'язання виконувати регуляторні вимоги в 100% обсязі та розуміє, що це потребує грошових ресурсів, наприклад на утримання різних комплаєнс-служб.

У нашій країні це не так. У багатьох компаніях і досі вважають, що створення таких структурних підрозділів лише ускладнює роботу бізнесу.

Пандемія призвела до переосмислення терміновості й важливості цифрових перетворень. Керівники компаній здебільшого вказують на прискорення діджиталізації під час карантину.

39% CEO зазначають, що пандемія прискорила цифрову трансформацію й створення операційної моделі нового покоління [5].

Навіть попри падіння економічних показників в Україні 72% керівників, які взяли участь у нашому опитуванні, очікують на зростання рівня прибутку їхніх організацій у наступні 3 роки, що безпосередньо може бути пов'язано з тим, наскільки швидко вони зможуть провести необхідні цифрові зміни [8].

Також пандемія призвела до масштабного перегляду ланцюжків постачання — як своїх поставальників, так і компанії як поставальника послуг і товарів. За даними опитування KPMG, для 43% компаній це є необхідним як умова здатності бізнесу оперативно реагувати на зміну потреб клієнтів. Ще для чверті компаній це стало можливістю знизити витрати і скерувати заощаджені кошти в стабілізаційний фонд на випадок кризи [5].

Оцінюючи перспективи українського бізнесу в умовах пандемії, треба враховувати, що він давно

навчився працювати за перманентної політичної та економічної нестабільності й невизначеності.

Українські керівники звикли ставати піонерами необхідних змін у своїх компаніях і галузях, діючи в такий спосіб на випередження.

Це дає підстави очікувати, що відновлення бізнесу та перехід його в нову фазу розвитку відбудеться швидшими темпами, ніж, скажімо, у європейських країнах [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Хоча пандемія надала компаніям можливість продемонструвати, як вони реально можуть змінити ситуацію у суспільстві на краще, разом з тим корпоративна діяльність ніколи раніше не зазнавала настільки суворого контролю. Щоб отримати підтримку й довіру співробітників, клієнтів і громади, керівники повинні продемонструвати, що призначення їхніх компаній актуальне, має важливе значення та позитивний вплив. Для декого це означатиме перехід від загальних формулювань до більш конкретних і вимірюваних підходів. Уважне вивчення думок стейкхолдерів і заохочення їх до діалогу стане важливим елементом у справі внесення корективів і досягнення компромісів, що є необхідною умовою для задоволення потреб усіх зацікавлених сторін. Пандемія продемонструвала силу призначення компаній. Утім, для досягнення успіху його необхідно вбудувати в структуру організації.

Магістральним напрямом державної політики має стати досягнення стійкої позитивної динаміки добробуту працюючого населення на основі забезпечення гідної праці та розширення продуктивної зайнятості. Внаслідок заохочення проактивної поведінки на ринку праці мають зростати економічно незалежні контингенти — підприємців, представників креативного класу та розробників інноваційних продуктів. Логічне доповнення трендів поширення гнучких форм зайнятості механізмами сприяння компетентнісній адаптації працівників до нових вимог та встановлення балансу інтересів роботодавців та працівників сприятиме посткризовому відновленню економіки та досягненню її протиепідемічної стійкості.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що головне завдання будь-якого вітчизняного підприємства — це забезпечення ухвалення ефективних і дієвих управлінських рішень та делегування повноважень у дистанційному режимі. І в цьому контексті бізнес, що має сильну онлайн складову, виграватиме в тих, хто консервативний і звик працювати офлайн. Отож, сьогоднішня ситуація, яка викликана пандемією COVID-19, — це саме час для розвороту, який дозволить не тільки пережити кризу, а й отримати переваги перед конкурентами в довгостроковій перспективі.

Література

1. Горбулін В. П. Національна безпека України: фокус пріоритетів в умовах пандемії / В. П. Горбулін, Ю. Г. Даник // Вісник Національної академії наук України. 2020. № 5. С. 3–18. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/170038/03-Horbulin%20.pdf?sequence=1>
2. Потіха А. Європейський Союз в умовах кризи / А. Потіха // Україна: події, факти, коментарі. 2020. № 8. С. 36–43. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2020/8.pdf>
3. Глущенко О. Актуальні тенденції фінансового ринку України в умовах пандемії Covid-19 / О. Глущенко // Збірник наукових праць ЛОГОС. 2020. С. 47–50.
4. Младьонова О. Д. Тест на коронавірус: світові лідери крізь призму інформаційної політики під час пандемії Covid-19 / О. Д. Младьонова // Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія «Питання політології». 2020. № 37. С. 53–60.
5. KPMG 2020 CEO Outlook Спецвипуск: COVID-19: сайт. URL: <https://home.kpmg/ua/uk/home/insights/2020/08/global-ceo-outlook-2020.html>
6. Кулицький С. Український ринок праці під впливом пандемії COVID-19: стан та оцінка перспектив розвитку / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. 2020. № 12. С. 43–57. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2020/ukr12.pdf>. Назва з екрану.
7. Державна служба статистики України: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2018/292/mp_rs_new.pdf
8. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: сайт. URL: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA>
9. Європейська бізнес Асоціація. Здобутки бізнесу за тиждень: сайт. URL: <https://eba.com.ua/zdobutky-biznesu-za-tyzhden>

References

1. Ghorbulin V.P. Nacionaljna bezpeka Ukrajiny: fokus priorytetiv v umovakh pandemiji / V.P. Ghorbulin, Ju. Gh. Danyk // Visnyk Nacionaljnoji akademiji nauk Ukrajiny. 2020. № 5. S. 3–18. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/170038/03-Horbulin%20.pdf?sequence=1>
2. Potikha A. Jevropejskij Sojuz v umovakh kryzy / A. Potikha // Ukrajina: podiji, fakty, komentari. 2020. № 8. S. 36–43. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2020/8.pdf>
3. Ghlushhenko O. Aktualjni tendenciji finansovogho rynku Ukrajiny v umovakh pandemiji Covid-19 / O. Ghlushhenko // Zbirnyk naukovykh pracj AOGhOS. 2020. S. 47–50.
4. Mladjonova O.D. Test na koronavirus: sivitovi lidery krizj pryzmu informacijnoji polityky pid chas pandemiji Covid-19 / O.D. Mladjonova // Visnyk Kharkivsjkogho nacionalnogho universytetu imeni V.N. Karazina. Serija «Pytannja politologiji». 2020. № 37. S. 53–60.
5. KPMG 2020 CEO Outlook Specvypusk: COVID-19: sajт. URL: <https://home.kpmg/ua/uk/home/insights/2020/08/global-ceo-outlook-2020.html>
6. Kulycykij S. Ukrajskij rynek praci pid vplyvom pandemiji COVID-19: stan ta ocinka perspektyv rozvytku / S. Kulycykij // Ukrajina: podiji, fakty, komentari. 2020. № 12. S. 43–57. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2020/ukr12.pdf>. Nazva z ekranu.
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny: sajт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2018/292/mp_rs_new.pdf
8. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torghivli ta siljskogho ghospodarstva Ukrajiny: sajт. URL: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA>
9. Jevropejska biznes Asociacija. Zdobutky biznesu za tyzhdenj: sajт. URL: <https://eba.com.ua/zdobutky-biznesu-za-tyzhden>

Писанко Сергій Володимирович

здобувач

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Писанко Сергей Владимирович

соискатель

Волынского национального университета имени Леси Украинки

Pysanko Serhii

Graduate of the

Lesya Ukrainka Volyn National University

Романюк Роман В'ячеславович

здобувач

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Романюк Роман Вячеславович

соискатель

Волынского национального университета имени Леси Украинки

Romanuk Roman

Graduate of the

Lesya Ukrainka Volyn National University

Павлова Олена Миколаївна

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри економіки та природокористування

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Павлова Елена Николаевна

доктор экономических наук, профессор,

заведующая кафедрой экономики и природопользования

Волынский национальный университет имени Леси Украинки

Pavlova Olena

Doctor of Economics, Professor,

Head of the Department of Economics and Environmental Management

Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: 0000-0002-8696-5641

Павлов Костянтин Володимирович

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри підприємництва і менеджменту

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Павлов Константин Владимирович

доктор экономических наук, профессор,

заведующий кафедрой предпринимательства и менеджмента

Волынский национальный университет имени Леси Украинки

Pavlov Kostiantyn

Doctor of Economics, Professor,

Head of the Department of Entrepreneurship and Management

Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: 0000-0003-2583-9593

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6795

**ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНИЙ РИНОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН**

**ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ РЫНОК РЕГИОНОВ УКРАИНЫ
В КОНТЕКСТЕ МОДЕРНИЗАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ**

**ELECTRICITY MARKET OF REGIONS OF UKRAINE
IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION CHANGES**

Анотація. В статті розглянуто значення, структуру та електроенергетики в паливно-енергетичному комплексі країни та регіонів. З'ясовано що при виробництві електроенергії застосовують (ТЕС), гідравлічні (ГЕС) і гідроаккумулятивні (ГАЕС), атомні (АЕС) станції. Показано зв'язок електроенергетики з промисловістю. Здійснено огляд найбільших електростанцій регіонів України. З'ясовано механізм функціонування конденсаційних та теплоелектроцентральных станцій. Відмічено визначальні принципи розвитку та розміщення електроенергетики України. Охарактеризовано місце та роль атомних електростанцій у забезпеченні засад енергетичної безпеки країни. Виокремлено особливості проблеми електроенергетичної галузі, які полягають передусім у застосуванні ядерних реакторів з низьким ступенем ризику, а також все ще діючий імпорту уранових руд, як сировини з Росії. Невирішеною проблемою залишається утилізація відходів АЕС. Структуровано великі електростанції в об'єднані енергосистеми, які локально формують об'єднану державну енергетичну систему. Перелічено альтернативні електроенергетичні станції, як осередки економічної електрики, виділено їх переваги порівняно з традиційними видами енергії, також зазначено на недоліках.

Ключові слова: електроенергетичний ринок, електроенергетичний ресурс, ТЕС, ГЕС, ГАЕС, АЕС, електроенергетична потужність, альтернативна енергетика.

Аннотация. Электроэнергетический рынок регионов и Украины в контексте модернизационных перемен в статье рассмотрены значение, структуру и электроэнергетики в топливно-энергетическом комплексе страны и регионов. Выяснено что при производстве электроэнергии применяют (ТЭС), гидравлические (ГЭС) и гидроаккумулятивные (ГАЭС), атомные (АЭС) станции. Показана связь электроэнергетики с промышленностью. Осуществлен обзор крупнейших электростанций регионов Украины. Выяснен механизм функционирования конденсационных и теплоэлектроцентральных станций. Отмечено определяющие принципы развития и размещения электроэнергетики Украины. Охарактеризованы место и роль атомных электростанций в обеспечении основ энергетической безопасности страны. Выделены особенности проблемы электроэнергетической отрасли, заключаются прежде всего в применении ядерных реакторов с низкой степенью риска, а также все ещё действующий импорт урановых руд, как сырья из России. Нерешенной проблемой остаётся утилизация отходов АЭС. Структурированы крупные электростанции в объединённые энергосистемы, локально формируют объединённую государственную энергетическую систему. Перечислены альтернативные электроэнергетические станции, как ячейки экономической электричества, выделены их преимущества по сравнению с традиционными видами энергии, также акцентировано на недостатках.

Ключевые слова: электроэнергетический рынок, электроэнергетический ресурс, ТЭС, ГЭС, ГАЭС, АЭС, электроэнергетическая мощность, альтернативная энергетика.

Summary. Electricity market of regions and Ukraine in the context of modernization changes The article considers the importance, structure and electricity in the fuel and energy complex of the country and regions. It was found that in the production of electricity used (TPP), hydraulic (HPP) and hydroaccumulative (PSP), nuclear (NPP) stations. The connection of electric power industry with industry is shown. The largest power plants of the regions of Ukraine were inspected. The mechanism of operation of condensing and thermal power plants is clarified. The defining principles of development and location of electric power of Ukraine are noted. The place and role of nuclear power plants in ensuring the principles of energy security of the country are described. The peculiarities of the problem of the electric power industry are highlighted, which are primarily the use of low-risk nuclear reactors, as well as the still current import of uranium ores as raw materials from Russia. Utilization of NPP waste remains an unresolved problem. Large power plants have been structured into integrated power systems, which locally form a unified state energy system. Alternative power plants are listed as centers of economic electricity, their advantages in comparison with traditional types of energy are highlighted, and the disadvantages are also emphasized.

Key words: electric power market, electric power resource, TPP, HPP, PSP, NPP, electric power, alternative energy.

Постановка проблеми та її значення. Україна входить в ряд тих країн, які недостатньо забезпечені власними енергоресурсами. За цим показником вона відстає від країн Західної Європи, в тому числі й таких, як Німеччина і Франція. Якщо розглянути цю ситуацію за окремими видами палива, то Україна забезпечена тільки вугіллем на 100%, а іншими видами палива — на 20–30%. Незважаючи на це, вона має найбільш енергомістку економіку. Енергомісткість національного доходу України у 4–6 разів вища, ніж США, Японії та країн Західної Європи. Споживання умовного палива на душу населення становить приблизно 6,5 т, тоді як у перелічених країнах тільки 4,2–5,5 т.

Україна на протязі останніх років зазнала важкої енергетичної кризи, яка викликана прискоренням розвитку енергомістких галузей господарського комплексу, відсталими технологіями, безплатним і марнотратним використанням енергоносіїв, виснаженням і деградацією розвідних приладів вугілля, нафти і газу, внаслідок чого їх видобуток постійно зменшується.

Стан електроенергетики викликає серйозні занепокоєння і Міненерго працює в надзвичайному режимі, намагаючись стабілізувати фінансово-економічну ситуацію в галузі і знайти мінімально необхідні ресурси для забезпечення її нормальної роботи. Проблем в енергетиці вистачає. А саме: 1) Проблеми на теплових електростанціях рідкого і твердого палива; 2) Бюджетний борг галузей за спожиту електроенергію; 3) Борги інших галузей за спожиту електроенергію; 4) Застаріле обладнання та устаткування на багатьох електростанціях; 5) Перехід від планової до ринкової економіки. Проблеми можна перераховувати ще довго, але я хотіли би зупинитись на цих.

Модель організації енергоринку України вдосконалюється. Для цього в Україні повинні бути створені ринкові умови, що будуть включати: наявність стабільного податкового законодавства; створення умов для залучення інвестицій і забезпечення їх гарантій; забезпечення умов для виконання контрактних відносин і оплати товарів і послуг; зміцнення інституту приватної власності [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання електроенергетичного ринку регіонів та країни є відносно малодослідженим і не дозволяє зробити дієві висновки та практичні рекомендації щодо ефекту від його модернізації. Загалом, дослідники та науковці поверхнево оцінюють в науковому сенсі місце та значення електроенергетичного ринку в формуванні механізму регіональної та національної безпеки. Серед зазначених науковців

варто виділити: В. М. Кислого, А. К. Шидловського; С. О. Кудрю, В. В. Лагодієнка, О. М. Павлову, К. В. Павлова, Л. Беляєва.

Формування цілей статті полягає в аналізі ринку електроенергетики України та регіону в процесі впровадження нової моделі його функціонування на лібералізаційних засадах.

Завдання дослідження: розкрити значення та структуру ринку електроенергетики; визначити принципи і фактори розміщення електроенергетики України та регіонів; з'ясувати переваги та недоліки використання альтернативних джерел енергії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Електроенергетика — основа розвитку економіки, та є складовою частиною паливно-енергетичного комплексу України.

У господарському комплексі України електроенергетика відіграє дуже важливу роль. Для виробництва електроенергії та теплоенергії використовуються близько половини всього первинного палива (вугілля, нафта, газ, уран), що його має чи одержує з інших держав Україна, а також енергія окремих річок [2]. Електроенергетика являється однією з найдавніших галузей народного господарства України. Вона покращує умови праці і побуту, а також забезпечує всебічний науково-технічний прогрес у всіх без винятку виробництвах. Створенню новий промислових вузлів слугують розвиток електроенергетики та будівництво потужних електростанцій. Окремі галузі промисловості територіально наближені до джерел дешевої електроенергії [3].

Електроенергію в Україні виробляють теплові (ТЕС), гідравлічні (ГЕС) і гідроаккумулятивні (ГАЕС), атомні (АЕС) станції. У перспективі набуває поширення використання екологічно чистої енергії Сонця і вітру. Потужність електростанцій України — 54,0 млн. кВт [4].

Енергетика тісно пов'язана з промисловістю. Це можна зобразити наступним алгоритмом взаємозв'язку.

Україна виробляє близько 3000 млрд. кВт — год електроенергії на рік.

Електроенергетика України — багатогалузеве господарство. До її складу входять, крім теплових і гідравлічних станцій, АЕС, електромережеве господарство (у ньому зайнято близько 60% всього промислово-виробничого персоналу галузі — вдвічі більше, ніж, наприклад, на теплових станціях).

В Україні розташовані такі потужні теплові державні районні електростанції, як Вуглегірська, Запорізька, Криворізька — 2, Готвальдська (Харківська обл.), Ладизинська (Вінницька обл.), Прид-

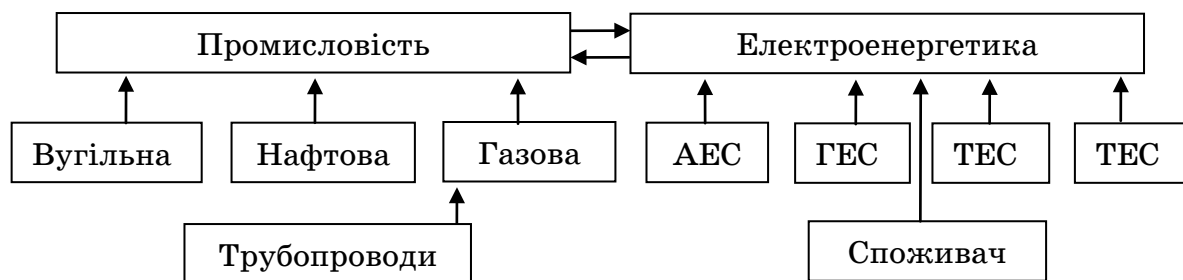

Рис. 1. Структура енергетичної промисловості в Україні

Джерело: удосконалено автором на основі [5]

ніпровська (Дніпропетровська обл.), Трипільська (Київська обл.) та ін [6].

Централізоване виробництво тепла, яке охоплює 25 міст республіки, посідає зростаючу роль в електроенергетиці. Найбільша теплоелектроцентральною — Київська ТЕЦ — 5, Одеська, Калуська, Краматорська та багато ін. Вона відіграє значну роль у постачанні містам, промисловим центрах пари, гарячої води. Теплові електростанції спалюють паливо, нагрівають воду, перетворюючи її в пару, яка подається під тиском на газові турбіни. Як паливо використовується низькосортне вугілля, торф, мазут, газ. Теплові електростанції ТЕС поділяються на: конденсаційні; теплоелектроцентральні (ТЕЦ) [7].

На перших відпрацьована водяна пара конденсується і вода надходить у котел. Такі станції виробляють тільки електроенергію, якою забезпечують великий район країни. Тому їх називають ДРЕС. ТЕЦ виробляють одночасно електричну і теплову енергію, яку спрямовують по трубах для обігрівання житлових будинків, підприємств. ДРЕС, як правило, поблизу річок, що дають воду для охолодження. Це економічно вигідно, оскільки перевозити паливо у декілька разів дорожче, ніж передавати електроенергію. Великі теплові електростанції на Донбасі, у Придніпров'ї, у західних областях, а також поблизу Харкова, Києва, Вінниці.

Проблеми теплових електростанцій пов'язані з тим, що вони є великими забруднювачами атмосфери. При спалюванні низькосортного вугілля з домішками сірки; утворюється сірчистий газ, який, сполучаючись з водяною парою в повітрі, спричиняє кислотні дощі. Вугілля, до того ж, не повністю згорає. Це зумовлено використанням застарілих технологій спалювання палива. Тому важливим для ТЕС є їх модернізація, налагодження очистки викидів у атмосферу, а також використання у господарстві золи і шлаку, які нагромаджуються на цих ТЕС.

Гідроенергетика посідає відносно незначне місце і електроенергетиці України — близько 9% потужностей і 4% виробництва енергії.

У розвитку й розміщенні електроенергетики України визначальними є такі принципи: концентрація виробництва електроенергії внаслідок будівництва великих електростанцій, що використовують дешеве паливо і гідроенергетичні ресурси; комбінування виробництва електроенергії і тепла з метою теплопостачання міст.

При правильному проектуванні ГЕС дають найдешевшу енергію. Однак, якщо вони споруджені на рівнинних річках, і водосховища затоплюють великі площі, то втрати від затоплення родючих земель і поселень можуть значно перевищувати вартість виробленої енергії. Для більшості ГЕС на Дніпрі характерна саме така ситуація. Це стосується Київської, Канівської, Кременчуцької, Дніпродзержинської та Каховської ГЕС, які разом мають меншу потужність ніж Бурштинська ДРЕС. Тільки Дніпрогес-2 з усього каскаду, має найменше водосховище, що затопило пороги, зробивши ріку судноплавною.

До великих ГЕС можна віднести також Дніпровську і Теребле-Ріцьку. Всі гідроелектростанції використовуються, в основному, як пікові, тобто включаються у роботу в період найбільшого споживання енергії, а на ніч можуть відключатися. Щоб краще використати гідроенергію поблизу ГЕС будують інколи ГАЕС (гідроаккумуляційні електростанції). Суть цього комплексу полягає в тому, що в період малих навантажень на енергосистему, електроенергію ГЕС витрачається на роботу насосів, що перекачують воду на певну висоту у спеціальне водосховище. Під час найбільших навантажень води випускається і крутить додаткові турбіни ГАЕС. Такий комплекс діє на Київській ГАЕС [8].

У перспективі повинно зростати число ГАЕС, а також невеликих ГЕС на середніх і малих річках. Це дасть можливість повніше використати наявні гідроресурси. Мало використовується енергія Сонця, вітру, надр землі. Сонячна електростанція діє тільки в Криму, а вітрові — у Криму та на Львівщині. Потужність їх поки що незначна [9].

Основний обсяг виробництва електроенергії дають дніпровські станції. Це — Дніпрогес, Кременчуцька, Каховська, Дніпродзержинська, Канівська і Київська. Серед інших потужних електростанцій можна назвати Дністровську ГЕС-ГАЕС, Тербле-Ріцьку (Закарпатська область) та ін. Гідроелектростанції є одним з найефективніших джерел електроенергії. Переваги ГЕС полягають у тому, що вони виробляють електроенергію, яка у 5–6 разів дешевша, ніж на ДРЕС, а персоналу, що їх обслуговує, в 15–20 разів менше, ніж на АЕС. Коефіцієнт корисної дії ГЕС становить понад 80%. Однак розміщення їх повністю залежить від природних умов, а виробництво електроенергії має сезони характер. Будівництво ГЕС на рівнинних ріках України завдає значних матеріальних збитків, оскільки потребує затоплення великих територій, що використовують під водосховища. Найважливіша тенденція в розвитку електроенергетики — об'єднання електростанцій в енергосистемах, які здійснюють виробництво, транспортування і розподіл електроенергії між споживачами.

В Україні працює кілька потужних атомних електростанцій — Чорнобильська, Запорізька, Рівненська, Південноукраїнська, Хмельницька, . Планування спорудження Харківської, Чигиринської, Кримської, Одеської. Після Чорнобильської катастрофи існують сумніви щодо подальшого розвитку галузі. Вона призвела до радіоактивного забруднення 23% території Білорусії, 5,2% території України, 0,6% території Росії. Ще й тепер об'єкт «Укриття» (зруйнований блок ЧАЕС) криє суттєву небезпеку: в ньому залишилося 180 т вигорілого ядерного палива, яке містить такі радіоактивні речовини, як цезій –137, стронцій –90, ізотопи плутонію, радіоактивність яких понад 20 млн. кюрі. Однак, очевидно, що атомна енергетика в Україні буде надалі розвиватися. Це пов'язано з дефіцитом палива, особливо у правобережній частині країни.

З'ясувалося, що майже всі вони супроводжуються без належного геологічного і гідрогеологічного обґрунтування, врахування сейсмічності території, тому під тиском громадськості припинено будівництво Кримської та Чигиринської АЕС. Перспективи дальшого розвитку атомної енергетики у зв'язку з вичерпанням екологічних місткостей практично відсутні. В 1998 р. атомні електростанції виробили 44% електроенергії від загального її виробництва в Україні. Зростання питомої ваги виробництва електроенергії на АЕС пояснюється перш за все, стабільністю їх роботи і зменшенням виробництва внаслідок дефіциту палива тепловими електростанціями. Однак, дальший розвиток в Україні атомної

енергетики проблематичний, бо в хонах радіоактивного забруднення від діючих АЕС може опинитись майже половина території держави з населенням 25 млн. чоловік [10].

Проблема галузі полягає в тому, що в Україні необхідно перейти на використання ядерних реакторів з високим ступенем надійності, а також пристосованих до роботи на низькозбагаченому урані. Важливо налагодити роботу підприємств, які завершуватимуть переробку уранових руд у готове паливо для АЕС. Поки що воно імпортується з Росії, куди надходить руда з українських родовищ. Невирішеними залишаються поховання та утилізація відходів АЕС. Вони зберігають радіоактивність впродовж сотень років, а тому потребують спеціальних сховищ, які поглинають радіацію. Найкращі умови для їх поховання існують у відпрацьованих соляних шахтах, де є стала температура, добра вентиляція. У наші країни таких сховищ поки що немає [11].

Центральні відомства колишнього СРСР тривалий час вважали Україну за територіальну базу для ймовірного спорудження нових атомних електростанцій. Їхніми науково-дослідними і проектними інститутами в республіці «виявлено» і попередньо затверджено десятки «перспективних майданчиків» для будівництва АЕС. При визначенні цих майданчиків не враховувалися ні рівень економічного розвитку регіонів, ні територіальна концентрація виробництва, ні густота населення, ні якість земель, ні наявність паливо-енергетичних баз.

Всі великі електростанції України об'єднані в районні енергосистеми, що утворюють єдину державну енергосистему. Функціонують Донбаська, Дніпропетровська, Харківська, Київська, Вінницька, Львівська, Одеська, Кримська районні енергосистеми. Державна об'єднана енергосистема України пов'язана з енергосистемами сусідніх з Україною держав та енергосистемою «Мир». Через високовольні лінії передачі пролягли мости з України у Поволзький район Російської Федерації, у Словаччину, Угорщину, Румунію. В 90-х роках освоєно трансукраїнські лінії електропередачі напругою 750 кВт «Донбас — Західна Україна — Альбертіша» [12].

Загалом електроенергетика включає ще деякі типи альтернативних електростанцій. Саме вони будуть давати екологічну електрику.

Останнім часом зусилля вчених і практиків галузі спрямовані на пошук альтернативного екологічно чистих енергоджерел. Потреби електроенергії Кримського півострова, Одеської та Херсонської областей можна задовольнити, використавши постійні потужні вітри на узбережжі Чорного моря. Вітровий потенціал України близький до аналогіч-

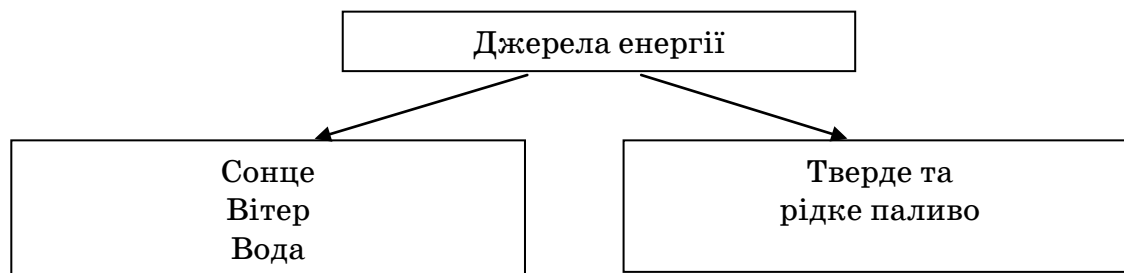

Рис. 2. Джерела енергії

Джерело: удосконалено автором на основі [10]

ного в Каліфорнії, де споруджено найбільші в США вітрові енергоустановки (ВЕУ) [13].

Існує ряд інших типів електростанцій, які використовують дешеву енергію морів та океанів та енергію підземного тепла. До невичерпних джерел енергії, крім вітрової, належать сонячна, хвильова, припливно-відпливна.

Звичайно для кожної електростанції існують недоліки. Наприклад, недоліки вітрових електростанцій в тому, що вони роблять постійні шум і вібрацію. Вам відомо, що для одержання електричного струму використовують різні джерела енергії, вони бувають відновлювальні і невідновлювальні (Рис. 2).

Висновки та перспективи. Паливно-енергетичний комплекс України є важливою складовою економіки нашої держави. Від рівня його розвитку залежить не лише енергетична галузь, але й соціальний стан та благоустрій населення. В останні роки діяльність електроенергетики України характеризується нестабільністю.

Проведений аналіз стану впровадження нової моделі функціонування ринку електричної енергії в Україні вказує на існування об'єктивних та суб'єктивних причин, які гальмують процес запровадження ринкових відносин в енергетичній сфері. Для реалізації нової моделі на сьогоднішньому етапі потрібні скоординовані дії усіх гілок влади, в тому числі:

- остаточна підготовка та прийняття відповідної нормативно-законодавчої бази, яка принципово визначає умови функціонування нової моделі ринку електроенергетики та ринкові умови функціонування енергетики України взагалі. В першу чергу, це стосується змін до базового Закону «Про засади функціонування ринку електричної енергії» та прийняття Закону «Про державне регулювання у сфері енергетики» (згідно Рішення РНБОУ [14] законопроект про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг повинен бути поданий для розгляду до ВРУ до 4 червня 2015 року);

- підготовка та прийняття інших нормативних, організаційних, технічних й фінансових вторинних нормативно-правових актів впровадження нової моделі функціонування електроенергетичного ринку України у повній відповідності до графіків та планів імплементації взятих на себе зобов'язань;
- підготовка та прийняття відповідної методології тарифо- та ціноутворення в енергетичних ринках (в загальному плані визначений базовий тариф повинен компенсувати тільки нормативні витрати та мати реальну (розумну) інвестиційну складову);
- гарантування прозорості та інформаційної доступності основних складових тарифо- та ціноутворення, як і самого процесу забезпечення функціонування нової моделі енергоринку взагалі;
- розроблення та затвердження дорожньої карти ліквідації перехресного субсидювання, куди повинні увійти як механізми визначення економічно обґрунтованої ціни на електроенергію, механізми надання адресної допомоги найбільш вразливим верствам населення, так і механізми стимулювання ефективного енергоспоживання (керування попитом).

Окрім зазначеного, слід наголосити на впливові запровадження нової моделі ринку електроенергії на екологічні та економічні аспекти функціонування електроенергетичної галузі.

Оскільки створення та ефективна реалізація програми збереження навколишнього природного середовища є одним із безумовних пріоритетів забезпечення сталого розвитку у Україні, то ще одним напрямом державної політики має стати екологізація енерговиробництва. В частині функціонування електроенергетики, виходячи із взятих Україною зобов'язань щодо реалізації положень Директиви ЄС 2001/20/ЄС (встановлення граничного рівня викидів певних забруднювачів до атмосфери великими спалювальними установками) необхідно чітко визначити етапність та джерела фінансування необхідної екологічної модернізації.

Література

1. Заставний Ф. Д. Географія України. Львів. 1996.
2. Іванчук Р. І. Економічні проблеми розвитку паливно-енергетичного комплексу України // Економіка України. 1995. № 2. С. 38–43.
3. Масляк П. О. Географія України. Київ. 1998.
4. Опільний А. Економіка України, квітень 1998 року.
5. Павлов К. В., Стрішенець О. М. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Ужгород. 2016. Виш. 1 т. 2 с. 35–38.
6. Павлов К. В. Оцінка конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості України: монографія. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2018. 482 с.
7. Павлов К. В., Павлова О. М. Формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України: монографія. Луцьк: видавництво «Терен», 2019. 542 с.
8. Павлова О. М., Павлов К. В., Якимчук А. Ю., Сорокопуд І. В., Галіант С. Р. Енергетичний ринок західного регіону України // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2020. № 7. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-7-6202>
9. Падун М. М., Битдик О. О. Географія. Посібник для вступників до вищих навчальних закладів. 2-ге видання. Київ: Либідь, 1996.
10. Розміщення продуктивних сил. Київ, 1996 р.
11. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 35–38.
12. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Механізм фінансово-кредитного забезпечення енергоефективних заходів на об'єктах ЖБК та ОСБ // Кліматичні фінанси: моногр. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 165–183.
13. Стрішенець О. М. Становлення екологічної відповідності бізнесу в Україні // Актуальні проблеми економіки. 2016. № 5 (178). С. 215–221.
14. Шидловський А. К., Ковалко М. П., Вишневецький І. М., Віхарець Ю. О., Гінайло В. О., Денисюк С. П., Деркач М. П., Карп І. М., Кириленко О. В., Корчевий Ю. П. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття // НАН України. П-во «Укренергозбереження». К.: Укр. енциклопед. знання, 2001. 400 с.

References

1. Zastavnyi F. D. (1996) *Geohrafiia Ukrainy* [Geography of Ukraine]. Lviv [in Ukrainian].
2. Ivanchuk R. I. (1995) *Ekonomichni problemy rozvytku palyvno-enerhetychnoho kompleksu Ukrainy* [Economic problems of development of the fuel and energy complex of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine Issue* 2. 38–43 [in Ukrainian].
3. Masliak P. O. (1998) *Geohrafiia Ukrainy* [Geography of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Opilnyi A. (1998) *Ekonomika Ukrainy* [Economy of Ukraine] [in Ukrainian].
5. Pavlov K. V., Strishenets O. M. (2016) *Osoblyvosti konkurentnykh vidnosyn na rehionalnykh rynkakh nerukhomosti* [Features of competitive relations in regional real estate markets]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Ekonomika» — Scientific Bulletin of Uzhhorod University. «Economy» series. Uzhhorod. Vyp. 1 Vol. 2.* 35–38 [in Ukrainian].
6. Pavlov K. V. (2018) *Otsinka konkurentospromozhnosti rehionalnykh rynkiv zhytlovoi nerukhomosti Ukrainy: monohrafiia* [Estimation of competitiveness of regional markets of residential real estate of Ukraine: monograph]. Lutsk: PrAT «Volynska oblasna drukarnia», 482 [in Ukrainian].
7. Pavlov K. V., Pavlova O. M. (2019) *Formuvannia ta rehuliuivannia konkurentnykh vidnosyn na rehionalnykh rynkakh zhytla Ukrainy: monohrafiia* [Formation and regulation of competitive relations in the regional housing markets of Ukraine: a monograph]. Lutsk: vydavnytstvo «Teren», 542 [in Ukrainian].
8. Pavlova O. M., Pavlov K. V., Yakymchuk A. Yu., Sorokopud I. V., Haliant S. R. (2020) *Enerhetychnyi rynek zakhidnoho rehionu Ukrainy* [Energy market of the western region of Ukraine]. *Mizhnarodnyi naukovi zhurnal «Internauka». Seriiia: «Ekonomichni nauky» — International scientific journal «Internauka». Series: «Economic Sciences», #7* [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-7-6202>.
9. Padun M. M., Bytdyk O. O. (1996) *Geohrafiia. Posibnyk dlia vstupnykiv do vyshchyykh navchalnykh zakladiv. 2-he vydannia*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
10. *Rozmishchennia produktyvnykh syl* [Placement of productive forces]. Kyiv. 1996 [in Ukrainian].

11. Strishenets O. M., Pavlov K. V. (2016) Osoblyvosti konkurentnykh vidnosyn na rehionalnykh rynkakh nerukhomosti [Features of competitive relations in regional real estate markets]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Ekonomika — Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economics. Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla», 1 (47). Vol.2. 35–38 [in Ukrainian].

12. Strishenets O. M. Pavlov K. V. (2017) Mekhanizm finansovo-kredytneho zabezpechennia enerhoefektyvnykh zakhodiv na ob'ekтах ZhBK ta OSB [The mechanism of financial and credit support of energy efficiency measures at HBC and OSB facilities]. Klimatychni finansy: monohr. — Climate finance: monograph. Lutsk: Vezha-Druk, 165–183 [in Ukrainian].

13. Strishenets O. M. (2016) Stanovlennia ekolohichnoi vidpovidnosti biznesu v Ukraini [Formation of ecological compliance of business in Ukraine]. Aktualni problemy ekonomiky — Actual problems of economy. #5 (178) 215–221 [in Ukrainian].

14. Shydlovskiy A. K., Kovalko M. P., Vyshnevskiy I. M., Vikhariev Yu. O., Hinailo V. O., Denysiuk S. P., Derkach M. P., Karp I. M., Kyrylenko O. V., Korchevyi Yu. P. (2011) Palyvno-enerhetychnyi kompleks Ukrainy na porozhi tretogo tysiacholittia [Fuel and energy complex of Ukraine on the threshold of the third millennium]. NAN Ukrainy. P-vo «Ukrenerhozberezhennia» — National Academy of Sciences of Ukraine. Ukrenergozberezhennya Peninsula. Kyiv: Ukr. entsykloped. znannia, 400 [in Ukrainian].

Прощаликіна Аліна Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

Прощаликина Алина Николаевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики и международных экономических отношений
Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого*

Proshchalykina Alina

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Economics and International Economic Relations
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky
ORCID: 0000-0002-9867-2555*

Денисенко Вікторія Олександрівна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

Денисенко Виктория Александровна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики и международных экономических отношений
Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого*

Denisenko Victoria

*PhD in Economics,
Associate Professor of Economics and International Economic Relations
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky
ORCID: 0000-0002-1029-1871*

Прощаликін Антон Миколайович

*молодший науковий співробітник
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

Прощаликин Антон Николаевич

*младший научный сотрудник
Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого*

Proshchalykin Anton

*Junior Staff Scientist
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky
ORCID: 0000-0002-9067-0985*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6707

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
РИНКУ БІОПАЛИВА В УКРАЇНІ**

**ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
РЫНКА БИОТОПЛИВА В УКРАИНЕ**

**PROBLEMS AND PROSPECTS OF BIOFUEL
MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE**

Анотація. Досліджено особливості розвитку ринку біопалива в Україні. Визначено, що в Україні достатнім є ресурсний потенціал для виробництва таких основних видів біопалива як: рідких видів моторного палива (біодизелю та біоетанолу), біогазу від переробки відходів сільськогосподарського виробництва та інших органічних відходів, біомаси для одержання тепла. При виборі місця розміщення виробничих об'єктів необхідно орієнтуватися на наявність сировини. Попит на біопаливо, як в Україні, так і у світі перевищує пропозицію. Тому ринок характеризується позитивною динамікою. Основними перешкодами розвитку ринку віднесено нестабільність постачання і збуту, нерозвиненість інфраструктури, недостатність інвестицій, проблеми з технічним оснащенням. Аналізуючи можливості і загрози розвитку біоенергетики в Україні, було визначено, що за умов державної підтримки переваги розвитку біопалива перевищать можливі ризики. Важливо сформувати мотиваційне середовище для суб'єктів господарювання, створити умови для прогнозування термінів окупності інвестиційних проектів у цій сфері. Перспективи розвитку ринку біопалива пов'язані з формуванням біокластерів, що дозволять системно взаємодіяти постачальникам, виробникам, продавцям і споживачам біопалива. Кластери дозволяють отримувати синергетичний ефект від спільного використання ресурсів, виробничої бази та інфраструктури. Розбудова інфраструктури аналізованого ринку повинна відбуватися за державного сприяння і розглядатись як стратегічний напрям посилення енергетичної безпеки країни. Перспективним є розвиток електронних бірж торгівлі біопаливом та ресурсами для його виробництва. Таким чином можна подолати проблему стабільності збуту готової продукції.

Ключові слова: біопаливо, біодизель, біоетанол, ринок.

Аннотация. Исследованы особенности развития рынка биотоплива в Украине. Определено, что в Украине достаточный ресурсный потенциал для производства таких основных видов биотоплива как: редких видов моторного топлива (биодизеля и биоэтанола), биогаза от переработки отходов сельскохозяйственного производства и других органических отходов, биомассы для получения тепла. При выборе места размещения производственных объектов необходимо ориентироваться на наличие сырья. Спрос на биотопливо, как в Украине, так и в мире превышает предложение. Поэтому рынок характеризуется положительной динамикой. Основными препятствиями развития рынка отнесены нестабильность снабжения и сбыта, неразвитость инфраструктуры, недостаточность инвестиций, проблемы с техническим оснащением. Анализируя возможности и угрозы развития биоэнергетики в Украине, было определено, что в условиях государственной поддержки преимущества развития биотоплива превысят возможные риски. Важно сформировать мотивационное среду для субъектов хозяйствования, создать условия для прогнозирования сроков окупаемости инвестиционных проектов в этой сфере. Перспективы развития рынка биотоплива связанные с формированием биокластеров, которые позволяют системно взаимодействовать поставщикам, производителям, продавцам и потребителям биотоплива. Кластеры позволяют получать синергетический эффект от совместного использования ресурсов, производственной базы и инфраструктуры. Развитие инфраструктуры рассматриваемого рынка должно происходить при государственном содействии и рассматриваться как стратегическое направление усиления энергетической безопасности страны. Перспективным является развитие электронных бирж торговли биотопливом и ресурсами для его производства. Таким образом можно преодолеть проблему стабильности сбыта готовой продукции.

Ключевые слова: биотопливо, биодизель, биоэтанол, рынок.

Summary. The features of the biofuel market development in Ukraine are studied. It was determined that Ukraine has sufficient resource potential for the production of such main types of biofuels as: rare types of motor fuel (biodiesel and bioethanol), biogas from the processing of agricultural waste and other organic waste, biomass for heat production. When choosing a location for production facilities, it is necessary to focus on the availability of raw materials. The demand for biofuels, both in Ukraine and in the world, exceeds the supply. Therefore, the market is characterized by positive dynamics. The main obstacles to the development of the market are the instability of supply and sales, underdeveloped infrastructure, insufficient investment, and problems with technical equipment. Analyzing the opportunities and threats to the development of bioenergy in Ukraine, it was determined that under the conditions of state support, the benefits of developing biofuels will exceed the possible risks. It is important to create a motivational environment for business entities, to create conditions for predicting the payback periods of investment projects in this area. Prospects for the development of the biofuel market associated with the formation of bioclusters, which will allow systematic interaction between suppliers, producers, sellers and consumers of biofuels. Clusters allow you to obtain synergies from the sharing of resources, production base and infrastructure. The development of the infrastructure of the market under consideration should take place with government assistance and be considered as a strategic direction for enhancing the country's energy security. The development of electronic exchanges for trading biofuel and resources for its production is promising. In this way, the problem of stability in the sale of finished products can be overcome.

Key words: biofuel, biodiesel, bioethanol, market.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день особливістю розвитку сучасного світового господарства є підвищена увага світу до проблем раціональності та ефективного використання енергоресурсів, впровадження технологій енергозбереження та розвитку відновлювальної енергетики. Всупереч уявленням про великий потенціал сонячної та вітрової енергії, найбільший ринок в сфері альтернативної енергетики сформувався у світі навколо виробництва біопалива — 95,2 млрд. дол., проти 80 і 74 млрд. дол. ринку сонячної і вітрової енергетики відповідно [1]. Україна у сучасних умовах використовує близько 50 млн. тонн нафтопродуктів у рік, з яких лише 10–12% добувається із власних джерел, тому біопаливо є вагомим альтернативним традиційному пальному. Питання розвитку власного ринку біопалива для нашої держави набуває особливого значення в умовах зростання цін на традиційні енергоносії та енергозалежності країни від імпорту вуглеводнів [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передумови для розвитку виробництва біопалива в Україні аналізуються у працях Проскуриної Г. М. [3], Скрипниченка В. А. [4], Киш Л. М. та Кіреєва Е. А. [6]. Умови розвитку вітчизняного ринку біопалива розглядаються у публікаціях Кирилова Ю. Є., Губи М. І. [1], Калетника Г. М. [2], Рязової Т. В. [5], Гонта Д. С., Кирилюка Є. М., Риженко Н. В. [8] та інших. Разом з тим, ринок біопалива в Україні перебуває на етапі становлення, тому розробка механізмів розвитку відповідного ринку та шляхів підвищення ефективності виробництва біопалива потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою статті є висвітлення проблем та перспектив розвитку ринку біопалива в Україні.

Виклад основного матеріалу. Біопаливо займає особливе місце в структурі відновлювальних джерел енергії, воно розглядається в світі як важливий ресурс для диверсифікації джерел енергії та забезпечення енергетичної безпеки, розвитку сільського господарства, сільських територій тощо. Виробництво і ринок біопалива в Україні тільки починають розвиватися, проте вже демонструють гарні результати. Україна володіє значним потенціалом у відновлювальній енергетиці. Існуючий потенціал дозволяє розвивати в Україні виробництво таких основних видів біопалива як: рідких видів моторного палива (біодизелю та біоетанолу), біогазу від переробки відходів сільськогосподарського виробництва та інших органічних відходів, біомаси для одержання тепла. Цьому сприяють вільні площі під вирощування зернових, олійних та спеціальних «енергетичних» культур, науковий, технічний та

кадровий потенціал для виробництва біопалив, зростаюча внутрішня потреба в моторному біопаливі, великий експортний ринок.

На ринку біопалива значний сегмент займає також тверде біопаливо у вигляді дров, деревної тріски, пелет (гранул) і брикетів з біомаси, тюкованої соломи. За оцінками фахівців, загальний обсяг виробництва пелет в Україні в 2017 році склав близько 1,32 млн. т. Паливні брикети в Україні виробляються в менших обсягах ніж гранули, при цьому, в якості сировини, використовують в основному деревину, лузгу, соломі і очерет. Наразі велика частина пелет і брикетів експортується з України в країни Європи, через недостатньо високий попит на внутрішньому ринку. Так, експорт деревних пелет в 2017 склав більше 150 тис. т (38,5% загального обсягу виробництва), експорт пелет з лушпиння (включаючи реекспорт) — майже 822 тис. т. Але незважаючи на ряд існуючих проблем, даний сегмент біоенергетики продовжує розвиватися. Створення сприятливих умов в Україні буде сприяти переорієнтації від експорту твердого біопалива до продажу його на внутрішньому ринку [3, с. 52].

Основними особливостями індустрії твердого біопалива в Україні є регіональна нерівномірність і відносна роз'єднаність виробництва, а також значна кількість невеликих за масштабом підприємств, що працюють з трейдерами.

Також характерно розміщення виробництва якомога ближче до сировинної бази. Наприклад, виробники деревних і торф'яних гранул переважно розташовані на заході України і в невеликій кількості — в індустріальних районах центру і сходу (до 70% виробництва деревних гранул забезпечують 7 областей — Закарпатська, Волинська, Чернігівська, Київська, Житомирська, Львівська, Сумська) [4, с. 123].

Виробники гранул з лушпиння тяжіють до центральних і східних регіонах, де існує відповідна сировинна база вторинних відходів переробки соняшнику, завдяки великій концентрації олійно-екстракційних заводів (Дніпропетровська, Запорізька, Одеська, Миколаївська). Виробники гранул з соломи розташовуються в аграрних районах. Цей сегмент характеризується невеликою кількістю підприємств і більшою концентрацією виробництва [4, с. 124].

За експертними оцінками потенційні можливості нашої країни дозволяють забезпечити до 2020 року виробництво за рік: біоетанолу — близько 4,5–5 млн. тонн, біодизелю — близько 6 млн. тонн, біогазу — близько 10 млрд. м, тепла із котелень на біомасі — близько 8 млн. тонн умовного палива [5].

Ґрунтово-кліматичні умови більшості регіонів України є сприятливими для вирощування культур з високим рівнем накопичення енергії біомаси. Країна має потужний сільськогосподарський потенціал: із загальної території 60,4 млн. га сільськогосподарські угіддя становлять 41,8 млн. га, з них орні землі — 32,6 млн. га. Найбільш перспективними культурами для виробництва біопалива є: зернові культури, серед яких особливе місце посідає кукурудза, пшениця та ячмінь, цукрові буряки, сояшник, ріпак, відходи сільського та лісового господарства. Провідна роль як сировини у виробництві біоетанолу належить зерновим культурам і мелясі із цукрових буряків, а біодизеля — ріпаку і сояшнику. Перспективними також можна виділити і нетрадиційні культури, здатні накопичувати велику біомасу, зокрема завдяки тому, що у них фотосинтез відбувається впродовж тривалого періоду — від ранньої весни до пізньої осені, а також швидкорослі деревні породи і нові сорти тополі, верби та інших деревних культур [6, с. 82].

Проте сьогодні ринок біомаси як палива є недостатньо розвинутим в Україні. Це негативно впливає на можливість реалізації нових біоенергетичних проектів та, в результаті — на нарощування залучення біопалив до енергобалансу країни. Деревна біомаса (необроблена деревина), що знаходиться у розпорядженні державних лісгоспів, підпорядкованих Державному агентству лісових ресурсів України, реалізується через аукціони. Дрова паливні продаються вільно, шляхом укладання прямих договорів купівлі-продажу лісопродукції із споживачами внутрішнього ринку (населенням та юридичними особами). При цьому спеціальних форм реалізації деревного палива для потреб біоенергетичних об'єктів (бірж, аукціонів) наразі немає, що викликає труднощі у забезпеченні надійних поставок біопалива на такі об'єкти. Невизначена ситуація склалася з ринком паливної біомаси сільськогосподарського походження. На сьогодні немає жодної організованої форми забезпечення купівлі-продажу тюків соломи, стебел кукурудзи та інших видів агробіомаси. Споживачі мають самі знаходити виробників й домовлятися з ними або навіть самостійно організовувати збір та доставку біомаси, що у багатьох випадках викликає значні труднощі. Наразі в Україні немає достатньої кількості компаній, що спеціалізуються на постачанні палива для біоенергетичних установок. Зі слів представників організацій, що постачають соломі для виробників грибів, вони могли би постачати соломі і для енергетичних потреб у разі існування попиту на такі послуги. Це цікавий варіант, але не перевірений на практиці. Крім того, постачання лише соломи не

вирішує всіх проблем ринку біомаси. Очевидно, що ринок паливної біомаси в Україні нагально потребує розвитку та реорганізації. Для визначення необхідних кроків у напрямку створення конкурентного ринку біопалива розглянемо детальніше проблеми розвитку ринку біопалива в Україні.

1. Недостатньо розвинутою є інфраструктура для функціонування повноцінного ринку біопалива. Проекти, що реалізуються є приватною підприємницькою ініціативою, але комплексного підходу на рівні держави не зроблено. Розвитку потребує і інформаційно-консультативна складова інфраструктури, оскільки суб'єкти економіки не володіють достатньою інформацією про можливість використання наявних технологій. Недостатньо розвиненими є сервісні центри з проектування, постачання, будівництва та експлуатації обладнання для виробництва біопалива. Постачальникам часто пропонується обладнання дослідних зразків, недостатньо апробоване.

2. Не зважаючи на ряд податкових пільг і державних програм інвестиційна привабливість виробництва біопалива є низькою. Перехід на нові технології потребує значних фінансових вкладень, що в умовах кризового стану економіки є складним, а механізми інвестиційних гарантій не розроблені.

3. Виробництво біопалива тісно пов'язано з використанням продукції сільського господарства, що перспективно може стати загрозою для виробництва харчової продукції та кормів. Фахівці Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН підрахували, що в західних країнах продовольчі товари могли б коштувати на 75% дешевше, якби не виробництво біопалива [7].

У зв'язку з цим необхідно розвивати глибоку комплексну переробку сільськогосподарської сировини та створювати біокластери, а також розвивати технології, що базуються на переробці нехарчової сировини на біопаливо [8, с. 126].

4. Перешкодою для розвитку біопалива є монополізованість енергетичного сектора. Великі підприємства не готові розглядати біопаливо як альтернативу традиційним джерелам енергії.

5. Технології виробництва біопалива розвиваються дуже швидко, що обумовлює необхідність активізації інноваційного процесу в цій галузі. Необхідність цього відображена в державних програмах, але фактично вітчизняні виробники не встигають за освоєнням нових технологій через недостатність інвестицій.

6. Вагомою проблемою є недостатність та несистемність постачання виробників сировиною. У більшості суб'єктів відсутня мотивація для

власної переробки агровідходів чи постачання її виробникам біопалива. А виробництво біопалива є прибутковими тільки при дешевому і безперебійному постачанні відходами. Крім того, виробникам необхідний гарантований збут продукції, що в Україні є також проблемним. Комплексний розвиток цих питань пов'язаний з впровадженням програми збору агровідходів, що залучатиме не лише сільськогосподарських виробників, але і малі форми господарювання у процес постачання виробників біопалива відходами агровиробництва.

У потенційних споживачів з енергетичного сектора існують проблеми із доступом до ресурсів деревної біомаси, а також біомаси сільськогосподарського походження. Це негативно впливає на можливість реалізації нових біоенергетичних проектів та, в результаті — на досягнення цілей Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року. Очевидно, що ринок паливної біомаси в Україні нагально потребує розвитку та реорганізації, шляхом:

1. Забезпечення вільного доступу підприємств всіх форм власності до відходів або побічної продукції лісового та сільського господарства.

2. Заснування біопаливної біржі/аукціону для реалізації операцій купівлі-продажу різних видів біомаси. Біржа/аукціон може бути створена одним з наступних шляхів: заснування нової електронної торгівельної платформи; вдосконалення існуючої системи аукціонів з продажу необробленої деревини шляхом включення біопалив до переліку продукції, що реалізується, а також допущення до торгів суб'єктів господарювання, що займаються виробництвом теплової та/або електричної енергії з біомаси; організація нової системи аукціонів.

Для впорядкування питання доступу до лісових ресурсів та сприяння залученню деревної біомаси до енергобалансу країни вважаємо за необхідне ввести практику та унормувати процедури укладання угод між державними лісовими господарствами та зацікавленими підприємствами на заготівлю та складування всіх видів деревного палива (зокрема, дров, хмизу, тріски і т.п.) та сировини для виробництва твердого біопалива власним або орендованим обладнанням та затвердити стандартний договір, необхідний для проведення таких заходів. Зазначена діяльність підприємств має проходити під наглядом держлісгоспів, при цьому повинні бути вжиті заходи для унеможливлення заготівлі ділової деревини під виглядом деревного палива.

Також необхідно ввести практику та унормувати процедури укладання угод між державними

лісовими господарствами та зацікавленими підприємствами на виконання санітарних рубок та робіт із ліквідації захаращеності. В такій угоді має бути прописано, що підприємство має право власності на неліквідну деревину, утворену в ході виконання зазначених видів діяльності, окрім деревини, що має залишитися у лісі для підтримки біорізноманіття, згідно чинного законодавства України.

Крім того, необхідно забезпечити включення до планів держлісгоспів пункту щодо обов'язкових обсягів заготівлі дров та тріски (з деревних відходів та залишків), призначених для реалізації юридичним особам (енергетичним об'єктам або компаніям постачальникам палива на енергооб'єкти). Ці планові обсяги мають відповідати цілям НПДВЕ по розвитку біоенергетики до 2020 року. Оскільки розрахункова лісосіка затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, видається, що ці ж органи можуть затверджувати/погоджувати плани по заготівлі деревного палива у відповідності до цілей НПДВЕ.

Для удосконалення процесу виробництва біопалива в Україні потрібно провести удосконалення державної політики у галузі енергозбереження та використання поновлювальних джерел енергії, що дозволить зменшити частку видобувних енергоносіїв у паливному балансі країни; сформувати законодавчу та нормативну базу, а також гармонізувати їх із відповідними законами та нормами європейських країн; забезпечити розвиток плідної співпраці між українськими та зарубіжними працівниками в галузі, для здійснення постійного обміну знаннями та досвідом; створення системи заохочень господарським суб'єктам у вигляді дотацій та субсидій для стимулювання виробництва та споживання біологічного пального.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ринок біопалива в Україні розвивається, але цей розвиток обмежує ряд стримуючих факторів, пов'язаних з пошуком інвестицій, оновленням технологій, проблемами збуту, нерозвиненістю інфраструктури відповідного ринку. Необхідно створити умови як для зростання пропозиції, так і для зростання попиту. Перспективи подальших досліджень пов'язані з вдосконаленням механізмів ціноутворення на ринку біопалива та створенням мотиваційних стимулів господарюючих суб'єктів для розвитку альтернативної енергетики.

Література

1. Кирилов Ю.Є., Губа М.І. Виробництво та ринок біопалива: світові тенденції // Херсонський ДАУ. 2017. URL: dspace.ksau.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/2282/Кирилов%20Ю.Є.%20Виробництво%20та%20ринок%20біопалива%20світові%20тенденції_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 10.09.2020)
2. Калетник Г.М. Розвиток ринку біопалив в Україні: Монографія / Г.М. Калетник. К.: Аграрна наука, 2008. 464 с.
3. Проскурина О.В. Перспективи виробництва і застосування біопалива в Україні // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. К.: 2017.: збірник наукових праць: у 3-х т. / ПДТУ. Маріуполь, 2011. Т. 1. С. 121–124.
4. Скрипниченко В.А. Інноваційні аспекти виробництва біопалива на Україні: стан, проблеми, перспективи. 2016. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv/cgiirbis_64 (дата звернення: 14.10.2020)
5. Рязова Т.В. Розвиток біопаливного сегмента ПЕК в Україні. Аналітичний огляд. Нац. інт. стратег. досліджень, Дніпропетров. філіал. 2016. URL: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=2913&number=95> (дата звернення: 16.11.2020)
6. Киш Л.М., Кіреєва Е.А. Аналіз виробництва енергетичних культур в Україні // Сталий розвиток економіки. 2010. С. 81–85.
7. Биотопливо и продовольственная безопасность // Доклад Группы экспертов высокого уровня по вопросам продовольственной безопасности и питания. 2013. URL: <http://www.fao.org/3/a-i2952r.pdf> (дата звернення: 16.11.2020)
8. Гонта Д., Кирилук Є., Процаликіна А., Риженко Н. Формування складників національної біоекономіки України в умовах прискорення науково-технічного прогресу. Черкаси: ФОП Гордієнко, 2020. 233 с.

References

1. Kyrylov Ju. Je., Ghuba M. I. Vyrobnyctvo ta rynek biopalyva: svitovi tendenciji. Khersonsjkyj DAU. URL: dspace.ksau.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/2282/Кирилов%20Ю.Є.%20Виробництво%20та%20ринок%20біопалива%20світові%20тенденції_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Kaletnyk Gh. M. Rozvytok rynku biopalyv v Ukraini: Monoghrafija / Gh. M. Kaletnyk. K.: Agrarna nauka, 2008. 464 s.
3. Proskuryna O. V. Perspektyvy vyrobnyctva i zastosuvannja biopalyva v Ukraini. Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoji vlasnosti. K. 2017: zbirnyk naukovykh pracj: u 3-kh t. / PDTU. Mariupolj, 2011. T. 1. S. 121–124.
4. Skrypnichenko V. A. Innovacijni aspekty vyrobnyctva biopalyva na Ukraini: stan, problemy, perspektyvy. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv/cgiirbis_64
5. Rjazova T. V. Rozvytok biopalyvnogho seghmenta PEK v Ukraini // Analitychnyj oghljad. Nac. int. strategh. doslidzhenj, Dnipropetrov. filial. 2016.
6. Kysh L. M., Kirjejeva E. A. Analiz vyrobnyctva energhetichnykh kuljtur v Ukraini // Stalij rozvytok ekonomiky. 2016.
7. Byotoplyvo y prodovoljstvennaja bezopasnostj // Doklad Ghruppu ekspertov vysokogho urovnja po voprosam prodovoljstvennoj bezopasnosty y pytanyja. 2013 URL: <http://www.fao.org/3/a-i2952r.pdf>
8. Ghonta D., Kyryljuk Je., Proshhalykina A., Ryzhenko N. Formuvannja skladnykiv nacionalnoji bioekonomiky Ukrainy v umovakh pryskorennja naukovo-tekhnichnogho proghresu. Cherkasy: FOP Ghordijenko, 2020. 233 s.

Росола Уляна Василівна

*старший викладач кафедри економіки та фінансів
Мукачівський державний університет*

Росола Уляна Васильевна

*старший преподаватель кафедры экономики и финансов
Мукачевский государственный университет*

Rosola Uliana

*Senior Lecturer of the Department of Economy and Finance
Mukachevo State University*

Росола Олександра Анатоліївна

*студент
Мукачівського державного університету*

Росола Александра Анатольевна

*студент
Мукачевского государственного университета*

Rosola Oleksandra

*Student of the
Mukachevo State University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6593

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА

ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕДПРИЯТИЯ

FORMATION OF THE ORGANIZATIONAL CULTURE OF THE ENTERPRISE

Анотація. У статті досліджено актуальність формування організаційної культури підприємства. В ході проведеного дослідження виявлено, що цей процес вимагає постійного навчання, отримання інформації та використання її на практиці. Саме політика та стандарти, які керівники пропагують, спосіб спілкування, відносини та правила, що функціонують всередині підприємства, впливають на формування організаційної культури в сучасних умовах. Встановлено, що організаційна культура проявляється насамперед у діловодстві підприємства, в ході розмови з потенційними клієнтами, а також у певних конфліктних та проблемних ситуацій. Обґрунтовано, що якщо керівники хочуть організувати та вдосконалювати організаційну культуру на підприємстві, то вони не повинні ускладнювати робочі процеси, не повинні зволікати з рішеннями, які можуть бути невтішні для працівників. Насамперед це послаблює мотивацію самих працівників у майбутньому. У праці зазначені основні переваги щодо використання організаційної культури підприємств. Обґрунтовано, що конструктивний зворотний зв'язок відіграє важливу роль у формуванні організаційної культури.

Зазначено, що потрібно виділяти не лише позитивні сторони у функціонуванні організаційної культури, але і відображати негативні моменти. Обґрунтовано, що організаційну культуру неможливо побудувати за короткий термін. Вона потребує обізнаності та впевненості в управлінських рішеннях. Обґрунтовано, що вибір працівників підприємства має базуватись на компетенціях, знаннях, а також правилах самого підприємства. Доцільно прийом на роботу здійснювати не лише керівникам, але й залучати інших працівників своєї команди. Сформульовано, що працівники мають керуватись в своїй роботі спільними цінностями для підприємства, адже це, в кінцевому випадку, допоможе досягати спільних цілей. У науковій праці зазначено, що організаційна культура будується простіше на малих підприємствах, аніж великих.

Ключові слова: організаційна культура, підприємство, працівник, керівник.

Аннотация. В статье исследована актуальность формирования организационной культуры предприятия. В ходе проведенного исследования выявлено, что этот процесс требует постоянного обучения, получения информации и использования ее на практике. Именно политика и стандарты, которые руководители пропагандируют, способы общения, отношения и правила, функционирующие внутри предприятия, влияют на формирование организационной культуры в современных условиях. Установлено, что организационная культура проявляется, прежде всего, в делопроизводстве предприятия, в ходе беседы с потенциальными клиентами, а также в определенных конфликтных и проблемных ситуациях. Обосновано, что если руководители хотят организовать и совершенствовать организационную культуру предприятия, то они не должны усложнять рабочие процессы, не должны медлить с решениями, которые могут быть неутешительными для работников. Прежде всего, это ослабляет мотивацию самих работников в будущем. В статье указаны основные преимущества по использованию организационной культуры предприятий. Обосновано, что конструктивная обратная связь играет важную роль в формировании организационной культуры.

Отмечено, что нужно выделять не только положительные стороны функционирования организационной культуры, но и отражать негативные моменты. Обосновано, что организационную культуру невозможно построить за короткий срок. Она требует осведомленности и уверенности в управленческих решениях. Обосновано, что выбор работников предприятия должен базироваться на компетенциях, знаниях, а также правилах самого предприятия. Целесообразно прием на работу осуществлять не только руководителям, но и привлекать других работников своей команды. Сформулировано, что работники должны руководствоваться в своей работе общими ценностями для предприятия, ведь это, в конечном итоге поможет достигать общих целей. В научной работе отмечено, что организационная культура строится проще на малых предприятиях, чем крупных.

Ключевые слова: организационная культура, предприятие, работник, руководитель.

Summary. The urgency of formation of organizational culture of the enterprise is investigated in the article. The study found that this process requires constant learning, obtaining information and using it in practice. It is the policies and standards that managers promote, the way of communication, relationships and rules that operate within the enterprise, influence the formation of organizational culture in modern conditions. It is established that the organizational culture is manifested primarily in the records of the enterprise, in conversations with potential customers, as well as in certain conflict and problem situations. It is justified that if managers want to organize and improve the organizational culture of the enterprise, they should not complicate work processes, should not procrastinate with decisions that may be disappointing for employees. First of all, it weakens the motivation of employees in the future. The paper presents the main advantages of using the organizational culture of enterprises. It is substantiated that constructive feedback plays an important role in the formation of organizational culture.

It is noted that it is necessary to highlight not only the positive aspects of the functioning of organizational culture, but also to reflect the negative aspects. It is substantiated that it is impossible to build an organizational culture in a short time. She needs awareness and confidence in management decisions. It is substantiated that the choice of employees of the enterprise should be based on competencies, knowledge, and also rules of the enterprise. It is advisable to hire not only managers, but also to involve other employees of your team. It is formulated that employees should be guided in their work by common values for the enterprise, because this, in the end, will help to achieve common goals. The scientific work notes that organizational culture is easier to build in small businesses than large ones.

Key words: organizational culture, enterprise, employee, manager.

Постановка проблеми. Сучасні підприємства сьогодні не уявляють свого функціонування без організаційної культури. Це щось очевидне для них, невід’ємна частина стратегії управління. Практики та теоретики, що займаються управлінням, сприймають організаційну культуру як «живу» складову компанії. Для багатьох це «душа» організації, вона визначає її «особистість», це як фільтр, через який пропускаються всі ініціативи та дії, вжиті в ній.

Організаційна культура може сприяти розквіту організації або бути джерелом її найбільших труднощів. З одного боку, це може перешкоджати ефективному досягненню цілей, а з іншого — може

сприяти розриву зв’язків всередині підприємства та з клієнтами. Той, хто стикався з добре сформованою культурою, знає, як важко її змінити. Питання щодо формування бажаної організаційної культури так, щоб вона сприяла побудові бажаного клімату всередині компанії залишається і досі актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагоме місце у питаннях щодо дослідження організаційної культури підприємств посідають праці зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема: Лукашевич Ю. Л. [1], Пітель Н. Я. [2], О. А. Розкошної [3], Л. А. Пашко [4], Г. О. Колеснікова [5] та інших. Поряд з цим постійні зміни, що відбуваються

в структурі та умовах господарювання підприємств актуалізують подальші дослідження в цій тематиці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження питання щодо формування організаційної культури підприємства.

Виклад основного матеріалу. За останні 15 років було багато теорій, що намагалися визначити поняття «організаційна культура». Одним з найважливіших інструментів формування організаційної культури є стиль управління менеджерами та їх гнучкість у підході до працівників. У сучасних організаціях від працівників вимагається набагато більше компетенцій, ніж навіть десять років тому. Робота стає все більш міждисциплінарною, вимагає постійного навчання, отримання інформації та використання її на практиці. Стиль управління розвивається від директиви до розширення можливостей або тренінгу. Вміння слухати співробітників, використовувати їх відданість та креативність стає необхідним та є елементом, що формує організаційну культуру.

Організаційна культура — це те, що люди дійсно думають, говорять і роблять у контексті своїх дій та рішень, які вони приймають у своїй щоденній роботі. Це змушує їх ототожнюватися з його цілями або відчувати віддаленість від них. Поєднання цілей організації та цілей співробітників сприяє формуванню прихильності. Якщо менеджерам вдасться побудувати міст між цими цілями, вони мають шанс заробити на роботі більше, ніж просто місце для заробітку, але це дасть відчуття належності та вищу мету.

Більшість авторів під організаційною культурою розуміють набір найбільш важливих припущень, що приймаються членами організації, які одержали вираження в цінностях, що заявляються організацією, орієнтирах, які задаються людям і формують їх поведінку і дії. Ці ціннісні орієнтації передаються індивідам через «символічні» засоби духовного і матеріального внутрішньо-організаційного оточення [6].

Інші організації мають широке поле формування корпоративних цінностей, тому керівництву українських підприємств ще необхідно усвідомити значимість корпоративної культури, яку все частіше називають нематеріальною основою розвитку й успіху будь-якої організації [7, с. 153].

Система управління формуванням і розвитком організаційної культури є взаємозв'язаною єдністю управляючої і керованої частини. Керованою частиною є соціально-економічні системи; усередині системи — сукупність елементів — структурних підрозділів. Управляючою частиною є спеціальний відділ, відділ управління персоналом, спеціальна робоча група з управління формуванням і розвитком організа-

ційної культури, лінійні і функціональні керівники, що володіють певними правами і обов'язками у сфері формування і розвитку організаційної культури. Об'єкт і суб'єкт організаційної культури взаємозв'язані і взаємозалежні. Зв'язок між ними здійснюється за допомогою інформаційних потоків [8, с. 401].

Підсумувавши, можемо сказати, що організаційна культура — це сукупність свідомих і несвідомих поглядів і стандартів, які схвалюються, очікуються або допускаються в організації. Перш за все, на це в першу чергу впливають засновники організації та її керівництво: їхні переважні цінності, переконання, а також часто і внутрішнє почуття місії. Саме очікування та стандарти, які вони формують, спосіб спілкування, відносини та правила, що функціонують всередині підприємства, впливають на формування культури. Чим більше послідовності в дії, чим більш свідоме моделювання організаційних установок, тим виразнішою та передбачуванішою стає культура компанії.

Вплив менеджерів на функціонування організаційної культури можна спостерігати під час консультаційних проєктів. Є можливість порівняти дії, які очікують менеджери, з тими, що фактично відображаються працівниками, і тим, що вони говорять про підприємство. На підприємствах з чітко визначеною організаційною культурою, можна спостерігати послідовність на всіх рівнях, і виявляється вона в тому, що співробітники буквально цитують слова керівників, керуючись їх повідомленням у відносинах всередині підприємства та у роботі з клієнтами. Члени команди також повторюють моделі поведінки, які раніше моделювали вищі менеджери. Це явище дійсно важливо, і воно може проявлятися у звичайній діяльності: від способу організації документообігу, через характерний спосіб ведення бесіди з клієнтом, до способів вирішення конфліктних ситуацій та вирішення проблемних ситуацій.

З точки зору формування організаційної культури менеджерами важливо створити ширшу обізнаність щодо розуміння завдань та проблем, з якими стикаються команди. Важливо знати не тільки те, що потрібно зробити, але і те, що це завдання впливає на інших: колег, підрозділи, постачальників чи клієнтів. Члени організації повинні знати не тільки про те, що потрібно робити, але яка головна мета їх роботи, як їх діяльність співвідноситься з цілями, стратегією та місією підприємства.

Чим конкретніше формулюється очікування та стандарти поведінки на підприємстві, тим більший вплив на реальну поведінку працівників. Якщо керівництво очікує від своїх співробітників чесного підходу до клієнта, тоді вони повинні знати, яких

конкретних дій очікують від них, наприклад, коли існує конфлікт між інтересами підприємства та інтересами клієнта: порадити працівникам більш вигідне рішення або відмовитись від заробітку та порадити оптимальне рішення для його потреб. З цими дилемами стикаються працівники щодня: дотримуватися поставленої мети або зосереджуватися на цінностях та місії компанії. Співробітники підприємства з глибоко вкоріненою організаційною культурою не мають труднощів відповісти на це питання і знають, що робити. І все ж в іншому контексті, якщо керівництво очікує від співробіт-

ників ідей щодо вдосконалення і хочуть побудувати культуру творчості, менеджери чи економісти не повинні зволікати з розглядом їхніх ідей або бюрократизувати процес, щоб зробити це невтішним для працівника. Це послаблює його прихильність та мотивацію подавати ідеї в майбутньому.

Досвід численних підприємств довів, що організаційна культура — це не лише винахід ініціативних керівників або дослідників. Виявляється, підприємства, які створили його високий рівень, отримали в результаті багато переваг. Найбільші переваги організаційної культури можна виокремити (рис. 1).

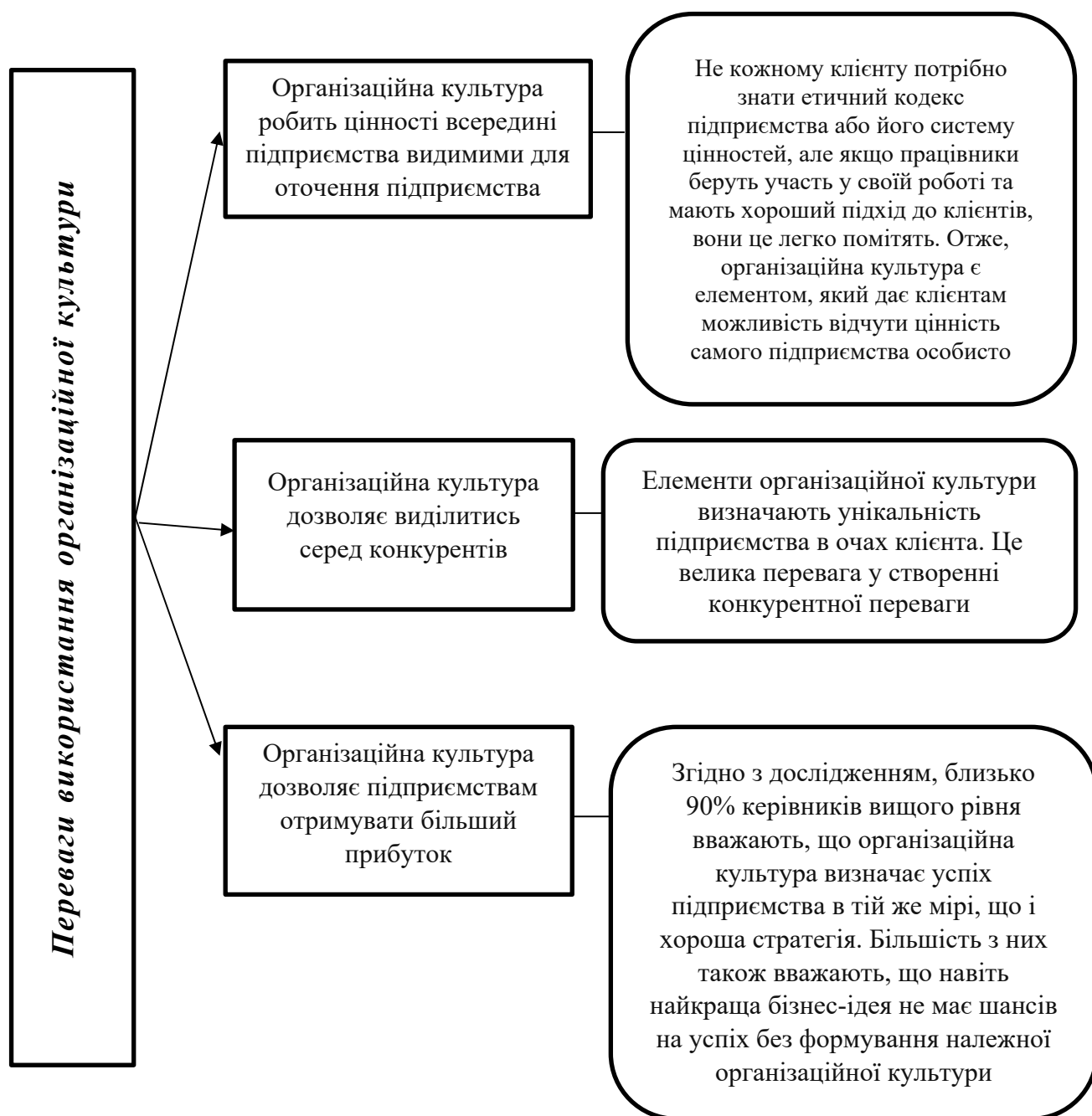

Рис. 1. Переваги використання організаційної культури

Навчання працівників є одним із справжніх інструментів формування організаційної культури. Вони мають реальний вплив, коли вивчене потім потрібно втілювати при виконанні повсякденних обов'язків. Є багато підприємств, які підходять до розвитку співробітників таким чином: навчаючи, вони формують повторюваний зразок поведінки співробітників, наприклад, у відносинах менеджер-співробітник або відносини співробітник-клієнт.

Конструктивний зворотний зв'язок відіграє важливу роль у формуванні організаційної культури. Можна сказати, що робиться те, на що звертається увага. Часте і відкрите сповіщення очікувань, пряме оцінювання внеску, акцентування конкретних позитивних дій або швидка реакція на небажане ставлення та вказівка правильних, сприяють створенню та закріпленню бажаних стандартів та трудової етики. Багато організацій досі не використовують потенціал позитивної мотивації, тобто зосереджуються на тому, що є сильними сторонами, на тому, що працює, а не на негативних аспектах роботи.

У контексті зворотного зв'язку важливо, щоб він передавався не лише від менеджерів працівникам, а й щоб менеджери отримували відгуки від своїх команд. Йдеться про те, що стосується їх співпраці: що допомагає, над чим варто попрацювати, щоб разом могли досягти передбачених цілей. Можливість відкритого діалогу між працівниками на різних рівнях важлива для формування організаційної культури, заснованої на партнерстві, спільності та відкритості.

Обмін знаннями та успіхами, а також обговорення невдач та вироблення з них конструктивних висновків на майбутнє є важливим елементом формування організаційної культури. Заохочення співробітників до обговорення того, що працює, а що не, може бути складним, а часом і неприємним для менеджерів, але з іншого боку, правильне направлення цієї інформації може сприяти розвитку організації в бажаному напрямку.

Вибір потрібних працівників для команд відіграє важливу роль у формуванні організаційної культури. Політика зайнятості не повинна базуватися лише на компетенціях, знаннях та навичках. Вони можуть бути на найвищому рівні, але якщо зайняті люди не відповідають правилам організації, непорозуміння та дії не виправдають очікувань. Є причина, чому багато компаній вважають за краще наймати випускників з потенційними можливостями, для яких набагато простіше сформуванню бажану трудову етику. Є також компанії, які залучають співробітників до процесу набору персоналу, тобто не тільки керівник приймає рішення про прийняття на роботу, але й бере участь вся команда.

Зазвичай це відбувається після випробувального терміну для кандидата. Загалом, добре підібрані члени команди, які керуються спільними цінностями, як інші члени, і вся організація краще функціонує в організації та швидше досягають своїх цілей. Звичайно, різноманітність компетенцій, навичок та поглядів у команді є важливим — однак, перш за все, це добре, коли члени керуються у дії спільними цінностями.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Організаційну культуру неможливо сформувати за короткий термін. Вона будується методом малих кроків: планованих, послідовних, систематичних дій. Це вимагає повної обізнаності щодо управлінської діяльності, а також бачення, до якого вона йде. Організаційна культура жива і мінлива. Хоча сформувати її у невеликих командах або на початку роботи підприємства порівняно просто, у великих компаніях — досить складно. Варто створювати організаційну культуру свідомо і підтримувати бажані установки шляхом частого та послідовного спілкування, висвітлюючи успіхи та загрози, пов'язані з щоденним функціонуванням підприємства.

Література

1. Лукашевич Ю.Л. Організаційна культура як передумова ефективної організації маркетингової діяльності на підприємстві / Ю.Л. Лукашевич. 2011. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evu/2011_17_2/Lukashevych.pdf
2. Пітель Н.Я. Корпоративна культура підприємства в умовах глобалізації / Н.Я. Пітель // Інформаційна економіка. 2012. № 6. С. 62–65.
3. Розкошна О.А. Корпоративна культура як інструмент ефективного менеджменту організацій / О.А. Розкошна, В.П. Гордієнко, А.В. Матюшенко // Інноваційна економіка. Тернопільський інститут АПВ НААН. № 9 (35), 2012. С. 96–99.
4. Пашко Л.А. Організаційна культура як передумова ефективності управління людськими ресурсами / Л.А. Пашко // Вісн. НАДУ. 2003. № 3. С. 170–176.

5. Колесніков Г.О. Організаційна культура менеджменту якості / Г.О. Колесніков. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvnu/ekonomika/2010_5/R3/Kolesnikov.pdf
6. Виханский О.С. Менеджмент [учеб.] / О.С. Виханский. URL: <http://www.univer5.ru/menedzhment/menedzhment-o.s.vihanskiy-217/Page-276.html>.
7. Кравчанко В.О., Никифоренко В.Г. Організаційна культура в системі управління персоналом / В.Г. Никифоренко, В.О. Кравченко // Вісник Східноукраїнського національного університету. 2013. Ч. 1, № 7(196). С. 152–155.
8. Родіонова О.Ю. Формування механізму організаційної культури підприємств АПК / О.Ю. Родіонова // Теорія та практика державного управління. 2011. Вип. 3. С. 400–406.

References

1. Lukashevych Ju. L. Orghanizacijna kuljtura jak peredumova efektyvnoji orghanizaciji marketynghovoji dijalnosti na pidpryjemstvi / Ju. L. Lukashevych. 2011. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evu/2011_17_2/Lukashevych.pdf
2. Pitelj N. Ja. Korporativna kuljtura pidpryjemstva v umovakh ghlobalizaciji / N. Ja. Pitelj // Informacijna ekonomika. 2012. # 6. S. 62–65.
3. Rozkoshna O. A. Korporativna kuljtura jak instrument efektyvnogho menedzhmentu orghanizacij / O. A. Rozkoshna, V. P. Ghordijenko, A. V. Matjushenko // Innovacijna ekonomika. Ternopiljskij instytut APV NAAN. #9 (35), 2012. S. 96–99.
4. Pashko L. A. Orghanizacijna kuljtura jak peredumova efektyvnosti upravlinnja ljudskymy resursamy / L. A. Pashko // Visn. NADU. 2003. # 3. S. 170–176.
5. Kolesnikov Gh. O. Orghanizacijna kuljtura menedzhmentu jakosti / Gh. O. Kolesnikov. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvnu/ekonomika/2010_5/R3/Kolesnikov.pdf
6. Vykhanskyj O. S. Menedzhment [ucheb.] / O. S. Vykhanskyj. URL: <http://www.univer5.ru/menedzhment/menedzhment-o.s.vihanskiy-217/Page-276.html>.
7. Kravchanko V. O., Nykyforenko V. Gh. Orghanizacijna kuljtura v systemi upravlinnja personalom / V. Gh. Nykyforenko, V. O. Kravchenko // Visnyk Skhidnoukrajinsjkogho nacionaljnogho universytetu. 2013. Ch. 1, # 7(196). S. 152–155.
8. Rodionova O. Ju. Formuvannja mekhanizmu orghanizacijnoji kuljtury pidpryjemstv APK / O. Ju. Rodionova // Teorija ta praktyka derzhavnogho upravlinnja. 2011. Vyp. 3. S. 400–406.

Сова Катерина Вікторівна

магістрантка

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Сова Екатерина Викторовна

магістрантка

Кременчугского национального университета имени Михаила Остроградского

Sova Kateryna

Graduate Student of the

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Яценко Наталя Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри обліку і фінансів

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Яценко Наталья Михайловна

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры учета и финансов

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

Yatsenko Natalia

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting and Finance

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Загірняк Денис Михайлович

доктор економічних наук, доцент,

професор кафедри обліку і фінансів

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Загирняк Денис Михайлович

доктор экономических наук, доцент,

профессор кафедры учета и финансов

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

Zagirniak Denys

Doctor of Science (Economics), Associate Professor,

Professor of the Department of Accounting and Finance

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6598

**ВПРОВАДЖЕННЯ МСФЗ ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ
ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ**

**ВНЕДРЕНИЕ МСФО КАК ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ
УЛУЧШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА В УКРАИНЕ**

**IFRS IMPLEMENTATION AS ONE OF THE FACTORS
FOR IMPROVING THE INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню впливу впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) на зміни інвестиційного клімату в Україні. Актуальність теми зумовлена тим, що вдосконалення практики застосування МСФЗ як інструмента обміну фінансовою інформацією являє собою одну із ключових умов покращення інвестиційного клімату України.

Авторами розроблено узагальнюючу схему, яка ілюструє хронологічний перелік підприємств, які відповідно до законодавства зобов'язані складати фінансову звітність за МСФЗ. Було зазначено, що у 2018 році відповідно до частини 2 статті 12 Закону про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні та постанови Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 року № 547 було оновлено критерії підприємств, які зобов'язані складати фінансову звітність за МСФЗ. Такий крок значно розширив масштаб застосування Міжнародних стандартів у зв'язку з прийняттям такого рішення на законодавчому рівні.

Проаналізовано динаміку кількості МСФЗ-зобов'язаних підприємств України. Аналіз показав, що протягом останніх трьох років кількість майже всіх підприємств, які мають застосовувати Міжнародні стандарти зростає.

Визначено переваги використання МСФЗ для різних користувачів фінансової звітності. Було визначено, що пріоритетними користувачами МСФЗ звітності являються інвестори. При цьому зазначено, що основною перевагою для інших користувачів фінансової звітності, яка складена відповідно до Міжнародних стандартів є покращення інвестиційного клімату.

У статті було досліджено динаміку індексу інвестиційної привабливості України за шкалою Лайкерта у період з 2016 до 2020 року. Досліджено надходження прямих інвестицій в Україну з країн Європейського Союзу. Проаналізовано динаміку прямих інвестицій в економіку України за двома видами економічної діяльності, які повинні формувати фінансову звітність за МСФЗ, а саме за добувною промисловістю і розроблення кар'єрів та фінансовою і страховою діяльністю.

Ключові слова: фінансова звітність, Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), імплементація, інвестиційний клімат.

Аннотация. Статья посвящена исследованию влияния внедрения Международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) на изменения инвестиционного климата в Украине. Актуальность темы обусловлена тем, что совершенствование практики применения МСФО как инструмента обмена финансовой информацией представляет собой одну из ключевых условий улучшения инвестиционного климата Украины.

Авторами разработана обобщающая схема, иллюстрирующая хронологический перечень предприятий, которые в соответствии с законодательством обязаны составлять финансовую отчетность по МСФО. Было отмечено, что в 2018 году в соответствии с частью 2 статьи 12 Закона о бухгалтерском учете и финансовой отчетности в Украине и постановлением Кабинета Министров Украины от 11.07.2018 года № 547 были обновлены критерии предприятий, которые обязаны составлять финансовую отчетность по МСФО. Такой шаг значительно увеличил масштаб применения Международных стандартов в связи с принятием такого решения на законодательном уровне.

Проанализирована динамика количества МСФО-обязанных предприятий Украины. Анализ показал, что в течение последних трех лет количество почти всех предприятий, которые должны применять Международные стандарты растет.

Определены преимущества использования МСФО для различных пользователей финансовой отчетностью. Было определено, что приоритетными пользователями МСФО отчетности являются инвесторы. При этом отмечено, что основным преимуществом для других пользователей финансовой отчетности, которая составлена в соответствии с Международными стандартами является улучшение инвестиционного климата.

В статье было исследовано динамику индекса инвестиционной привлекательности Украины по шкале Лайкерта в период с 2016 до 2020 года. Исследованы поступления прямых инвестиций в Украину из стран Европейского Союза. Проанализирована динамика прямых инвестиций в экономику Украины по двум видам экономической деятельности, которые должны формировать финансовую отчетность по МСФО, а именно по добывающей промышленности и разработке карьеров и финансовой и страховой деятельности.

Ключевые слова: финансовая отчетность, Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО), имплементация, инвестиционный климат.

Summary. The article is devoted to the study of the impact of the introduction of International Financial Reporting Standards (IFRS) on changes in the investment climate in Ukraine. The relevance of the topic is that improving the practice of applying IFRS as a tool for exchanging financial information is one of the key conditions for improving the investment climate in Ukraine.

The authors have created the generalized scheme that illustrates the chronological list of enterprises that are required by law to prepare financial statements in accordance with IFRS. It was noted that in 2018, in accordance with Part 2 of Article 12 of the law on accounting and financial reporting in Ukraine and resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 547 from 11.07.2018, the criteria of enterprises that are required to prepare financial statements in accordance with IFRS were updated. This step significantly increased the level of application of international standards due to the adoption of such a decision at the legislative level.

The dynamics of the number of IFRS enterprises in Ukraine was analyzed. The analysis showed that over the past three years, the number of almost all enterprises that must apply international standards has been growing.

The advantages of using IFRS for different users of financial statements were determined. It was determined that the priority users of IFRS financial statements are investors. At the same time, it was noted that the main advantage for other users of financial statements prepared in accordance with international standards is the improvement of the investment climate.

The dynamics of the Investment Attractiveness Index of Ukraine based on the Likert scale in the period from 2016 to 2020 was analyzed. The direct investment receipts to Ukraine from the European Union countries were studied. The dynamics of direct investment in the Ukrainian economy was analyzed for two types of economic activities that should form financial statements in accordance with IFRS, namely, the extractive industry and quarrying, as well as financial and insurance activities.

Key words: financial reporting, International Financial Reporting Standards (IFRS), implementation, investment climate.

Постановка проблеми. Актуальність здійснення аналізу практики застосування МСФЗ в Україні полягає в обґрунтуванні завдання прискореного завершення переходу з національних стандартів на Міжнародні стандарти фінансової звітності з метою підвищення прозорості фінансової звітності та стимулювання росту прямих іноземних інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням впровадження та імплементації МСФЗ в Україні присвячені роботи таких українських дослідників як: Ф. Ф. Бутинець [5], С. Ф. Голов [6], О. С. Кірей [12], В. П. Пантелеєв [14], В. Г. Швець [16] та ін.

Незважаючи на наявні наукові дослідження з питань імплементації МСФЗ в Україні, існують недостатньо вирішені проблеми дослідженні впливу застосування МСФЗ в Україні на інвестиційний клімат країни, які потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження впливу застосування МСФЗ в Україні на інвестиційний клімат країни.

Виклад основного матеріалу. Україна була однією з перших країн колишнього командно-адміністративного устрою, яка обрала європейську орієнтацію щодо реформування системи бухгалтерського обліку після отримання незалежності. Відповідно до Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні [1] реалізація цієї стратегії сприятиме покращенню інвестиційного клімату в Україні, прозорості ринків капіталу. Проте тільки у 2011 році почалося реальне застосування МСФЗ в звітності.

Загалом практика впровадження МСФЗ на підприємствах України відбувається поступово. Хронологія впровадження МСФЗ у розрізі різних видів підприємств проілюстрована на рис. 1.

Першочергово складати фінансову звітність за МСФЗ були зобов'язані лістингові компанії. Розглядаючи українську практику застосування МСФЗ, слід підкреслити, що починаючи з 2018 року Україна розширює список підприємств, які повин-

Рис. 1. Хронологічний перелік видів підприємств, які зобов'язані складати фінансову звітність за МСФЗ

Джерело: розробка авторів

ні складати фінансову звітність за міжнародними стандартами.

Як було вже зазначено, на законодавчому рівні майже щороку збільшується перелік МСФЗ-зобов'язаних підприємств. Зростаючу тенденцію кількості МСФЗ-зобов'язаних підприємств у динаміці представлено на рис. 2.

Аналіз динаміки кількості МСФЗ-зобов'язаних підприємств (див. рис. 2) показав, що найбільшу кількість складають підприємства, які здійснюють фінансову та страхову діяльність. Кількість цих підприємств зросла на 14% упродовж 2017–2019 років. Кількість підприємств добувної промисловості і розроблення кар'єрів та великих підприємств зросла на 11% та 30% відповідно у 2019 році. Тенденцію до зменшення кількості підприємств мали публічні акціонерні товариства та кредитні спілки. Проведені дослідження показали, що кількість підприємств, які є МСФЗ-зобов'язаними мають в основному зростаючу тенденцію протягом трьох останніх років.

Проте головним питанням впровадження МСФЗ залишається дослідження якісних змін у отриманні переваг від більш масштабного застосування МСФЗ. На нашу думку, отримання переваг від застосування Міжнародних стандартів при формуванні фінансової звітності можливо поділити на первинні та вторинні вигоди.

При цьому, первинні вигоди полягають у формуванні якісно нової фінансової звітності, якій притаманні транспарентність, можливість зіставлення

та порівняння з фінансовими звітами іноземних підприємств. Фінансова звітність складена за міжнародними стандартами задовольняє інтереси всіх її стейкхолдерів з точки зору корисності представленої інформації.

Вторинні вигоди базуються на якісно новій фінансовій звітності, яка надає інформацію про реальний стан підприємств та створює умови для отримання головних економічних та політичних переваг від застосування МСФЗ.

Вторинні вигоди від застосування Міжнародних стандартів можуть бути розглянуті у розрізі користувачів фінансової звітності. Авторами запропоновано поділити користувачів МСФЗ на дві групи: пріоритетні та другорядні. До пріоритетних користувачів належать: інвестори, позикодавці, кредитори. Другорядні користувачі це — внутрішні користувачі, держава та інші стейкхолдери.

Всіх пріоритетних користувачів фінансової звітності об'єднує зацікавленість щодо інформації про реальний фінансовий стан суб'єкта господарювання з метою прийняття рішення щодо постачання ресурсів. При цьому слід підкреслити, що впровадження МСФЗ дозволить пріоритетним користувачам звітності здійснювати ефективний фінансовий аналіз підприємства та визначати перспективи розвитку підприємства.

Важливою перевагою з огляду інтересів інвестора є заощадженні грошових ресурсів та часу, що пов'язані з отриманням та обробкою інформації про

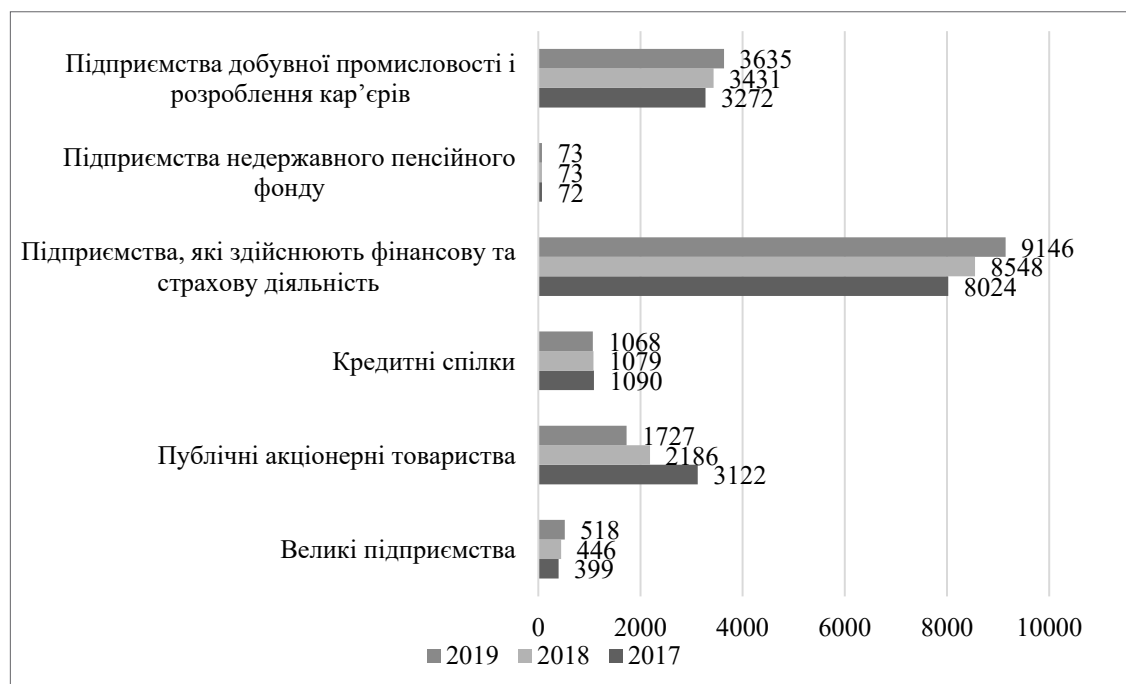

Рис. 2. Динаміка кількості підприємств України, які зобов'язані складати фінансову звітність за МСФЗ

Джерело: складено авторами на основі [7]

капітал на ринку. Фінансова звітність, яка складена згідно вимог МСФЗ подає інформацію у зрозумілій для інвестора формі та не потребує трансформації. У подальшій співпраці МСФЗ-підприємства та іноземного інвестора останній матиме змогу оцінити напрям та ефективність використання наданих ресурсів.

Для другорядних користувачів перевага від використання Міжнародних стандартів в основному полягає в покращенні інвестиційного клімату: на мікрорівні — для підприємств та на макрорівні — для регіонів та держави.

На рівні підприємства вигоди від застосування МСФЗ можуть бути виражені у підвищенні довіри та зрозумілості фінансової звітності, для іноземних пріоритетних користувачів і як наслідок вихід підприємства на міжнародний рівень.

Як показало проведене дослідження до внутрішніх переваг використання МСФЗ підприємством деякі науковці відносять вдосконалення організаційної структури підприємства [17], інші вчені відносять — зміцнення корпоративної поведінки [11], а також можливості отримання детального фінансового плану та ефективного використання інсайдерської інформації для прийняття рішень [12]. На нашу думку до внутрішніх переваг слід віднести покращення іміджу підприємства, що пов'язане з використанням Міжнародних стандартів.

На державному рівні переваги від застосування МСФЗ характеризуються розвитком міжнародного

співробітництва, ринку капіталів та залучення іноземних інвестицій.

Однією з важливих вигід на макроекономічному рівні є економія ресурсів на створення власних національних стандартів, при цьому слід підкреслити, що при імплементації МСФЗ держава витрачає кошти на переклад МСФЗ та створення нормативно-правової основи для застосування МСФЗ тощо.

Однією з провідних переваг застосування Міжнародних стандартів є покращення інвестиційного клімату. Інвестиційні процеси являють собою один із факторів, які визначають темпи економічного росту і динаміки капіталу. В сучасних українських реаліях існує необхідність покращення інвестиційного клімату економіки за рахунок залучення прямих іноземних інвестицій. Впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності разом з оптимізацією та реформуванням податкової системи України буде комплексно впливати на зміну інвестиційного клімату в Україні [13].

Дослідження «Індексу інвестиційної привабливості України» здійснює Європейська Бізнес Асоціація (ЄБА) починаючи з 2008 року. Протягом всього періоду здійснення ЄБА цього дослідження індекс інвестиційної привабливості в Україні жодного разу не досягнув позитивної зони, яка складає більше 4-х балів із 5 можливих за шкалою Лайкерта. Проте на зломі 2010–2011 років був зафіксований максимальний показник інвестиційної привабливості, який дорівнював 3,4 балів [8].

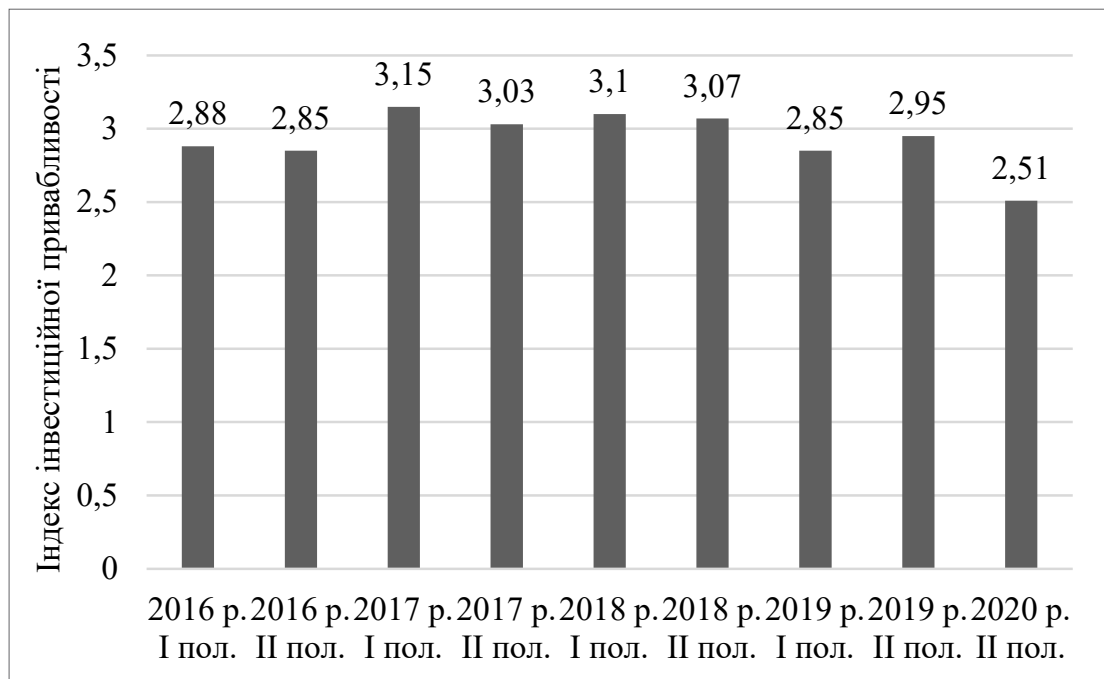

Рис. 3. Динаміка індексу інвестиційної привабливості України

Джерело: складено авторами на основі [8]

З метою визначення впливу впровадження МСФЗ на інвестиційний клімат України розглянемо динаміку індексу інвестиційної привабливості України протягом 2016 та першої половини 2020 років (див. рис. 3).

Аналіз динаміки індексу інвестиційної привабливості України за останні роки показав, що у 2018 році індекс інвестиційної привабливості досягнув нейтральної зони за шкалою Лайкерта і становив 3,1 та 3,07 у першому та другому півріччі 2018 року відповідно. У 2019 році індекс потрапив у негативну площину, проте у другому півріччі зріс на 0,10, хоча це і не змінило його місцезнаходження. У першій половині 2020 року індекс інвестиційної привабливості значно зменшився та становить найменше значення за період з 2016 року до 2020 року. Показник у 2020 році перебуває у негативній площині і досягнув значення, яке було зафіксовано у 2015 році [8].

Проведені дослідження показали, що більш масштабне впровадження МСФЗ на даному етапі ще не приносить головних вигід від застосування МСФЗ, а саме інвестиційна привабливість України погіршилася у період 2018–2020 роки. Важливі аспекти покращення інвестиційної привабливості розглянуті у працях [4, 9, 10, 15].

З метою здійснення більш детального дослідження щодо змін інвестиційного клімату у зв'язку з впровадженням МСФЗ було здійснено аналіз динаміки іноземних інвестицій в економіку України за останні роки. Проаналізуємо **обсяги** прямих інвестицій в Україну з країн ЄС (див. табл. 1).

Аналіз даних таблиці 1 показав, що з 2016 року до 2017 року спостерігається скорочення обсягів прямих інвестицій, проте після 2018 року відбувається зростання обсягів прямих інвестицій у вигляді акціонерного капіталу.

Для визначення змін інвестиційного клімату у розрізі впровадження МСФЗ проаналізуємо динаміку

прямих інвестицій в Україну за двома видами економічної діяльності підприємств, які зобов'язані складати фінансову звітність за міжнародними стандартами. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіку України за видами економічної діяльності підприємств за 2015–2019 рр. представлено у табл. 2.

Аналізуючи дані табл. 2, варто зазначити, що обсяг прямих інвестицій більше припадає на фінансову та страхову діяльність в Україні, ніж на добувну промисловість і розроблення кар'єрів. Аналіз динаміки прямих інвестицій до фінансової та страхової діяльності показав, що з 2016 до 2018 роки обсяг прямих інвестицій скорочувався і лише в 2019 році вони зростають.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведені дослідження впливу впровадження МСФЗ на зміни інвестиційного клімату в Україні дозволили зробити такі висновки та сформулювати перспективи подальших досліджень:

- 1) перехід українських підприємств на міжнародні стандарти фінансової звітності набули особливої актуальності. Це обумовлено тим, що застосування МСФЗ як міжнародного інструмента обміну фінансовою інформацією є одним з факторів покращення інвестиційного клімату в Україні;
- 2) розроблено узагальнюючу схему переліку підприємств, які відповідно до законодавства повинні складати фінансову звітність за МСФЗ в ретроспективі;
- 3) визначено рівень застосування МСФЗ суб'єктами господарювання при складанні фінансової звітності;
- 4) встановлено широке коло впровадження МСФЗ для складання фінансової звітності серед великих та середніх підприємств, які зобов'язані їх імплементувати;

Таблиця 1

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з країн ЄС (2015–2019), млн. дол. США

Роки (станом на 01.01)	2016	2017	2018	2019	31.12.2019
Прямі інвестиції (млн. дол. США)	32122,5	31230,3	31606,4	32905,1	35809,6

Джерело: складено авторами на основі [7]

Таблиця 2

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності підприємств, які повинні складати фінансову звітність за МСФЗ, млн. дол. США

Роки (станом на 01.01)	2016	2017	2018	2019	31.12.2019
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1868,7	1521,3	1732,1	1747,3	2031,1
Фінансова та страхова діяльність	4350,1	3627,4	3526,3	3641,1	4557,6

Джерело: складено автором на основі [7]

- 5) запропоновано, отриманні переваги від застосування Міжнародних стандартів при формуванні фінансової звітності поділити на первинні та вторинні вигоди;
- 6) авторами запропоновано поділити користувачів МСФЗ звітності на дві групи: пріоритетні та другорядні. До пріоритетних користувачів належать: інвестори, позикодавці, кредитори. Другорядні користувачі це — внутрішні користувачі, держава та інші стейкхолдери;
- 7) у зв'язку із збільшенням кількості підприємств, які складають фінансову звітність за Міжнародними стандартами, було проведено аналіз змін інвестиційного клімату. Аналіз показав, що індекс інвестиційної привабливості зменшився протягом 2018–2020 років, проте, незважаючи на несприятливий інвестиційний клімат, обсяг прямих інвестицій з країн Європейського Союзу зростає. До перспектив подальших досліджень відноситься питання:
- 1) порівняння практики впровадження МСФЗ в Україні та інших країнах з перехідною економікою;
- 2) розробка пропозицій та рекомендацій з вдосконалення вітчизняної системи обліку і звітності за МСФЗ.

Література

1. Про схвалення Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 № 911-р. Дата оновлення: 27.11.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-р#Text>
2. Про затвердження Програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 1998 р. № 1706. Дата оновлення: 28.10.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-98-п#Text>
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. Дата оновлення: 14.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
4. Бузько І. Р., Труніна І. М., Загірняк Д. М. Економічний ризик та управління інноваційною діяльністю підприємства: навч. посіб. Київ: ІЗМН, 1996. 136 с.
5. Бутинець Ф. Ф. Альфа і омега бухгалтерського обліку або моя болісна несповідь: монографія / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. Житомир, 2007. 328 с.
6. Голов С. Ф., Костюченко В. Н. Бухгалтерский учет и финансовая отчетность по международным стандартам: практ. пособие. Изд. 2-е., перераб. и доп. Харьков: Фактор, 2008. 1017 с.
7. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>.
8. Дослідження та аналітика — European Business Association. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika/>.
9. Загірняк Д. М. Проблеми іноземного інвестування в економіку України. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/vsnu/2011_7_2/Zagirnjak.pdf.
10. Загірняк Д. М. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. Харків: Друкарня Мадрид, 2014. 304 с.
11. Засадний Б. А. Міжнародний досвід застосування МСФЗ: переваги та недоліки для України // Теоретичні та прикладні питання економіки. 2013. 28 (1). С. 255–261.
12. Кірей О. С. Впровадження МСФЗ в Україні як стимул розвитку бізнесу // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка, 2014. (10) 163. С. 22–25.
13. Онищенко О. В., Омельченко Д. О. Оптимізація податкового навантаження в Україні // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2015. № 20, Вип. 5. С. 240–244.
14. Пантелєєв В. П. Застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 328 с.
15. Фінансова складова корпоративного управління: навчальний посібник для студентів вищих начальних закладів / Циба Т. С., та ін. Кременчук: Вид. ПП Щербатих О. В., 2008. 204 с.
16. Швець В. Г. До питання нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку та фінансової звітності в умовах МСФЗ // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2015. 10 (175). С. 60–69.
17. Яцунська О. С. Процес упровадження МСФЗ в Україні // Бізнес Інформ. 2016. 3 (458). С. 173–182.

References

1. Pro skhvalennja Strateghiji zastosuvannja mizhnarodnykh standartiv finansovoji zvitnosti v Ukraini: Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.10.2007 #911-r. Data onovlennja: 27.11.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-r#Text>.
2. Pro zatverdzhennja Proghramy reformuvannja systemy bukhghaltersjckogho obliku iz zastosuvannjam mizhnarodnykh standartiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnja 1998 r. # 1706. Data onovlennja: 28.10.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-98-p#Text>.
3. Pro bukhghaltersjckij oblik ta finansovu zvitnistj v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. # 996-XIV. Data onovlennja: 14.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
4. Buzjko I. P., Trunina I. M., Zaghirnjak D. M. Ekonomichnyj ryzyk ta upravlinnja innovacijnoju dijalnistju pidpryjemstva: navch. posib. Kyjiv: IZMN, 1996. 136 s.
5. Butynecj F. F. Alfa i omegha bukhghaltersjckogho obliku abo moja bolisna nespovidj: monoghrafija / za red. prof. F. F. Butynca. Zhytomyr, 2007. 328 s.
6. Gholov S. F., Kostjuchenko V. N. Bukhghaltersjckij uchet y fynansovaja otchetnostj po mezhdunarodnym standartam: prakt. posobyje. Yzd. 2-e., pererab. y dop. Kharjckov: Faktor, 2008. 1017 s.
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>.
8. Doslidzhennja ta analityka — European Business Assosiation. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennja-ta-analityka/>
9. Zaghirnjak D. M. Problemy inozemnogho investuvannja v ekonomiku Ukrainy. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/vsnu/2011_7_2/Zagirnjak.pdf
10. Zaghirnjak D. M. Rynok finansovykh poslugh: navch. posib. Kharkiv: Drukarnja Madryd, 2014. 304 s.
11. Zasadnyj B. A. Mizhnarodnyj dosvid zastosuvannja MSFZ: perevaghy ta nedoliky dlja Ukrainy // Teoretychni ta prykladni pytannja ekonomiky. 2013. 28 (1). S. 255–261.
12. Kirej O. S. Vprovadzhennja MSFZ v Ukraini jak stymul rozvytku biznesu // Visnyk Kyjivsjckogho nacionalnogho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Serija: Ekonomika. 2014. (10) 163. S. 22–25.
13. Onyshhenko O. V., Omeljchenko D. O. Optymizacija podatkovogho navantazhennja v Ukraini // Visnyk Odesjckogho nacionalnogho universytetu. Serija: Ekonomika. 2015. #. 20, Vyp. 5. S. 240–244.
14. Panteljejev V. P. Zastosuvannja mizhnarodnykh standartiv finansovoji zvitnosti v Ukraini: monoghrafija. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2011. 328 s.
15. Finansova skladova korporatyvnogho upravlinnja: navchalnyj posibnyk dlja studentiv vyshhykh nachalnykh zakladiv / Cyba T. Je., ta in. Kremenchuk: Vyd. PP Shherbatykh O. V., 2008. 204 s.
16. Shvecj V. Gh. Do pytannja normatyvno-pravovogho zabezpechennja bukhghaltersjckogho obliku ta finansovoji zvitnosti v umovakh MSFZ // Visnyk Kyjivsjckogho nacionalnogho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Serija: Ekonomika. 2015. 10 (175). S. 60–69.
17. Jacunjsjka O. S. Proces uprovadzhennja MSFZ v Ukraini // Biznes Inform. 2016. 3 (458). S. 173–182.

Тимчишин Юлія Василівна

кандидат економічних наук, докторант

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України»;

доцент кафедри обліку і фінансів

Львівський інститут економіки і туризму

Тымчышын Юлия Васильевна

кандидат экономических наук, докторант

ГУ «Институт региональных исследований имени М.И.Долышнего НАН Украины»;

доцент кафедры учета и финансов

Львовский институт экономики и туризма

Tymchyshyn Yuliya

PhD in Economics, Doctoral

Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine;

Associate Professor of Accounting and Finance

Lviv Institute of Economics and Tourism

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6792

ФІНАНСОВА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ

ФИНАНСОВАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНОВ

FINANCIAL COMPONENT OF REGIONS' ECONOMIC SECURITY

Анотація. У статті висвітлено основні поняття фінансової безпеки регіонів. Розглянуто на рівні регіону складові фінансової безпеки регіону та їх характеристики: бюджетну, податкову, інвестиційну, інноваційну, грошово-кредитну, фінансову безпеку суб'єктів господарювання, фінансову безпеку населення і сфери страхування. Охарактеризовано внутрішній і зовнішній аспекти фінансової безпеки. Вигілено стани фінансової безпеки за інтенсивністю впливу негативних чинників. Розкрито основні узагальнюючі фактори, які чинять негативний вплив на рівень фінансової безпеки регіонів України: зовнішні фактори, до них відносяться фактори світового рівня та загальнодержавного рівня; внутрішні фактори, до них відносяться фактори економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні, інформаційні, матеріальні, правові. Обґрунтовано зовнішні індикатори, які вказують на міру опосередкованого впливу на фінансову безпеку конкретного регіону та визначаються рівнем фінансової безпеки держави за показниками, що характеризують стан боргової, бюджетної, грошової й валютної, інвестиційної, а також зовнішньоторговельної безпеки держави. Застосування зазначених індикаторів при розрахунку рівня фінансової безпеки регіону обумовлене істотним впливом на цю величину рівня фінансової безпеки держави, адже якщо загальнодержавні потреби не будуть забезпечені достатніми фінансовими ресурсами, про фінансову безпеку будь-якого регіону не може бути й мови. Внутрішні індикатори характеризують безпосередній стан фінансової забезпеченості потреб економічної, соціальної й екологічної сфер регіону порівняно з пороговими значеннями. Здійснено оцінку основних ризиків фінансової безпеки регіону в розрізі її структурних елементів. Проаналізовано завдання політики фінансової безпеки регіону, такі як: діагностика та прогнозування зовнішніх і внутрішніх загроз забезпеченню реалізації фінансових інтересів регіону; визначення найгостріших фінансових проблем регіону, ранжування їх за мірою небезпеки; розробка системи фінансових заходів, спрямованих на розв'язання фінансових проблем, створення фінансових механізмів захисту регіональних інтересів; запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз фінансовим інтересам регіону; диверсифікація фінансових джерел та оптимізація фінансових потоків для забезпечення збалансованості сфер

стійкого розвитку відповідно до встановлених критеріїв безпеки; підвищення ефективності використання наявних фінансових ресурсів регіону, контроль їх обсягів.

Ключові слова: фінансова безпека регіонів, регіон, чинники, фактори, індикатори, ризики.

Аннотация. В статье отражены основные понятия финансовой безопасности регионов. Рассмотрен на уровне региона составляющие финансовой безопасности региона и их свойства: бюджетную, налоговую, инвестиционную, инновационную, денежно-кредитную, финансовую безопасность субъектов, финансовую безопасность населения и сферы страхования. Охарактеризованы внутренний и внешний аспекты финансовой безопасности. Выделено состояния финансовой безопасности по интенсивности воздействия негативных факторов. Раскрыты основные обобщающие факторы, которые оказывают негативное влияние на уровень финансовой безопасности регионов Украины: внешние факторы, к ним относятся факторы мирового уровня и общегосударственного уровня; внутренние факторы, к ним относятся факторы экономические, социальные, экологические, научно-технологические, информационные, материальные, правовые. Обоснованно внешние индикаторы, указывающие на степень опосредованного влияния на финансовую безопасность конкретного региона и определяются уровнем финансовой безопасности государства за показателями, характеризующими состояние долговой, бюджетной, денежной и валютной, инвестиционной, а также внешнеторговой безопасности государства. Применение указанных индикаторов при расчете уровня финансовой безопасности региона обусловлено существенным влиянием на эту величину уровня финансовой безопасности государства, ведь если общегосударственные нужды не будут обеспечены достаточными финансовыми ресурсами, о финансовой безопасности любого региона не может быть и речи. Внутренние индикаторы характеризуют непосредственной состояние финансовой обеспеченности потребностей экономической, социальной и экологической сфер региона по сравнению с пороговыми значениями. Осуществлена оценка основных рисков финансовой безопасности региона в разрезе ее структурных элементов. Проанализированы задачи политики финансовой безопасности региона, такие как: диагностика и прогнозирование внешних и внутренних угроз обеспечению реализации финансовых интересов региона; определение наиболее острых финансовых проблем региона, ранжирование их по степени опасности; разработка системы финансовых мер, направленных на решение финансовых проблем, создания финансовых механизмов защиты региональных интересов; предотвращения и нейтрализация реальных и потенциальных угроз финансовым интересам региона; диверсификация финансовых источников и оптимизация финансовых потоков для обеспечения сбалансированности сфер устойчивого развития в соответствии с установленными критериями безопасности; повышение эффективности использования имеющихся финансовых ресурсов региона, контроль их объемов.

Ключевые слова: финансовая безопасность регионов, регион, факторы, индикаторы, риски.

Summary. The article highlights the basic concepts of regions' financial security. Was discussed the regional level, the components of region's financial security and their characteristics: budget, tax, investment, innovation, monetary, financial security of economic entities, financial security of the population and insurance. Internal and external aspects of financial security are described. The states of financial security by the intensity of the negative factors' influence are distinguished. The main generalizing factors that have a negative impact on the level of financial security of the Ukrainian regions are revealed: external factors, these include world-class and national factors; internal factors, these include economic, social, environmental, scientific and technological, informational, material, legal factors. External indicators are substantiated, which indicate the degree of indirect impact on the financial security of a particular region and are determined by the level of financial security of the state by indicators that characterize the state of debt, budget, monetary and currency, investment and foreign trade security. The use of these indicators in calculating the level of financial security of the region is due to a significant impact on this level of financial security of the state, because if national needs are not provided with sufficient financial resources, the financial security of any region cannot be discussed. Internal indicators characterize the immediate state of financial security of the needs of the economic, social and environmental spheres of the region compared to the threshold values. The main risks to the financial security of the region in terms of its structural elements have been assessed. The tasks of the financial security policy of the region are analyzed, such as: diagnostics and forecasting of external and internal threats to ensuring the realization of the financial interests of the region; identification of the most acute financial problems of the region, ranking them according to the degree of danger; development of a system of financial measures aimed at solving financial problems, creating financial mechanisms to protect regional interests; prevention and neutralization of real and potential threats to the financial interests of the region; diversification of financial sources and optimization of financial flows to ensure the balance of sustainable development in accordance with established security criteria; improving the efficiency of the use of available financial resources of the region, control of their volumes.

Key words: financial security of regions, region, factors, indicators, risks.

Постановка проблеми. У даний час, питання забезпечення належного рівня фінансової безпеки регіонів стоїть найбільш гостро. Така ситуація викликана, в першу чергу, необхідністю виконання місцевими органами влади покладених на них функцій в повній мірі через забезпечення дохідної частини бюджету, виваженої податкової політики, підтримки сприятливого інвестиційного клімату, доступності банківських та страхових послуг, стабільних умов діяльності та високого рівня життя.

Важливою складовою економічної безпеки регіону є фінансова безпека регіону, яка представляє собою індикатор стану фінансового розвитку регіону, що характеризується рівнем стабільності державних фінансів, веденням підприємницької діяльності, інвестиційним кліматом, рівнем життя населення, розвитком банківського сектору. Забезпечення фінансової безпеки є процесом управління, який передбачає створення умов відповідності граничним значенням всіх елементів фінансової безпеки регіону та протидії загрозам порушення їх стану [6, с. 128].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам фінансової безпеки регіонів присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як: О. Александрова [8], П. Буряк [4], І. Вахович [2; 3], М. Виклюк [1], З. Герасимчук [2; 3], А. Драбовський [4], І. Камінська [2; 3], О. Копилук [4], О. Куклін [10], В. Мартинюк [5], В. Матвійчук [6], О. Музичка [4], Р. Нешко [6], Г. Пастернак-Таранушенко [7], О. Романова [10], К. Саврига [8], Т. Сухорукова [8], С. Смирнов [9], А. Татаркін [10], Н. Юрків [12], В. Яковлев [10] та інші. Проте не всі питання залишаються дослідженими на сьогодні.

Мета статті. Висвітлити фінансову складову економічної безпеки регіонів.

Виклад основного матеріалу. Поняття «фінансова безпека» трактується як «створення умов сталого, надійного функціонування фінансової системи країни, держави, регіону, які запобігають виникненню фінансової кризи, дефолту, деструкції фінансових потоків, збоїв в забезпеченні основних учасників економічної діяльності фінансовими ресурсами, порушенню стабільності грошового обігу» [6, с. 125].

Фінансова безпека регіону — фінансова самостійність (автономія), яка насамперед проявляється у здійсненні контролю над ресурсами регіону і визначається можливостями найбільш повно використовувати конкурентні переваги регіону; стабільність регіональної економіки, яка передбачає надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування впливу дестабілізуючих чинників [4, с. 78];

здатність до розвитку і прогресу, тобто самостійно реалізувати і захищати регіональні економічні інтереси, здійснювати модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал регіону [8, с. 189; 11].

Фінансова безпека визначає стан захищеності життєво важливих регіонів та їх підприємницьких структур, громадян у фінансовій сфері від впливу різносторонніх загроз, що обумовлені недостатністю фінансових ресурсів, їх збалансованістю та ліквідністю. Збалансованість фінансової системи регіону полягає у цілеспрямованому формуванні та реалізації заходів фінансової регіональної політики щодо забезпечення відповідності між реальними потребами та наявними можливостями економічного розвитку регіону. Внаслідок чого фінансову безпеку варто розглядати як надзвичайно складну багаторівневу систему, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і логіку розвитку [1].

З позиції регіонального розвитку варто розглядати складові фінансової безпеки регіону, які безпосередньо створюють базис і дають можливість кількісної і якісної оцінки їх фінансово-економічного розвитку та задоволення потреб та фінансової захищеності усіх суб'єктів регіону. Доцільно розглядати на рівні регіону саме такі складові фінансової безпеки регіону: бюджетну, податкову, інвестиційну, інноваційну, грошово-кредитну, фінансову безпеку суб'єктів господарювання, фінансову безпеку населення і сфери страхування.

Основними характеристиками складових фінансової безпеки регіону є:

1. Бюджетна безпека характеризується ступінню збалансованості місцевих бюджетів та їх виконанням; масштабами бюджетного фінансування та дотування місцевих бюджетів; наявністю чи браком бюджетних резервів; характеристикою касового виконання бюджету; дотриманням бюджетної дисципліни.

2. Податкова безпека характеризується ресурсним фактором, що перебуває у руках держави та місцевих органів влади; інструментом впливу на економічні і соціальні процеси; фактором зворотної залежності функціонування держави від платників податків, адже порушення податкової безпеки зможе стати реальною загрозою ефективному державному устрою та регіону зокрема.

3. Інвестиційна безпека характеризується можливістю регіонів акумулювати, залучати та ефективно використовувати інвестиційні ресурси для створення конкурентної економіки регіону; ресурсним фактором відтворення науково-технічного,

інноваційного та інтелектуального потенціалу територій; джерелом та стратегічним резервом розширеного відтворення регіону; чинником постійного зростання регіонального ВВП та його соціально-економічного розвитку; чинником подолання депресивних явищ в регіонах тощо

4. Інноваційна безпека характеризується джерелом сталого процесу створення, використання і поширення нових знань і технологій регіонів на основі поєднання його науково-технологічного потенціалу та інноваційних перетворень; можливістю міжрегіонального, а за окремих умов і міжнародного кооперування, що створює передумови сталого функціонування і розвитку економічної системи регіонів; станом інноваційної активності регіону за рахунок використання власних інтелектуальних і технологічних ресурсів (задоволення базових потреб, здатність системи до самовідтворення і саморозвитку); інструментом генерування наукових ідей в регіоні шляхом впровадження та сприйняття суб'єктами інновацій, забезпечивши необхідну кількість якісних перетворень в економічному розвитку регіону.

5. Грошово-кредитна безпека характеризується станом функціонування банківських установ; ефективністю використання банківських ресурсів; умовами для реалізації економічних інтересів банківських установ; стабільністю грошової одиниці та її підтримкою; доступністю суб'єктів господарювання та населення до кредитних ресурсів; кредитуванням реального сектору економіки регіонів з метою зростання та підвищення рівня доходів населення; рівнем ефективності платіжної системи.

6. Безпека сфери страхування характеризується рівнем забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами; можливістю відшкодування збитків і втрат застрахованих суб'єктів; рівнем ефективності та стабільності страхових компаній.

7. Безпека суб'єктів господарювання характеризується основним індикатором, що забезпечує процес суспільного відтворення та формування ВВП як держави, так і її регіонів; забезпеченням рівноважного та стійкого фінансового стану регіону; ефективною діяльністю суб'єкта господарювання в межах визначених територій; можливостями використання регіонального потенціалу з метою економічного відтворення депресивних регіонів.

8. Фінансова безпека населення характеризується рівнем доходів, соціальних виплат, фінансових можливостей; обсягом ВВП, що припадає на душу населення; станом захищеності соціально-економічних прав населення регіону [1].

Ефективність фінансової безпеки регіону має бути направлена на забезпечення інтересів усіх його

суб'єктів на необхідному та достатньому рівні, що дозволить не лише у кількісній конфігурації відобразити результативність фінансових дій регіону та її суб'єктів, а й дати їм якісну характеристику і визначити відповідний рівень забезпечення.

Відповідно зазначене дозволяє стверджувати, що з регіонального погляду фінансова безпека набуває особливого значення, а забезпечення її достатнього рівня передбачає існування певного механізму, який має в своїй основі організаційні й самоорганізаційні джерела. При самоуправлінні система є суб'єктом й об'єктом управління. Система фінансової безпеки, що діє на основі самоуправління, має постійно розширювати коло об'єктів свого впливу. Вона являє собою динамічну, складну, внутрішньо-організовану, органічну сукупність структурних елементів, може розглядатися з позиції самоуправління [9, с. 250].

Вчені З. В. Герасимчук, І. М. Вахович та І. М. Камінська вважають, що фінансова безпека реального сектору економіки в регіональному вимірі — це стійкий стан захищеності регіонів, за якого відсутній, попереджений або нейтралізований вплив дестабілізуючих фінансових чинників на забезпечення стабільності, ефективності та збалансованості розвитку реальних секторів їхніх економік [2].

Фінансова безпека має внутрішній і зовнішній аспекти. Внутрішній спрямований на стимулювання розвитку, збільшення фінансового потенціалу реального сектору економіки для забезпечення балансу потреб і фінансових можливостей регіонів, з одного боку, та балансу фінансових інтересів їх соціальної, економічної й екологічної сфер — з другого.

Зовнішній аспект передбачає певну фінансову незалежність та одночасне поєднання фінансової безпеки реального сектору економіки з регіональною й загальнодержавною. Особливого значення при цьому набуває конкуренція між регіонами у відстоюванні власних фінансових інтересів. За словами Г. Пастернака-Таранушенка, в кожній державі має місце певне розбалансування в розвитку регіонів, що є джерелом напруженості в ній [7]. Якщо воно досягне певної межі, почнуться серйозні негаразди: між регіонами виникатимуть або загострюватимуться суперечності, протистояння, конкуренція, що стане передумовою появи фінансових загроз [12, с. 100–101].

Фінансова безпека регіонів залежить від ресурсного потенціалу регіонів, інвестиційної активності, фінансово-бюджетного, трудового й матеріально-технічного забезпечення, методів управління господарством, розвитку інфраструктури, лобювання інтересів регіону у вищих органах влади тощо [3]. Негативний вплив внутрішніх чинників спричиняє

ний невмінням знаходити компроміси при розв'язанні конфліктів, неспроможністю регіону до саморозвитку, його низькою інноваційною активністю тощо. Негативний вплив зовнішніх чинників на фінансову безпеку країни та її регіонів проявляється у зниженні їх конкурентоспроможності та рівня життя населення. Треба зауважити, що наведені чинники можуть впливати на рівень фінансової безпеки розвитку регіонів із різною силою, отже, слід розрізняти стани фінансової безпеки на основі визначення допустимої інтенсивності впливу негативних факторів.

В. П. Мартинюк виділяє такі стани фінансової безпеки за інтенсивністю впливу негативних чинників [5; 12, с. 101]:

- нормальний стан: відсутність загроз для фінансової безпеки або їх слабкий вплив, що нейтралізується плановими діями системи управління чи самими ринковими процесами;
- передкризовий стан: повернення до нормальних значень індикативних показників можливе шляхом мобілізації власних внутрішніх ресурсів системи. В такій ситуації потрібно вживати термінових, інколи досить високотратних заходів із нейтралізації й відведення загроз.

А. Татаркін, О. Романова, О. Куклін і В. Яковлев виділяють нормальний, передкризовий і кризовий стани безпечного функціонування регіону. При розрахунках порогових значень дослідники виділяють два індикатори — для передкризового й кризового станів [10, с. 81].

Г. О. Ковальова, погоджуючись із попередніми авторами, додатково розбиває передкризовий стан на декілька стадій: передкризову 1 (початкова стадія передкризового стану); передкризову 2 (власне передкризова стадія) та передкризову 3 (критична стадія, що може перейти в критичну зону). Критичну стадію вона поділяє ще на три стадії: кризу 1 (нестабільна стадія); кризу 2 (стадія загроз) та кризу 3 (надзвичайна стадія) [12, с. 104].

Українська вчена Н. Я. Юрків вважає, що такий підхід надто деталізований та не дає змоги об'єктивно визначити ступінь фінансових загроз, адже досить мала різниця між показниками може істотно вплинути на визначення стану країни та її регіонів, що, у свою чергу, призведе до розробки помилкових стратегічних і тактичних заходів з усунення чи нейтралізації загроз. Основними узагальнюючими факторами, які чинять негативний вплив на рівень фінансової безпеки регіонів України є:

1. Зовнішні фактори:

- на світовому рівні: кризові тенденції світової фінансової системи; зміна кон'юнктури світових цін

і зовнішньої торгівлі; зміна процентних ставок на світовому ринку; посилення глобалізаційних процесів та конкуренції між державами у фінансовій сфері; агресивне завоювання потужними країнами світового фінансового простору; тінізація світової фінансової системи; безконтрольність зовнішніх фінансових операцій, пов'язаних із їх інтенсифікацією й мобільністю через широке застосування новітніх інформаційних технологій; недооцінка світовою спільнотою економічних перетворень в Україні тощо;

- на загальнодержавному рівні: політична нестабільність у країні; недостатній обсяг міжнародних резервів; високий рівень внутрішнього й зовнішнього боргів; низька інвестиційна привабливість; недосконалість бюджетної системи, міжбюджетного регулювання; дефіцит державного бюджету; недосконале правове регулювання фінансово-кредитної сфери; неефективність податкової й валютної політики держави; високий рівень інфляції та тінізації економіки; великі процентні ставки за кредитами; високий рівень монополізму на фінансовому ринку, нестабільність фінансового й валютного ринків; недосконалість банківської системи, розходження її інтересів із інтересами реального сектору економіки; надмірний державний борг; надмірна залежність національної економіки від іноземного інвестування; неефективна протекціоністська політика тощо.

2. Внутрішні фактори:

- економічні: низька ресурсна забезпеченість економічної сфери регіонів; недостатня податкоспроможність регіонів; низька інвестиційна привабливість і активність регіонів; прорахунки в інвестиційній політиці; неправильний вибір фінансових пріоритетів регіонального розвитку; дефіцит місцевих бюджетів; значне податкове навантаження на суб'єктів господарювання; нерозвиненість ринку фінансових послуг; недосконалість регіональної влади; недостатній інноваційний розвиток регіону; висока зношеність основних засобів;
- соціальні: зниження заробітної плати та інших соціальних виплат; недофінансування соціальної сфери; зростання безробіття; недостатні заощадження населення; зростання податків з доходів громадян; втрата інвестованих і депозитних коштів; збільшення процентних ставок за кредитами; непередбачені фінансові витрати; підвищення цін на матеріальні блага, тарифи, послуги; знецінення грошових заощаджень;
- екологічні: брак інвестицій у основний капітал на охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;

недоотримання та нецільове витрачання екологічних зборів; недостатні видатки на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення; замала фінансова підтримка на охорону біологічного різноманіття;

- науково-технологічні, які пов'язані з використанням застарілих технологій і обладнання, що гальмує процеси їх модернізації та оновлення;
- інформаційні, котрі виникають унаслідок браку інформації про зовнішнє середовище, що не забезпечує зворотного зв'язку;
- матеріальні, які пов'язані зі знищенням обладнання та інших засобів виробництва;
- правові, що виникають через недосконалість правової бази, а тому змушують підприємства маневрувати між законами та підзаконними актами [12, с. 104–105].

Інтенсивність впливу несприятливих чинників на рівень безпеки регіону досліджували І. М. Вахович, З. В. Герасимчук і Н. С. Вавдіюк, котрі виділяють такі стани регіональної системи: небезпечний, загрозливий, ризику та безпеки [2, с. 44; 3, с. 198]. При цьому ризик розглядається ними як імовірність виникнення несприятливої ситуації в регіоні; загроза — як існування негативних факторів, що чинять дестабілізуючий вплив на функціонування регіону, порушуючи його стійкість щодо задоволення потреб населення; небезпека — як стан деструктивного впливу дестабілізуючих чинників на безпеку регіону, внаслідок чого останній втрачає здатність до самовідтворення, що призводить до колапсу регіону. Для ранжування регіонів країни за рівнем фінансової безпеки їх розвитку названі автори пропонують застосовувати формулу «золотого поділу» [2, с. 66].

Враховуючи вплив розглянутих чинників на рівень фінансової безпеки регіону, його оцінку доцільно проводити з допомогою сукупності індикаторів, які також можна поділити на зовнішні й внутрішні.

Зовнішні індикатори вказують на міру опосередкованого впливу на фінансову безпеку конкретного регіону та визначаються рівнем фінансової безпеки держави за показниками, що характеризують стан боргової, бюджетної, грошової й валютної, інвестиційної, а також зовнішньоторговельної безпеки держави. Застосування зазначених індикаторів при розрахунку рівня фінансової безпеки регіону обумовлене істотним впливом на цю величину рівня фінансової безпеки держави, адже якщо загальнодержавні потреби не будуть забезпечені достатніми фінансовими ресурсами, про фінансову безпеку будь-якого регіону не може бути й мови.

Внутрішні індикатори характеризують безпосередній стан фінансової забезпеченості потреб

економічної, соціальної й екологічної сфер регіону порівняно з пороговими значеннями [12, с. 106].

Основними ризиками фінансової безпеки регіону в розрізі її структурних елементів є [1]:

1. Ризики бюджетної безпеки: недосконалість нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу та прорахунки у бюджетному плануванні; падіння ділової активності, зниження обсягів виробництва та зростання кількості збиткових суб'єктів господарювання регіону; недостатнє або несвоєчасне наповнення джерел покриття бюджетного дефіциту; масштабна «тонізація» національного бізнесу; невиконання юридичними особами-резидентами зобов'язань за іноземними кредитами, одержаними під гарантії органів місцевого управління; несвоєчасність бюджетного планування та формування місцевих бюджетів; фінансування конкретних бюджетних видатків без відповідних бюджетних призначень; непрозорість видатків місцевих бюджетів, що призводить до викривлень у розподілі державних коштів, порушення пріоритетності фінансування видатків і нагромадження бюджетної заборгованості; незаконне та неефективне використання бюджетних коштів; неефективність системи контролю над додержанням бюджетного законодавства, що потребує більш детального розгляду.

2. Ризики податкової безпеки: надмірна кількість податків, що негативно впливають на кількість, структуру та якість податкових надходжень; податкове законодавство та порядок стягнення податків та зборів враховує виключно інтереси держави; податкове регулювання носить короткотерміновий характер з метою усунення бюджетного дефіциту; ігнорування наслідків розподілу податкового навантаження між сторонами оподаткування при введенні нових податків чи зміні податкових ставок; неефективність діючої податкової системи (наявність численних необґрунтованих податкових пільг, низький рівень збирання податків, порушення принципу розмірності: підвищення ставок після граничного рівня для сумлінних податкоплатників призводить до скорочення податкових доходів); фіктивне зниження суб'єктами бази оподаткування та не включення окремих надходжень у об'єкт оподаткування (відсотки за позиками, отримані плати за кредитні ресурси, кошти від продажу іноземної валюти тощо); неоднозначне трактування нормативних актів, що регулюють оподаткування; неправильне застосування пільг з податків; невиконання вимог податкових органів з метою несплати податків.

3. Ризики інвестиційної безпеки: хронічне недофінансування реального сектору економіки регіонів; відсутність дієвої системи заходів, що стимулюють

трансформацію додаткових доходів громадян та економічних суб'єктів в інвестиції; відсутність пріоритетності бюджетних витрат на інвестиційні заходи розвитку регіонів; відсутність участі місцевих бюджетів у відтворювальному процесі економіки територій; несприятливий інвестиційний клімат регіонів; відсутність спеціальних режимів інвестування з одночасним посиленням контролю за їх розвитком.

4. Ризики інноваційної безпеки: низький рівень інноваційно-інвестиційної активності суб'єктів господарювання регіонів; технологічне відставання економіки України та її регіонів від розвинених країн; неефективність державної та регіональних політик щодо стимулювання інноваційної діяльності; низький рівень конкурентноздатності вітчизняної продукції; відсутність ринку високих технологій; неналежний захист інвесторів та інтелектуальної власності; низький рівень матеріального заохочення науковців та інноваторів; відтік наукових кадрів закордон.

5. Ризики грошово-кредитної безпеки: погіршення структури платіжних засобів в обігу; рух значних обсягів іноземної валюти у межах регіону; регіональні цінові диспропорції; штучне регулювання обсягів грошової обігової маси; значна частка поза банківського грошового обігу та наявність тенденції до її збільшення; зростання неплатежів; відсутність ефективної системи кредитування.

6. Ризики сфери страхування: недостатність ліквідних активів; невірноважена тарифна політика; неефективне розміщення страхових резервів; незбалансованість страхового портфеля; висока частка перестрахування; незначний рівень страхового покриття; шахрайські дії суб'єктів страхового ринку; стрімкий розвиток глобалізації; відтік капіталу за кордон; залежність від іноземного капіталу; кризові явища на міжнародних фінансових ринках; постійні зміни в нормативно-правовій базі; загострення криміногенної ситуації у сфері фінансів; нестабільність зовнішнього середовища.

7. Ризики фінансової безпеки суб'єктів господарювання: протиправні чи інші негативні дії персоналу, що загрожують функціонуванню підприємству; порушення встановленого режиму захисту інформації з обмеженим доступом для сторонніх осіб; порушення порядку використання технічних засобів; інші порушення правил режиму безпеки, діловодства тощо, які створюють передумови для реалізації протиправних цілей злочинних елементів чи інших зацікавлених фігурантів; низький рівень кадрового, організаційного, інформаційного забезпечення управління потенціалом підприємства у кон-

тексті внутрішніх, так і зовнішніх загроз; робота спеціальних служб іноземних держав щодо здобуття інформації про економічні процеси у сфері підприємництва з метою здійснення антиконкурентних заходів; робота служб безпеки суб'єктів підприємницької діяльності, як вітчизняних так і зарубіжних, з метою подавлення конкурентів, заволодіння ринками збуту чи майном конкурентів; протиправна діяльність організованих злочинних формувань та окремих осіб з метою заволодіння майном суб'єктів підприємницької діяльності, рейдерські атаки тощо.

8. Ризики фінансової безпеки населення: високий рівень бідності та велика диференціація в оплаті праці; порушення прав споживача, не виплата пенсій і заробітної плати, безробіття, знецінення заощаджень, махінації, низький рівень соціального забезпечення та його фінансове покриття тощо.

Актуальним для регіональної політики є врахування усіх загроз та ризиків фінансової безпеки, що можуть призвести до катастрофічних наслідків економічного розвитку регіону, масового банкрутства суб'єктів господарювання і, врешті, підриву системи життєзабезпечення населення регіону.

Враховуючи зазначене вище, забезпечення належного рівня фінансової безпеки регіону можливе за умови комплексного підходу щодо визначення причин негативних явищ її основних складових, що підвищить значення регіонів у економічному житті. А за допомогою коригування негативних впливів можна визначити позитивні процеси у фінансовій системі регіону та його фінансової безпеки, оскільки водночас можна передбачити слабкі сторони реалізації політики економічного і соціального розвитку регіону. Без нівелювання зазначених загроз забезпечити розвиток регіонів та держави, зокрема, буде досить складним процесом.

Запобігти або нейтралізувати вплив негативних чинників на рівень фінансової безпеки регіону та забезпечити його збалансований розвиток можна лише на основі проведення відповідної політики, що базується на принципах стійкого розвитку регіону.

Політику фінансової безпеки регіону можна розглядати як систему фінансових цілей, заходів і дій, спрямованих на узгодження фінансових потреб та інтересів економічної, соціальної й екологічної сфер регіону та захист останнього від впливу внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих факторів шляхом використання наявних і потенційних можливостей запобігання, усунення чи нейтралізації цього впливу. Така політика реалізується регіональними та центральними органами законодавчої, виконавчої й судової влади, органами місцевого самоврядування, населенням, які виступають її суб'єктами. Мета

політики фінансової безпеки регіону підпорядкована загальній меті регіональної політики фінансового забезпечення стійкого розвитку та полягає у фінансовому забезпеченні потреб регіону, попередженні та нейтралізації впливу дестабілізуючих факторів на їх задоволення [12, с. 109].

Відповідно до зазначеної мети, політика фінансової безпеки регіону повинна виконувати такі завдання, як: діагностика та прогнозування зовнішніх і внутрішніх загроз забезпеченню реалізації фінансових інтересів регіону; визначення найгостріших фінансових проблем регіону, ранжування їх за мірою небезпеки; розробка системи фінансових заходів, спрямованих на розв'язання фінансових проблем, створення фінансових механізмів захисту регіональних інтересів; запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз фінансовим інтересам регіону; диверсифікація фінансових джерел та оптимізація фінансових потоків для забезпечення збалансованості сфер стійкого розвитку відповідно до встановлених критеріїв безпеки; підвищення ефективності використання наявних фінансових ресурсів регіону, контроль їх обсягів.

Висновки. Слід зазначити, що під фінансовою безпекою реального сектору економіки в регіональному вимірі пропонується розуміти стійкий стан захищеності регіонів, за якого відсутній, попереджений або нейтралізований вплив дестабілізуючих

фінансових чинників на забезпечення стабільності, ефективності та збалансованості розвитку реальних секторів їхніх економік.

Для забезпечення нарощення фінансового потенціалу, захищеності інтересів, стійкості регіонів та протистояння дестабілізуючим факторам, а також стабільності ситуації та регіонального розвитку пропонується вжити комплекс заходів щодо визначення найгостріших фінансових проблем регіонів, ранжування їх за мірою небезпеки, пріоритетністю розв'язання шляхом створення фінансових механізмів захисту інтересів стійкого розвитку, диверсифікації фінансових джерел, оптимізації фінансових потоків та підвищення ефективності використання наявних фінансових ресурсів регіонів [12, с.110].

Фінансова безпека регіону відзначається незалежністю і стабільністю фінансової системи, її можливості забезпечувати регіон фінансовими ресурсами, достатніми для забезпечення соціально-економічної стабільності розвитку суспільства, для успішного протистояння різноманітним загрозам. Це зумовлюється тим, що рівень захищеності інтересів суб'єктів від загроз внутрішнього та зовнішнього характеру залежить від регіональної стратегії розвитку територій. Ця стратегія має ґрунтуватися на розширеному відтворенні регіональної економіки та одночасному задоволенні потреб окремої особи, населення та бізнес структур регіону в цілому.

Література

1. Виклюк М. І. Структура фінансової безпеки регіону та характеристика її складових / М. І. Виклюк // Електронний журнал «Ефективна економіка». URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1485>
2. Герасимчук З. В., Вахович І. М., Камінська І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: Монографія. Луцьк: Надстир'я, 2006. 220 с.
3. Герасимчук З. В., Вахович І. М., Камінська І. М. Управління фінансовими ресурсами регіону: Монографія. Луцьк: Надстир'я, 2005. 198 с.
4. Копилук О. І., Драбовський А. Г., Буряк П. Ю., Тимчишин Ю. В., Музичка О. М. Комплексне забезпечення фінансово-економічної безпеки: підручник / О. І. Копилук, А. Г. Драбовський, П. Ю. Буряк, Ю. В. Тимчишин, О. М. Музичка. Львів: СПОЛІОМ, 2017. 412 с.
5. Мартинюк В. П. Методологічні основи оцінки стану фінансової безпеки держави // Фінанси України. 2003. № 2. С. 122.
6. Матвійчук В. І., Нешко Р. М. Фінансова безпека регіону як складовий елемент фінансової безпеки держави / В. І. Матвійчук, Р. М. Нешко // Фінанси, облік, банки. 2017. № 1 (22). С. 125–134. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5021-10086-1-SM.pdf>
7. Пастернак-Таранушенко Г. Безпека: система, підсистема, оцінки, нова зброя // Економіка України. 2000. № 12. С. 53.
8. Сухорукова Т. Г., Александрова О. Ю., Савгира К. Д. Оцінка та напрями підвищення фінансової безпеки регіонів України / Т. Г. Сухорукова, О. Ю. Александрова, К. Д. Савгира // Вісник економіки транспорту і промисловості. 2018. № 64. С. 186–196. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vetp_2018_64_28.pdf
9. Смирнов С. М. Економічне обґрунтування прийняття управлінських рішень в системі забезпечення фінансової безпеки регіону [Текст] / С. М. Смирнов, В. М. Смирнов // Научные труды ДОННТУ. Серия: экономическая. 2008. Вып. 33–1. С. 249–255.

10. Татаркин А. и др. Экономическая безопасность как объект регионального исследования / А. Татаркин, О. Романова, О. Куклин, В. Яковлев // Вопросы экономики. 1996. № 6. С. 81.

11. Финансовая безопасность: сущность и место в системе экономической безопасности. URL: http://studbooks.net/1009/finansy/mechanizm_sistemy_obespecheniya_financevoy_bezopasnosti_gosudarstva

12. Юрків Н. Я. Регіональні чинники фінансової безпеки реального сектору економіки / Н. Я. Юрків // Фінанси України. 2011. № 12. С. 99–110. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Fu_2011_12_11.pdf

References

1. Vykljuk M. I. Struktura finansovoi bezpeky rehionu ta kharakterystyka jiji skladovykh / M. I. Vykljuk // Elektronnyj zhurnal «Efektivna ekonomika». URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1485>

2. Gherasymchuk Z. V., Vakhovych I. M., Kaminsjka I. M. Finansova polityka stalogo rozvytku rehionu: Monohrafiya. Lucjk: Nadstyr'ja, 2006. 220 s.

3. Gherasymchuk Z. V., Vakhovych I. M., Kaminsjka I. M. Upravlinnja finansovymi resursamy rehionu: Monohrafiya. Lucjk: Nadstyr'ja, 2005. 198 s.

4. Kopyljuk O. I., Drabovs'kyj A. Gh., Burjak P. Ju., Tymchyshyn Ju. V., Muzychka O. M. Kompleksne zabezpechennja finansovo-ekonomichnoji bezpeky: pidruchnyk / O. I. Kopyljuk, A. Gh. Drabovs'kyj, P. Ju. Burjak, Ju. V. Tymchyshyn, O. M. Muzychka. Ljviv: SPOLOM, 2017. 412 s.

5. Martynjuk V. P. Metodologichni osnovy ocinky stanu finansovoi bezpeky derzhavy // Finansy Ukrainy. 2003. # 2. S. 122.

6. Matvijchuk V. I., Neshko R. M. Finansova bezpeka rehionu jak skladovyj element finansovoi bezpeky derzhavy / V. I. Matvijchuk, R. M. Neshko // Finansy, oblik, banky. 2017. # 1 (22). S. 125–134. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5021-10086-1-SM.pdf>

7. Pasternak-Taranushenko Gh. Bezpeka: systema, pidsystema, ocinky, nova zbroja // Ekonomika Ukrainy. 2000. # 12. S. 53.

8. Sukhorukova T. Gh., Aleksandrova O. Ju., Savghyra K. D. Ocinka ta naprjamny pidvyshhennja finansovoi bezpeky rehioniv Ukrainy / T. Gh. Sukhorukova, O. Ju. Aleksandrova, K. D. Savghyra // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. 2018. # 64. S. 186–196. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vetp_2018_64_28.pdf

9. Smyrnov S. M. Ekonomichne obgruntuvannja pryjnattja upravlins'kykh rishenj v systemi zabezpechennja finansovoi bezpeky rehionu [Tekst] / S. M. Smyrnov, V. M. Smyrnov // Nauchnye trudy DonNTU. Seriya: ekonomicheskaya. 2008. Vyp. 33–1. S. 249–255.

10. Tatarkin A. i dr. Ekonomicheskaya bezopasnost kak obekt regionalnogo issledovaniya / A. Tatarkin, O. Romanova, O. Kuklin, V. Yakovlev // Voprosy ekonomiki. 1996. № 6. S. 81.

11. Finansovaya bezopasnost: sushchnost i mesto v sisteme ekonomicheskoy byezopasnosti. URL: http://studbooks.net/1009/finansy/mechanizm_sistemy_obespecheniya_financevoy_bezopasnosti_gosudarstva

12. Jurkiv N. Ja. Regional'ni chynnyky finansovoi bezpeky real'nogo sektoru ekonomiky / N. Ja. Jurkiv // Finansy Ukrainy. 2011. # 12. S. 99–110. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Fu_2011_12_11.pdf

Товстенко Ігор Ігорович

аспірант кафедри вищої математики

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Товстенко Игорь Игоревич

аспирант кафедры высшей математики

Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана

Tovstenko Igor

Graduate Student of the Advanced Mathematics Department

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6594

ЗНАХОДЖЕННЯ ОБ'ЄМУ ПОСТАЧАННЯ СИРОВИНИ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВА ПРИ ЗАДАНІЙ ЙМОВІРНОСТІ ДЕФІЦИТУ СИРОВИНИ

НАХОЖДЕНИЕ ОБЪЕМА ПОСТАВОК СЫРЬЯ ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЯ ПРИ ЗАДАННОЙ ВЕРОЯТНОСТИ ДЕФИЦИТА СЫРЬЯ

FINDING THE VOLUME OF SUPPLY OF RAW MATERIALS FOR THE ENTERPRISE WITH THE SET PROBABILITY OF RAW MATERIAL DEFICIT

Анотація. У статті розглядається ключове питання при оптимізації діяльності підприємства, що є побудовою його виробничої програми з урахуванням найбільш раціонального використання ресурсів підприємства. Це викликає ряд істотних змін у сфері матеріально-технічного забезпечення виробництва для успішного розвитку підприємства, що в значній мірі за лежатиме не тільки від маркетингової стратегії, але і від закупівель необхідної йому продукції. Показано, що виникла необхідність реалізації нових підходів до організації та управління процесів матеріального забезпечення виробництва за умови, що своєчасне забезпечення виробництва матеріальними ресурсами залежить від величини і комплектності виробничих запасів на складах підприємства, причому створення таких запасів дозволяє забезпечувати відпуск матеріалів в цехи і на робочі місця у відповідності до вимог технологічного процесу.

Показано, що при управлінні виробничими чи товарними запасами виникає два основних питання: коли поповнювати запас і яким повинен бути його оптимальний розмір з огляду на те, що запаси потребують певних витрат на їх зберігання, поки вони не будуть реалізовані. При цьому втрати компанії зростають в першу чергу за рахунок того, що частина оборотного капіталу інвестується в запаси. Доведено, що в кожному конкретному випадку важливо побудувати математичну модель, що описує досліджувану систему, та на її основі знайти оптимальне співвідношення між витратами та вигодами від обраного рівня запасів і визначити, які розміри запасів по кожній із груп товарів чи сировини є достатніми.

Представлено методи, використовувані для забезпечення необхідних умов ефективного управління матеріальними потоками: детерміновані методи розрахунку (застосовуються при розрахунку вторинної потреби у матеріалах за відомою первинною); аналітичні методи (розрахунок йде від специфікації виробу); синтетичні методи (передбачає проведення розрахунків для кожної групи деталей виходячи зі ступеня їхньої застосовності на окремих сходинках ієрархії); стохастичні методи розрахунку (дозволяють встановити очікувану потребу на основі числових даних, які характеризують її зміни протягом певного проміжку часу); апроксимаційні методи, метод експоненціального згладжування і регресійний аналіз.

Розглянуто задачу, коли витрати сировини на основному виробництві є випадковою величиною з деякою інтенсивністю за умови, що для покриття витрат систематично постачається сировина. Припускається, що величина оптимального

значення, що обумовлює відсутність дефіциту та остачі сировини, причому загальний об'єм витрат сировини дорівнює об'єму її постачання, — має Гамма-розподіл із параметрами об'єму постачання сировини в умовних одиницях вартості та інтенсивності витрат сировини за годину в умовних одиницях вартості. Розглядається потік подій зі сталою інтенсивністю витрат сировини в умовних одиницях вартості за годину, при цьому випадковою величиною є час, необхідний для настання заданого числа подій (об'єму постачання сировини).

Знайдено проміжок часу за умови конкретного об'єму постачання та заданій інтенсивності, коли дефіциту сировини на виробництві не буде.

Ключові слова: управління запасами, матеріальне виробництво, витрати сировини, Гамма-розподіл, випадкова величина, потік подій, дефіцит сировини.

Аннотация. В статье рассматривается ключевой вопрос при оптимизации деятельности предприятия, является построением его производственной программы с учетом наиболее рационального использования ресурсов предприятия. Это вызывает ряд существенных изменений в сфере материально-технического обеспечения производства для успешного развития предприятия, в значительной степени будет зависеть не только от маркетинговой стратегии, но и от закупок необходимой ему продукции. Показано, что возникла необходимость реализации новых подходов к организации и управлению процессов материального обеспечения производства при условии, что своевременное обеспечение производства материальными ресурсами зависит от величины и комплектности производственных запасов на складах предприятия, причем создание таких запасов позволяет обеспечивать отпуск материалов в цехи и на рабочие места в соответствии с требованиями технологического процесса.

Показано, что при управлении производственными или товарными запасами возникает два основных вопроса: когда пополнять запас и каким должен быть его оптимальный размер, учитывая, что запасы требуют определенных затрат на их хранение, пока они не будут реализованы. При этом потери компании растут в первую очередь за счет того, что часть оборотного капитала инвестируется в запасы. Доказано, что в каждом конкретном случае важно построить математическую модель, описывающую исследуемую систему, и на ее основе найти оптимальное соотношение между затратами и выгодами от выбранного уровня запасов и определить, какие размеры запасов по каждой из групп товаров или сырья достаточны.

Представлены методы, используемые для обеспечения необходимых условий эффективного управления материальными потоками: детерминированные методы расчета (применяются при расчете вторичной потребности в материалах по известной первичной) аналитические методы (расчет идет от спецификации изделия); синтетические методы (предусматривает проведение расчетов для каждой группы деталей исходя из степени их применимости на отдельных ступенях иерархии) стохастические методы расчета (позволяют установить ожидаемую потребность на основе числовых данных, характеризующих ее изменения в течение определенного времени); аппроксимационные методы, метод экспоненциального сглаживания и регрессионный анализ.

Рассмотрена задача, когда расходы сырья на основном производстве является случайной величиной с некоторой интенсивностью при условии, что для покрытия расходов систематически поставляется сырье. Предполагается, что величина оптимального значения, что обуславливает отсутствие дефицита и остатка сырья, причем общий объем расходов сырья равен объему ее поставки, — имеет Гамма-распределение с параметрами объема поставки сырья в условных единицах стоимости и интенсивности расхода сырья по час в условных единицах стоимости. Рассматривается поток событий с постоянной интенсивностью расхода сырья в условных единицах стоимости в час, при этом случайной величиной является время, необходимое для наступления заданного числа событий (объема поставки сырья).

Найдено промежуток времени при условии конкретного объема поставки и заданной интенсивности, когда дефицита сырья на производстве не будет.

Ключевые слова: управление запасами, материальное производство, расходы сырья, Гамма-распределение, случайная величина, поток событий, дефицит сырья.

Summary. The article considers the key issue in optimizing the activities of the enterprise, which is the construction of its production program taking into account the most rational use of enterprise resources. This causes a number of significant changes in the field of logistics of production for the successful development of the enterprise, which will largely depend not only on the marketing strategy, but also on the purchase of products it needs. It is shown that there is a need to implement new approaches to the organization and management of processes of material support of production, provided that the timely provision of production with material resources depends on the size and completeness of production stocks in warehouses, and the creation of such stocks allows the release of materials in accordance with the requirements of the technological process.

It is shown that when managing production or inventories there are two main questions: when to replenish the stock and what should be its optimal size, given that stocks require certain costs for their storage until they are sold. At the same time,

the company's losses increase primarily due to the fact that part of working capital is invested in inventories. It is proved that in each case it is important to build a mathematical model describing the studied system, and on its basis to find the optimal ratio between costs and benefits of the selected level of stocks and determine what stocks for each group of goods or raw materials are sufficient.

The methods used to ensure the necessary conditions for effective management of material flows are presented: deterministic calculation methods (used in the calculation of secondary demand for materials according to the known primary); analytical methods (calculation is based on the product specification); synthetic methods (provides for calculations for each group of parts based on the degree of their applicability at individual levels of the hierarchy); stochastic calculation methods (allow to establish the expected need on the basis of numerical data that characterize its changes over a period of time); approximation methods, exponential smoothing method and regression analysis.

The problem is considered when the consumption of raw materials in the main production is a random variable with some intensity, provided that raw materials are systematically supplied to cover costs. It is assumed that the value of the optimal value, which determines the absence of shortage and balance of raw materials, and the total consumption of raw materials is equal to the volume of its supply – has a gamma distribution with parameters of the supply of raw materials in conventional units of cost and intensity of raw materials. hour in conventional units of value. The flow of events with a constant intensity of raw material costs in conventional units of cost per hour is considered, and the random variable is the time required for the occurrence of a given number of events (volume of raw material supply).

A period of time has been found, given a specific volume of supply and a given intensity, when there will be no shortage of raw materials in production.

Key words: inventory management, material production, raw material costs, gamma distribution, random variable, flow of events, raw material shortage.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У ринковій економіці підприємство самостійно визначає раціональні варіанти всіх складових виробничо-фінансової діяльності на основі балансу інтересів виробників і споживачів виробленої продукції [1]. Перехід до ринкової економіки визначає роль і зростаюче значення закупівельної логістики в суспільному виробництві, що викликає ряд істотних змін у сфері матеріально-технічного забезпечення виробництва [1]:

- тиск швидко зростаючого асортименту продукції;
- скорочення часу впровадження у виробництво нової продукції, що прискорює розширення асортименту;
- скорочення тривалості виробничого циклу;
- загострення конкуренції між виробниками на тлі насичення ринку потрібними товарами.

Основним завданням в умовах ринку являється підвищення ефективності функціонування підприємства шляхом оптимізації використання його ресурсів, побудови перспективної виробничої програми. Виробнича програма формується виходячи з ресурсів, що є у підприємств (матеріально-сировинних, виробничих, фінансових). Використання моделей дозволяє вирішувати питання формування оптимальної виробничої програми підприємства, інвестування у виробництво, а також допомагає здійснювати стратегічне планування розвитку підприємства. Успішний розвиток підпри-

ємства в значній мірі залежатиме не тільки від маркетингової стратегії, але і від закупівель необхідної йому продукції.

Всі ці зміни призвели до того, що різні види діяльності підприємства — виробництво, економіка, фінансова діяльність стали все більше залежати від стану матеріально-технічного постачання [2]. З'ясувалося, що в системі постачання є великі зони неефективності, раціоналізація яких може дати велику економію. Виникла необхідність реалізації нових підходів до організації та управління процесів матеріального забезпечення виробництва [3]. Своєчасне забезпечення виробництва матеріальними ресурсами залежить від величини і комплектності виробничих запасів на складах підприємства. Виробничі запаси — це засоби виробництва, що надійшли на склади підприємства, але ще не залучені у виробничий процес. Створення таких запасів дозволяє забезпечувати відпуск матеріалів в цехи і на робочі місця у відповідності до вимог технологічного процесу. Слід зазначити, що на створення запасів відволікається значна кількість матеріальних ресурсів. Зменшення запасів скорочує витрати по їх утриманню, знижує витрати, прискорює оборотність оборотних коштів, що, в кінцевому рахунку, підвищує прибуток і рентабельність виробництва. Тому дуже важливо оптимізувати величину запасів. Резерв на випадок перебоїв у постачанні та збільшення випуску продукції характеризується відносно постійною величиною і відновлюється після

отримання чергової партії матеріалів. Норматив страхового запасу матеріалів визначається по інтервалу відставання поставок або за фактичними даними про надходження матеріалів. Розрахунок оптимального розміру такого резерву являється актуальною проблемою. Підприємство повинно прагнути до мінімізації обсягів запасів, разом з тим запас сировини на складі повинен бути оптимальним. Точка економічно виправданого замовлення знаходиться в точці рівності витрат на закупівлю і зберігання. Для дорогих деталей витрати на закупівлю незначні, і основний тягар лягає на витрати по зберіганню. Витрати можуть бути мінімізовані, якщо деталі малої вартості замовляти великими партіями через тривалі інтервали часу, а дорогі замовляти частіше, але дрібними партіями. Якщо терміни розміщення замовлення задовольняють підприємство, найменша кількість деталей замовляється у встановлений момент подачі заявки. Підтримання запасів на мінімально можливому рівні є засобом збільшення прибутку підприємства. Тому головне завдання — знайти оптимальний рівень для кожної товарної позиції, тобто найбільш низький рівень запасів, що відповідає вимогам виробництва. Оптимальний розмір запасів повинен відповідати економічно оптимальному обсягу закупівельної партії плюс деякий гарантійний запас. Оптимальний обсяг закупівельної партії дорівнює об'єму матеріалів, які використовуються при нормальному ході виробничого процесу для випуску продукції партією оптимального розміру. При управлінні виробничими чи товарними запасами виникає два основних питання: коли поповнювати запас і яким повинен бути його оптимальний розмір. Очевидно, що запаси потребують певних витрат на їх зберігання, поки вони не будуть реалізовані. Причому втрати компанії зростають в першу чергу за рахунок того, що частина оборотного капіталу інвестується в запаси. Тому в кожному конкретному випадку важливо побудувати математичну модель, що описує досліджувану систему, та на її основі знайти оптимальне співвідношення між витратами та вигодами від обраного рівня запасів і визначити, які розміри запасів по кожній із груп товарів чи сировини є достатніми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія управління запасами була розроблена на початку ХХ ст. Існує два різних підходи в теорії управління запасами: розмір замовлення — фіксований, а також інтервал часу між замовленнями є фіксованим [4; 5]. інші моделі управління запасами розроблялися під конкретні умови функціонування підприємства. Проблема оптимізації товарних запасів займалися такі вчені, як Ляшенко О. [20], Белий Б. Н.

[21], Дербенцев Д. А. [21], Юхименко А. И. [21], Вовк Л. Б. [22], Неруш Ю. М. [23], Новіков О. А. [24], Уваров С. А. [24], Левицька С. О. [25], Ліндерс М. Р. [26], Фірон Х. Є. [26] та ін.

Необхідною умовою ефективного управління матеріальними потоками є знання потреби на перспективу. Розглянемо методи, використовувані для її визначення.

Детерміновані методи розрахунку застосовуються при розрахунку вторинної потреби у матеріалах за відомою первинною [6]. При аналітичному методі розрахунок йде від специфікації виробу [7]. Синтетичний метод передбачає проведення розрахунків для кожної групи деталей виходячи зі ступеня їхньої застосовності на окремих сходинках ієрархії [8]. Стохастичні методи розрахунку дозволяють встановити очікувану потребу на основі числових даних, які характеризують її зміни протягом певного проміжку часу [9]. З цією метою використовують апроксимацію середніх значень (використовується в умовах, коли потреба в матеріалах коливається по місяцях при стійкому середньому значенні), метод експоненціального згладжування (в розрахунки вводиться постійний коефіцієнт згладжування а, значення якого підбирається таким чином, щоб звести помилку прогнозу до мінімуму) і регресійний аналіз (передбачає наближення відомих тенденцій споживання матеріальних ресурсів за допомогою математичних функцій, які можуть бути екстрапольовані на майбутній період) [10; 11].

Зазначимо, що гарантійний запас сировини на підприємстві призначається для використання тоді, коли [12]:

- попит перевищує прогноз;
- відповідного матеріалу виробляється менше, ніж заплановано;
- фактичний час виконання даного замовлення перевищує звичайний термін.

Відмітимо, що головна мета управління запасами — мінімізація різного роду витрат, пов'язаних з придбанням, зберіганням запасів. Для досягнення цієї мети визначаються [13]: оптимальний розмір замовлення на поповнення запасів; час подання замовлення на поповнення запасів.

Вирішуються ці завдання із застосуванням економіко-математичних методів, а також за допомогою автоматизованих систем управління запасами [14]. Ученими різних країн було написано велику кількість монографій, пов'язаних з цією тематикою, серед яких відмітимо [15; 16; 17; 18]. Останні кілька десятиліть інтерес до теорії закупок та запасів не зменшується. І, не дивлячись на те, що вченими розроблено багато методів управління

запасами і розв'язано велику кількість пов'язаних з цим практичних задач, порушені питання все ще залишаються актуальними.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Розглянути задачу, коли витрати сировини на основному виробництві є випадковою величиною з деякою інтенсивністю вартості за годину, коли систематичне постачання сировини деяким об'ємом створює дефіцит сировини при постійному попиті на ринку основного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розглянемо задачу, коли витрати сировини на основному виробництві є випадковою величиною з інтенсивністю 20 умовних одиниць вартості за годину. Відомо, що для покриття витрат систематично щотижня (30 годин) постачається сировина об'ємом 640 умовних одиниць вартості.

Позначимо через $X = t$ проміжок часу (оптимальне значення, що обумовлює відсутність дефіциту та остачі сировини), протягом якого загальний об'єм витрат сировини дорівнює об'єму її постачання (α). Припускається, що величина $X = t$ має Гамма-розподіл із параметрами α (об'єм постачання сировини в умовних одиницях вартості) і λ (інтенсивність витрат сировини за годину в умовних одиницях вартості). Розглядається потік подій зі сталою інтенсивністю λ (витрати сировини в умовних одиницях вартості за годину), випадковою величиною X є час $t \geq 0$ (год), необхідний для настання заданого числа α (об'єм постачання сировини) подій.

Гамма-розподіл задається диференціальною функцією:

$$f_{\Gamma}(t, \alpha, \lambda) = \begin{cases} \frac{\lambda^{\alpha}}{\Gamma(\alpha)} t^{\alpha-1} e^{-\lambda t}, & t \geq 0, \\ 0, & t < 0, \end{cases} \quad (1)$$

де Гамма-функція визначається невластним інтегралом:

$$\Gamma(\alpha) = \int_0^{\infty} x^{\alpha-1} e^{-x} dx, \quad \alpha > 0, \quad (2)$$

який рівномірно збіжний для всіх $\alpha > 0$. При $\alpha > 0$ Гамма-функція має неперервну похідну і $\Gamma(1) = \Gamma(0) = 1$. За теоремою Ролля на інтервалі $(1, 2)$ існує така точка α , в якій $\Gamma'(\alpha) = 0$. В цій точці Гамма-функція має мінімум $\Gamma(1, 461632...) = 0,885603...$

Інтегральна функція гамма-розподілу, яка має вигляд:

$$P(X < t) = F_{\Gamma}(t, \alpha, \lambda) = \begin{cases} \frac{\lambda^{\alpha}}{\Gamma(\alpha)} \int_0^t u^{\alpha-1} e^{-\lambda u} du, & t \geq 0, \\ 0, & t < 0, \end{cases} \quad (3)$$

з огляду на три параметра, складна для табулювання. Тому розглянемо перехід до неповної гамма-функції, що дає можливість табулювання на площині [19].

За допомогою замінив інтегралі (3), що залежить від трьох параметрів, одержимо інтеграл, що залежить від двох параметрів:

$$\begin{aligned} F_{\Gamma}(t, \alpha, \lambda) &= \frac{\lambda^{\alpha}}{\Gamma(\alpha)} \int_0^t u^{\alpha-1} e^{-\lambda u} du = \\ &= \left[\begin{aligned} \lambda u &= v, & du &= \frac{1}{\lambda} dv, \\ u^{\alpha-1} &= \frac{1}{\lambda^{\alpha-1}} v^{\alpha-1}, & v &\in [0, \lambda t] \end{aligned} \right] = \\ &= \frac{\lambda^{\alpha}}{\Gamma(\alpha)} \int_0^{\lambda t} \left(\frac{v}{\lambda} \right)^{\alpha-1} e^{-v} \cdot \frac{1}{\lambda} dv = \\ &= \frac{1}{\Gamma(\alpha)} \int_0^{\lambda t} v^{\alpha-1} e^{-v} dv, \end{aligned}$$

Маємо:

$$\frac{1}{\Gamma(\alpha)} \int_0^{\lambda t} v^{\alpha-1} e^{-v} dv = \gamma(\lambda t, \alpha), \quad (4)$$

де $\gamma(\lambda t, \alpha)$ є неповна гамма-функція (залежить від двох параметрів: $\lambda t, \alpha$).

Таким чином,

$$P(X < t) = F_{\Gamma}(t, \alpha, \lambda) = \gamma(\lambda t, \alpha). \quad (5)$$

Тоді дефіцит сировини на виробництві створюється тоді, якщо випадкова величина $X = t$ буде приймати менше значення від заданого проміжку між постачанням сировини, тобто $X = t < 30$. Отже, потрібно обчислити інтегральну функцію Гамма-розподілу для трьох параметрів: $\lambda = 20$, $t = 30$, $\alpha = 640$, або неповну Гамма-функцію від двох параметрів.

Обчислюємо за формулою (4) неповну Гамма-функцію [19]:

$$\gamma(\lambda t, \alpha) = \gamma(20 \cdot 30, 640) = \gamma(600, 640) = 0,057. \quad (6)$$

Отже, маємо ймовірність дефіциту матеріалу, враховуючи (5):

$$P(X < 30) = F_{\Gamma}(30, 640, 20) = 0,057 \quad (7)$$

Знайдемо такий об'єм постачання сировини, при якому ймовірність дефіциту не перебільшить 0,01. Маємо:

$$P(X < 30) = F_{\Gamma}(30, \alpha, 20) = \gamma(\lambda t, \alpha) = \gamma(600, \alpha) = 0,01 \quad (8)$$

Знаходимо параметр $\alpha = 660$. Таким чином, при заданій ймовірності ($P(X < 30) = 0,01$) випадкової величини $X = t < 30$ (за проміжок часу 30 годин), дефіциту сировини на виробництві не буде, якщо об'єм постачання сировини буде 660 ум.о. вартості при заданій інтенсивності 20 ум.о. вартості за годину.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, розглянуто задачу, коли витрати сировини на

основному виробництві є випадковою величиною з інтенсивністю 20 умовних одиниць вартості за годину. Систематичне щотижнє постачання сировини об'ємом 640 умовних одиниць вартості створює дефіцит сировини в 20 ум.о. вартості за тиждень при постійному попиті на ринку основного підприємства. Якщо попит на ринку буде постійно знижуватись, то потрібно розглядати асортиментну складову з точки зору диверсифікації основного виробництва [6].

Література

1. Schwartz L. B. Multi-level production/inventory control systems: theory and practice. [Text] / L. B. Schwartz (ed) // Studies in the Management Sciences. North Holland, 1981. V.16. PP. 163–193.
2. Taha H. A. Operations Research — An Introduction (7th ed). [Text] / H. A. Taha. Prentice Hall, Inc., New Jersey, 2003.
3. Taiping Zhou, Dongyan Jiang A brief discussion on the warehouse management technology [J] // Technology and Enterprise, 2012. № (9). 49 p.
4. Altug M.S. Optimal dynamic return management of fixed inventories. Journal of Revenue and Pricing Management. 2012. V. 11. N. 6. PP.569–595.
5. Vilson Menegon Bristot, Leopoldo Pedro Guimarães Filho, Rúbia Garcia Santana. Inventory Management: Case Study in a Retail Enterprise in the Far South of Santa Catarina // American Journal of Engineering Research (AJER), e-ISSN: 2320-0847 p-ISSN: 2320-0936, 2018. Vol. 7. Iss. 3. PP. 300–309.
6. Ceryno P. S., Scavarda L. F., Klingebiel K., Yüzgülec G. Supply chain risk management: A content analysis approach // International Journal of Industrial Engineering and Management, 2013. № 4(3). PP. 141–150.
7. Logožar, K. (2013), The specifics of supply chain integration with small and medium-sized enterprises. Our Economy, 59(1–2), 3–12.
8. Bludova Tetiana, Danylyuk Nataliya, Dyma Oleksandr, Kachan Olena, Horokhova Olena Implementation of manufacturer and reseller interaction models, taking into account advertising costs // International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), November 2019. Vol. 8. Iss. 4. PP. 4727–4736.
9. Ab Talib, M.S., Hamid, A.B.A. Application of critical success factors in supply chain management // International Journal of Supply Chain Management, 2014. № 3(1). PP. 21–29.
10. Bludova Tetiana, Usherenko Svitlana, Gromozdova Larisa, Khamska Nelina, Shaposhnik Olena Simulation depending profitability of sales variable costs on forming functions marginal profit enterprise in reengineering // International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering' (IJITEE), December 2019. Vol. 9. Iss. 2. PP. 4885–4890.
11. Naliaka V. W. & Namusonge G. S. Role of inventory management on competitive advantage among manufacturing firms in Kenya: A case study of Unga Group Limited // International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 2015. № 5(5). PP. 87–104.
12. Chan F. T.S. and Wang Z. Robust production control policy for a multiple machines and multiple product-types manufacturing system with inventory inaccuracy // International Journal of Production Research, 2014. № 52(16). PP. 4803–4819.
13. Ghosh Sudipta Performance Appraisal through Inventory Management» // The Management Accountant, 2005. PP. 560–562.
14. Mukhopadhyay D. «JIT — A Strategic Inventory Cost Management Approach — An Empirical Study» // The Management Accountant, January 2008, PP. 60–64.
15. Deveshwar A. & Dhawal M. Inventory management delivering profits through stock management // World Trade Centre, Dubai: Ram University of Science and Technology, 2013.
16. Choi T. Handbook of EOQ inventory problems — Stochastic and deterministic models and applications. New York, Heidelberg, Dordrecht, London: Springer, 2012.
17. Nzuza Z. W. Factors affecting the success of inventory control in the stores division of the Thekwini Municipality Durban: A case study. Durban, South Africa: Durban University of Technology, 2015.

18. Renganathan J. My Experiment with Inventory Management // The Management Accountant, August 2009. Vol.44. PP. 20–623.
19. Блудова Т.В. Теорія ймовірностей. Львів: ЛБІ НБУ. 2005. 318 с.
20. Ляшенко О. Суть і проблеми оптимального управління запасами компаній / О. Ляшенко // Вісник Тернопільської академії народного господарства — «Економіко-математичне моделювання». Тернопіль: Економічна думка, 1999. № 2(6). С. 3–9.
21. Білий Б. Н., Дербенцев Д. А., Юхименко А. І. Моделі управління товарними запасами. Київ: КТЕІ, 1978.
22. Вовк Л. Б. Об одной стационарной модели управления запасами / Л. Б. Вовк, А. П. Кнопов // Теорія оптимальних рішень. 2008. № 7. С. 102–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tor_2008_7_15
23. Неруш Ю. М. Логистика / Ю. М. Неруш, А. Ю. Неруш. М: Юрайт, 2019. 559 с.
24. Новиков О. А., Уваров С. А. Коммерческая логистика. СПб.: СПбУЭФ, 1995. 110 с.
25. Левицька С. О. Оцінка запасів бюджетних установ в умовах модернізації бухгалтерського обліку // Фінанси України, 2018. № (7). С. 118–128.
26. Майкл Р. Линдерс, Харольд Е. Фирон. Управление снабжением и запасами. Логистика. 2003, Виктория-плюс, 768 с.

References

1. Schwartz L. B. Multi-level production/inventory control systems: theory and practice. [Text] / L. B. Schwartz (ed) // Studies in the Management Sciences. North Holland, 1981. V.16. PP. 163–193.
2. Taha H. A. Operations Research — An Introduction (7th ed). [Text] / H. A. Taha. Prentice Hall, Inc., New Jersey, 2003.
3. Taiping Zhou, Dongyan Jiang A brief discussion on the warehouse management technology [J] // Technology and Enterprise, 2012. # (9). 49 p.
4. Altug M. S. Optimal dynamic return management of fixed inventories. Journal of Revenue and Pricing Management. 2012. V. 11. N. 6. PP. 569–595.
5. Vilson Menegon Bristot, Leopoldo Pedro Guimarães Filho, Rúbia Garcia Santana. Inventory Management: Case Study in a Retail Enterprise in the Far South of Santa Catarina // American Journal of Engineering Research (AJER), e-ISSN: 2320-0847 p-ISSN: 2320-0936, 2018. Vol. 7. Iss. 3. PP. 300–309.
6. Ceryno P. S., Scavarda L. F., Klingebiel K., Yüzgülec G. Supply chain risk management: A content analysis approach // International Journal of Industrial Engineering and Management, 2013. # 4(3). PP. 141–150.
7. Logožar, K. (2013), The specifics of supply chain integration with small and medium-sized enterprises. Our Economy, 59(1–2), 3–12.
8. Bludova Tetiana, Danylyuk Nataliya, Dyma Oleksandr, Kachan Olena, Horokhova Olena Implementation of manufacturer and reseller interaction models, taking into account advertising costs // International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), November 2019. Vol. 8. Iss. 4. RR. 4727–4736.
9. Ab Talib, M. S., Hamid, A. B. A. Application of critical success factors in supply chain management // International Journal of Supply Chain Management, 2014. # 3(1). PP. 21–29.
10. Bludova Tetiana, Usherenko Svitlana, Gromozdova Larisa, Khamska Nelina, Shaposhnik Olena Simulation depending profitability of sales variable costs on forming functions marginal profit enterprise in reengineering // International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering' (IJITEE), December 2019. Vol. 9. Iss. 2. RR. 4885–4890.
11. Naliaka V. W. & Namusonge G. S. Role of inventory management on competitive advantage among manufacturing firms in Kenya: A case study of Unga Group Limited // International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 2015. # 5(5). PP. 87–104.
12. Chan F. T. S. and Wang Z. Robust production control policy for a multiple machines and multiple product-types manufacturing system with inventory inaccuracy // International Journal of Production Research, 2014. # 52(16). PP. 4803–4819.
13. Ghosh Sudipta Performance Appraisal through Inventory Management» // The Management Accountant, 2005. PP. 560–562.
14. Mukhopadhyay D. «JIT — A Strategic Inventory Cost Management Approach — An Empirical Study» // The Management Accountant, January 2008, PP. 60–64.
15. Deveshwar A. & Dhawal M. Inventory management delivering profits through stock management // World Trade Centre, Dubai: Ram University of Science and Technology, 2013.

16. Choi T. Handbook of EOQ inventory problems — Stochastic and deterministic models and applications. New York, Heidelberg, Dordrecht, London: Springer, 2012.
17. Nzuza Z. W. Factors affecting the success of inventory control in the stores division of the Thekwini Municipality Durban: A case study. Durban, South Africa: Durban University of Technology, 2015.
18. Renganathan J. My Experiment with Inventory Management // The Management Accountant, August 2009. Vol. 44. PP. 20–623.
19. Bludova T. V. Teorija jmovirnostej. Ljviv: LBI NBU. 2005. 318 s.
20. Ljashenko O. Sutj i problemy optymaljnogho upravlinnja zapasamy kompanij / O. Ljashenko // Visnyk Ternopiljskohoji akademiji narodnogho ghospodarstva — «Ekonomiko-matematychne modeljuvannja». Ternopilj: Ekonomichna dumka, 1999. # 2(6). S. 3–9.
21. Bilyj B. N., Derbencev D. A., Jukhymenko A. I. Modeli upravlinnja tovarnymy zapasamy. Kyjiv: KTEI, 1978.
22. Vovk L. B. Ob odnoj stacyonarnoj modely upravlenija zapasamy / L. B. Vovk, A. P. Knopov // Teorija optymaljnykh rishenj. 2008. #. 7. S. 102–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tor_2008_7_15
23. Nerush Ju. M. Loghystyka / Ju. M. Nerush, A. Ju. Nerush. M: Jurajt, 2019. 559 s.
24. Novykov O. A., Uvarov S. A. Kommercheskaja loghystyka. SPb.: SPBUЭF, 1995. 110 s.
25. Levycjka S. O. Ocinka zapasiv bjudzhetnykh ustanov v umovakh modernizaciji bukhghaltersjkogho obliku // Finansy Ukrainy, 2018. # (7). S. 118–128.
26. Majkl R. Lynders, Kharoljd E. Fyron. Upravlenye snabzhenyem y zapasamy. Loghystyka. 2003, Vykoryja-pljus, 768 s.

Фролов Михайло Олександрович

старший науковий співробітник

Український науково-дослідний інститут

спеціальної техніки та судових експертиз

Служби безпеки України

Фролов Михаил Александрович

старший научный сотрудник

Украинский научно-исследовательский институт

специальной техники и судебных экспертиз

Службы безопасности Украины

Frolov Mykhailo

Senior Research Officer

*Research Institute of Special Equipment and Forensic Expertise of the
Security Service of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6644

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОГНОЗУ ПОГОДИ ДЛЯ ПОТРЕБ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТЕОРОЛОГИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ ПРОГНОЗА ПОГОДЫ ДЛЯ НУЖД АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

PRACTICAL ASPECTS OF APPLICATION OF METEOROLOGICAL WEATHER PREDICTION MODELS FOR THE NEED OF AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY

Анотація. В роботі досліджено окремі аспекти застосування короткострокового і довгострокового метеорологічного прогнозування в роботі аграрних компаній різного масштабу. Системна оцінка і врахування погодних факторів у роботі аграрних компаній різного масштабу є дуже актуальною на шляху до ефективного менеджменту та підвищення прибутків, особливо за умов сучасних змін клімату. Використання існуючих глобальних метеорологічних моделей не завжди дозволяє отримати детальний і якісний прогноз для окремих територій, що є важливим для оцінки впливу погоди на посіви сільськогосподарських культур. Розглянуто переваги використання мезомасштабної моделі Weather Research and Forecasting Model (WRF) для аграрних компаній. Результати короткострокового і середньострокового WRF моделювання можуть використовуватись аграрними компаніями для оцінки потенційного негативного впливу погодних умов на сільськогосподарські культури, а також при прийнятті превентивних рішень для зменшення негативного впливу екстремальних погодних явищ на посіви та технологічні процеси вирощування сільськогосподарських культур. Проблема необхідності значних обчислювальних ресурсів для мезомасштабного моделювання можна вирішити використанням комерційних Cloud-платформ, які є економічно вигідніше за придбання високопродуктивних комп'ютерних систем (HPC). Запропоновано схему застосування короткострокового та середньострокового прогнозування погоди в аграрних компаніях шляхом реалізації мезомасштабного моделювання за допомогою моделі Weather Research and Forecasting Model із застосуванням хмарних технологій. Результатом реалізації запропонованої схеми є графічні продукти метеорологічних величин і погодні карти області моделювання (де розміщуються посіви), що є готовим продуктом для аналізу аграрними компаніями для подальшого прийняття подальших аграрно-технічних рішень.

Ключові слова: аграрний сектор, прогноз погоди, хмарні технології, чисельне моделювання, Weather Research and Forecasting Model.

Аннотация. В работе исследованы отдельные аспекты применения краткосрочного и долгосрочного метеорологического прогнозирования в работе аграрных компаний различного масштаба. Системная оценка и учет погодных факторов в работе аграрных компаний различного масштаба является очень актуальным на пути к эффективному менеджменту и повышению доходов, особенно в условиях современных изменений климата. Использование существующих глобальных метеорологических моделей не всегда позволяет получить подробный и качественный прогноз для отдельных территорий, что важно для оценки влияния погоды на посевы сельскохозяйственных культур. Рассмотрены преимущества использования мезомасштабной модели Weather Research and Forecasting Model (WRF) для аграрных компаний. Результаты краткосрочного и среднесрочного WRF моделирования могут использоваться аграрными компаниями для оценки потенциального негативного влияния погодных условий на сельскохозяйственные культуры, а также при принятии превентивных решений для уменьшения негативного влияния экстремальных погодных явлений на посевы и технологические процессы выращивания сельскохозяйственных культур. Проблема необходимости значительных вычислительных ресурсов для мезомасштабного моделирования можно решить использованием коммерческих Cloud-платформ, которые являются экономически выгоднее приобретения высокопроизводительных компьютерных систем (HPC). Предложено схему применения краткосрочного и среднесрочного прогнозирования погоды в аграрных компаниях путем реализации мезомасштабного моделирования с помощью модели Weather Research and Forecasting Model с применением облачных технологий. Результатом реализации предложенной схемы является графические продукты метеорологических величин и погодные карты области моделирования (где размещаются посевы), что является готовым продуктом для анализа аграрными компаниями для дальнейшего принятия дальнейших аграрно-технических решений.

Ключевые слова: аграрный сектор, прогноз погоды, облачные технологии, численное моделирование, Weather Research and Forecasting Model.

Summary. Different aspects of the application of short-term and long-term meteorological forecasting in the work of agricultural companies of different scales were investigated in this paper. Systematic assessment and consideration of weather factors in the work of agricultural companies of various scales is very important on the way to effective management and increase profits, especially in today's climate change. The use of existing global meteorological models does not always allow to obtain a detailed and qualitative forecast for individual areas, which is important for assessing the impact of weather on crops. The advantages of using the mesoscale Weather Research and Forecasting Model (WRF) for agricultural companies are considered. The results of short-term and medium-term WRF modeling can be used by agricultural campaigns to assess the potential negative impact of weather conditions on crops, as well as in preventive decisions to reduce the negative impact of extreme weather events on crops. The problem of the need for significant computing resources for mesoscale modeling can be solved by using commercial Cloud platforms, which are more cost-effective than purchasing high-performance computer systems (HPC). The scheme of application of short-term and medium-term weather forecasting in agricultural companies by realization of mesoscale modeling with Weather Research and Forecasting Model (WRF) and with application of cloud technologies was developed. The result of the proposed scheme are graphic products of meteorological quantities and weather maps of the modeling area (where crops are located), which is a ready product for analysis by agricultural companies for further agricultural and technical decision making process.

Key words: agricultural sector, weather forecast, cloud technologies, numerical modeling, Weather Research and Forecasting Model.

Постановка проблеми. Якісне забезпечення Аграрного сектору короткостроковими та середньостроковими метеорологічними прогнозами є дуже важливим фактором економічної ефективності діяльності аграрних компаній будь якого масштабу і є актуальним на шляху до ефективного менеджменту та підвищення прибутків, особливо за умов сучасних змін клімату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню тенденцій практичного застосування метеорологічних моделей для аграрного сектору

і їх актуальність присвячено чимало науково-методичних праць [1–15]. Зокрема, В.І. Днесь [2] було означено значну роль якісних добових прогнозів на виконання механізованих операцій в заданих природно-виробничих умовах окремих сільгосптоваровиробників. У роботах Jones P.G [7] та Івус Г.П [1] досліджені особливості застосування сучасних глобальних метеорологічних моделей в аграрному секторі. В роботі McDermid S. [9] проаналізовано важливість застосування моделей для потреб аграрних компаній. Дослідження Zhang Z. [15] Та Liu X.

[8] вказуються переваги мезомасштабного моделювання за допомогою моделі Weather Research and Forecasting Model (WRF) для потреб аграрного сектору. Проте питання практичної реалізації мезомасштабного моделювання для аграрних кампаній як важливої ланки для прийняття рішень і оцінки впливу метеорологічних умов на стан посівів розглянуто недостатньо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної роботи є дослідження окремих аспектів застосування короткострокового і довгострокового метеорологічного прогнозування в роботі аграрних компаній різного масштабу.

Виклад основного матеріалу. Зміна клімату в даний час є одним з найбільш актуальних глобальних питань. Згідно Спеціального звіту Міжурядової групи експертів з питань змін клімату 2019 року [6], сучасне збільшення загальної середньої температури поверхні відносно доіндустріальних рівнів, зсув кліматичних поясів у різних регіонах планети, деградація та ерозія родючих земель, проблеми опустелювання та дефіциту води — все це приводить до значних економічних та продовольчих збитків в глобальному масштабі. Аграрний сектор та сільське господарство є особливо вразливими до кліматичних змін, так як вирощення різноманітних сільськогосподарських культур напряму залежить від агрокліматичних умов регіонів та їх зміни.

Якісне гідрометеорологічне забезпечення аграрного сектору є дуже важливим фактором економічної ефективності діяльності аграрних компаній будь якого масштабу. Так, у роботі якісні довгострокові (1–3 місяці і більше) метеорологічні прогнози дозволяють більш ретельно планувати проведення посівних кампаній для підвищення очікуваних прибутків, а також враховувати можливі довготривалі метеорологічні ризики. В той же час, короткострокове (до 1 доби) та середньострокове (1–10 діб) прогнозування дозволяє приймати оперативні превентивні рішення щодо упередження потенційних збитків від екстремальних погодних явищ, таких як град, сильний дощ, сильний вітер, тощо [13]. Саме тому системна оцінка і врахування погодних факторів у роботі аграрних компаній різного масштабу є дуже актуальною на шляху до ефективного менеджменту та підвищення прибутків, особливо за умов сучасних змін клімату.

Сучасна система короткострокового та довгострокового прогнозування базується на використанні глобальних метеорологічних чисельних моделей прогнозу погоди, таких як Глобальна Система Прогнозування (GFS) Національного центру екологічного прогнозування NCEP (з кроком сітки 28 км), прогнози Європейського центру середньострокового

прогнозування погоди ECMWF, тощо. У цих моделях розрахунки майбутнього стану атмосфери проводяться на основі математичних і фізичних принципів з використанням даних спостережень, зібраних з метеорологічних і аерологічних станцій, а також метеорологічних супутників. В той же час просторова роздільна здатність короткострокових та середньострокових прогнозів глобальних метеорологічних і кліматичних моделей не завжди є достатньою при вирішенні агрометеорологічних задач і потребує додаткової постобробки [7]. Додатково, глобальні моделі не завжди добре описують атмосферні процеси дрібних масштабів, наприклад, локальні конвективні опади, локальні заморозки, місцеві вітрові ефекти тощо [3].

Одним із найбільш поширених варіантів вирішення цих проблем глобальних моделей є використання мезомасштабних метеорологічних моделей. Такі моделі спеціально адаптуються для кожного регіону і дозволяють підвищити роздільну здатність моделювання (downscaling) та значно покращити якість прогнозування опадів та екстремальних погодних явищ [5]. Weather Research and Forecasting (WRF) модель — це мезомасштабна чисельна модель прогнозування погоди нового покоління, розроблена як для досліджень атмосфери, так і для оперативного прогнозування. Вона має два динамічні ядра, системі асиміляції даних спостережень та спеціально розроблену архітектуру програмного забезпечення, що підтримує паралельні обчислення [12]. Результати короткострокового і середньострокового WRF моделювання можуть використовуватись аграрними кампаніями для оцінки потенційного негативного впливу погодних умов на сільськогосподарські культури, а також при прийнятті превентивних рішень для зменшення негативного впливу екстремальних погодних явищ на посіви та технологічні процеси вирощування сільськогосподарських культур.

Основними перевагами використання WRF моделі для підприємств аграрного сектору є наступні: 1) можливість точної настройки моделі для відповідного регіону моделювання і її масштабування; 2) модель є відкритою для використання і має велику спільноту зареєстрованих користувачів; 3) постійна технічна підтримка від розробників, а також постійна оптимізація і оновлення версій моделі; 4) модель не потребує дуже складних технічних рішень для імплементації — лише первинна настройка, наявність високопродуктивного серверу та інтернет з'єднання для завантаження вхідних граничних даних для моделювання; 5) наявність великої кількості результатів досліджень з використанням даної моделі, в тому числі і в аграрному секторі.

В той же час, ефективне мезомасштабне чисельне моделювання з високим ступенем деталізації (до 100 метрів і менше) можливо лише на високопродуктивних комп'ютерних системах (High Performance Computing systems — HPC). Закупівля і підтримка HPC систем потребують значних грошових інвестицій [11]. Одним із шляхів вирішення цього питання є використання комерційних Cloud-платформ (наприклад Google Cloud Platform (GCP), Amazon Web Services (AWS), Microsoft Azure, тощо) замість придбання фізичних HPC систем. Cloud-платформи — це віддалені серверні системи, зокрема сховища даних та обчислювальної потужності, якими користувач управляє за допомогою технології віддаленого доступу (remote access). У роботах [4] та [14] було показано, що ефективність моделювання на Cloud-платформах не сильно поступається HPC системам і дає змогу значно зменшити витрати на необхідне обладнання.

Основними перевагами використання Cloud-платформ над HPC системами є: 1) заощадження витрат на електроенергію та персонал, так як всі поточні витрати здійснює компанія, яка надає хмарні послуги; 2) можливість повної автоматизації процесу моделювання, збереження даних та обробки розра-

хунків; 3) постійний доступ до результатів моделювання через мережу Інтернет.

На основі наведеного вище аналізу, пропонується наступна схема застосування короткострокового та середньострокового прогнозування погоди в аграрних компаніях шляхом реалізації WRF моделювання із застосуванням хмарних технологій (Рис. 1).

За запропонованою схемою, аграрна компанія орендує місце на комерційній Cloud-платформі. Розмір орендованих потужностей залежить від місця розміщення посівів. Інсталяція WRF моделі (бажано найбільш актуальної версії на момент реалізації) виконується на операційних системах Linux, Ubuntu або CentOS. Для ефективного використання апаратних ресурсів хмарного серверу, рекомендується компіляція моделі з сукупною опцією підтримки використання спільної пам'яті OpenMP та паралелізації розподіленої пам'яті MPI.

В якості вхідних даних для моделювання пропонується використовувати дані GFS моделі за 00, 06, 12 та 18 UTC з ftp-серверу продуктів NCEP, які розповсюджуються у відкритому доступі [10]. Прогноз охоплює наступні 10 діб з часовою дискретністю у 3 години та просторовою роздільною здатністю 0,25 градуси. За допомогою скриптів на довільній мові

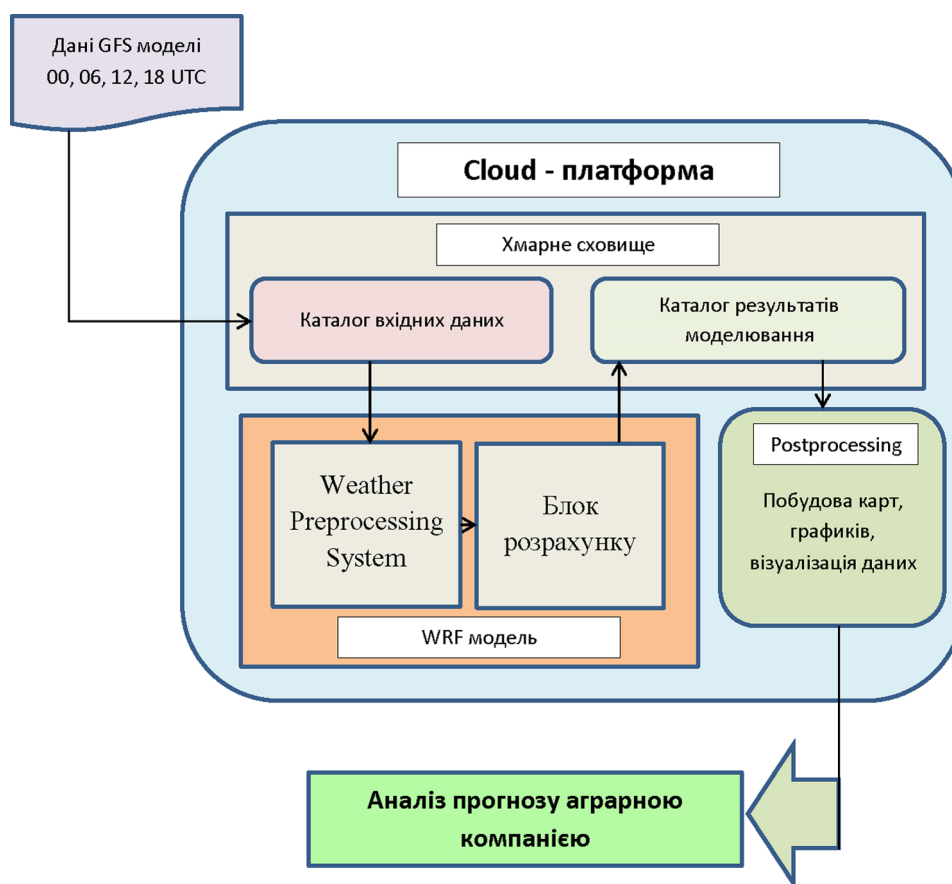

Рис. 1. Схема реалізації короткострокового та середньострокового прогнозування погоди в аграрних компаніях

Джерело: складено автором

програмування (Python, NCL, Shell), оновлені файли прогнозу у форматі grib завантажуються на хмарне сховище відповідно до періодичності їх оновлення на ftp-сервері NCEP [11]. За допомогою системних команд, проводиться настройка автоматичного запуску WRF моделі після кожного завантаження даних. В подальшому за допомогою додаткових підпрограм метеорологічні дані обробляються модельним блоком Weather Preprocessing System (WPS) і проводиться автоматизований запуск розрахункового блоку ВРФ моделі.

Результуючі файли прогнозу обробляються за допомогою скриптів Python та NCL (Postprocessing), а саме: будуються карти області моделювання, виводяться дані основних метеорологічних параметрів (температура, тиск, температура точки роси, вологість, швидкість вітру, інтенсивність опадів, тощо) в обраних координатах розташування посівних площ, тощо. Отримані графіки і карти є готовим продуктом для аналізу аграрними компаніями для прийняття подальших аграрно-технічних рішень.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, в роботі було досліджено можливість застосування мезомасштабних метеорологічних моделей для аграрних компаній різного масштабу. Використан-

ня існуючих глобальних метеорологічних моделей не завжди дозволяє отримати детальний і якісний прогноз для окремих територій, що є важливим для оцінки впливу погоди на посіви сільськогосподарських культур. Оптимальний шляхом вирішення цієї проблеми є мезомасштабне моделювання, яке дозволяє значно підвищити деталізацію прогнозів. Використання відкритої мезомасштабної моделі WRF дозволяє отримати більш якісний короткостроковий та довгостроковий прогнози погоди і масштабувати роздільну здатність області моделювання до 100 метрів і менше. В той же час проблема необхідності значних обчислювальних ресурсів сьогодні вирішується використанням комерційних Cloud-платформ, які є економічно вигідніше за придбання HPC систем. На основі проведеного аналізу була запропонована схема застосування короткострокового та середньострокового прогнозування погоди в аграрних компаніях шляхом реалізації WRF моделювання із застосуванням хмарних технологій. Результатом реалізації запропонованої схеми є графічні продукти метеорологічних величин і погодні карти області моделювання (де розміщуються посіви), що є готовим продуктом для аналізу аграрними компаніями для подальшого прийняття подальших аграрно-технічних рішень.

Література

1. Івус Г. П. Практикум зі спеціалізованих прогнозів погоди. Навч. посібник. Одеса: Екологія, 2007. 328 с.
2. Днесь В. І. Передумови моделювання виникнення предметно-агromетеорологічних подій в технологічних процесах вирощування зернових культур / В. І. Днесь, В. І. Скібчик, Р. Б. Кудринський, О. М. Сіваковська // Механізація та електрифікація сільського господарства. 2018. Вип. 8. С. 219–231.
3. Chen Z., Liping D., Li L., L. G. Machine-learned prediction of annual crop planting in the U.S. Corn Belt based on historical crop planting maps // Computers and Electronics in Agriculture. 2019. doi: 10.1016/j.compag.2019.104989, 166, (104989).
4. Chui T. C. Y., Siuta D., West G., Modzelewski H., Schigas R., Stull R. On Producing Reliable and Affordable Numerical Weather Forecasts on Public Cloud-Computing Infrastructure // Journal of Atmospheric and Oceanic Technology, 2019. 36(3). PP. 491–509.
5. Daabeck J. Overview of Meteorological Workstation Development in Europe // 21st International Conference on Interactive Information Processing Systems (IIPS) for Meteorology, Oceanography and Hydrology. 2005.
6. IPCC, 2019: Summary for Policymakers. In: Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems [P. R. Shukla, J. Skea, E. Calvo Buendia, V. Masson-Delmotte, H.-O. Pörtner, D. C. Roberts, P. Zhai, R. Slade, S. Connors, R. van Diemen, M. Ferrat, E. Haughey, S. Luz, S. Neogi, M. Pathak, J. Petzold, J. Portugal Pereira, P. Vyas, E. Huntley, K. Kissick, M. Belkacemi, J. Malley, (eds.)]. In press.
7. Jones P. G., Thornton P. K. Generating downscaled weather data from a suite of climate models for agricultural modelling applications // Agricultural Systems, 2013. 114. PP. 1–5.
8. Liu X., Chen F., Barlage M., Zhou G., and Niyogi D. Noah-MP-Crop: Introducing dynamic crop growth in the Noah-MP land surface model, J. Geophys. Res. Atmos., 2016. 121, 13. PP. 953–13, 972. doi: 10.1002/2016JD025597

9. McDermid S. S., Mearns L. O., Ruane A. C. Representing agriculture in Earth System Models: Approaches and priorities for development, *Journal of Advances in Modeling Earth Systems*, 2017. doi: 10.1002/2016MS000749, 9, 5, (2230–2265).
10. NCAR. URL: <https://www.nco.ncep.noaa.gov/pmb/products/gfs/>
11. Siuta D., West G., Modzelewski H., Schigas R., Stull R. Viability of Cloud Computing for Real-Time Numerical Weather Prediction, *Weather and Forecasting*, 2016. 31(6). PP. 1985–1996.
12. Skamarock W.C., Klemp J.B., Dudhia J., Gill D.O., Liu Z., Berner J., Wang W., Duda M.G., Barker D., Hung X.-yu. A Description of the Advanced Research WRF Model Version 4, 2019. (No. NCAR/TN-556+STR). doi: 10.5065/1dfh-6p97
13. World Bank. 2015. *Agricultural Risk Management in the Face of Climate Change*. Washington, DC. © World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/22897> License: CC BY 3.0 IGO
14. Yuan M. Conclusion and the road ahead. *Cloud Computing in Ocean and Atmospheric Sciences*, T. C. Vance et al., Eds., Academic Press, 2016. PP. 385–391. doi: 10.1016/B978-0-12-803192-6.00020-7
15. Zhang Z., Barlage M., Chen F., Li Y., Helgason W., Xu. X., Liu X., Li Z. Joint Modeling of Crop and Irrigation in the central United States Using the Noah-MP Land Surface Model // *Journal of Advances in Modeling Earth Systems*, 2020. doi: 10.1029/2020MS002159, 12, 7.

References

1. Ivus Gh. P. *Praktykum zi specializovanykh proghnoziv poghody*. Navch. posibnyk. Odesa: Ekologhija, 2007. 328 s.
2. Dnesj V. I. Peredumovy modeljuvannja vynyknennja predmetno-aghrometeorologhichnykh podij v tekhnologhichnykh procesakh vyroshhuvannja zernovykh kuljtur / V. I. Dnesj, V. I. Skibchik, R. B. Kudryniecjkij, O. M. Sivakovsjka // *Mekhanizacija ta elektryfikacija silsjskogho ghospodarstva*. 2018. Vyp. 8. S. 219–231.
3. Chen Z., Liping D., Li L., L. G. Machine-learned prediction of annual crop planting in the U.S. Corn Belt based on historical crop planting maps // *Computers and Electronics in Agriculture*. 2019. doi: 10.1016/j.compag.2019.104989, 166, (104989).
4. Chui T. C. Y., Siuta D., West G., Modzelewski H., Schigas R., Stull R. On Producing Reliable and Affordable Numerical Weather Forecasts on Public Cloud-Computing Infrastructure // *Journal of Atmospheric and Oceanic Technology*, 2019. 36(3). PP. 491–509.
5. Daabeck J. Overview of Meteorological Workstation Development in Europe // *21st International Conference on Interactive Information Processing Systems (IIPS) for Meteorology, Oceanography and Hydrology*. 2005.
6. IPCC, 2019: Summary for Policymakers. In: *Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems* [P. R. Shukla, J. Skea, E. Calvo Buendia, V. Masson-Delmotte, H.-O. Pörtner, D. C. Roberts, P. Zhai, R. Slade, S. Connors, R. van Diemen, M. Ferrat, E. Haughey, S. Luz, S. Neogi, M. Pathak, J. Petzold, J. Portugal Pereira, P. Vyas, E. Huntley, K. Kissick, M. Belkacemi, J. Malley, (eds.)]. In press.
7. Jones P.G., Thornton P.K. Generating downscaled weather data from a suite of climate models for agricultural modelling applications // *Agricultural Systems*, 2013. 114. PP. 1–5.
8. Liu X., Chen F., Barlage M., Zhou G., and Niyogi D. Noah-MP-Crop: Introducing dynamic crop growth in the Noah-MP land surface model, *J. Geophys. Res. Atmos.*, 2016. 121, 13. PP. 953–13, 972. doi: 10.1002/2016JD025597
9. McDermid S. S., Mearns L. O., Ruane A. C. Representing agriculture in Earth System Models: Approaches and priorities for development, *Journal of Advances in Modeling Earth Systems*, 2017. doi: 10.1002/2016MS000749, 9, 5, (2230–2265).
10. NCAR. URL: <https://www.nco.ncep.noaa.gov/pmb/products/gfs/>
11. Siuta D., West G., Modzelewski H., Schigas R., Stull R. Viability of Cloud Computing for Real-Time Numerical Weather Prediction, *Weather and Forecasting*, 2016. 31(6). PP. 1985–1996.
12. Skamarock W.C., Klemp J.B., Dudhia J., Gill D.O., Liu Z., Berner J., Wang W., Duda M.G., Barker D., Hung X.-yu. A Description of the Advanced Research WRF Model Version 4, 2019. (No. NCAR/TN-556+STR). doi: 10.5065/1dfh-6p97
13. World Bank. 2015. *Agricultural Risk Management in the Face of Climate Change*. Washington, DC. © World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/22897> License: CC BY 3.0 IGO
14. Yuan M. Conclusion and the road ahead. *Cloud Computing in Ocean and Atmospheric Sciences*, T. C. Vance et al., Eds., Academic Press, 2016. PP. 385–391. doi: 10.1016/B978-0-12-803192-6.00020-7
15. Zhang Z., Barlage M., Chen F., Li Y., Helgason W., Xu. X., Liu X., Li Z. Joint Modeling of Crop and Irrigation in the central United States Using the Noah-MP Land Surface Model // *Journal of Advances in Modeling Earth Systems*, 2020. doi: 10.1029/2020MS002159, 12, 7.

Чурикано́ва Олена Ю́рїївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та економічної кібернетики
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»*

Чурикано́ва Елена Юрьевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики и экономической кибернетики
Национальный технический университет «Днепро́вская политехника»*

Churikanova Olena

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Economics and Economic Cybernetics
Dnipro University of Technology*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6704

РЕГІОНАЛЬНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПОЛИТИКА. ПРОБЛЕМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

REGIONAL INVESTMENT POLICY. PROBLEMS AND DIRECTIONS OF IMPROVEMENT

Анотація. В роботі проведено огляд існуючих підходів до оцінки інвестиційних проєктів на регіональному рівні. Освячені дослідження як вітчизняних так і закордонних авторів. Наголошено на необхідність використання комплексного підходу при оцінці регіональних інвестицій. В роботі представлено схему показників за якими виконується оцінка регіональних інвестицій. Так, виділено суспільну ефективність, комерційну ефективність та бюджетну ефективність. За мету в статті поставлено визначення усього існуючого спектру проблем які виникають при оцінці регіональних інвестицій з метою їх подальшого усунення. Увесь комплекс проблем представлено у вигляді таблиці де представлено проблему, її стислий опис та напрямки вдосконалення. Таким чином, серед основних проблем виділено: проблеми, пов'язані з кількісним вимірюванням оцінки ефективності інвестиційних проєктів; проблеми, пов'язані з оцінкою ризиків реалізації проєкту; проблеми, пов'язані з вибором методики розрахунку ефективності інвестиційного проєкту; проблеми, пов'язані із точністю проведення фінансово-математичних розрахунків; проблеми, пов'язані з невизначеністю; проблеми, пов'язані з вибором показників при побудові моделей оцінки ефективності інвестицій для регіону. Для вирішення визначених проблем автором рекомендовано такі основні напрямки вдосконалення як: розробка критеріїв оцінки соціальної значимості інвестиційного проєкту; застосування сучасних економіко-математичних методів та моделей які дозволили б визначати вплив параметричних показників регіональних інвестиційних проєктів на показники соціальної ефективності; врахування в моделі основних макроекономічних показників діяльності регіону, як то економічних так і соціальних; для досягнення точності в визначенні ефективності інвестиційного проєкту в умовах невизначеності, необхідно виконання прогнозування змін усіх факторів, що обумовлюють реалізацію інвестиційного проєкту на регіональному рівні; Для усунення існуючих суперечностей з приводу оптимального добору факторів при виконанні оцінки ефективності інвестицій на регіональному рівні необхідно провести дослідження з метою оцінки вагомості факторів засобами економіко-математичного моделювання. Робота ініціює подальші дослідження в напрямку розробки нової концепції оцінки регіональних інвестицій.

Ключові слова: регіональні інвестиції, оцінка регіональних інвестицій, економіко-математичне моделювання.

Аннотация. В работе проведен обзор существующих подходов к оценке инвестиционных проектов на региональном уровне. Проанализированы исследования как отечественных, так и зарубежных авторов. Отмечено необходимость использования комплексного подхода при оценке региональных инвестиций. В работе представлена схема показателей, по которым выполняется оценка региональных инвестиций. Так, выделено общественную эффективность, коммерческую эффективность и бюджетную эффективность. Целью статьи является определение всего существующего спектра проблем, которые возникают при оценке региональных инвестиций с целью их последующего устранения. Весь комплекс проблем представлен в виде таблицы, где отмечено проблему, ее краткое описание и направления совершенствования. Таким образом, среди основных проблем выделено: проблемы, связанные с количественным измерением оценки эффективности инвестиционных проектов; проблемы, связанные с оценкой рисков реализации проекта проблемы, связанные с выбором методики расчета эффективности инвестиционного проекта; проблемы, связанные с точностью проведения финансово-математических расчетов; проблемы, связанные с неопределенностью; проблемы, связанные с выбором показателей при построении моделей оценки эффективности инвестиций для региона. Для решения определенных проблем автором рекомендуется следующие основные направления совершенствования как: разработка критериев оценки социальной значимости инвестиционного проекта; применение современных экономико-математических методов и моделей, которые позволили бы определять влияние параметрических показателей региональных инвестиционных проектов на показатели социальной эффективности; учета в модели основных макроэкономических показателей деятельности региона, как экономических так и социальных; для достижения точности в определении эффективности инвестиционного проекта в условиях неопределенности, необходимо выполнение прогнозирования изменений всех факторов, обуславливающих реализацию инвестиционного проекта на региональном уровне; Для устранения существующих противоречий по поводу оптимального подбора факторов при выполнении оценки эффективности инвестиций на региональном уровне необходимо провести исследование с целью оценки значимости факторов средствами экономико-математического моделирования. Работа инициирует дальнейшие исследования в направлении разработки новой концепции оценки региональных инвестиций.

Ключевые слова: региональные инвестиции, оценка региональных инвестиций, экономико-математическое моделирование.

Summary. The paper reviews the existing approaches to assessing investment projects at the regional level. Studies by both domestic and foreign authors are presented. The necessity of using an integrated approach in assessing regional investments is noted. The paper presents a scheme of indicators by which the assessment of regional investments is carried out. So, such indicators as: social efficiency, commercial efficiency and budget efficiency are highlighted. The purpose of the article is to identify the entire range of existing problems that arise when assessing regional investments with a view to their subsequent elimination. The whole complex of problems is presented in the form of a table where the problem is described, its brief description and directions for improvement. Thus, among the main problems, the following are highlighted: problems associated with the quantitative measurement of evaluating the effectiveness of investment projects; problems associated with assessing the risks of project implementation; problems associated with the choice of methods for calculating the effectiveness of an investment project; problems associated with the accuracy of financial and mathematical calculations; uncertainty issues; problems associated with the choice of indicators when building models for assessing the effectiveness of investments for the region. To solve certain problems, the author recommends such areas of improvement as: development of criteria for assessing the social significance of an investment project; application of modern economic and mathematical methods and models that would allow determining the influence of parametric indicators of regional investment projects on indicators of social efficiency; accounting in the model of the main macroeconomic indicators of the region's activity, both economic and social; in order to achieve accuracy in determining the effectiveness of an investment project in conditions of uncertainty, it is necessary to forecast changes in all factors that determine the implementation of an investment project at the regional level; To eliminate the existing contradictions about the optimal selection of factors when assessing the effectiveness of investments at the regional level, it is necessary to conduct a study to assess the significance of factors by means of economic and mathematical modeling. The work initiates further research towards the development of a new concept for assessing regional investments.

Key words: regional investments, assessment of regional investments, economic and mathematical modeling.

Постановка проблеми. Еволюція наукових досліджень в напрямку оцінки ефективності інвестиційних проектів має такі основні тенденції:

1. Збільшення кількості факторів при оцінці ефективності регіональних інвестиційних проектів;
2. Паралельне врахування як числових показників так і не числових, якісних характеристик;

3. Врахування факторів які важко оцінити або спів поставити з іншими;

4. Аналіз ефективності регіональних інвестиційних проектів на основі великої кількості статистичних даних.

Зазначені вище тенденції, а також стрімкий розвиток комп'ютерних систем та технологій

обумовили потребу у застосуванні при оцінці ефективності регіональних інвестиційних проектів методів математичного моделювання.

Сьогодні, усе найчастіше в дослідженнях вчених економістів зустрічаються не поодинокі формули розрахунку ефективності інвестиційних проектів, а цілі комплекси формул, добори статистичних даних та якісних показників проектів об'єднаних в масштабні математичні моделі.

Але, не зважаючи на кількісні дослідження в цьому напрямку, й досі не існує єдиного методологічного підходу до оцінки регіональних інвестицій. А отже, дослідження в цьому напрямку залишаються актуальним питанням при управлінні регіональним розвитком та формуванні регіональної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Під регіональною ефективністю реальних інвестиційних

проектів розуміється комплексна характеристика вкладу проекту в кінцеві громадські результати у виробничій та невиробничій сферах на рівні регіону» [1; 2].

На теперішній час в наукових роботах описано безліч методів оцінки ефективності регіональних інвестиційних проектів.

«Використовувані методи оцінки проектів і виділені науковцями-дослідниками види ефективності інвестиційного проекту відрізняються у залежності від кінцевої мети, з огляду на яку він аналізується, а також відповідними підходами до визначення вигоди і витрат, методами їх вимірювання та порівняння в часі» [3].

У деяких роботах вітчизняних вчених оцінку ефективності регіональних інвестиційних проектів запропоновано виконувати за двома основними

Рис. 1. Оцінка ефективності інвестиційних проектів на регіональному рівні за типами ефективності

Джерело: розроблено автором за [12; 13; 14; 15; 16]

Таблиця 1

Проблеми та напрямки вдосконалення оцінки ефективності регіональних інвестиційних проектів

Проблема	Стислий опис проблеми	Напрямок вдосконалення
Проблема, пов'язана з кількісним вимірюванням оцінки ефективності інвестиційних проектів	Визначення економічної ефективності регіонального інвестиційного проекту виконується за розрахунком та подальшою оцінкою економічних показників. При визначенні ж соціальної ефективності регіонального інвестиційного проекту найчастіше усього аналізуються саме якісні показники, що значно ускладнює оцінку. Крім того, економічний ефект від реалізації регіонального проекту може бути отримано через не великий проміжок часу, а от отримання соціального ефекту, як правило, має деякий часовий лаг.	Необхідна розробка критеріїв оцінки соціальної значимості інвестиційного проекту. З метою визначення соціальної значимості ефективності інвестиційних проектів необхідно застосування сучасних економіко-математичних методів та моделей які дозволили б визначати вплив параметричних показників регіональних інвестиційних проектів на показники соціальної ефективності.
Проблеми, пов'язані з оцінкою ризиків реалізації проекту	Реалізація будь-якого інвестиційного проекту, у тому числі й регіонального, пов'язана із можливістю виникнення ризиків, які, в свою чергу можуть призвести до суттєвого зниження очікуваної ефективності. Серед основних ризиків виділяють: ризик економічного спаду; ризик фінансової кризи; політичний ризик; соціальний ризик. Врахування ризику в існуючих моделях оцінки ефективності інвестиційних проектів на регіональному рівні відбувається, в основному, експертним шляхом та вибором до реалізації проектів з найкращими розрахунковими показниками (NPV) які у разі виникнення ризикових ситуацій все одно будуть прибутковими. Оцінка появи самої ризикової ситуації відбувається шляхом аналізу відповідних макроекономічних показників. Проблема врахування ризиків на регіональному рівні обумовлена тим, що застосування звичайних методів та підходів до мінімізації ризиків виявляються не ефективними. Ризики регіонального рівня важко контролювати та прогнозувати. Крім того, усі вони тісно пов'язані між собою. Так, наприклад поява ризику економічної кризи призводить до виникнення соціальних ризиків, тощо.	При побудові моделей оцінки ефективності регіональних інвестиційних проектів з метою врахування можливих ризикових ситуацій не достатньо врахування лише стандартних показників ефективності інвестиційного проекту, таких як чистий дисконтований дохід, рентабельність інвестицій, термін окупності, тощо. Важливим стає врахування в моделі основних макроекономічних показників діяльності регіону, як то економічних так і соціальних. При чому, враховуючи той факт, що деякі показники, наприклад соціальні, мають часовий лаг у разі виникнення позитивних чи негативних явищ на регіональному та державному рівні, необхідно щоб модель враховувала не тільки поточні дані а й історичні. Для досягнення поставленої мети, а саме врахування в моделі оцінки ефективності регіональних інвестиційних проектів великого числа факторів, які мають різні види походження та вимірювання, застосування вже запропонованих дослідниками моделей та підходів може виявитися не ефективним. В цьому аспекті необхідно застосування більш потужного математичного апарату, можливості якого були б релевантні поставленим цілям.
Проблеми, пов'язані з вибором методики розрахунку ефективності інвестиційного проекту	Проблеми виникають, як правило, при реалізації проектів на регіональному рівні метою яких є реструктуризація або реорганізація, а також проекти метою яких є випуск нових видів продукції. Для оцінки ефективності таких проектів дослідниками найчастіше усього використовується метод чистих оцінок. А це означає, що оцінюється лише результат у чистому вигляді від реалізації проекту, а не приріст показників з проектом та без нього. При оцінці подібних інвестиційних проектів, враховуючи те, що оцінити економічний ефект від проектів реструктуризації та реорганізації достатньо складно, при оцінці вказуються планові показники від реалізації проекту, а не фактичний економічний ефект. Теж саме стосується і регіональних проектів, пов'язаних із випуском нових видів продукції. При оцінці ефективності таких проектів, в якості економічного ефекту найчастіше усього оцінюють валовий прибуток підприємств, а не прибуток отриманий саме від реалізації нового виду продукції. Таким чином виникає основна проблема, пов'язана з оцінкою зазначених типів інвестиційних проектів — свідомо завищена ефективність.	Для вирішення проблем, пов'язаних з вибором методики розрахунку ефективності інвестиційного проекту — визначенням фактичної ефективності, яку було досягнуто від реалізації певного інвестиційного проекту, тобто відокремлення в оцінюваних показників діяльності регіону долі, пов'язаної з реалізацією інвестиційного проекту, необхідно: 1. Розробка нового підходу до оцінки ефективності інвестиційних проектів, який дасть змогу оцінювати ефект від реалізації інвестиційного проекту не у вигляді загальних планових показників, а мати більш чітке розуміння якою саме мірою на показники діяльності регіону вплинув той чи інший інвестиційний проект. 2. Застосування математичного апарату здатного аналізувати причинно наслідкові зв'язки між параметрами інвестиційного проекту та показниками соціально-економічної діяльності регіону.

Продовження табл. 1

Проблеми, пов'язані із точністю проведення фінансово-математичних розрахунків		
Проблеми, пов'язані з невизначеністю	Будь-який інвестиційний проект характеризується добром невизначених факторів: невизначеність зовнішнього середовища, невизначеність вимог до ефективності інвестиційного проекту, невизначеність вхідних даних за проектом. Регіональні інвестиційні проекти, за умови своєї масштабності та впливу на різні сфери діяльності регіону, характеризуються наявністю великого числа невизначених факторів. Більшість існуючих методик розрахунку ефективності інвестиційних проектів потребують визначеності як то параметрів інвестиційного проекту так і поточного та майбутнього соціально-економічного становища в регіоні. Для реалізації зазначеної потреби використовують середньозважені показники, що значною мірою може погіршувати отримані результати. Крім того, невизначеність при оцінці ефективності регіональних інвестиційних проектів стає причиною виникнення ризиків, пов'язаних з реалізацією проекту та отриманням економічного ефекту. Серед існуючих підходів до оцінки ефективності інвестиційних проектів виділяють нечітко-множинний, експертний та імовірнісний. Усі вони досить добре зарекомендували себе при оцінці інвестиційних проектів. Але, при оцінці ефективності інвестиційних проектів на регіональному рівні кількість невизначених параметрів значно зростає. Крім того, приходится мати справу вже з різними видами невизначеності, а це призводить до проблеми одночасної обробки інформації, що має різні параметри. А отже застосування зазначених математичних стає на ефективним. Не вірний та недостатньо обґрунтований підхід для вибору математичного апарату з метою оцінки ефективності регіональних інвестиційних проектів в умовах невизначеності призводить до неадекватності розроблених економіко-математичних моделях і, як слідство, помилок в оцінці ефективності регіональних інвестицій.	Для досягнення точності в визначенні ефективності інвестиційного проекту в умовах невизначеності, необхідно виконання прогнозування змін усіх факторів, що обумовлюють реалізацію інвестиційного проекту на регіональному рівні. Отже очевидно стає необхідність вдосконалення існуючих підходів до оцінки ефективності інвестиційних проектів на основі математичних методів, які дозволять одночасно обробляти будь яку кількість параметрів інвестиційного проекту, аналізувати та прогнозувати варіанти його реалізації. Необхідна розробка та апробація методики оцінки інвестиційних проектів на регіональному рівні на основі потужного математичного апарату.
Проблеми, пов'язані з вибором показників при побудові моделей оцінки ефективності інвестицій для регіону	Наукові дискусії, що відстежуються в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених, проходять навколо основного принципового питання — який добір факторів необхідно обрати для виконання адекватної оцінки ефективності інвестиційних проектів на регіональному рівні. Так, в методиках оцінки ефективності інвестицій для регіону наголошується на відсутність, поряд із запропонованим добром, показників таких як: показники, які враховують ризики пов'язані із реалізацією інвестиційного проекту, показники пов'язані із врахуванням зовнішнього середовища проекту, показники пов'язані із оцінкою впливу на будь які із макроекономічних показників розвитку регіону, показники які враховують інвестиційний лаг, тощо.	Для усунення існуючих суперечностей з приводу оптимального добору факторів при виконанні оцінки ефективності інвестицій на регіональному рівні необхідно: 1. Провести дослідження з метою оцінки вагомості факторів засобами економіко-математичного моделювання. 2. Дослідити сучасні математичні апарати з метою об'єднання в економіко-математичній моделі оцінки ефективності інвестицій на регіональному рівні важко співставних показників.

Продовження табл. 1

	У залежності від наукового бачення проблеми та можливостей математичного апарату обраного для реалізації моделі оцінки ефективності інвестицій для регіону, дослідниками обирається певна група факторів, а деякі із зазначених вище, опускаються. Найбільш досконалою, на наш погляд, була б методика, яка враховувала би максимальну кількість факторів, пов'язаних з проектом. Але за умови їх різноманітності, вирішення такого завдання, на перший погляд, представляється складним.	
--	---	--

Джерело: розроблено автором

підходами. Перший з них засновано на розгляді регіону як окремої територіально адміністративної одиниці з урахуванням характеристик кожного окремого регіону. Другий підхід оцінки ефективності регіональних інвестиційних проектів ґрунтується на теорії оцінки капіталоутворюючих інвестиційних проектів [4; 5; 6].

Однією з найбільш розповсюджених методик, що відповідає зазначеним принципам, є методика оцінки регіональних інвестиційних проектів, запропонована в роботах Г. В. Бобильова, А. В. Кузнецова, Н. В. Горбачова [7; 8]. Автори виділяють бюджетну, комерційну та суспільну типи ефективності інвестиційних проектів. Розрахунок ефективності пропонується виконувати за загальноприйнятими показниками — чистим дисконтованим доходом, індексом доходності інвестицій, тощо, а також виконувати порівняння отриманих показників із плановими.

Підходи до аналізу інвестиційних проектів, застосування яких можливе для оцінки регіональних інвестиційних проектів, були розроблені так само і Світовим банком [9], Організацією Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО) [10] та Євросоюзом [11].

Найбільший інтерес серед виділених зарубіжних методик в рамках даного дослідження, представляє розробка Світового банку, оцінка ефективності проектів, згідно з якою, складається з двох підходів.

У загальному вигляді розробники Світового банку пропонують оцінювати фінансову ефективність інвестиційних проектів з точки зору конкретної

організації, а економічну ефективність з точки зору суспільства в цілому.

Отже, стає зрозумілим, що при оцінці ефективності інвестиційних проектів необхідно використання комплексного підходу, оцінюючи як економічну так і соціальну складову ефективності.

На рис. 1 представлено систему показників, за якими виконується оцінка ефективності інвестиційного проекту на регіональному рівні, що знайшла своє відображення у більшості існуючих наукових робіт в цьому напрямку.

Формулювання цілей статті. В статті поставлено за мету визначити увесь спектр проблем при оцінці регіональних інвестицій з метою пошуку раціональних шляхів їх вирішення та подальшої розробки методології оцінки регіональних інвестицій.

Виклад основного матеріалу. У таблиці 1 подано перелік основних проблем, пов'язаних з оцінкою регіональних інвестиційних проектів та визначені напрямки їх вдосконалення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В ході аналізу підходів до оцінки регіональних інвестицій було виділено низку проблем які стосуються як оптимального вибору параметрів, кількісних показників вимірювання так і проблеми при розрахунках, тощо. Окреслена низка проблем ініціює подальші дослідження в цьому напрямку з метою як розробки загальної концепції оцінки регіональних інвестицій, так і підбору потужного математичного апарату для їх розрахунку.

Література

1. Парфенова Е. Н. Проблемы методики оценки региональных инвестиционных проектов // Научные ведомости БелГУ. Сер. История. Политология. Экономика. Информатика. 2009. № 15(70). Вып. 12/1. С. 22–27.
2. Баранов С. В. Совершенствование методов комплексных сравнительных оценок уровней развития субъектов Российской Федерации и муниципальных образований // Вестник Кольского научного центра РАН. 2011. № 4. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/sovershenstvovanie-metodov-kompleksnyh-sravnitelnyh-otsenok-urovney-razvitiya-subektov-rossiyskoy-federatsii-i-munitsipalnyh>

3. Новикова Т.С. Методы анализа эффективности проектов для обоснования государственной поддержки // Вестник НГУ. Серия: Социально-экономические науки. 2009(9). № 2. С. 45–56.
4. Лившиц В.Н. О методологии оценки эффективности российских инвестиционных проектов: Научный доклад / В.Н. Лившиц. М.: Институт экономики РАН, 2009. 70 с.
5. Лившиц В.Н. Оптимизация при перспективном планировании и проектировании. М.: Экономика, 1984. 240 с.
6. Липсиц И.В. Инвестиционный проект: методы подготовки и анализа // Учебно-справочное пособие. М.: Бек, 1996. 304 с.
7. Бобылев, Г.В. Горбачева Н.В., Кузнецов А.В. Условия и факторы реализации инновационного потенциала региона // Регион: экономика и социология. 2008. № 1. С. 113–126.
8. Парфенова Е.Н. Проблемы методики оценки региональных инвестиционных проектов // Научные ведомости БелГУ. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика. 2009. № 12–1. С. 22–27.
9. Банковское дело и финансирование инвестиций / Под ред. Н. Брука. Вашингтон: Институт экономического развития Всемирного банка, Всемирный Банк, 1995. Т. 1. Ч. 2. 548 с.
10. Беренс В., Хавранек П.М. Руководство по подготовке промышленных технико-экономических исследований. М.: АОЗТ «Итерэксперт», 1995. 343 с.
11. Руководство по применению метода анализа издержек и выгод для оценки инвестиционных проектов: перевод с английского. A Guide to Cost-Benefit Analysis of Investment Projects. DG Regional Policy, European Commission, 1999.
12. Управление инновационным развитием региона в условиях международной интеграции: монография / А.А. Алабугин и другие. Челябинск, 2011. 327 с.
13. Алабугина А.А., Кочергова Л.Г. Методика отбора инвестиционных проектов на региональном уровне с использованием интеграционной модели оценки // Теория и практика общественного развития. 2013. № 8. С. 289–293.
14. Золотогоров В.Г. Инвестиционное проектирование: Учеб. пособие. Минск: И П «Экоперспектива», 1998.
15. Игонина Л.Л. Инвестиции: Учеб. пособие / Под ред. д-ра экон. наук, проф. В.А. Слепова. М.: Экономистъ, 2003. 478 с.
16. Идрисов А.Б. Планирование и анализ эффективности инвестиций. М.: Pro-invest consulting, 1995. 160 с.
17. Інвестиційний клімат в Україні: фактори регіональних ризиків / О.В. Кужель // Коммунальное хозяйство городов 17 (підгот.). К.: Державний комітет України з питань розвитку підприємництва; Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 1999. 192 с.

References

1. Parfenova Ye. N. Problemy metodiki otsenki regionalnykh investitsionnykh projektov // Nauchnye vedomosti Bel-GU. Ser. Istoriya. Politologiya. Ekonomika. Informatika. 2009. № 15(70). Vyp. 12/1. S. 22–27.
2. Baranov S. V. Sovershenstvovanie metodov kompleksnykh sravnitelnykh otsenok urovney razvitiya subektov Rossiyskoy federatsii i munitsipalnykh obrazovaniy // Vestnik Kolskogo nauchnogo tsentra RAN. 2011. № 4. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/sovershenstvovanie-metodov-kompleksnyh-sravnitelnyh-otsenok-urovney-razvitiya-subektov-rossiyskoy-federatsii-i-munitsipalnykh>
3. Novikova T. S. Metody analiza effektivnosti projektov dlya obosnovaniya gosudarstvennoy podderzhki // Vestnik NGU. Seriya: Sotsialno-ekonomicheskie nauki. 2009(9). № 2. S. 45–56.
4. Livshits V. N. O metodologii otsenki effektivnosti rossiyskikh investitsionnykh projektov: Nauchnyy doklad / V. N. Livshits. M.: Institut ekonomiki RAN, 2009. 70 s.
5. Livshits V. N. Optimizatsiya pri perspektivnom planirovanii i proektirovanii. M.: Ekonomika, 1984. 240 s.
6. Lipsits I. V. Investitsionnyy proekt: metody podgotovki i analiza // Uchebno-spravochnoe posobie. M.: Bek, 1996. 304 s.
7. Bobylev, G. V. Gorbacheva N. V., Kuznetsov A. V. Usloviya i faktory realizatsii innovatsionnogo potentsiala regiona // Region: ekonomika i sotsiologiya. 2008. № 1. S. 113–126.
8. Parfenova, Ye. N. Problemy metodiki otsenki regionalnykh investitsionnykh projektov // Nauchnye vedomosti Bel-GU. Seriya: Istoriya. Politologiya. Ekonomika. Informatika. 2009. № 12–1. S. 22–27.
9. Bankovskoe delo i finansirovanie investitsiy / Pod red. N. Bruka. Vashington: Institut ekonomicheskogo razvitiya Vsemirnogo banka, Vsemirnyy Bank, 1995. T. 1. Ch. 2. 548 s.
10. Berens V., Khavranek P. M. Rukovodstvo po podgotovke promyshlennykh tekhniko-ekonomicheskikh issledovaniy. M.: AOZT «Iterekspert», 1995. 343 s.
11. Rukovodstvo po primeneniyu metoda analiza izderzhkek i vygod dlya otsenki investitsionnykh projektov: perevod s angliyskogo. A Guide to Cost-Benefit Analysis of Investment Projects. DG Regional Policy, European Commission, 1999.

12. Upravlenie innovatsionnym razvitiem regiona v usloviyakh mezhdunarodnoy integratsii: monografiya // A. A. Alabugin i drugie. Chelyabinsk, 2011. 327 s.
13. Alabugina A. A., Kochergova L. G. Metodika otbora investitsionnykh projektov na regionalnom urovne s ispolzovaniem integratsionnoy modeli otsenki // Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya № 8 / 2013 s.289–293
14. Zolotogorov V. G. Investitsionnoe proektirovanie: Ucheb. posobie. Minsk: IP «Ekoperspektiva», 1998.
15. Igonina L. L. Investitsii: Ucheb. posobie / Pod red. d-ra ekon. nauk, prof. V. A. Slepova. M.: Ekonomist, 2003. 478 s.
16. Idrisov A. B. Planirovanie i analiz effektivnosti investitsiy. M.: Pro-invest consulting, 1995. 160 s.
17. Investycyjny klimat v Ukraini: faktory reghionalnykh ryzykiv / O. V. Kuzhelj // Kommunaljnoe khozjajstvo ghorodov 17 (pidghot.). K.: Derzhavnyj komitet Ukrainy z pytanj rozvytku pidpryjemnyctva; Rada po vyvchennju produktyvnykh syl Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 192 s.

Чухліб Алла Василівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри статистики та економічного аналізу
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Чухлеб Алла Васильевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры статистики и экономического анализа
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Chukhlib Alla

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Statistics and Economic Analysis
National University of life and environmental sciences of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-12-6725

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ АНАЛІЗУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА

МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ АНАЛИЗА И ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ЗЕРНОПРОИЗВОДСТВА

METHODICAL INSTRUMENTS OF ANALYSIS AND FORECASTING OF GRAIN PRODUCTION

Анотація. В статті висвітлено теоретико – методичні та прикладні аспекти проведення аналізу зерновиробництва, обґрунтована систему взаємопов'язаних показників, які найбільш об'єктивно відображатимуть ефективність виробництва зерна, методичні підходи до прогнозування зерновиробництва.

Ефективність виробництва зернових культур полягає в оптимізації виходу високоякісної продукції з кожного гектару землі у вартісному виразі при раціональних витратах усіх ресурсів на одиницю продукції та збереженні природної екологічної рівноваги.

Аналітичний інструментарій використовується для оцінки ефективності виробництва зернових культур, виявлення закономірностей та тенденцій його розвитку з метою підвищення ефективності системи інформаційно-аналітичної підтримки управління зерновиробництвом. Розглядаючи особливості зерновиробництва встановлено, що необхідною умовою проведення аналітичного дослідження є формування якісної системи взаємопов'язаних і взаємоузгоджених індикаторів. Отримання достовірних результатів аналізу зерновиробництва досягається завдяки використанню системного та комплексного підходів з цієї проблематики.

Методичним підґрунтям прогнозування зерновиробництва слугує теорія розвитку об'єкта, що розкриває сутність закономірностей, основних причинно-наслідкових зв'язків досліджуваного явища. Методичний інструментарій прогнозування використовують з метою дослідження причинно-наслідкових зв'язків між конкурентними факторами та системою їх зворотного впливу на формування стратегії ефективного розвитку зерновиробництва, ступеня впливу конкретних закономірностей на процес дослідження, представлення прогнозування зерновиробництва у вигляді динамічної системи та відтворення цієї системи у майбутньому з певним ступенем ймовірності.

Ключові слова: зерновиробництво, зернові культури, аналіз, метод, моделювання, прогнозування, ефективність, стратегія.

Аннотация. В статье освещены теоретико-методические и прикладные аспекты проведения анализа зернопроизводства, обосновано систему взаимосвязанных показателей, которые наиболее объективно будут отражать эффективность производства зерна, методические подходы к прогнозированию зернопроизводства.

Эффективность производства зерновых культур заключается в оптимизации выхода высококачественной продукции с каждого гектара земли в стоимостном выражении при рациональных затратах всех ресурсов на единицу продукции и сохранении природного экологического равновесия.

Аналитический инструментарий используется для оценки эффективности производства зерновых культур, выявления закономерностей и тенденций его развития с целью повышения эффективности системы информационно-аналитической поддержки управления зернопроизводством. Рассматривая особенности зернопроизводства установлено, что необходимым условием проведения аналитического исследования является формирование качественной системы взаимосвязанных и взаимосогласованных индикаторов. Получение достоверных результатов анализа зернопроизводства достигается благодаря использованию системного и комплексного подходов по этой проблематике.

Методической основой прогнозирования зернопроизводства служит теория развития объекта, раскрывающая сущность закономерностей, основных причинно-следственных связей изучаемого явления. Методический инструментарий прогнозирования используют с целью исследования причинно-следственных связей между конкурентными факторами и системой их обратного влияния на формирование стратегии эффективного развития зернопроизводства, степени влияния конкретных закономерностей на процесс исследования, представления прогнозирования зернопроизводства в виде динамической системы и воспроизведения этой системы в будущем с определенной степенью вероятности.

Ключевые слова: зернопроизводство, зерновые культуры, анализ, метод, моделирование, прогнозирование, эффективность, стратегия.

Summary. In the article is reflected theoretical – methodical and applied aspects of realization of analysis of grain production, the system of interrelated indexes that will represent efficiency of production of grain most objectively is reasonable, methodical going near to forecasting the grain production.

The efficiency of grain production is to optimize the yield of high quality products from each hectare of land in value terms at a rational cost of all resources per unit of output and maintaining the natural ecological balance.

Analytical tools are used to assess the efficiency of grain production, identify patterns and trends in its development in order to improve the efficiency of information and analytical support for grain management. Considering the peculiarities of grain production, it is established that a necessary condition for conducting an analytical study is the formation of a quality system of interconnected and mutually agreed indicators of grain production. Obtaining reliable results of the analysis of grain production is achieved through the use of systematic and integrated approaches to this issue.

The methodological basis for forecasting grain production is the theory of development of the object, which reveals the essence of the laws, the main causal relationships of the phenomenon under study. Methodical forecasting tools are used to study the causal links between competitive factors and the system of their reverse influence on the formation of strategies for effective development of grain production, the degree of influence of specific patterns on the research process, presentation of grain forecasting as a dynamic system and reproduction of this system in the future. with a certain degree of probability.

Key words: grain production, grain crops, analysis, method, modeling, forecasting, efficiency, strategy.

Постановка проблеми. Зерновиробництво — стратегічна галузь економіки України, що визначає основу економічної безпеки країни. Зернова галузь підтримує ефективність функціонування ряду суміжних галузей, від рівня її розвитку залежать експортні можливості країни.

Виробництво зернових культур традиційно займає лідируючі позиції в структурі аграрного сектору України. Ефективний розвиток зернової галузі спрямований на збільшення врожаю високоякісного конкурентоспроможного зерна завдяки впровадженню новітніх прогресивних технологій вирощування зернових культур, зберігання зерна.

Питання обґрунтування якісної системи взаємозв'язаних і взаємоузгоджених індикаторів зерновиробництва, методичного інструментарію для їх аналізу і прогнозування з метою інформаційно-

аналітичного забезпечення управління зерновиробництвом в умовах сьогодення не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та прикладні аспекти аналізу і прогнозування виробництва продукції аграрного сектору економіки знайшли своє відображення у працях провідних вітчизняних вчених, серед яких Грицюк П. М. [2; 3], Ільчук М. М., Коновал І. А. [4], Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я. [7], Мармоль Л. О., Руснак А. В. [5] та інші науковці.

Проте потребують подальшого комплексного дослідження методичні питання аналітичного інструментарію, моделювання і прогнозування індикаторів зерновиробництва, що сприяють формуванню повної та достовірної інформаційно-аналітичної компоненти — основи для прийняття обґрунтованих

управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності зерновиробництва.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження особливостей методичного інструментарію аналізу, моделювання і прогнозування індикаторів зерновиробництва, обґрунтування підходів щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Для оцінки ефективності зерновиробництва необхідно обґрунтувати систему взаємопов'язаних показників, які найбільш об'єктивно відображатимуть її рівень. З цієї метою використовуються як натуральні, так і вартісні показники виходу продукції з урахуванням її якості, які є вихідними при визначенні ефективності зерновиробництва.

Одним із найважливіших натуральних показників ефективності виробництва зернових культур є їх урожайність. Аналітична оцінка зміни урожайності зернових культур в динаміці, впливу чинників, що цьому сприяли, здійснюється з використанням економіко-статистичних методів.

Комплексне застосування показників урожайності і якості зерна, собівартості 1 ц зерна, ціни реалізації 1 ц зерна, прибутку у розрахунку на 1 гектар посіву зернових культур, на 1 ц зерна, рентабельності зерновиробництва, що акумулює вплив як природно-кліматичних чинників, так і організаційно-господарських та економічних, дає можливість всебічно проаналізувати економічну ефективність зерновиробництва.

Прогнозування — це процес передбачення майбутнього стану явища на основі аналізу його минулого і сучасного, систематична інформація про якісні та кількісні характеристики розвитку досліджуваного явища в перспективі. Враховуючи особливості зерновиробництва, для прогнозування доцільно використовувати методи математичної екстраполяції та різного роду модифікації цих методів — метод експоненціального згладжування з регульованим трендом, метод адаптивного згладжування та ін.

Прикладний аспект використання трендових моделей для прогнозування індикаторів зерновиробництва може бути реалізований лише після перевірки моделі на адекватність. З цієї метою обчислюють коефіцієнт детермінації:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum (Y_t - y_t)^2 \div n}{\frac{\sum y_t^2}{n} - \left(\frac{\sum y_t}{n} \right)^2} \quad (1)$$

Якщо фактичне значення коефіцієнта детермінації перевищить теоретичне значення, визначене

за таблицею критичних значень, це означатиме, що побудована трендова модель є адекватною.

Інший спосіб перевірити трендову модель на адекватність — розрахувати стандартну похибку апроксимації:

$$v = \sqrt{\frac{1}{n-m-1} \times \sum \left(\frac{Y_t - y_t}{y_t} \right)^2} \times 100\%, \quad (2)$$

де y_t , Y_t — відповідно емпіричні та теоретичні рівні індикаторів зерновиробництва, n — число рівнів динамічного ряду, m — кількість параметрів трендового рівняння.

Модель вважається адекватною, якщо значення стандартної похибки апроксимації не перевищить 15%.

Для побудови інтервальної оцінки прогнозу необхідно визначити довірчі межі для прогнозного значення індикатора зерновиробництва зі встановленим рівнем ймовірності.

Стандартну похибку прогнозу обчислюють за формулою:

$$\sigma_p = \sigma_\varepsilon \times \sqrt{\frac{n+1}{n} + \frac{3 \times (n+2v-1)^2}{n \times (n^2-1)}} \quad (3)$$

де v — інтервал прогнозу; σ_ε — залишкове середньоквадратичне відхилення, що обчислюють за формулою:

$$\sigma_\varepsilon = \sqrt{\frac{\sum (Y_t - y_t)^2}{n-m}} \quad (4)$$

Довірчі межі для прогнозних значень індикаторів зерновиробництва визначають нерівністю:

$$Y_{np} = Y_t \pm t \sigma_\varepsilon \quad (5)$$

Враховуючи, що ефективність зерновиробництва залежить від ряду виробничих чинників, для моделювання залежностей доцільно використовувати функцію виду:

$$Y = F(x_1, x_2, x_3 \dots x_n) \quad (6)$$

Оцінка багатофакторної лінійної залежності ефективності зерновиробництва здійснюється за допомогою коефіцієнта множинної лінійної кореляції:

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum (y_x - \bar{y})^2}{\sum (y - \bar{y})^2}}, \quad (7)$$

де y , y_x , $\bar{y}$ — відповідно емпіричні, теоретичні та середній рівні показника ефективності зерновиробництва.

Для перевірки суттєвості коефіцієнта множинної лінійної кореляції використовують F — критерій Фішера. Фактичне значення критерію Фішера обчислюють за формулою:

$$F = \frac{R^2}{p-1} \div \frac{1-R^2}{n-p}, \quad (8)$$

де p — кількість параметрів регресійної моделі, n — обсяг сукупності.

Якщо фактичне значення критерію Фішера перевищить критичну точку при встановленому рівні ймовірності та відповідній кількості ступенів вільності ($v_1 = p - 1$, $v_2 = n - p$), то кореляційний зв'язок між досліджуваними в моделі ознаками визнається істотним.

Перевірка істотності коефіцієнтів регресії здійснюється за допомогою t -критерію Стюдента. Фактичне значення критерію Стюдента обчислюють за формулою:

$$t = \frac{a_i}{\mu_{a_i}}, \quad (9)$$

де μ_{a_i} — середня помилка коефіцієнта регресії a_i , що обчислюється за формулою:

$$\mu_{a_i} = \sqrt{\frac{\sigma_s^2}{2 \sigma_{x_i}^2 (n-p)}}, \quad (10)$$

де $\sigma_{x_i}^2$ — дисперсія факторної ознаки x_i , σ_s^2 — залишкова дисперсія, n — обсяг сукупності, p — кількість параметрів регресійної моделі.

Залишкову дисперсію визначають за правилом складання дисперсій:

$$\sigma_s^2 = \sigma_y^2 - \sigma_Y^2, \quad (11)$$

де σ_y^2 — загальна дисперсія, σ_Y^2 — факторна дисперсія.

Факторну дисперсію обчислюють за формулою:

$$\sigma_Y^2 = \frac{1}{n} \left(a_0 \sum y + a_1 \sum x_1 y + a_2 \sum x_2 y + \dots + a_n \sum x_n y \right) - \bar{y}^2 \quad (12)$$

Вибірковий коефіцієнт регресії вважається вірогідним, якщо фактичне значення критерію Стюдента перевищить критичну точку при встановленому рівні ймовірності та відповідній кількості ступенів вільності.

Таким чином, моделювання взаємозв'язку індикаторів зерновиробництва дозволяє виявити резерви збільшення обсягів виробництва зерна, встановити ступінь їх залежності від виробничих факторів, здійснити науково обґрунтовані прогнози.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Системне використання економіко-статистичних методів дає можливість здійснити комплексний аналіз ефективності зерновиробництва, провести науково обґрунтовані прогнози індикаторів зерновиробництва, обґрунтувати стратегію розвитку зернової галузі.

Література

1. Булах І. В. Математична модель оцінки стратегічної конкурентоспроможності підприємства // Вісник Національного ун-ту водного господар. та природокористування. 2007. Вип. 3 (39). С. 24–31.
2. Грицюк П. М. Аналіз, моделювання та прогнозування динаміки врожайності озимої пшениці в розрізі областей України: монографія. Рівне: НУВГП, 2010. 350 с.
3. Грицюк П. М. Динамічні і стохастичні методи моделювання та прогнозування системи зерновиробництва України: дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 8.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці». К., 2011. 467 с.
4. Ільчук М. М., Коновал І. А. Прогнозування обсягів та економічної ефективності виробництва зерна кукурудзи в Україні // Біоресурси і природокористування. 2013. Т. 5. № 3–4. С. 137–146
5. Мармоль Л. О., Руснак А. В. Методичні засади прогнозування виробничої сільськогосподарської діяльності // Бізнес-навігатор. 2013. № 2 (31). С. 265–271.
6. Попович П. Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: підручник. К.: Знання, 2008. 630 с.
7. Прогноз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у 2020 році (лютий 2020 року) / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. К.: ННЦ «ІАЕ», 2020. 20 с.

References

1. Bulakh I. V. Matematychna modelj ocinky strategichnoji konkurentospromozhnosti pidpryjemstva // Visnyk Nacionalnogho un-tu vodnogho ghospodar. ta pryrodokorystuvannja. 2007. Vyp. 3 (39). S. 24–31.
2. Ghrycjuk P. M. Analiz, modeljuvannja ta proghnozuvannja dynamiky vrozhajnosti ozymojo pshenyci v rozrizi oblastej Ukrajinjy: monoghrafija. Rivne: NUVGhP, 2010. 350 s.
3. Ghrycjuk P. M. Dynamichni i stokhastychni metody modeljuvannja ta proghnozuvannja systemy zernovyrobnytva Ukrajinjy: dys. na zdobuttja nauk. stupenja dokt. ekon. nauk: spec. 8.00.11 «Matematychni metody, modeli ta informacijni tekhnologiji v ekonomici». K., 2011. 467 s.

4. Iljchuk M. M., Konoval I. A. Proghnozuvannja obsjaghiv ta ekonomichnoji efektyvnosti vyrobnyctva zerna kukurudy v Ukraini // Bioresursy i pryrodokorystuvannja. 2013. T. 5. № 3–4. S. 137–146
5. Marmulj L. O., Rusnak A. V. Metodychni zasady proghnozuvannja vyrobnychoji siljsjoghospodarsjkoji dijalnosti // Biznes-navighator. 2013. № 2 (31). S. 265–271.
6. Popovych P. Ja. Ekonomichnyj analiz dijalnosti sub'ektiv ghospodarjuvannja: pidruchnyk. K.: Znannja, 2008. 630 s.
7. Proghnoz vyrobnyctva siljsjoghospodarsjkoji produkciji v Ukraini u 2020 roci (ljutyj 2020 roku) / za red. Ju. O. Lupenka, V. Ja. Meselj-Veseljaka. K.: NNC «IAE», 2020. 20 s.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 12 (44)

1 том

Головний редактор — Камінська Т. Г.

Київ 2020

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 31.12.2020. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 16,74. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.